

SOLGUNN EIDHEIM

Krisesentre for mishandlede kvinner på 1970- og 1980-tallet

Fremvekst, organisering og endring

Krisesentre for mishandlede kvinder på 1970- og 1980-tallet

Solgunn Eidheim

Krisesentre for mishandlede kvinner på 1970- og 1980-tallet

Fremvekst, organisering og endring

© 2024 Solgunn Eidheim.

Dette verket omfattes av bestemmelsene i *Lov om opphavsrett til åndsverk mv.* av 2018. Verket utgis Open Access under betingelsene i Creative Commons-lisensen CC BY-NC-ND 4.0. Denne lisensen lar andre kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format, under forutsetning av at det oppgis korrekt kreditering og lenke til lisens. Dette kan gjøres på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller deg eller din bruk av verket. Materialet kan ikke benyttes til kommersielle formål. Dersom du remixer, bearbeider eller bygger på materialet, kan du ikke distribuere det endrede materialet. Enhver bruk av hele eller deler av verket som input eller som treningskorpus i generative modeller som kan skape tekst, bilder, film, lyd eller annet innhold og uttrykk, er ikke tillatt uten særskilt avtale med rettighetshaverne.

Boka er utgitt med støtte fra Politihøgskolen.

ISBN Hefte utgave: 978-82-02-85252-8

ISBN PDF: 978-82-02-80721-4

ISBN EPUB: 978-82-02-85307-5

ISBN HTML: 978-82-02-85308-2

ISBN XML: 978-82-02-85310-5

DOI: <https://doi.org/10.23865/cdf.221>

Sitering: Eidheim, S. (2024). *Krisesentre for mishandlede kvinner på 1970- og 1980-tallet: Fremvekst, organisering og endring*. Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/cdf.221>

Dette er en fagfelleverdert monografi.

Omslagsdesign: Cappelen Damm AS

Cappelen Damm Forskning

forskning@cappelendamm.no

Innhold

Forord	7
Kapittel 1 Introduksjon	9
Kapittel 2 Å synliggjøre vold som kvinnesak	23
Kapittel 3 Kvinnekamp og rikspolitikken	39
Kapittel 4 Organisering av krisesentrene	59
Kapittel 5 Organisering i praksis	75
Kapittel 6 Interne forhandlinger – veien til innsikt	93
Kapittel 7 Eksterne forhandlinger med hjelpetjenestene	113
Kapittel 8 Å nærme seg en endring	129
Kapittel 9 Politiet og kvinnemishandling	147
Kapittel 10 Kvinnemishandling og straff	167
Kapittel 11 Avsluttende betraktninger	187
VEDLEGG I Plattformens idealer	195
VEDLEGG II Antall krisesentre	197
VEDLEGG III Antall krisesenterbrukere	199
VEDLEGG IV Å forske på fortiden	201
Litteraturliste	203

Forord

I løpet av 2010/2011 initierte Politihøgskolen et forprosjekt om samarbeidet mellom krisesentrene i Oslo og Akershus og politiet. I første omgang handlet prosjektet om å bli kjent med krisesentrene som en velferdsordning. Det ble tatt noen få informantmøter med ansatte ved ulike krisesentre for å få informasjon om dagens situasjon. I tillegg leste vi en del om krisesentrene, hva som preger dem og hva de arbeider med. Prosjektet ble aldri fullført, på grunn av min helsetilstand. Politihøgskolen ga meg imidlertid anledning til å studere organisasjonsteori og etter hvert gjøre en historisk studie som kunne følge meg over tid. Det er denne studien som nå legges frem.

En stor takk skal her rettes til Politihøgskolen i Oslo, min arbeidsplass gjennom 25 år, først som førstelektor og siden som forsker. Å gi meg denne muligheten, trass i langvarig sykdom, har betydd svært mye både for meg og familien min.

En stor takk skal også rettes til alle som har bidratt med informasjon og korrigeringer, og bydd på samtaler og tilgang på dokumentasjon underveis. Takk til hver enkelt vakt fra krisesentre rundt om i landet som har bidratt med en unik innsikt. Takk til alle de som forblir navnløse, men som har svart på mine spørsmål og uendelige telefoner. Her skal det rettes en spesiell takk til Wenche Jonassen, som har delt sitt materiale fra flere evalueringer av krisesentrene i løpet av 1980-tallet. Takk også til forhenværende politiker for Arbeiderpartiet, Einfrid Halvorsen, forhenværende politiker for Høyre og kvinneaktivist Astrid Nøklebye Heiberg og leder for Krisesentersekretariatet Tove Smaadahl, som har bydd på seg selv med flere samtaler og tilgang på materiale. Ikke minst har forsker og aktivist ved krisesenteret i Oslo, Rachel Paul, vært en viktig kilde, sammen med forsker på vold mot kvinner, nå ved NKVTS, Yngvil Grøvdal, statsviter Ellen Ahnfelt fra Politidirektoratet og bistandsadvokat og tidligere aktiv i JURK, Gunhild Vehusheia. I tillegg har Berit Ås vært behjelpelig med både tips og kontaktpersoner.

Flere kvinner med innsikt i krisesentrene og vold mot kvinner har gitt sitt bidrag ved å reflektere høyt i debatt om krisesentrene. De engasjerte damene har bestått av: Elisiv Bakketeig, Ragnhild Hennum, Yngvil Grøvdahl, Eli Knotten, Line Nærnes, Rachel Paul, Tove Smaadahl og Wenche Jonassen. Kristin Skjørten og Ragnhild Hennum har dessuten lest gjennom deler av førsteutkastet. Begge har kommet med verdifulle kommentarer. Det samme kan sies til Kari Tove Elvebakken fra Universitetet i Bergen. En spesiell takk til min gode kollega Paul Larsson, som ikke minst har hatt en tro på dette prosjektet og som har bidratt med oppmuntring og støtte. Det skal også rettes en stor takk til Yngve Hammerlin, som har bydd på spennende refleksjoner. En spesiell takk skal rettes til min datter Lindis, som har bidratt med kreative datatekniske løsninger, og min sønn Halfdan, som har utfordret meg med faglige diskusjoner og sushi. Ikke minst gir jeg en takk til min sønn Jon som bøy på sin godhet og humor i 25 år, men som ikke hadde en stemme stor nok.

Alle har de på hver på sine måter bidratt til en større innsikt. Her kan det imidlertid tenkes at noen av mine kilder og kontakter vil sitte igjen med en helt annen type vurdering av krisesentrene enn det som kommer frem her. Det endelige produktet er kun mitt ansvar og skal ikke tilskrives de som har gitt meg støtte underveis.

Introduksjon

Krisesentre for voldsutsatte mennesker er i dag et offentlig finansiert tilbud for kvinner, barn og menn som er blitt utsatt for vold i nære relasjoner. I 2022 fantes 44 krisesentre, og 2 110 brukere hadde oppsøkt sentrene. Av disse var 1 916 kvinner og 189 var menn.¹ Fra 2010 ble virksomheten regulert etter krisesenterloven, som viser til både de voldsutsattes rettigheter og krav om ansattes profesjonalitet.² Organiseringen av krisesentrene er hierarkisk bygget opp og i hovedsak finansiert av kommunene og drevet av ansatte med høyere utdanning.³

At krisesentrene skulle bli profesjonelt drevet, slik de er i dag, med lovpålagte krisesenteroppdrag fra myndighetene, var aldri noe mål eller hensikt da det hele startet for mer enn femti år siden. Heller motsatt. Krisesentrene startet som en grasrotbevegelse i protest mot samfunnets ignorering av vold mot kvinner og den måten myndighetene møtte, tolket og forsto mishandlede kvinner. På den tiden ble vold mot kvinner sett på som et privat anliggende som myndighetene ikke ønsket å blande seg i. Der volden likevel ble et spørsmål for myndighetene, ble dette stort sett møtt av helsevesenet som et familieproblem. Dette skjedde også i stor grad der politiet fikk kjennskap til denne typen vold.

Fremstillingen av krisesentrene i denne boken er en historisk beretning fra 1970- og 1980-tallet. Temaet er omfattende og fordrer en viss avgrensning, som vil bli gitt etter en kort introduksjon og presentasjon av problemstillingene. Videre vil dette kapitlet redegjøre for det analytiske rammeverket som er brukt i boken, og hvilke kilder boken er basert på.

1 Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet 2022

2 Krisesenterlova 2009; se også Bakketeig et al. 2014.

3 Jonassen 2014

Da krisesenteret i Oslo ble etablert i 1978, under navnet Camilla krisesenter,⁴ hadde det store feministiske løftet som preget starten på tiåret avtatt noe. Feminister hadde begynt å engasjere seg i prosjekter og særorganisasjoner for å bedre kvinners kår.⁵ Krisesentrene videreførte deler av den viten og innsikt som hadde samlet seg i kvinnekampen i tiåret før krisesentrene ble opprettet. Ikke minst ble evnen til å samarbeide på tvers av ulike meninger en styrke. Det handlet om et mangfold av kvinner og kvinneorganisasjoner som overskred flere politiske og sosiale grenser.⁶

Etableringen av krisesentrene gikk relativt fort. I 1976 ble krisesentergruppa på Kvinnehuset i Oslo etablert. To år etter åpnet det første krisesenteret i Oslo. Allerede i 1980 kunne krisesentrene arrangere den første landskonferansen, der 26 krisesentre deltok.⁷ I løpet av noen få intense år frem til 1984 fantes 34 krisesentre⁸ rundt om i landet, i tillegg til flere krisetelefoner.⁹ Enda flere skulle komme til i løpet av 1980-tallet.

Ved det første landsmøtet for krisesentre i 1980 ble det vedtatt at krisesentrene skulle satse på en flat organisasjonsform, noe som kom til å få stor betydning for krisesentrenes aktiviteter og muligheter til å formidle sitt budskap. Hensikten med den flate organisasjonen var å inkludere både de som arbeidet frivillig ved sentrene og de voldsutsatte. Den flate organisasjonsmodellen skulle åpne opp for flere måter å formidle krisesentrenes budskap om vold mot kvinner, og by på nye måter å forstå kvinner utsatt for voldtekt og vold i hjemmet. Forhandlinger og formidling av budskap ble rettet mot både hjelpetjenestenes datidige måter å forstå de mishandlede kvinnene på og mot straffesystemets manglende bruk av straff i møte med vold mot kvinner. Krisesentrenes aktiviteter fikk stor betydning for myndighetenes arbeid på en rekke områder, men arbeidet opp mot myndighetene førte også til at krisesentrene endret seg.

For å anskueliggjøre den interessekampen krisesentrene sto for, er det relevant å se på både bakgrunnen for etableringen av sentrene, valg av organisasjonsform, politisk plattform og hvordan sentrene jobbet: Hvilke

4 For enkelhets skyld vil vi omtale dette som Oslo krisesenter eller krisesenteret i Oslo. Se mer om dette i Ryste (2003).

5 Hellesund 2013

6 Med sosiale grenser tenkes her på ulikheter i tilknytning. Det kan være grupper av husmødre, velutdannede kvinner eller de som har tilhørt ulike kirkesamfunn.

7 Skjorten 2004

8 *Aftenposten* 1985a, 1985b

9 *Avisa* 1985

forhold påvirket etableringen av krisesentrene? Hva innebar valg av en flat organisasjon for utformingen og utviklingen av sentrene? Hvordan formidlet krisesentrene sine synspunkter om vold mot kvinner som et kjønnset samfunnsproblem? Og hvordan endret krisesentrene sitt fokus over tid?

Analytisk rammeverk

I analysen av utvikling og aktiviteter ved krisesentrene er det satt opp et skille mellom et *praktisk* og et *politisk* spor. Dette er spor jeg mener har utkrystallisert seg som to faktiske og tydelige arbeidsmetoder, uten at dette eksplisitt er blitt gjort rede for ved krisesentrene som en målsetting eller en plan. I det *politiske sporet* har krisesentrene formidlet sitt politiske budskap til myndighetene og samfunnet generelt. Metodene i det politiske sporet har variert fra foredrag i ulike forsamlinger, brev til myndighetspersoner, demonstrasjoner, avisinnlegg med mer. Det har dreid seg om å formidle syn på vold i hjemmet som kvinneundertrykkende og en forståelse av maktubalanse mellom kjønnene, for å nevne noe. Mottoet var søstersolidaritet og likeverd mellom kvinner. En stor del av de politiske aktivitetene er blitt formidlet gjennom årlige landsmøter (fra og med 1980), men også gjennom aktiviteter ved de enkelte sentrene. I det *praktiske sporet* har aktører/vakter ved krisesentrene støttet de mishandlede kvinnene helt konkret på individnivå. De voldsutsatte har blant annet hatt behov for økonomisk hjelp, bosted, barnehageplass, politibeskyttelse, advokathjelp og lignende ytelser, noe vaktene har vært behjelpelig med å etablere gjennom møter og forhandlinger med ulike tjenester. Det har kunnet være barnevernet, sosialkontoret,¹⁰ arbeidsformidlingen eller advokater. De to sporene har ikke vært helt adskilte. I kontakten med hjelpetjenestene er praktiske problemer blitt formidlet, men dette har også bydd på anledninger til å formidle et syn på vold mot kvinner som kvinneundertrykkende. Politikk og praktisk hjelp har dermed krysset hverandre, gjennom hele prosessen. Det er ikke bare i møte med hjelpetjenestene vi kan identifisere dette mønsteret. De samme sporene kan vi følge i krisesentrenes krav om straff for vold mot kvinner. Krisesentrene har blant annet hatt kontakt med politiet sammen

¹⁰ Sosialkontoret, arbeidsformidling og trygdekontoret var den gangen tre enheter som i dag er samlet under Nav.

med de voldsutsatte kvinnene, og de har hatt dialog og markert seg politisk til myndighetene med krav om å kriminalisere vold mot kvinner.¹¹

Krisesentrenes aktiviteter har hatt ulike tilnærminger, avhengig av hvilke tjenester de har hatt i søkelyset: hjelpetjenesten eller strafferettstjenestene. Disse to tjenestene tilhører fagfelt som har to svært ulike organisasjonsformer.¹² I denne sammenhengen er dette avgrenset til fagfelt som har sitt fokus på hjelp og kontroll. Hvert fagfelt har sin egen logikk og rasjonale som utgår fra deres målsettinger, hensikter og primære arbeidsoppgaver. Fagfeltene endrer seg imidlertid ikke så fort, selv om de kan endre visse arbeidsoppgaver over tid innenfor hver tjeneste.¹³ Sosialhjelp, behandling og terapi, som hører til hjelpefeltet, har for eksempel endret mange av sine arbeidsoppgaver siden 1970-tallet (som sammenslåing av trygdekontor, sosialkontor og arbeidsformidling til Nav). Politiet, som tilhører kontrollfeltet, har også endret seg gjennom ulike reformer, men hovedmålsettingen, rasjonale og logikker er ikke av den grunn blitt endret.¹⁴

Både tidligere og nyere forskning¹⁵ viser at store fagfelt som hjelp og kontroll, der hjelp kan være økonomiske ytelser, behandling eller sosiale støtteordninger, mens kontroll handler om bruk av politi og straff,¹⁶ ofte kan stå i motsetning til hverandre.¹⁷ Den amerikanske sosiologen Katleen Faller gir eksempler på utfordringer med fagfeltenes logikk når det er snakk om å intervju barn som har vært utsatt for kriminelle handlinger.¹⁸ Dette dreier seg blant annet om hvilken type argumenter som er aktuelle å løfte frem for å synliggjøre de opplevelser barna bærer med seg, i møte med for eksempel legen kontra politiet. Faller snakker om nødvendigheten av å velge «riktige» ord og beskrivelser som passer til de fagfelt en ønsker å forhandle med, eller legge frem en sak til, uten å miste sitt eget budskap. Her er ikke alle typer argumenter like viktige å løfte frem i alle typer

11 At et forhold eller visse handlinger blir kriminalisert, handler om å innføre et straffebed, altså en lov som viser helt nøyaktig til hvilke handlinger som kan straffes. Spørsmål om kriminalisering kan også dreie seg om handlinger som allerede finnes som et straffebed, men som ikke håndheves av politiet og påtalemyndighetene, og som derved ikke blir møtt med straff.

12 For mer om fagfelt, se Bourdieu 2007.

13 Se også Dahlberg-Larsen 2006.

14 Se blant annet Manning 1978.

15 Se for eksempel Luhmann 2004.

16 Strafferettstjenesten er en samlebetegnelse på de tjenester som er aktive der lovbrudd anmeldes, etterforskes, påtales og pådømmes. Det er snakk om både politiet og påtalemyndighetene, som ligger under Riksadvokaten og som både kan lede etterforskningen og reise tiltale, mens det er strafferetten som behandler saken og avgir dom. Se Bratholm 1980.

17 Hjelp og kontroll kan også selvfølgelig opptre samtidig der for eksempel hjelp også kan ha i seg en viss kontroll.

18 Faller 2007

sammenhenger. Det som også viser seg når man går tettere inn på ulike tjenester som tilhører fagfelt som hjelp og kontroll, er at disse kan opptre samtidig. For eksempel kan politiets kontroll med voldshandlinger også forstås som hjelp til å endre gjerningspersonens væremåter. Slike og lignende dilemmaer har hatt betydning når krisesentrene har møtt representanter for hjelpetjenestene eller kontrollorganer som strafferettsystemet, både i det praktiske og i det politiske sporet.

I møte med hjelpetjenesten har det i dreid seg om forhandlinger, der krisesentrene har gitt og tatt imot forståelsesmåter, råd og forslag. Forhandlingen var ikke planlagt fra krisesentrenes side, men inngikk i en større prosess i møte med offentlige tjenester. Det har i hovedsak dreid seg om å påvirke og endre hjelpetjenestenes (og samfunnets) holdninger og måter å forstå det kvinnelige offeret, og samtidig legge til rette for de voldsutsattes konkrete hjelpebehov. Lignende forhandlinger kan en se i krisesentrenes møte med politiet. Det dreide seg om en utveksling og forhandling om både forståelsesmåter og praktiske løsninger. Krisesentrenes krav om skjerpet bruk av strafferettsapparatet har derimot ikke dreid seg om utveksling av informasjon eller forståelsesmåter, men om et målrettet krav om å skjerpe bruken av strafferettsapparatet i møte med vold mot kvinner. Budskapet var å rette fokuset mot gjerningspersonen innenfor et system som allerede fantes og var veletablert.

Som en gjennomgående arbeidsmetode for sin interessekamp valgte krisesentrene en flat organisasjonsform. En flat organisasjon har ikke noen eksakt eller nedskrevet målsetting med virksomheten. Av den grunn kan ikke flate organisasjoner vurderes eller forstås på samme måte som en hierarkisk organisasjon der en for eksempel kan vurdere planlagte virkemidler som er iverksatt for å oppnå et bestemt mål.¹⁹ I en flat organisasjon er forholdet mellom mål og virkemidler relativt kompliserte og dertil ganske flytende.²⁰ Dette er blant annet blitt redegjort for av organisasjonsteoretikerne Richard Scott og Gerhard Davis.²¹ Problemet med den flate organisasjonsmodellen er at denne i liten grad har nedtegnet konkrete mål med virksomheten. Dette kan gjøre den mer uoversiktlig. Samtidig kan den flate organisasjonen endre seg relativt raskt, noe som kan være et

19 Se Hem 1971; Jørgensen 1997.

20 Bolman & Deal 2009

21 Scott & Davis 2007

velegnet utgangspunkt der det er snakk om å endre samfunnets holdninger og verdier.

Vagheten i den flate organisasjonsformen gjør det vanskelig å foreta vurderinger av organisasjonen i ettertid, ut fra måloppnåelse eller andre eksplisitte verdimålinger. For å gripe tak i hva en flat organisasjon er, må en fange opp dynamikken i organisasjonen ved å relatere disse til aktørenes handlingsvalg, skriver Scott og Davis videre. Mer enn andre organisasjonsformer er den flate organisasjonen avhengig av valgene som tas av de som utformer organisasjonen. Spesielt viktig er det å gripe tak i idealene eller hensiktene som er førende i en flat organisasjon. Hensikten er å vise hvordan aktører har tatt opp i seg og anvendt idealene i den daglige virksomheten, og hvilken betydning dette har hatt for endringer og utvikling av organisasjonen. Flere forfattere viser til det samme.²² Fordi organisasjonen mangler handlingsregler og eksakte mål, er det sentralt å forstå organisasjonen som en kvalitativ prosess. For å anskueliggjøre flate organisasjoner er det nødvendig med en tilnærming som tydeliggjør hvilke konkrete aktiviteter som har bidratt til å bygge organisasjonen, både praktisk og teoretisk. En må i dette rette søkelyset mot hvilke oppgaver aktørene faktisk har utført, men også hvordan dialog og handlinger har utviklet seg mellom aktørene. Ikke minst viktig er det å belyse bestemmelsesstrukturer og maktfordeling, fordi organisasjonsformen er bygget på et ideal om at alle skal bidra og bestemme hvordan organisasjonen utvikler seg.

Avgrensning, utvalg og kilder

Å forske på krisesentrenes etablering og utvikling er et omfattende tema. Avgrensninger har derfor vært nødvendig, både i fokus, tid og i valg av kilder. Fokuset er satt til de som arbeidet ved krisesentrene og aktører som påvirket etableringen og utviklingen av sentrene. I dette har ikke de voldsutsatte kvinnene kommet til orde mer enn gjennom fortellinger fra vakter og i dokumenter der de voldsutsatte er beskrevet av andre enn dem selv. På dette feltet finnes lite forskning. Vi vet fortsatt ikke noe om de voldsutsattes meninger om sentrene eller hvordan de har mestret livet. Også mange barn ble med da mødre søkte beskyttelse. Hvordan de opplevde dette og hvordan livet ble for den enkelte, vet vi heller ikke noe særlig om.

22 Se også Cohen et al. 1972; Luhmann 2007.

Når det gjelder tid har jeg valgt å konsentrere meg om perioden da det første krisesenteret ble etablert i 1978 og frem til 1988, selv om det også vil bli skrevet noe om tiden etter 1988. Hovedavgrensningen er satt til den perioden som har hatt størst tilfang av data. Dette er også den perioden krisesentrene ble utformet som organisasjon og utviklet seg gjennom forhandlinger, både internt ved krisesentrene og utad mot myndighetene og samfunnet. Dessuten markerer 1988 slutten på krisesentrenes forhandlinger om bruk av straff for vold i nære relasjoner, da myndighetene innførte offentlig påtale i slike saker. En vel så viktig avgrensning er satt til de historier, fortellinger og handlinger som utspant seg i krisesentrenes nære virkeområde. Krisesentergruppa som ble etablert på kvinnehuset i Oslo i 1976 er ikke tatt med som en vesentlig del av utviklingen.²³ Avgrensning av data om kvinnehusets betydning for krisesentrenes virksomhet ble et spørsmål om hvor omfattende prosjektet skulle bli. Hovedfokus i prosjektet er lagt til de konkrete forhandlinger som skjedde fra krisesentrene (og fra landsmøtene) og ut i samfunnet, og hvordan sentrene organiserte seg og formidlet sine idealer. Det som imidlertid er tatt med er krisesentergruppas engasjement i det å etablere de første krisetelefonene i forsøk på å kartlegge omfanget av volden. Krisesentergruppa var også en viktig initiativtaker til forslag om organisasjonsform, søknad om statlig finansiering og etableringen av landsmøter for alle sentrene.²⁴ Data fra landsmøtene og de indre aktivitetene ved krisesentrene viste få tegn på konkret kontakt med representanter for krisesentergruppa ved kvinnehuset, selv om det ikke skal utelukkes en forbindelse som ikke er blitt dokumentert i de kildene som omfatter dette prosjektet. En kan likevel anta at krisesentergruppa har hatt dialog med det første krisesenteret i Oslo, som blant annet tok initiativ til et felles landsmøte, men dette blir for spesifikt å gå inn på når en vil se på organiseringens betydning i en større samfunnsmessig sammenheng.

Å forske på en grasrotbevegelse som ble dannet for førti-femti år siden, er en studie av en samtidshistorie som både er fjern og nær i tid. I praksis har dette gitt en mulighet til å nærme seg både «døde» og «levende» kilder.²⁵ Med døde kilder menes dokumenter som ble nedtegnet i den perioden prosjektet er avgrenset til. Dette er dokumenter som kan vise til aktiviteter slik de fremsto i sin tid og på den måten gi et bilde av krisesentrenes

23 Brantenberg et al. 1976; Ahnfelt 1987: 47

24 Se videre Ahnfelt 1987; Paul 1993; Jonassen 1987.

25 Silvermann 2004

beveggrunner og aktiviteter.²⁶ Med levende kilder menes de vitner som var til stede og erfarte det som hendte.²⁷

Før dette prosjektet startet opp ble det gjort en undersøkelse av tilgangen på skrevne kilder og hvor tidligere tiders dokumenter var lagret. Her ble det ringt til ulike krisesentre som var blitt etablert tidlig på 1980-tallet. Underveis ble det foreslått både navn og sentre som muligens kunne ha arkiverte dokumenter. Resultatet var svært variabelt. Ganske få krisesentre hadde systematisert dokumenter fra oppstarten eller sendt dem videre til lagring i arkiver. Svært få krisesentre hadde i det hele tatt lagret dem internt. Spesielt da krisesentrene endret seg i løpet av 1990-tallet, ble flere dokumenter fra startfasen makulert. Enkelte krisesentre hadde derimot tatt seg bryet med å sende sine dokumenter til lokale arkiver, eller til Riksarkivet. Dette utgjorde svært få og spredte bidrag. Det var dertil ganske tilfeldig og lite kjent på forhånd hvilke krisesentre som hadde tatt vare på gamle papirer og dokumenter som kunne knyttes til den angitte perioden. Som informant stilte Turid Myklebust seg til rådighet. Hun har arbeidet ved Romerike krisesenter siden etableringen på slutten av 1970-tallet og har vært en uvurderlig kilde, både til hva som rørte seg ved dette krisesenteret og for å gi tips om hvem som kunne kontaktes for videre informasjon. Med dette som utgangspunkt ble det laget en oversikt over antall krisesentrene og navn på personer som kunne by på både dokumenter og fortellinger. Tall som ble hentet inn om antall krisesentre finnes som vedlegg.

Valg av krisesentre til dette prosjektet ble delvis bestemt ut fra en geografisk spredning, slik at flere landsdeler som hadde krisesentre før 1985 kunne komme med. Utgangspunktet var de 21 sentrene som var etablert før 1982. Med dette som utgangspunkt ble det tatt et utvalg av 15 krisesentre fra 15 ulike fylker,²⁸ der muligheten til å finne dokumenter fra oppstarten og videre drift av krisesentrene var til stede. Det handlet her om et selektivt utvalg med utgangspunkt i antagelser eller bekreftelser på at sentrene hadde tilgang på skrevne kilder. I Bergen ble det for eksempel funnet en del dokumenter som var lagret i en kjeller. Det samme gjaldt arkiver fra Tønsberg. I Florø har de tatt vare på store mengder dokumenter fra 1980-tallet og utover, men disse var kun delvis systematisert. Den mest omfattende dokumentasjonen var å finne i Sunnhordland museum

26 Hammersley & Atkinson 1996

27 Thagaard 1998

28 Fra 1972 til 2018 hadde Norge 19 fylker.

i Stord kommune, som har vært behjelpelig med å søke etter aktuelle dokumenter til dette prosjektet. Museet hadde delvis systematisert både interne notater fra krisesenteret i Stord og fra landsmøter og debatter i media. En viss tilgang på dokumenter var også å finne ved Riksarkivet i Oslo, blant annet en del notater fra Tove Stang Dahl, som engasjerte seg i de første krisesentrene. Også privatpersoner som har hatt dokumenter i sin besittelse har bidratt til bedre innsyn i datidens krisesentre. Både kriminologen Evy Frantzen ved Politihøgskolen i Stavern, kvinneaktivisten Tove Smaadahl fra Krisesentersekretariatet, og ikke minst sosiologen og forskeren Wenche Jonassen, som har arbeidet ved Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress, har bidratt med mange dokumenter fra de første krisesentrene.

Dokumentene har dreid seg om drøftelser og debatter fra interne hus-bøker, referater fra møter, vaktlister, boklån, søknader, brev og notater fra vakter og mishandlede kvinner. Dette materialet har kunnet fortelle noe om de utvalgte sentre, men ikke så mye om de andre sentrene. En viktig kilde som har kunnet si noe om alle sentrene, og som dertil har vært relativt utfyllende er referater fra landsmøtene, fra det første møtet i 1980 og frem til 1988. Dokumenter fra landsmøtene ble samlet av tidligere leder ved Romerike krisesenter, Sissel Edborg. I disse dokumentene kan man følge debattene som har foregått, og faktiske vedtak som er gjort i enkeltsaker. Ikke minst gir dokumentene innblikk i utformingen av de idealene som ble lagt til grunn da krisesentrene utformet den daglige driften.

Bruk av dokumenter som en absolutt og uttømmende kilde er ikke uten problemer, skriver de engelske sosiologene Martyn Hammersley og Paul Atkinson.²⁹ I enhver rapport eller ethvert dokument, vil det finnes et internt språk som er blitt nedtegnet av og for lesere som har hatt god kjennskap til kulturen det har handler om. Beskjeder som formidles er heller ikke alltid objektive. Dokumenter kan inneholde etterpåklokskap og refleksjoner over debatter som har foregått, men som det ikke finnes dokumentasjon på. Det kan også være at dokumentene ikke har gjengitt det som har hendt på en god nok måte. Et vel så viktig forhold i analyser av dokumenter, er det sosiologen Joar Skrede viser til som tekstens rekkevidde.³⁰ Skrevne ord kan ha en helt annen betydning når de leses i etterkant enn da

²⁹ Hammersley & Atkinson 1996

³⁰ Skrede 2017

de ble skrevet ned.³¹ For å få frem tekstens faktiske betydning kan det være viktig å koble det til aktiviteter som kan bekrefte eller avkrefte skriftlige utsag, skriver Skrede.

I arbeidet med denne boken har kunnskap fra levende kilder vært en viktig metode for å korrigere eller fylle ut det som står skrevet i dokumentene.³² Til dette er det foretatt samtaler med 41 vakter fra de 15 utvalgte krisesentrene. Dette har bydd på ulike utfordringer, blant annet når det gjelder rekruttering av informanter. Det har vært vanskelig å spore opp vakter som arbeidet ved sentrene da disse ble etablert. Krisesentrene førte ikke liste over de som arbeidet ved sentrene. Rekruttering av vakter til en samtale ble derfor styrt av tilfeldigheter og det som kunne hentes frem av erfarne vakter fra oppstarten av de første krisesentrene. I tillegg har det gått lang tid, så en del vakter lever ikke lenger, eller hadde ikke en helse som tillot en samtale på intervjuetidspunktet.

Innhenting av muntlig informasjon fra tidligere vakter hadde en dobbel hensikt.³³ For det første var det viktig å få innsikt i aktiviteter ved de aktuelle krisesentrene da disse ble etablert. For det andre, og vel så viktig, var det behov for å lete frem skriftlige kilder om organisasjonen og hvordan krisesentrene ble driftet. Denne dobbeltheten har i praksis gjort det litt vanskelig å snakke om 41 faktiske samtaler. I løpet av en samtale med en tidligere vakt, var det ikke så sjelden at andre og «eldre» vakter kom til og bidro med informasjon i samtalen, uten at dette ble avtalt på forhånd. Enkelte vakter er også blitt kontaktet flere ganger fordi de har hatt opplysninger det har vært behov for å få bekreftet. I løpet av en samtale ble det pendlet mellom det å lete i skuffer og skap, og det å snakke sammen og lytte til det som ble fortalt. En samtale kunne for eksempel dreie seg om hvor mange arbeidsgrupper som fantes internt ved krisesenteret og om det fantes dokumentasjon på dette. Mens vi lette og pratet kunne dette skje: Vakten jeg har avtalt å snakke med, sier: «Vi må snakke med Karen ... Karen? [hun roper] Var det to eller tre i hver gruppe?» Karen kommer til og deltar i resten av samtalen. Karen forteller at en tidligere vakt har noen dokumenter fra krisesenteret hjemme hos seg og gir meg et navn og en adresse. I disse urolige samtaler med tidligere vakter ble det ikke brukt noen konkret guide, og kun deler av samtaler er blitt tatt opp på

31 Torfing 2005

32 Neumann & Neumann 2012; se også Jørgensen & Philips 1999.

33 Barker 1999b

bånd. Dette har både fordeler og ulemper. Når samtaler tas opp, kan disse refereres til helt eksakt.³⁴ I samtaler som ikke er blitt tatt opp på bånd, blir gjerne sitater skrevet ned umiddelbart etter en samtale. Disse notatene kan fort bli unøyaktige om det som faktisk ble formidlet. At samtalen ofte ble notert ned for hånd, har gjort det nødvendig å være ekstra forsiktig i bruk av utsagn fra tidligere vakter. Der samtaler ikke har latt seg dokumentere, er disse brukt i teksten som utgangspunkt til drøftelse av et gitt tema. Det en imidlertid må være oppmerksom på, er at samtaler med folk om hendelser tretti til førti år tilbake i tid kan bære preg av selektiv hukommelse. Brist i minnet tas opp av flere av vaktene, uten at de har fått et eksakt spørsmål om dette. En av vaktene forteller at hun helst vil minnes de gode opplevelsene. De kompliserte og vanskelige erfaringene vil hun gjerne legge bak seg eller glemme.

For å supplere vaktene fortellinger og de skrevne kildene, er det blitt hentet frem kilder i bokform og rapporter. Disse er relativt spredt i tid, og har tatt for seg hvilke utfordringer krisesentrene har stått overfor. Enkelte kilder er festskrift eller nedskrevne fortellinger og anekdoter, men som også gir god informasjon om krisesentrene og om hva som rørte seg i samfunnet på den tiden.³⁵ Et eksempel på en viktig kilde er sykepleier Ulla Ollendorffs redegjørelser for kvinnemishandling og helse fra 1984 som gir god informasjon om datidens helseproblemer.³⁶ Også forskning som har gjort rede for bruk av straff for vold mot kvinner har vært viktige bidrag for å belyse temaet.³⁷ En kilde som har gitt verdifull innsikt i både utformingen av dette prosjektet og analyser av data underveis, er statsviter Ellen Ahnfelts³⁸ redegjørelse for krisesentrene som en grasrotbevegelse og forbindelsen til politiske prosesser. Fordi krisesentrene kom til å engasjere seg i forhandlinger med både hjelpetjenesten og politiet, har det også vært viktig å velge ut informasjon om ulike fagfelt. For eksempel har psykolog Turid Vogt Grinde og juristen Pål Børresen gitt viktig informasjon om barnevernet på 1970-tallet. Fængselsforsker Anne Marie Aslaksrud og psykolog Kåre Bødal har vist interessante sider ved politiets rolle i møte med voldsutsatte kvinner, og kriminologene Hjørdis Fodstad og Kirsten Steen har bydd på 1970-tallets bruk av og tanker om straff. Ikke minst har

34 Hammersley & Atkinson 1996

35 Se for eksempel Krisesentersekretariatet 2008.

36 Ollendorff 1984. Se også Helsedirektoratet 1986.

37 Se for eksempel Aslaksrud & Bødal 1986; Fodstad & Steen 1977.

38 Ahnfelt 1987

økonom Jan Grund bydd på kunnskap om den type velferdstenkning som kjennetegnet den tidsperioden det her er snakk om.³⁹

En viktig kilde til innsikt er evalueringer av krisesentrene. Disse forteller hvordan sentrene ble organisert og hvilke aktiviteter som var viktige da krisesentrene ble utformet. Den aller første evalueringsrapporten ble skrevet av sosiologene Randi Nisja og Iris Aslaksen⁴⁰ og kom året etter det første krisesenteret ble etablert i 1978. Forfatterne gir verdifull informasjon om både idealer og konkrete utfordringer krisesentrene sto overfor. Utover 1980-tallet ble det satt i verk flere evalueringer, og særlig har evalueringer fra sosiologen Wenche Jonassen stått sentralt.⁴¹ Perspektiver i evalueringene, fra både 1970-tallet og seinere på 1980-tallet, har i stor grad handlet om å se krisesentrene som et godt eller mindre godt egnet tiltak for voldsutsatte kvinner. Selv om evalueringene samlet sett har tatt opp både ideologi, politikk og kvinnesak, er perspektivene i enhver evaluering i hovedsak rettet mot de spørsmål myndighetene har ønsket å vite noe om. Spesielt har myndighetenes oppmerksomhet vært rettet mot de mishandlede kvinnenes behov for praktisk hjelp. I tillegg til pågående evalueringer, kom det første nasjonale handlingsprogrammet mot kvinnemishandling i 1983.⁴² Her finnes ulike måter å forstå vold mot kvinner og ulike vurderinger av krisesentrenes virksomhet. Handlingsprogrammet viser til flere av de oppgavene krisesentrene arbeidet med og gir en viktig innsikt i det som preget politikken da programmet ble skrevet.⁴³ Selv om dette ikke sier så mye om driften av krisesentrene, forteller det en del om hvordan krisesentrene ble sett og forstått av samfunnet og politikere.

For å kunne si noe om beveggrunnen til krisesentrene og de idealer organisasjonen ble tuftet på, er det nødvendig å si noe om tiden før de første krisesentrene, både når det gjelder ulike feministiske retninger og synet på vold mot kvinner. Det er dette sosiologen Ottar Brox kaller «et sideblikk på historien».⁴⁴ Brox snakker her om det å løfte frem kjennetegn og tendenser som preget datidens samfunn. I denne sammenhengen handler det om å plassere krisesentrene i det samfunnet der de oppsto og utviklet seg. Det har dreid seg om å hente frem feministisk inspirert forskning som kaster lys over politikk, kulturelle endringer, det historiske

39 Aslaksrud & Bødal 1986; Børresen 1991; Fodstad & Steen 1977; Grinde 1989; Grund 1985

40 Nisja & Aslaksen 1979, 1980

41 Jonassen 1987, 1989

42 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

43 Hammersley & Atkinson 1996

44 Brox 1989

landskapet, feministiske aktiviteter og, ikke minst, tidligere tiders syn på vold mot kvinner. Til dette er det blant annet hentet kunnskap fra bøker som er skrevet i tiden før og under etableringen av krisesentrene. Dette er bøker som *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi* (1977), *Kvinnens årbok 1977* (1977), *Myten om den gode mor* (1973) og *Bak slagordene: Den nye kvinnebevegelsen i Norge* (1982), for å nevne noen.⁴⁵

Andre viktige bidrag har handlet om ulike samfunnsforhold, som for eksempel sosiologene Cecilie Høigård og Gro Guttormsens undersøkelse av fattigdom og sosial omsorg (1977), retts sosiolog Thomas Mathiesens redegjørelse for profesjonsendringer i spørsmål om datidens soningsforhold for fanger (1983), statsviter Beatrice Halsaa om kvinner og politikk (1977) og sosiolog Karin Wærness' redegjørelse for kvinners levekår (1982).⁴⁶ Det er også hentet inn kunnskap som er skrevet i ettertiden, for eksempel har historikeren Elisabeth Lønnå en viktig redegjørelse for etablering av ulike kvinneorganisasjoner og hva som kjennetegnet disse på 1970-tallet.⁴⁷

Kjennetegn fra fortiden kan imidlertid være mange og kryssende, og samfunnsutviklingen kan ta farge av flere perspektiver enn det er mulig å ta frem innenfor et begrenset prosjekt. Dessuten er ikke samfunnsutviklingen statisk i den forstand at en alltid kan snakke om en uomtvistelig sannhet. Når en løfter frem kjennetegn ved fortiden, er denne aldri absolutt eller et endelig avsluttet kapittel, skriver filosofen Allan Chalmers, som blant annet viser til historiens bevegelse som både et metodisk og etisk spørsmål.⁴⁸ Beskrivelser av fortiden forteller kun noe anslagsvis om det som har skjedd før. Samtidig skaper forhistorien også muligheter til å forstå fremtiden. Den største utfordringen når informasjon hentes fra fortiden, er at en fort kan bidra til å løfte frem en bestemt forståelse av fortiden i den hensikt å bekrefte gode sider ved dagens samfunn eller idealer vi vil hegne om. Over tid kan dette føre til alvorlige feilslutninger. Historiske beretninger må derfor innebære stor ydmykhet til de data som hentes frem fra en tid som ligger bak oss.

For å forstå det feministiske budskapet som utfoldet seg ved krisesentrene, er det viktig å gå tettere på den feministiske konteksten krisesentrene inngikk i. Spesielt viktig var hendelser og aktiviteter på 1970-tallet. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

45 Berg et al. 1977; Gulli 1977; Haukaa 1982; Haavind 1973

46 Halsaa 1996; Høigård & Guttormsen 1977; Mathiesen 1983; Wærness 1982

47 Lønnå 2003/2019

48 Chalmers 1978

Å synliggjøre vold som kvinnesak

I tiden før de første krisesentrene ble etablert, registrerte ikke offentlige hjelpeinstanser vold i hjemmet som et kvinneproblem. Vold mot kvinner ble heller ikke alltid registrert hos politiet som et lovbrudd, selv om det fantes straffebud (en lov) som forbød bruk av vold. Når vold rammet kvinner i hjemmet, ble dette gjerne forstått som et privat familieanliggende, både hos politiet og i hjelpetjenestene.⁴⁹ At vold mot kvinner ble usynliggjort av myndighetene, betydde ikke at man ikke visste at denne typen vold fantes.

Vold mot kvinner har historisk vært løftet frem som et problem både av enkeltpersoner og organisasjoner, uten at dette har ført til store bevegelser eller omfattende endringer. Vendepunktet kom på starten av 1970-tallet, da feminister og ulike kvinnegrupper bidro til å synliggjøre vold mot kvinner som et alvorlig og omfattende samfunnsproblem. Likeså ble måter å definere voldsofferet på et viktig spørsmål i synliggjøringsprosessen. Et viktig forhold som bidro til å forstå denne typen vold på en annen måte enn tidligere, var paradigmeskiftet henimot en psykososial læringsforståelse. Ulike læringsteorier ble mer fremtredende enn den biologiske måten å forstå mennesket og samfunn på, noe som ga håp for feminister som ønsket mer oppmerksomhet på kjønn og makt enn på biologiske forskjeller. Da feminister introduserte vold mot kvinner som et samfunnsproblem, kom det nye paradigmeskiftet til å prege både forståelsen av kvinner og samfunnets kjønnede maktfordeling. I dette kapitlet redegjør vi for hvordan flere ting virket sammen og bidro til at vold mot kvinner ble satt på dagsordenen.

49 Se Skjorten 2002.

Kampen om holdninger og verdier

1960- og 1970-tallet var preget av store endringer i samfunnet. Den svenske professoren i kriminologi Henrik Tham beskriver dette som en periode der velstand kom flere mennesker til gode enn noen gang tidligere i historien.⁵⁰ Tiden var preget av optimisme og oppgangstider. Selv om Tham i hovedsak har lagt svenske forhold til grunn for sine studier, er det ingen grunn til å tenke seg oppgangstidene som særlig annerledes i Norge. Folk engasjerte seg i hvordan myndighetene best skulle fordele rettigheter og plikter og hvem velferdsgodene skulle komme til del.

Debatter om goder, byrder og ansvarsfordeling i samfunnet var drevet av et økt politisk engasjement i spørsmål om hvem som skulle ha ansvar for hva, men var også preget av opprør og verdiprotester mot myndighetenes måter å styre samfunnet. For enkelte handlet opprøret om å løfte frem nye idéer, for eksempel bedre lønnstariffer. For andre kunne det handle om forvaltning av naturressurser eller motstand mot medlemskap i EF (De europeiske fellesskap), skriver historiker Idar Helle.⁵¹ Protester mot myndighetenes politikk dannet også grunnlag for etablering av ulike folkebevegelser, skriver filosofen Tor Egil Førland og kjønnsforsker Trine Rogg Korsvik.⁵² Forfatterne viser blant til hvordan nye skoletilbud med ny pedagogikk, som Forsøksgymnaset, ønsket å synliggjøre nye måter å forstå samfunnet og mennesket på. Den canadiske filosofen Jonathan Barker har studert forholdet mellom grasrota og myndighetene, både i England og USA. Han beskriver grasrotbevegelser som verdiprotester mot et stadig mer ovenfra-styrt samfunn der politikken ikke hadde truffet menneskenes behov og meninger på grunnplanet.⁵³

Flere interessegrupper som var viktige i den kvinnepolitiske debatten på 1970-tallet ønsket endringer i samfunnet. En av flere protester var rettet mot kirken og kristendommen, som på den tiden hadde stor makt i det norske samfunnet. Ikke minst bar kirken frem protester mot kvinners rett til abort og kvinnelige prester. Kirkens generelle syn på kvinner handlet om å verne om de verdige kvinnene som hustruer og mødre. Kirkens syn på kvinners underdanighet førte til at ikke-kristne ble oppfordret til å markere avstand mot kirkens kvinnesyn ved å melde seg ut.⁵⁴

50 Tham 2001

51 Se Helle 2015.

52 Førland & Korsvik 2006

53 Barker 1999b

54 Lindebrække 1977

I søken etter argumenter som kunne synliggjøre et negativt kvinnesyn fra maktsterke institusjoner, ble også tekster fra Bibelen brukt, av både kristne og ikke-kristne feminister ved ulike krisesentre og gjerne i festtaler. Et tema som går igjen, er Paulus' første brev til Timoteus kapittel 2, vers 8–15, som redegjør for hvordan kvinner skal te seg og kle seg og at dette skal bære preg av sømmelighet uten glitter og perler og fletting av hår.⁵⁵ Klesdrakten skal være dekkende, sømmelig og tekkelig og hun skal opptre slik at hun fremstår som lydige og underdanige sin mann. Selv om det gis en åpning for at hun kan dog få lære seg noe, må dette foregå i det skjulte: «En kvinne skal ta imot opplæring i stillhet og underordne seg i alt. Jeg tillater ikke en kvinne å undervise eller bestemme over mannen, hun skal være stille.»⁵⁶

Protester mot kirken handlet spesielt om bruk av prevensjon og ikke minst kampen for fri abort. Bibelens tro var at abort var en synd mot Gud og mot livet som hellig. Det samme var bruk av prevensjon. I denne vanskelige kampen mot kirken sto også moderskapet som et problem for kvinners levekår, skriver feministene Berit Berntsen og Hege Haset i *Kvinnenes årbok* fra 1977, noe de beskriver på denne måten: «Å løsrive kvinnen fra moderskapet, og avhengighetsforholdet hun gjennom ekteskapet skal ha til mannen, er heller ikke god bibeltro. Det har vært vår plikt å føde barn, så mange barn som mulig.»⁵⁷

Den store utfordringen var å definere kvinners liv som en betydelig, verdig og selvstendig del av samfunnsstrukturen, skriver medievitene Synnøve Skarsbø Lindtner.⁵⁸ Det mannsdominerte samfunnet bøy ikke på noe rom til å forstå kvinners særegne stilling, om det nå handlet om abort eller kirken eller utdanning og lønn. I boken *Juss og humanisme* reflekterer også juristen Anders Bratholm over det vanskelige normative landskapet som preget kvinneaktivister som prøvde å bryte barrierer på 1970- og 1980-tallet. Her forteller han om et kulturelt landskap som trass i åpen dialog og muligheter til å ta talerstolen for en kvinne, likevel bar i seg fordommer og undertrykkelse. Det handlet om et landskap som var vanskelig å fastsette med ord fordi undertrykkelsen var inkorporert i vaner og tenkning og manglende innsikt i kvinners liv. Bratholm er ikke særlig nådig i sin beskrivelse av datidens kjønnskeive samfunn eller det han beskriver som

55 Bibelen 2024: 1 Tim 2,8–15

56 1 Tim 2,11–12

57 Berntsen & Haset 1977: 105

58 Lindtner 2013

«dette nedverdiggende systemet håndsydd til å ydmyke, til å skape angst og usikkerhet dypt inn i sjelen og langt under dynen».⁵⁹

Det Bratholm synes å ha observert, var et kvinnesyn som ikke bare handlet om kvinners rettigheter, men om samfunnskulturen som grep inn i den enkelte kvinnens identitet. Flere av forskningsbidragene utover 1970-tallet kan sees på som både protest og fremføring av mot-kunnskap⁶⁰ til datidens holdninger om kvinner. Protestene tok gjerne tak i forhold kvinnene «manglet» innenfor en mannlig målestokk. Begreper som forklarte kjønnsrollene, var gjerne vage og diffuse. Med det som utgangspunkt, ble det viktig å formulere hva kvinneverollen skulle bestå i eller hvordan denne skulle utformes. Felles for mange kvinneaktivister var at ny forståelse skulle beskrive en annen tilstand for kvinner. Bakgrunnen for dette var at den mannlige tankegangen gjennomsyret hele samfunnsformasjonen og plasserte kvinnen i en bestemt sosial posisjon fra fødselen av, eller, sagt med statsviter Beatrice Albrektsen (Halsaa): «Vi vil frigjøre oss fra bundetheten i hjemmet, men vi vil ikke erstatte denne med en like sterk binding til utelivet. Vi vil ikke erstatte vår plass med menns plass. Vi vil ikke leve som menn».⁶¹

Hvordan kvinner ble fremstilt, gir gjerne et todelt bilde av kvinner som enten verdige eller uverdige, enten guddommelige eller simple og skitne. De uverdige kvinnene var de som opptrådte lite tradisjonelt, eller som agerte innenfor mannens gebet og tradisjonelle handlingsrom. Juristen Tove Stang Dahl tar også opp denne type splittelse av kvinner og kvinneverollen når hun snakker om beskrivelser av kvinner som enten madonnaer eller horer.⁶² De førstnevnte var kvinner som føyde seg til normene uten protester. De andre var kvinner som levde selvstendig og sto opp mot samfunnet i protest. Dette siste begrepet preget også datidens syn på kvinner som var blitt utsatt for vold og voldtekt.

Både på 1950-, 1960- og 1970-tallet ble vold mot kvinner sett på som en del av en familiekonflikt, noe blant andre kriminologen Kristin Skjørten skriver om.⁶³ Volden ble gjerne sett på som en uheldig konsekvens av problemer i familien, som alkohol, sosial nød og fattigdom. Det handlet også om voldsorfrenes problematiske personlighet og væren, og ble derfor

59 Bratholm 2004: 149

60 Se Alver & Mikaelsson 1991; Gulli 1992; Haavind 1973.

61 Albrektsen 1977: 20

62 Dahl 1994

63 Skjørten 2004

forstått som et psykiatrisk problem. At voldsutsatte kvinner ble sett på som vanskelige personligheter som trengte behandling, heller enn å forstå ofrene som undertrykte, med et beskyttelsesbehov, er også tatt opp hos Nisja og Aslaksen.⁶⁴ Forfatterne er tydelige på at sykdomsforklaring av det kvinnelige voldsofferet er en måte å unnskyldte den som utøver volden. Selv om feministene og kvinneaktivistene protesterte mot datidens forståelse av vold mot kvinner, fantes det fagfolk som hadde interesser av å videreføre tenkning om det syke offeret, skriver den svenske sosiologen Veronica Burcar.⁶⁵ Forestillingen om de problematiske og syke kvinnene redegjøres blant annet for i den antatt første omfattende undersøkelsen om kvinnemishandling i Sverige. Burcar sikter her til en doktoravhandling fra Karolinska Institutet i Stockholm, skrevet av Bo Bergmann i 1987. Burcar mener at Bergmann påstår at alle mishandlede kvinner har hatt en problematisk oppvekst. Kvinnene var dessuten preget av mennenes alkoholproblemer og hadde ofte psykiske problemer som gjorde at de aksepterte et høyt voldsnivå. Ofte hadde også kvinnene provosert mannen til å bruke vold for spenningens del, skriver Burcar om Bergmanns avhandling. Et lignende bilde av offeret som mentalt «syk» og problematisk er beskrevet i sosiologen Barbro Hindbergs bok fra 1984 om mishandlede kvinner i Sverige.⁶⁶ Ifølge forfatteren hadde det kvinnelige offeret lav status, dårlig råd og dårlige vaner og holdninger. Kvinnene bodde elendig og hadde liten selvtillit. Kvinnene var dessuten paralyisert av volden og traumatisert for livet. Som svar foreslo Hindberg terapi for den voldsutsatte kvinnen, som ble beskrevet som skadet eller ødelagt.⁶⁷

I det store og hele ble kvinner utsatt for vold i hjemmet ofte fremstilt som problematiske, skriver også psykoterapeuten Margareta Hydén.⁶⁸ Ved å problematisere de som ble slått, ble kvinnenes reelle utfordringer i samfunnet skjult som en sykdom eller et familieproblem. Dessuten ble voldsutsatte kvinner, ifølge Tove Stang Dahl, både før og etter etableringen av de første krisesentrene, fremstilt med både nedlatende og moraliserende ord, noe forfatteren uttrykker slik:

64 Nisja & Aslaksen 1980

65 Burcar 2008

66 Hindberg 1984

67 Se også Bø 2004.

68 Hydén 1995

Denne moraliseringen over unge piker som ikke har fått oppdragelse, eller ikke følger opp den oppdragelsen de har fått, må tilskrives en grunnleggende mannlig forestilling – gjerningsmannens eller endog dommerens – om at kvinner helt ned i de yngste årsklasser kan la seg erobre eller vil erobres, når de begir seg ut på gaten nattetid.⁶⁹

Trass i mange nedlatende beskrivelser av voldsutsatte kvinner som ble lagt frem både i helsevesenet og i strafferettssaker, slik Dahl viser til, var ikke volden et særlig påaktet tema, noe som selvfølgelig kan ha en sammenheng med at temaet ble skjult som et psykiatriproblem. Selv om feminister visste at volden fantes, var det likevel et langt sprang mellom det å vite at kvinner ble utsatt for vold, til det å tenke at dette var et omfattende problem som vedrørte kvinnelivet generelt sett. Vold mot kvinner ble verken sett på som kvinneundertrykkende eller et alvorlig problem da feministene var mest aktive på slutten av 1960-tallet og i starten av 1970-tallet, skriver Ahnfelt: «Kvinnebevegelsen hadde i de to første fasene ikke fokusert spesielt på kvinnemishandling.»⁷⁰

Forklaringen på feministenes manglende engasjement i vold mot kvinner, kan ligge i at andre spørsmål ble sett på som viktigere å gripe tak i. Det dreide seg om kvinners manglende deltagelse, om likelønn, utdanningsmuligheter og en tydeliggjøring av kvinner som verdige og viktige samfunnsborgere. Det kan også være at samfunnet ikke ga særlig med muligheter til å ta opp vold mot kvinner som et politisk spørsmål.

Å politisere det skjulte

Vold mot kvinner er langt ifra en ny historie som først ble kjent på 1970-tallet. Problemet med mishandling av kvinner er blitt reist av flere foreninger, lag og politikere gjennom tidene, uten at de har fått særlig gjennomslag, skriver Halsaa.⁷¹ I årsmeldingen for Krisesentersekretariatet i 2008 trekker kvinneaktivisten Tove Smaadahl⁷² blant annet frem sogneprest Klaveness, som i en artikkel i 1895 skrev om de vanskeligstilte og voldsutsatte hustruene som så lett gikk i glemmeboken. Også Ahnfelt skriver om vold mot kvinner som et kjent problem både på 1500- og på 1700-tallet.⁷³ I Sverige kan en også finne at vold mot kvinner var et tema da den nye straffeloven

69 Dahl 1994: 230

70 Ahnfelt 1987: 50

71 Halsaa 1996

72 Krisesentersekretariatet 2008

73 Ahnfelt 1987

ble utformet i 1909. Kvinner deltok endatil i lovforarbeidet for første gang, og det ble vedtatt en lov som ga kvinner rett til skilsmisse i de tilfeller der hun var blitt utsatt for vold fra ektemannen, skriver den svenske juristen Monica Burman.⁷⁴

Litt nærmere vår egen tid, på 1930-tallet, snakket kvinneaktivisten Tove Mohr om alkohol og vold i familien som et alvorlig problem for samfunnet og de aktuelle familiene.⁷⁵ For dette arbeidet fikk Mohr delvis gehør, men innsatsen førte til få inngripende endringer for kvinner som var utsatt for vold. Allerede seks år seinere, i 1936, gikk også arbeiderbevegelsens kvinner ut med krav om et senter for å beskytte kvinner utsatt for vold i nære relasjoner.⁷⁶ Dette førte heller ikke til konkrete tiltak, selv om vold i hjemmet var et gjennomgangstema for flere foreninger rundt om i Norge i mellomkrigstiden. Dette var foreninger som ikke bare var opptatt av likestillingsspørsmål, men som engasjerte seg i familieliv, i kirkelige aktiviteter, i sanitetsarbeid, i husflid og i barns oppvekstforhold.⁷⁷ Også psykolog Ingjald Nissen har berørt temaet vold i hjemmet i en bok om monogamiet.⁷⁸ Denne ble skrevet på midten av 1950-tallet, og viser oss kvinnes ubetydelige rolle i et parforhold. Nissen redegjør blant annet for datidens manglende respekt og aktelse for kvinner som førte til at hun lett ble værende i en offerrolle der maken ble den sterke og kontrollerende. Denne offerrollen beskrev Nissen som et åk som lett kunne føre til at andre mennesker krenket henne, både i ekteskapet og ellers.

En kan godt forstå Nissens redegjørelse for kvinnerollen som en forløper til spørsmål om makt mellom kjønnene, men også om makt over kvinner generelt sett i samfunnet. Kanskje kan en også se et tilløp til forståelse for den psykiske volden. I hvert fall var vold mot kvinner et tema som ble tatt opp både politisk og faglig – endatil som underholdning. I tiden mellom verdenskrigene kan en blant annet finne flere revyviser som ble sunget og fremført offentlig av blant andre skuespilleren og sangeren Lalla Karlsen. Hun fremførte viser om menn og alkohol og kvinners brutale erfaringer med vold i hjemmet til både forlystelse og, for noen, til ergrelse.

Hvorvidt eller hvordan vold mot kvinner ble et politisk spørsmål eller ikke, kan ha en sammenheng med det kompliserte forholdet mellom

74 Burman 2007

75 Mohr 1968

76 Se Ahnfelt 1987.

77 Kvinnearkivet ved Sunnhordland museum, Stord.

78 Nissen 1976

samfunnets maktinstitusjoner og grasrota, det vil si folks hverdagsliv.⁷⁹ På dette feltet har Tove Stang Dahl⁸⁰ ved flere anledninger vist til hvordan kjønnenes ulike maktposisjoner er vevd inn i hvordan samfunnet er konstruert gjennom lover og regler. Det har dreid seg om en historisk utvikling som i flere hundreår har bekreftet mennenes «rett» til å bestemme og styre – både over samfunnet og over kvinnen.⁸¹ Makten mellom kjønnene er inkorporert i vår felles tenkning og kan forstås som et kulturelt etterslep av holdninger som viser til mannens rett til å bestemme over sin hustru. I verste fall handler dette om en historisk og selvskreven hevd mannen har til både å tukte eller bruke makt og vold overfor koner og døtre, skriver Tove Stang Dahl: «Volden er et utslag av den rett til hustrutukt som de kulturelle normer har tillagt mannen, ikke vesensforskjellig, bare gradforskjellig fra hva som er tillatt og akseptert i ekteskapelig samhandling.»⁸²

Makt og autoritet til å tukte sine hustruer bærer med seg en følelsesmessig hevd. Selv om lovene som ga mannen makt til å tukte sin hustru er borte, har disse fremdeles en kulturell betydning. For å kunne utrette noe som bedrer kvinners hverdagsliv, er det viktig å avdekke samfunnets fordeling av makt, skriver Dahl videre. Gjennom tidene har samfunnets maktfordeling ført til spørsmål om både økonomisk fordeling, om bestemmelsesretter, om klasse og om sosiale og arbeidsmessige maktstrukturer, skriver Luhmann.⁸³ Det avgjørende for hvorvidt maktfordelingen utgjør et problem eller ikke, er blant annet betinget av hvordan maktinstitusjonene greier å treffe folks nære behov og skape et levedyktig grunnplan der folk får være handlekraftige, så langt det lar seg gjøre.⁸⁴ Den britiske statsviteren Stuart McAnulla redegjør for dette forholdet som en interessekamp mellom struktur og handlingsmakt («structure and agency»). For å avdekke makt, må en også forstå forholdet mellom maktinstitusjonene, eller som forfatteren uttrykker dette: «Structure-agency is in fact very much an 'everyday' issue, which deals with the fundamental question of to what extent we, as individuals, have the ability to direct our lives in the face of sometimes enormous constraints.»⁸⁵

79 Maktinstitusjoner kan være alt fra strafferetten, bankvesenet, skoleetaten og lignende institusjoner som samlet sett utgjør vår felles samfunnsstruktur.

80 Dahl 1980, 1994

81 Se også Bruknapp 1991; Skjorten 2002.

82 Dahl 1994: 141–142

83 Luhmann 2004

84 Se også Bruknapp 1991; Skjorten 2002.

85 McAnulla 2002: 291

Forfatteren kommer her med et eksempel på hvordan strukturelle forhold påvirker kvinners plass i samfunnet. Når en kvinne, for eksempel, får avslag på en jobb, retter ofte kandidaten blikket innover og begrunner avslaget med egne mangler. Svaret kan derimot ligge i en eller flere strukturer som bærer i seg en kjønnset forståelse av kandidatens begrensninger, skriver McAnulla. Det kan være vanskelig å rette kritikk mot disse strukturene og maktrelasjonene i samfunnet. Det samme kan vi tenke oss for kvinner utsatt for vold i hjemmet, særlig der det finnes en forventning om at kvinner skal vende blikket innover mot sin egen psyke. Holdninger er derimot ikke noe som kan isoleres fra maktstrukturer i samfunnet. De franske sosiologene Pierre Bourdieu og Loïc Wacquant viser til holdninger som både kompliserte og innfløkte og langt ifra løsrevet fra samfunnets maktstrukturer. Forfatterne opererer med begrepet *habitus*, som litt enkelt kan sammenlignes med en vanemessig forståelse eller fornuftsdriven tenkemåte, men ikke som en isolert egenskap. Fordi mennesket beveger seg mellom maktinstitusjoner, som for eksempel banker, politiet, skole, universitet, bærer mennesket med seg, og blir endatil et produkt av, hvert system, ved å ta opp i seg de forordninger og regler som bekrefter visse holdninger og måter å forstå hvem som har hvilken verdi i samfunnet, eller som forfatterne uttrykker dette: «Sosiale agenter er produkt av historia, historia om heile det sosiale feltet og den røynsla som er oppsamla undervegs i eit livsløp som er bundne innafor det feltet som er til vurdering.»⁸⁶

Selv om arbeidsfeltene eller maktinstitusjonene kan endre innhold og funksjoner, vil verdier og holdninger som er opparbeidet over tid likevel kunne bestå fordi mennesker bærer dette med seg gjennom sine nye aktiviteter, skriver Mathiesen.⁸⁷ Slike forhold kan være utfordrende å endre på. Politiske aktiviteter som prøver å trosse de store maktstrukturene blir ofte møtt med så stor motstand at de må gi opp, noe som har vist seg i de mange forsøk på å synliggjøre vold mot kvinner opp gjennom tidene.⁸⁸

At kritesentrene, tross maktstrukturer i samfunnet som ikke tok vold mot kvinner på alvor, kom til å stå på barrikadene for å endre samfunnets holdninger på 1970-tallet, kan ikke forstås uavhengig av den øvrige samfunnskonteksten. Det handlet om en prosess der flere forhold i samfunnet ga åpninger og handlingsrom, noe som kjennetegnet årene før og etter

86 Bourdieu & Wacquant 1995: 121

87 Mathiesen 1983

88 Se gjerne Notaker 2015.

1970-tallet, både i Norge, i mange europeiske land og i USA. Når flere endringer skjer samtidig, kan dette føre til det den svenske statsviteren Annika Björkdahl kaller «windows of opportunity».⁸⁹ Her finner forfatteren at mange store politiske prosesser nettopp har skjedd i en tid som har vært preget av fornying eller endringer og protester på flere arenaer samtidig.

At flere forhold er i bevegelse i samfunnet innenfor et gitt tidsrom, kan på den ene siden gi en viss uro og bekymring. Det er vanskelig å forutsi hvilken vei urolige tilstander i samfunnet vil utvikle seg. På den andre siden gir mange endringer og bevegelser også en sjelden mulighet til innpass for nye idéer og forestillinger som ikke ville fått den samme oppmerksomheten i et mer stabilt og rolig samfunn. Her er det ikke nødvendigvis snakk om endringer som har beveget seg i samme retning, men endringer som samlet sett har ført til en normativ bevegelse som har gitt uventa åpninger til å endre samfunnets holdninger. Det er heller ikke kun snakk om protest-grupper eller interesseorganisasjoner, men om flere typer endringer i det politiske landskapet. Det kan være endringer av infrastruktur, vekst i velstand eller økonomisk kamp om goder og byrder i samfunnet. Björkdahls redegjørelse for sosiale endringer er ingen teori som har hatt til hensikt å forklare synliggjøringen av vold mot kvinner. Teorien kaster imidlertid lys over hvordan flere typer hendelser i samfunnet har kunnet bidra til at et fenomen blir mer aktuelt på et bestemt historisk tidspunkt enn et annet.

Paradigmeskifte og dialog mellom kvinner

Enkelte endringer fra før 1970-tallet har hatt en viss betydning for synliggjøringen av vold mot kvinner som et kjønn problem i samfunnet. Det har dreid seg om skiftet fra en biologisk tenkning og henimot en forståelse av mennesket, samfunnet og politikken som sosiale konstruksjoner. Det håpefulle, for noen, i den nye tenkningen, var at det som kan konstru-eres, også kan dekonstru-eres, noe som kom til å gripe inn i forståelsen av kjønn. Ifølge feministen og sosiologen Carol Smart ble ikke kvinner sett som selvstendige individer i tidligere tiders biologiske forståelse av kvinner. Mannen ble brukt som selve malen på det ideelle mennesket, mens kvinnen ble beskrevet som mannens negasjon og motsetning, noe Smart uttrykker på denne måten: «Because women were endowed with a reproductive capacity, it was argued that they remained closer to nature, by extension

89 Björkdahl 2002

from this they were also less rational and less morally responsible for their behavior.»⁹⁰

Dette er en forlengelse av den biologiske determinismen, der mannen gjerne er blitt forstått som rasjonell og fornuftig, mens det motsatte er det følelsesladede og mindre rasjonelle, som har kjennetegnet kvinnene. De samme forholdene vises det til i annen forskning som er blitt presentert mer enn et tiår før Smarts teorier om kjønn. Psykologen Randi Grennes er en av flere unge psykologer som i løpet av 1970-tallet ønsket å synliggjøre mødrenes roller som låst i en forhåndsdefinert virkelighet der biologien ble brukt som forklaring.⁹¹ Den typen biologisk tenkning Grennes kritiserer, har gjerne vært dominert av en mannlig rasjonalitet. Der kvinnen ønsket å delta utenfor hjemmet, ble hun gjerne sammenlignet med mannen, som i datiden var målestokken for det optimale mennesket. På en litt ironisk måte viser psykolog og forsker Elisabeth Backe-Hansen til noe av det samme i sin redegjørelse for datidens syn på mødre. Uansett hvor snille og gode mennene kunne være, handlet det for mødrene om å avfinne seg med en struktur som usynliggjorde kvinnens innsats og kvinnenes eksistens som subjekt i eget liv, eller, sagt med Backe-Hansen: «Å identifisere seg med kvinneverollen måtte bety å avfinne seg med at kvinner ikke kunne være annet enn en finere husslave og bærere av sine ektemenns barn.»⁹²

Måter kvinner ble tolket og møtt på, ble blant annet tatt opp i et foredrag på Blindern i Oslo i august 1970. Oslo Kvinnesaksforening, en etablert organisasjon med historie tilbake til 1884, tok sammen med den nyere organisasjonen Ammehjelpen i Oslo (etablert 1968) og unge uorganiserte feminister initiativ til å invitere den amerikanske feministen Jo Freeman til Norge. Hun var en av foregangskvinnene i den nye kvinnebevegelsen i USA.⁹³ Foredraget beskrev kjønnetenes ulike posisjoner som et resultat av hvordan samfunnet, og ikke minst kulturen og den faglige tenkningen, var konstruert. Ifølge Runa Haukaa uttrykte Freeman dette på følgende måte: «Våre nåværende verdier og normer er mannsdominerte, det samme er samfunnsstrukturen og kommunikasjonsnettene. Kvinner må utvikle nye samværsformer, ny politisk praksis og ny teori.»⁹⁴

90 Smart 1989: 95

91 Grennes 1973

92 Backe-Hansen 1973: 150

93 Mer om dette i Lønnå 2003/2019.

94 Haukaa 1982: 22

Møtet førte til debatter og refleksjoner. Ikke minst ble spørsmål om forholdet mellom biologi og psykologi et viktig tema. Psykologen og kvinneforskeren Hanne Haavind trekker blant annet en linje mellom gamle og nye måter å se kvinnen på. Mens biologien var preget av gamle menns syn på kvinner i sin alminnelighet, ønsket Haavind å få frem en annen type psykologi som inkluderte kvinnen som et sosialt vesen på linje med menn. Natur er blitt knyttet til kvinnen i årtider, skriver Haavind, og dertil på en måte som gjør det komplisert å bryte ut av et gammelt mønster. Når noe er natur, er det nesten ikke til å rokkes ved, eller, sagt med Haavind: «Når noen oppfører seg eller ønsker å oppføre seg annerledes enn folk flest, eller annerledes enn det som har vært vanlig i tidligere generasjoner, oppstår lett den tanke at de gjør noe som strider mot naturen.»⁹⁵

Selv om kvinnen var «henvist» til en avgrenset hjemmesfære, fantes det også kvinner som opplevde å ha et godt liv, trass i trange og manglende vilkår for utfoldelse, skriver høyskolelektor Målfrid Bruknapp.⁹⁶ Forfatteren referer blant annet til et bilde av morens rolle som den ekspressive leder i familien, basert på følelser og behov, mens far var den instrumentelle lederen, basert på å ivareta familiens status utad. I et slikt perspektiv var ikke kvinner alltid uten reell makt. Slik var det nok, men dreide seg samtidig om det kulturelle landskapets dobbelthet som kunne by kvinner en plass der de ble verdsatt – i hjemmet, men som fornektet kvinnens behov dersom hun ville synes utenfor sine angitte livsområder. Utenfor hjemmet ble kvinner gjerne sammenlignet med mannen, som hadde både trening og oppmerksomhet som samfunnsaktør.

Møtet med Freeman fikk også stor betydning for feministene i Norge og bidro blant annet til etableringen av en nyfeministisk bevegelse samme år. For mange nyfeminister handlet det om så utvikle språket og avdekke hvordan kvinner ble fremstilt. Kvinners identitet ble en kulturkamp, med ønsker om å utvikle nye begreper og ny innsikt som alternativ til datidens kjønnede språkbruk. Førstelektor og medieviser Synnøve Skarsbø Lindtner skriver at det handlet om en identitetspolitikk som ble «knyttet tett til spørsmål om hvem vi er og vil være, hvordan vi skal handle, og hva vi skal gjøre med livet vårt».⁹⁷ At tenkning på den tiden hadde beveget seg bort fra en biologisk forståelse av kjønn og henimot en forståelse av kjønn som

95 Haavind 1973: 40

96 Bruknapp 1991

97 Lindtner 2015: 2

en konstruksjon, ga håp om å kunne skape noe nytt, spesielt gjennom refleksjon og *bevisstgjøring*, noe som skulle bli et sentralt begrep for mange feminister og ved krisesentrene.

Kvinneres økte bevisstgjøring på egen situasjon og plass i samfunnet var en endring i tiden som hadde stor betydning for kvinnekampen. Det handlet om en bevisstgjøring som grep inn i kvinners hverdagsliv på en ny måte, både personlig og faglig. Ifølge Arnhild Taksdal og Karin Widerberg kom blant annet bevisstgjøringen til å ha en stor betydning innenfor flere fagfelt.⁹⁸ Kvinneperspektiver ble løftet inn i spørsmål om både økonomi, psykologi, helse og fordelingspolitikk, for å nevne noe. Den nye innsikten om kvinner, fra kvinner, kom også til å prege krisesentrenes fremvekst og ideologi. En slik bevisstgjøring var ikke en endring som sto aleine i tiden. Den var spesielt berodd på det en på flere måter kan kalles revolusjonære endringer, i en styrking av læringsteoriene og psykososial forståelse av verden på bekostning av den tradisjonsrike biologiske forståelsesmåten av samfunnet og mennesket.

Det var ikke bare nyfeministene, men også myndighetene satte fokus på kvinners bevisstgjøring på 1970- og 1980-tallet, skriver Målfrid Bruknapp.⁹⁹ For å hjelpe på frigjøringen av kvinner generelt, utviklet også myndighetene kurs for å gi kvinner en anledning til å sette ord på og formidle sine erfaringer. Kursene ble holdt i regi av både fylkeskommuner og stat med det formål å bygge selvtillit for kvinner og gjøre kvinner oppmerksomme på viktigheten av å utvikle seg selv på egne premisser.

Innenfor den nye feministiske bevegelsen ble det etablert såkalte «bevisstgjøringsgrupper». Disse startet som en feministisk strategi for å skape bevissthet om kvinners plass i samfunnet, skriver Haukaa.¹⁰⁰ Bevisstgjøringsstrategiene var ikke konstruksjoner fra vårt eget land, men en internasjonal trend som både ble benyttet i flere europeiske land og i USA i løpet av 1970-tallet. Bevisstgjøringsstrategiene var marxistisk inspirert og handlet om kvinners falske bevissthet som undertrykt der språk og forståelsesmåter var preget av mannens patriarkalske makt gjennom tidene. Indoktrineringen av en falsk bevissthet bidro til å undertrykke kvinner som mindreverdige mannen, eller som Danielsen sier det: «Kvinner skulle ikke lenger være ofre for patriarkatet, de skulle gripe fatt i sine egne liv og

98 Taksdal & Widerberg 1992

99 Bruknapp 1991

100 Haukaa 1982

jobbe for å endre samfunnet ut fra sine premisser. De skulle tenke selv og handle basert på egen erkjennelse.»¹⁰¹

De frigjørende kreftene lå i det å formidle egne erfaringer som kunne beskrive kvinnenenes liv på egne premisser. Kvinner snakket sammen om hemmeligheter og tabuer – ting de hadde båret på i all stillhet. For å frigjøre seg trengte kvinner å sette ord på undertrykkelsen og deretter finne ny kunnskap og innsikt, nye ord, ny forståelse og nye idealer til en reell bevissthet om det å være kvinne. Det var også uenighet knyttet til denne strategien, og ikke alle feminister var enige, skriver Danielsen videre. Spesielt problematisk var forståelsen av kvinner som ofre: «Offerrollen var tvetydig, den ga legitimitet til opprør og krav samtidig som den fanget kvinner i rollen som passiv og underordnet.»¹⁰²

Motsetningene viste seg spesielt mellom to nyetablerte organisasjoner, nyfeministene og Kvinnefronten.¹⁰³ Nyfeministene var basert i uavhengige aksjons- og bevisstgjøringsgrupper stiftet ulike steder i landet høsten 1970 og våren 1971. Kvinnefronten ble stiftet i 1972 etter initiativ fra Rød Front i Studentersamfunnet og var ansett som nært knyttet til partiet AKP (m-l).¹⁰⁴ Kvinnefronten hadde sine tvil om hvorvidt individuelle historier kunne være til hinder for kollektive løsninger. Det individuelle sto sterkere hos nyfeministene, som tenkte seg at det individuelle måtte være en del av det kollektive. Dette endret seg gradvis over tid under en felles parole om å løfte frem kvinners erfaring til felles politikk. Bevisstgjøring over eget liv har derimot flere sider enn det en kan forstå ut fra en enkel parole, skriver Haukaa, som mente at bevisstgjøringen var rotløs, lite planlagt og svakt avgrenset.¹⁰⁵ Bakgrunnen for dette fant Haukaa i at nyfeministene ikke hadde noen konkret teori eller en oversiktlig overbygning å tolke sitt engasjement innenfor. Forståelsen er dertil bygget på en dikotomi der mannen blir gjort til selve fienden, skriver Haukaa videre. Dette vil ifølge forfatteren skape en dyp kløft mellom kjønnene av «fiendebilder». Når den politiske filosofen og feministen Nancy Fraser retter blikket mot datidens bevisstgjøring, snakker hun om en offergjørende prosess der «beviset» for mannen og samfunnets makt er kvinners lidelse og underdanighet.¹⁰⁶ Dette bidrar

101 Danielsen 2013: 51–52.

102 Danielsen 2013: 56

103 Lindtner 2015

104 Danielsen 2013. AKP (m-l) Arbeidernes Kommunistiske Part (marxist-leninistene). Se mer om dette i Lønnå 2003/2019

105 Haukaa 1982

106 Fraser 2003: 114

til å skape nye diskurser og måter å se kvinner på som vil legge premisser for hvordan vi ser på kvinners liv fremover i tid, eller sagt med Fraser:

Genom att offentligt säga det hittills utsägliga, genom att mynta termer som 'sexism', 'sexuella trakasserier', 'våldtäkt inom äktenskapet', 'könsarbetsdelning', 'dubla skift', 'hustrumisshandel', och så vidare har feministiska kvinnor blivit 'kvinnor' i den meningen att de utgör en diskursivt självkonstruerad politisk gemenskap, om än en högst heterogen och splittrad sådan.¹⁰⁷

Det som gjerne blir stående som beskrivelser av kvinners liv, er forhold som peker på individuelle problemer og kvinners vanskelige psyke, skriver Fraser videre. Faren ved en slik offergjørende prosess, er at en stadig vil lete etter påfyll av kvinnes sjelelige kvaler, mer enn å drive politikk som endrer en tilstand.¹⁰⁸ I likhet med Haukaa mener også Fraser at de bevisstgjørende prosessene mangler overbygning, eller konkrete mål om hva dette skal brukes til. At kvinner lett blir fremstilt som et lidende offer, har også sosiologen Arnlaug Leira sett på som problematisk i bevisstgjøringsprosessen.¹⁰⁹ Å ta utgangspunkt i det nære og kjente og private, gjør at kvinner og kvinnelivet defineres lenger inn i den måten mennene har definert kvinnene som underdanige og følelsesmessig ustabile.¹¹⁰ Leira skriver videre at offergjørende beskrivelser ikke er et godt utgangspunkt for å endre de mekanismene som skaper undertrykkelse og vold. Disse mekanismene handler om fordeling av makt og økonomi, byrder og ansvar, og må forstås og forklares på samfunnsnivå.

En kan godt forstå kritikken av kvinners bevisstgjøring som en offergjørende prosess. En må samtidig stille spørsmål om hvorvidt denne prosessen manglet overbygning og faktiske mål. Bevisstgjøringen hadde en klar forbindelse med det å løfte frem innsikt fra egen livsverden for å endre hvordan kvinnelivet ble tolket og forstått. Det handlet om å forstå livet «nedenfra» i den hensikt å løfte erfaringene frem som felles politikk. Det er fra de bevisstgjørende prosessene at slagordet «fra det private til det politiske» ble formulert, skriver kulturviter Hilde Danielsen.¹¹¹

Her var det imidlertid ikke snakk om alle typer erfaringer. Feminister har aldri vært interessert i å løfte frem erfaringer fra kvinner som var

107 Fraser 2003: 114

108 Se også Brekke 1977.

109 Leira 1977, 1992

110 Se Smart 1989.

111 Danielsen 2013

fornøyde med sin plass i samfunnet og at samfunnet var styrt av menn. Erfaringene som skulle løftes frem dreide seg om de kvinner og det kvinnelivet som kjente seg kuert og undertrykt og lite verdsatt. Som en del av denne prosessen fantes dertil et analysegrep som ifølge Skjørten var internasjonalt og velkjent.¹¹² Det handlet om et maktperspektiv som tar utgangspunkt i en analyse om samfunnets kjønnete maktpreg, utformet og tilrettelagt for og av menn.¹¹³

At der fantes uenighet mellom ulike feministiske grupperinger på 1970-taller er ingen nyhet. Like viktig i denne sammenhengen er at uenigheten ikke var absolutt. Vel så ofte som uenighet mellom feminister, har en sett tendenser til samhold og støtte. Avgjørende i den prosessen var, ifølge Dahl, en grunnleggende aksept for å være uenig med hverandre, men også en akseptering av et behov for stå sammen på tvers der det var saker som trengte en kvinnepolitisk tyngde.¹¹⁴ Det handlet i sin tid om å finne frem til det Dahl kaller et «minste felles multiplum» i den hensikt å løfte en bestemt sak videre til et politisk spørsmål. Også kulturviter Tone Hellesund, med sin kulturvitenskapelige bakgrunn, tar frem de samlende kreftene som en drivkraft til å skape forandring.¹¹⁵ I saker der interessefeltet mellom ulike grupper av feminister var sammenfallende, kunne de trosse barrierene og opptre side om side som en relativ sterk enhet, skriver Hellesund videre. Dette ble spesielt viktig for fremveksten av krisesentrene. Både nye måter å se kvinner og samfunnet på og evnen til å samarbeide i mange spørsmål, gjorde det mulig å sette krisesentrene på den politiske dagsorden. Dette blir tema i neste kapittel.

112 Skjørten 2004

113 Se også Spalek 2006; Stanko 2002.

114 Dahl 1994

115 Hellesund 2013

Kvinnekamp og rikspolitikken

I tiden før etableringen av krisesentrene ble nye spørsmål om kvinner og kvinnesak satt på den politiske dagsorden av den nye kvinnebevegelsen, som bar preg av to motsetningsfylte grupper: nyfeministene og Kvinnefronten. Disse gruppene var uenige i mange saker, men hadde også sammenfallende interesser, både før og etter etableringen av krisesentrene. Samarbeidet mellom ulike feministiske grupperinger ble forsterket etter tribunalet i Brussel i 1976, der vold mot kvinner var et viktig tema. Tribunalet var en historisk begivenhet som samlet kvinner fra en lang rekke land, også fra Norge. I etterkant av tribunalet ble den første krisetelefonen for voldsutsatte etablert her til lands. Da denne avdekket at mange mishandlede kvinner hadde et stort behov for beskyttelse, ble det raskt etablert krisesentre for kvinner landet over.¹¹⁶ Engasjementet ble båret frem av ulike kvinneorganisasjoner, feminister og politikere, men også av entusiastiske kvinner som ikke var knyttet til noen organisasjon. Politiske partier løftet sammen for å støtte driften av de nye krisesentrene. Vi skal nå se nærmere på etableringen av sentrene, og starter med et lite innblikk i de feministiske grupperingene som fantes før etableringen av krisesentrene i 1978.

Motsetninger og samarbeid

Krisesentrenes tilblivelse hadde sitt utspring i kvinnebevegelsen på 1970-tallet. Dette var en mangefasettert bevegelse bestående av nye og gamle organisasjoner med ulike arbeidsmåter og politiske ståsted. Av de nye organisasjonene utgjorde nyfeministene og Kvinnefronten to viktige krefter som sto mot hverandre i mange sammenhenger. Den første

¹¹⁶ Også i mange andre europeiske land ble det etablert krisesentre etter den store konferansen.

nyfeministiske gruppa ble som nevnt dannet i 1970. Ifølge Skarsbø Lindtner besto den av kvinner som ønsket en «ny» og annerledes feminisme i Norge.¹¹⁷ Kvinnefronten ble etablert i 1972 med et annet ideologisk utgangspunkt (se forrige kapittel). De to «leirene» fikk også hvert sitt magasin knyttet til seg: Kvinnefront (etablert 1975) og Sirene (etablert 1973).

Et sentralt debatttema på midten av 1970-tallet, handlet om kvinneroller på den ene siden og en større samfunnsforståelse av kvinners liv på den andre, skriver Hellesund.¹¹⁸ Mens den nyfeministiske tradisjonen var opptatt av å fange opp bredden i kvinners liv og gi rom for tapt kunnskap om kvinner og det feminine, fantes det kvinneaktivister som gjerne ville endre det sterke feminine fokuset, skriver Hellesund. Spesielt problematisk var det for enkelte at nyfeministene skulle inkludere alle kvinner i sin bevegelse. Fra Lesbisk bevegelse skrives en liten artikkel i kvinnekalenderen for 1977 om problemer kvinneaktivister har med de mest ytterliggående som misliker både feminisme og ikke minst homofili. Delelinjen var ikke i prinsippet et spørsmål om anti-homofili, men om den konteksten kvinnesaken skulle inngå. Ifølge Haukaa fantes en delelinje mellom de som mente at feminismen ikke kunne stå aleine, men måtte sees i sammenheng med både tradisjoner, klasseforståelse, politiske motsetninger og, ikke minst, samfunnsøkonomiske spørsmål og kapitalkreftene.¹¹⁹ Den mest ytterliggående kritikken var rettet mot det «felleskvinnelige» som preget nyfeministene. Enkelte i Kvinnefronten mente at kvinnekampen var underordnet klassekampen, der både menn og kvinner har felles interesser. Spesielt problematisk for enkelte var nyfeministenes fokus på bevisstgjøring og det å bruke egne og personlige erfaringer som frigjørende. I en marxistisk forståelse ville dette kamuflere de private eierforholdene over produksjonsmidlene, skriver Haukaa:

For nyfeministene var patriarkatet en samfunnsordning som forutsetter faderlig autoritet og hvor kvinner helt eller delvis må fungere som bytteobjekter mellom menn. [...] Medlemmer i Kvinnefronten tok ikke avstand fra påstandene om at kvinner har felles interesser mot patriarkatet. Men de fleste mente at disse fellesinteressene hadde mindre politisk betydning enn klasseinteressene.¹²⁰

117 Lindtner 2013

118 Hellesund 2013

119 Haukaa 1982

120 Haukaa 1982: 85

Spørsmål om klasseperspektivet som viktigere enn kvinnesaken, var et sentralt tema både før krisesentrene ble etablert og internt ved krisesentrene. Temaet førte blant annet til diskusjoner og uenighet mellom de som arbeidet som vakter ved sentrene, noe som skal tas opp i et seinere kapittel. Dilemmaet var, etter noens mening, at et sterkt fokus på kvinnekampen ville øke risikoen for at klassekampen ville blekne, skriver Halsaa.¹²¹ Som svar på en marxistisk kritikk av den nyfeministiske bevisstgjøringen, skriver kvinneforsker Live Brekke en artikkel som forsøker å inkorporere feminismen i et klasseperspektiv. Hun tenker seg at utgangspunktet er et samfunn der undertrykking av kvinner er innebygget i den kapitalistiske produksjonsmåten, men på en annen måte for kvinner enn for mannen: «Mens klasseundertrykking i det kapitalistiske samfunnet skyldes den økonomiske utbytting, som finner sted i forholdet mellom kapitalistklasse og arbeiderklasse, har kvinneundertrykking sitt grunnlag i kapitalens behov for en arbeidskraftreserve og dens behov for reproduksjon av arbeidskraft.»¹²²

På flere måter er det dette sosiologen Fredrik Engelstad beskriver som kjønnenes store prosjekter.¹²³ Mens mannen har arbeidet med samfunnet som prosjekt, har kvinnen mannen som sitt prosjekt. Fordi mannen har samfunnet som prosjekt gjennom arbeidet sitt, blir han også en representant for samfunnsmakten i hjemmet. På den måten avleires samfunnsforholdene i den aktuelle familien som problem, skriver Engelstad. Aktuelle spørsmål i tiden var om familien skulle sees som problematisk, eller om kvinnene skulle sees som et eget prosjekt som ikke nødvendigvis har fulgt mannens væremåter. Slik Brekke forsøker å belyse dilemmaet mellom kjønn og klasse, argumenterer hun for viktigheten av å drive kvinnekamp også under kapitalismen fordi kvinners liv er en delkamp som vil være viktig både før og etter at klassefienden var blitt nedkjempet.¹²⁴ I kvinnekampen er det viktig å relatere kvinners liv til den øvrige klassekampen fordi undertrykte menn og kvinner deler samme problem under kapitalismen, eller, sagt med Brekke: «Det er derfor kvinnekampen må knyttes til kamp mot kapitalmakt, ikke isolert mot manns makt, til kamp for sosialisme, for alles frigjøring.»¹²⁵

121 Albrektsen 1977

122 Brekke 1977: 17

123 Engelstad 1977

124 Brekke 1977

125 Brekke 1977: 39

Grunnen til at det bør drives kvinnekamp før samfunnsendringene har funnet sted, er gjerne satt i sammenheng med at kapitalkreftene har hensatt kvinnene til å leve i avhengighet til mann og barn og hus i stedet for å være lønnet og sidestilt mannens kamp mot produksjonsmåter og kapitalkreftene. Fordi den kapitalistiske produksjonsmåten griper inn i alle typer forhold, bestemmer og har kontroll med alt som skjer i samfunnet, må endringene også skje i det kapitalistiske samfunnet i tiden før en samfunnsomveltning, eller som Brekke sier det: «Kjennskap til fremtredelsesformene er et nødvendig utgangspunkt for all teoriutvikling.»¹²⁶

Med dette ville Brekke forsvare det «felleskvinnelige» prosjektet i sin daværende form og den påfølgende refleksjonen og nærheten til det hverdagslige som en viktig del av kvinnes kamp og derved også klassekampen. Det er i det nære at problemer folk har kommet til syne, skriver Brekke, og appellerte med dette til en forståelse for bevisstgjøringsprosessene som viktige. De to feministiske gruppene var også svært forskjellige i måter å organisere aktivitetene sine. Spørsmål om kvinnesak handlet ikke bare om klasse versus kjønn, men også om mer konkrete prinsipper i måter å arbeide på. Kvinnefronten var hierarkisk bygget som en tradisjonell organisasjonsform med en leder på toppen. Selv om de var åpne for alle kvinner, hadde de tette bånd til AKP (m-l). Nyfeministene var på sin side mer tilfeldig organisert og hadde lite fast struktur i måten å aktivisere seg på, noe de mente var viktig for kvinnesaken. Hierarkiske organisasjoner ble sett på som mannlige konstruksjoner som undertrykte kvinners væremåter og livsprosjekter.¹²⁷

I de feministiske leirene, slik disse var utformet før kritesentrenes tid, fortsatte spørsmål om klasse og kjønn utover 1970-tallet, men mer oppdelt og splittet. I 1975 skjedde det en splittelse i Kvinnefronten der et miljø knyttet til SV (Sosialistisk Venstreparti) brøt ut. Samme år ble det arrangert to 8. mars-tog i Oslo.¹²⁸ Ifølge Hellesund førte også feminismedebattene til flere typer nydannelser.¹²⁹ Organisasjoner som Clara-gruppa, Sosialistisk kvinneforum og Brød og Roser (som brøt ut av Kvinnefronten i 1976) ble noen av de viktigste grupperingene. Dannelse av flere grupper så ikke ut til å ha svekket kvinnekampen. Fra og med 1974 og utover vokste medlems-tallene både hos Kvinnefronten og i de nyfeministiske gruppene. Ifølge

126 Brekke 1977: 26

127 Lønnå 2003/2019

128 Lønnå 2003/2019

129 Hellesund 2013

historiker Elisabeth Lønnå hadde de ulike nyfeministiske gruppene 1 000 medlemmer i 1973. Samme året hadde Kvinnefronten 3 500 medlemmer. (Norsk kvinnesaksforening hadde 800 medlemmer og Norsk kvinneforbund hadde 1 200 medlemmer).¹³⁰ Samtidig ble Kvinnehuset i Oslo etablert, i 1975, som et tiltak som skulle fremme aktiviteter utført og styrt av kvinner. Aktivitetene ved Kvinnehuset i Oslo rommet alt fra KIK (Kvinner i Kamp), JURK (Juridisk rådgivningskontor for kvinner¹³¹), Lesbisk bevegelse og et kulturverksted. Kvinnehuset rommet også feministiske kvinneblader som Sirene og Kjerringråd, teaterverksteder og, ikke minst, en krisesentergruppe fra og med 1976.

Det er i denne perioden en kan finne opplysninger om feminismen som en mangfoldig bevegelse som samlet seg til aksjon på tvers av de feministiske grupperingene, selv om de også var motstandere i mange saker. Kampsakene handlet, ifølge statsviter og kvinneforsker Brita Gulli, om alt fra abort til barnehager til porno.¹³² Eksempelvis samlet både den nye og den gamle kvinnebevegelsen seg sammen med Norges Husmorforbund, Norske kvinners nasjonalråd, KFUK, Metodistkirkens kvinneforbund, Høyrekvinnene og Lesbisk bevegelse seg til fellesaksjon mot pornografi i 1977. Aksjonene tok ulike former og rommet både debattinnlegg og demonstrasjonstog. Enkelte ganger var de både kreative og provoserende. Klesvask ble hengt opp i Karl Johan som protest mot kvinnerollen. Skjønnhetskonkurranser ble kuppet, reklameplakater som fremstilte kvinner negativt ble kommentert og revet ned, aksjoner for selvbestemt abort ble arrangert i alle små eller store steder i Norge både samtidig og uavhengig av utstillinger og protester mot sexisme og «tvangspuling» i ekteskapet. Mange kvinner som engasjerte seg i feminismen på den tiden, gjorde dette på bakgrunn av entusiasme og deltagelseslyst mer enn av politisk overbevisning, skriver Brekke.¹³³ Entusiasme ble for mange et mål i seg selv. Og det var nettopp denne entusiasmen mot det urettferdige samfunnet som skapte massemobilisering av de feministiske kreftene på 1970-tallet, skal en følge Haukaa i hennes beretninger om den store bølgen av nyfeminister som preget kjønnskampen på den tiden.¹³⁴

130 Lønnå 1996: 227

131 Se Lønnå 2003/2019.

132 Gulli et al. 1977

133 Brekke 1977

134 Haukaa 1982

Dette var kvinneaktivister som langt ut mot 1980-tallet førte an tonen og vågde mer enn de fleste for å sette søkelyset på kvinnefiendtlige holdninger. Det er også dette som ligger til grunn for Hellesunds betraktninger av feminismen i etterkant som både flere og mange organisasjoner i ett:

Man kan hevde at det er umulig å snakke om en ny kvinnebevegelse, og at det i stedet var flere forskjellige bevegelser. Man kan også hevde at det faktisk var én bevegelse, fordi mange av gruppene, til tross for sine forskjeller, kontroverser og sterke konflikter, hadde sammenfallende krav, mål og aksjonsformer.¹³⁵

Det er ikke utenkelig at de mest politisk aktive gruppene på venstresida utgjorde en viktig forskjell for synliggjøringen av vold mot kvinner. Uten denne politiske spydspissen av politisk engasjerte kvinner, ville en ikke på samme måten fått satt kvinnesak på dagsordenen med tyngde. De mest ytterliggående var en politisk spydspiss som vågde der andre trakk seg i frykt. For å få frem tyngden eller aktivitetsnivået hos de mest ekstreme aksjonistene, kan vi se på medlemstallene fra midten av 1970-tallet. Mens Kvinnefronten talte omlag 3 500 medlemmer, hadde Husmorforbundet 50 000 medlemmer.¹³⁶ Kvinnefronten var modigere enn de fleste i å rette søkelyset på kvinnefiendtlige holdninger, til langt ut på 1980-tallet. I de rapporter som finnes om overvåkning i den tiden, er det ingenting som tyder på at 50 000 medlemmer av Husmorforbundet ble overvåket med samme intensitet som Kvinnefronten og Brød og Roser.¹³⁷

Noe er imidlertid i endring i denne perioden. Velstanden vokste, og det utviklet seg nye ideer, verdier og forståelsesmåter som preget både feministenes engasjement og samfunnsutviklingen generelt. Ikke minst ble kvinners yrkesdeltagelse viktigere.¹³⁸ Når vi nærmer oss midten av 1970-tallet ble også situasjonen for både Kvinnefronten og Brød og Roser endret. Det store feministiske trøkket var borte, skriver Lindtner.¹³⁹ Dette betydde i praksis at enkelte kvinneorganisasjoner ikke lenger hadde egne frontfigurer som sto frem og proklamerte visse meninger på kvinnes vegne, skriver

135 Hellesund 2013: 75

136 Christensen & Weltzien 1974: 142

137 Ifølge Lund-rapporten (Dokument nr. 15 (1995–1996)) ble både nyfeminister og medlemmer av Kvinnefronten overvåket av den norske staten på 1970-tallet.

138 Se Wærness 1982.

139 Lindtner 2013

Lindtner videre. Feministenes engasjement ble mer rettet mot andre temaer enn det å avklare teoretiske sammenhenger mellom kvinnelivet og samfunnsordenen, eller, sagt med Lindtner: «Noen begynte også å jobbe mer spesialisert, praktisk og profesjonelt med kvinneundertrykking, for eksempel med å etablere krisesentre.»¹⁴⁰

At kvinneaktivister fra 1970-tallet begynte å engasjere seg i vold og voldtekt som rammet kvinner kan godt forstås som et ønske om å engasjere seg praktisk og profesjonelt. En utløsende faktor må imidlertid ilegges tribunalet i Brüssel nevnt innledningsvis i kapittelet, en internasjonal konferanse for kvinner som nettopp løftet frem vold mot kvinner som et alvorlig samfunnsproblem.

En utløsende faktor

I 1976 ble det arrangert et internasjonalt tribunal i Brüssel som hadde som mål å løfte frem ulike former for vold som kvinner opplevde, gjennom vitnesbyrd fra kvinnene selv. Hovedtema for konferansen var «forbrytelser mot kvinner», og debatter og innlegg var lagt opp som en anklage rettet mot samfunnet i sin helhet. Ved tribunalet møttes over to tusen kvinner som diskuterte kvinnesak og kjønnet undertrykking. Tre delegater ble sendt fra Kvinnehuset i Oslo.¹⁴¹ Delegatene representerte nyfeministiske grupper og skrev i ettertiden ned sine erfaringer i en egen pamflett. Oppfordringen til å snakke sammen og dele erfaringer var en voksende «trend» i tiden,¹⁴² men kom helt konkret som en oppfordring i brev til tribunalet fra den franske filosofen Simone de Beauvoir.¹⁴³ Bevisstgjøring gjennom refleksjon og betroelser var da også hennes store tanke om kvinners vei til frigjøring allerede da den første boken om kvinner og kjønnsroller, *Det annet kjønn*, kom ut i 1947.

Samtaler ved tribunalet handlet om utfordringer i kvinners hverdagsliv, om politikk og fag, men som også om personlige erfaringer. Deltagerne fortalte om undertrykking i arbeidslivet, om ekskludering i utdanningen, om manglende anseelse for kvinner i landbruket, om utfordringer i det å være kvinnelig prest og om lesbiske kvinners livssituasjon, for å nevne noe. Tribunalets blikk var rettet mot kvinners liv i vid forstand, der samfunnet

140 Lindtner 2013: 146

141 Brantenberg et al. 1976

142 Hydén 1995

143 de Beauvoir 1999

ble sett på som et problem som både underkuet, isolerte og avviste kvinners engasjement. Som en del av beretninger om kvinners levekår og undertrykking, ble også voldtekt av kvinner og vold i hjemmet en del av diskusjonene. Mange av disse problemstillingene var i liten grad avdekket i samfunnet på den tiden. Det som ble lagt frem, var i hovedsak personlige erfaringer, eller erfaringer fra venner, nabolag og kollegaer om vold mot kvinner i hjemmet.

I etterkant av kvinnekongressen ble det arbeidet forskjellig med ulike grupper av utsatte og undertrykte kvinner. For både småbrukere og lesbiske var det om å gjøre å få til visse rettigheter som beskyttet kvinnene og plasserte dem som verdige borgere av samfunnet der de har kunne motta makt og delta på linje med menn. For de mishandlede kvinnene ble svaret noe annerledes. Det kom til å handle om både beskyttelsesbehov, praktisk hjelp og bruk av straff som reaksjon på volden. Selv om en over tjue år seinere kunne motta en offentlig utredning under tittelen *Retten til et liv uten vold*, var ikke rettighetstenkningen, i form av tilskudd til å løfte mishandlede kvinner frem som likestilte med mannen, mest iøynefallende i pamfletter fra tribunalet.¹⁴⁴ Budskapet den gangen var at vold mot kvinner måtte møtes på linje med andre voldsforbrytelser og ikke som et spørsmål om gode eller dårlige familier, noe som kjennetegnet datidens tenkning. Kravet som ble formulert ved tribunalet var at vold mot kvinner måtte tas på alvor på samme måte som samfunnet tok volden som skjedde ute på gatene på alvor.

Nå kan det selvfølgelig tenkes at straff for bruk av vold kan forstås som en «rettighet», både som oppreisning og støtte til offeret, ved å gi skylden til den som har utført de voldelige handlingene. Å beskrive vold mot kvinner som en forbrytelse på linje med andre typer forbrytelser, kunne for eksempel synliggjøre undertrykkelse av kvinner på en mer direkte og alvorlig måte enn det å snakke om mishandlede kvinners problemer med for eksempel tilgang til yrkeslivet. Volden var mer eksplisitt og tydelig underkuende enn den vage, diffuse og nedlatende måten en beskrev kvinnerollen på i datiden.¹⁴⁵ Den voldelige fremtredelsesformen mot kvinner både var, og er, smertelig og grufull. Makten var dessuten ikke til å ta feil av: Det var snakk om en straffbar handling. Den blir utført av menn og offeret var, og er, en kvinne.

144 NOU 2003: 31

145 Se også Albrektsen 1977; Alver & Mikaelsson 1991; Gulli 1992; Haavind 1973.

At vold mot kvinner i hjemmet skulle få en relativt stor plass på konferansen i 1976, og ikke minst i etterkant av konferansen, kan neppe ha vært særlig overraskende for de som var engasjert i feministisk politikk på den tiden. Samfunnet var i endring, og kontakten mellom ulike land var tiltagende og viktig, også for feminister, noe tribunalet bar bud om. Kvinner engasjerte seg både i generell likestilling for alle kvinner og for vold mot kvinner som til da var blitt holdt skjult i ly av familien.

I løpet av det første året etter tribunalet var det viktig for feminister ved Kvinnehuset å synliggjøre for myndighetene at volden faktisk eksisterte. Et viktig initiativ til kartlegging av volden skjedde gjennom etableringen av en krisetelefon. Krisetelefonen var blant annet knyttet til JURK (Juridisk rådgivningskontor for kvinner), som ønsket å synliggjøre vold mot kvinner som en forbrytelse.¹⁴⁶ Også Institutt for kriminologi og strafferett ved Universitetet i Oslo ble kontaktet for å få i gang et prøveprosjekt med en krisetelefon. Prøveprosjektet og krisetelefonen startet formelt opp i 1977.¹⁴⁷ Hensikten med prosjektet var å kartlegge omfanget av vold i hjemmet gjennom tilbud om samtaler med JURK som kunne gi råd til den som ringte inn og samtidig fortelle om sine erfaringer. Ifølge Tove Stang Dahl var imidlertid Institutt for kriminologi mest opptatt av å samle inn informasjon om politiets rolle i dette, noe som kan henge sammen med politikken som rådet på instituttet på den tiden, som handlet om å forstå fengslenes ødeleggende kraft og straff som lite virksomt.¹⁴⁸ At de likevel engasjerte seg i krisetelefonen som et prøveprosjekt, kan ha en sammenheng med et generelt engasjement i samfunnet, eller, som nevnt, at de gjennom krisetelefonen kunne hente informasjon om politiets arbeid med vold mot kvinner.

Engasjementet for å synliggjøre vold mot kvinner begrenset seg derimot ikke til aktive fagpersoner eller feminister. Det som skjedde videre var at vold mot kvinner ble omtalt i flere lokale og riksdekkende aviser. «Det var som å trykke på en knapp», forteller en av de tidlige vaktene ved et av de første krisesentrene. Kvinner strømmet til for å engasjere seg og synliggjøre vold mot kvinner som et kvinneundertrykkende samfunnsproblem. Før 1978 var omme, hadde for eksempel krisetelefonen i Kristiansand blitt bemannet med nærmere hundre frivillige kvinner, forteller en av vaktene

146 Flere organisasjoner har skjøvet på i samme retning, og spesielt JURK, som ønsket å få tydeliggjort mishandlingens alvor. Se også Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983.

147 Krisesentersekretariatet 2008

148 Dahl 1980

som sto for initiativet. At dette skjedde så raskt og effektivt, kan ha en forbindelse med at initiativet ble tatt av kvinner som generelt var engasjert i politikk i bred forstand, og som brukte sin erfaring og sine kunnskaper til å få etablere en av de første krisetelefonene. En snakker her om et dobbeltbunnet engasjement som både inkluderte etablerte og erfarne feminister og folk fra grasrota i samme bevegelse. Noe kom imidlertid til å endre seg relativt fort, og det var etablering av krisesentre for voldtatte og mishandlede kvinner.

I tiden etter tribunalet i Brussel var det kjent for mange at det fantes krisesentre for kvinner i Storbritannia. Det aller første krisesenteret i Europa ble etablert i London allerede i 1974. Forløpet til det hele var en gruppe kvinner fra Cheswick i Storbritannia som i 1971 hadde sett seg lei på myndighetene politikk. Problemet var matpriser, lønninger og myndighetenes dårlige løsninger. Altfor ofte rammet dette både kvinner og barn. Da kvinnene demonstrerte mot myndighetene, skulle dette få andre følger enn de hadde tenkt på forhånd, noe Ahnfelt forteller om på denne måten: «Våren 1971 arrangerte de en demonstrasjon mot økte matpriser, – 500 kvinner og barn, og en ku marsjerte gjennom gatene. Kua var en symbolsk protest mot et forslag om reduksjon av fri melk til skolebarn, og bidro til at demonstrasjonen fikk oppmerksomhet.»¹⁴⁹

Myndighetenes svar på demonstrasjonen var å gi aktivistene et kondemnert hus som de kalte *Cheswick Women's Aid*. Huset ble et sted der kvinner kunne møtes og prate om sine liv og hverdagsproblemer. Samtaler som utviklet seg mellom kvinnene avdekket at flere kvinner hadde erfart eller kjente til andre kvinner som hadde opplevd vold i familien fra sine ektemenn. I tiden som fulgte ble vold mot kvinner et eget tema som dannet grunnlaget for nye handlinger og tiltak. En kan her ikke se bort fra at hendelser i Cheswick i London har hatt en betydning for etableringen av krisesentrene i Norge, eller også for andre land. Dette er imidlertid ikke nevnt eksplisitt som en påvirkningskilde i litteratur eller evalueringer fra vårt eget land. En kan derimot vanskelig tenke seg at en slik hendelse i vårt naboland har gått upåaktet hen her hjemme. Det en vet, er at engasjerte aktører ved Kvinnehuset i Oslo etablerte en krisesentergruppe allerede i 1976.¹⁵⁰ Samtidig ble tre tusen klistremerker plassert rundt omkring i

149 Ahnfelt 1987: 48

150 Krisesentersekretariatet 2008

Oslo-området for å opplyse om krisesenterbevegelsen eksistens. To år etter, i 1978, ble det første krisesenteret etablert i Oslo.

Etablering av krisesentre

Etableringen av de første krisesentrene i Norge var tett knyttet til opplysningene som kom frem i driften av krisetelefonene. Samtaler med voldsutsatte kvinner avdekket voldens omfang og at de mishandlede kvinnene hadde behov for fysisk beskyttelse og praktisk hjelp. Med dette kom flere kvinner til å engasjere seg. Dører ble åpnet for de mishandlede kvinnene, både i eget hjem og i provisoriske lokaler, i den hensikt å beskytte de voldsutsatte kvinnene i bruddfasen. Tanken på og behovet for krisesentre spredte seg relativt fort. Mellom 1980 og 1988 økte antall krisesentre fra 8 til 49. Antall krisetelefoner var da på retur, fra 27 i 1982 og til 10 i 1988.¹⁵¹ Antall kvinner som oppsøkte sentrene økte fra 98 ved Oslo krisesenter i 1978 til 2 556 på sentre over hele landet i 1986. Om en legger til antall barn, var det 4 248 kvinner og barn som benyttet seg av krisesentrene i løpet av 1986. I tillegg tok 6 024 kvinner kontakt med et krisesenter, enten som dagtilbud eller via telefon for å få råd og veiledning.¹⁵²

Etableringen av nye krisesentre (og krisetelefoner) utover Norges land i første halvdel av 1980-tallet hadde flere typer forløp. Initiativene kunne enkelte steder komme fra kommunepolitikere, men som oftest fra små grupper eller også enkeltpersoner. Om en ser samlet på etableringen av krisesentre i Norge, viser Wenche Jonassen til store variasjoner i hvem som sto bak.¹⁵³ I 1987 fantes 46 krisesentre i Norge. Tretten av disse ble startet av kvinnepolitiske organisasjoner som Brød og Roser og Kvinnefronten. Åtte krisesentre ble etablert av 8. mars-komiteer og tverrpolitiske kvinnegrupper. Tjue av dem ble startet av enkeltpersoner. Fire krisesentre ble startet av gamle kvinneforeninger som ikke var politisk forankret. Tre krisesentre ble startet av partipolitikere fra Arbeiderpartiet. Fire av dem ble opprettet av faglige grupper, hvor tre av disse var sosialsjefer. Ett krisesenter ble startet av en interesseorganisasjon og ett er uoppgitt, forteller Jonassen. Enkelte av de som startet krisesentrene fortsatte å arbeide som vakter. Det hendte også at de mest politisk engasjerte som startet opp trakk seg tilbake og ga

151 Krisesentersekretariatet 1988b

152 Se fullstendig oversikt over antall sentre og brukere i vedlegg bakerst.

153 Jonassen 1989

stafett-pinnen videre til frivillige vakter, eller som en av dem uttrykte dette: «Den kjernen av ildsjeler som startet dette de forsvant ut etter at senteret var oppe og sto. De hadde stått på barrikadene og kjempet hardt, gjort en jobb og trukket seg ut for å gi plass til andre.»

Mangfoldet innebar allianser både på tvers av politiske partier, men også allianser og samarbeid mellom aktivister som var innenfor og utenfor politikken, skriver Skjørten:

Selv om bevegelsen startet med utgangspunkt i kvinnebevegelsen, fikk krisesenterbevegelsen tilslutning fra kvinner langt ut over den kretsen som hadde tilhørighet der. Med kvinnemishandling på sakskartet åpnet det seg et terreng med mulighet for allianser med andre kvinneorganisasjoner, samt deltagelse fra kvinner uten tidligere organisasjonsbakgrunn.¹⁵⁴

Kvinnepolitiske organisasjoner, gamle kvinnesaksforeninger og 8. marskomiteer som initierte noen av de første krisesentrene hadde ulikt syn på både kvinner og kjønn og samfunn. Dugnadsånden var preget av et mangfold av kvinner med en bredde av meninger om det meste. Et eksempel på dette er kvinnehistorien fra Stord. I løpet av 1970-tallet kom flere par med småbarn flyttende til Stord, på søk etter arbeid og etablering. Kvinnene fra Stord forteller om et behov for et nettverk og dannet «kvinnelaget», som besto av kvinner som hadde et eksklusivt mål om å endre kvinners levekår og maktposisjoner i samfunnet i tillegg til å skape seg et lokalt nettverk. Hensikten var å lage en organisasjon der alle kvinner som ønsket å delta på ulike samfunnsområder kunne møtes. Noen av kvinnene engasjerte seg i skoleveier, andre i pornokampen, mens enkelte var engasjert i spørsmål om nedrustning. Kvinnene fra Stord som ble medlemmer av kvinnelaget, var også knyttet til organisasjoner som Brød og Roser, Kvinnefronten, Arbeiderkvinnelaget, husmorlag, kirkerådet og Kvinner mot atomvåpen. En av dem som var engasjert fra starten av, oppsummerer sin redegjørelse slik: «Disse aktivistene var feminister fra både høyresida, fra de kristne miljøene og fra venstresida.»

Da vold mot kvinner ble skrevet om i ulike avisinnslag, fulgte kvinnene på Stord opp, først med en krisetelefon i 1978 og siden et krisesenter i 1979. Også kvinner som ikke ble sett på som «riktige» feminister, slik kvinneaktivisten Susan Faludi beskrev de kvinnene som opplevde seg lite

154 Skjørten 2004: 3

akseptert av de veletablerte feministene, engasjerte seg i både krisesentrene og i spørsmål om vold mot kvinner.¹⁵⁵ Blant de kvinner som ikke hadde hørt til de store feministiske organisasjonene, fantes alt fra medlemmer av husmorlaget, kristne grupper og de som hørte til i en konservativ leir. Kvinner som ikke var partipolitisk aktive eller aksjonsrettet, ble enkelte ganger definert som uviktige og uaktuelle i mange sammenhenger, forteller en av de tidligere vaktene. At dette var slik, finnes det et visst hold for i samtaler med andre vakter, men også fra litteraturen.

I etterordet til Susan Faludis bok *Det store tilbakeslaget. 90-åras kvinnebilde* skriver tidligere direktør for likestillingsrådet, Brit Fougner, blant annet om «de andre» kvinnene fra 1970-tallet som ikke var politisk aktive eller sto i sentrum for konkrete feministiske hendelser og aksjoner, men som likevel ble dradd inn i den nye tiden og endringer av kvinneollen.¹⁵⁶ Fougner viser blant annet til hvordan samfunnsutviklingen på 1970-tallet gjorde det fristende for kvinner generelt å forstå seg selv med nye øyne; som frigjorte og selvstendige. Dette hadde også betydning for krisesentrene. Kvinner som ikke tidligere hadde vært aktive i en kvinneorganisasjon, ønsket å engasjere seg som vakt ved et krisesenter. Dette førte til et mangfold av vakter. Noen vakter var engasjerte i kvinnespørsmål fra før, andre ikke. Noen hadde støtte fra familien i det å engasjere seg i krisesenteret, andre gjorde det trass i protester fra familie og venner. Enkelte vakter hadde lang utdanning, andre hadde aldri vært i lønnet arbeid tidligere. Det samme bildet finnes i Jonassens evalueringer av krisesentrene i 1987.¹⁵⁷ Vaktene hadde svært forskjellige typer erfaringer i møte med voldsutsatte kvinner, som en av de eldre vaktene sa: «Det var alle sorter folk som gjerne ville gjøre en innsats for krisesenteret. [...] Vi hadde både lærere og pensjonister her som ville gjøre noe for ofrene [...]. Disse var feminister fra både høyre og venstre.»

I dette lå et potensial for krisesentrene til å fange opp bredden av befolkningen som kunne utgjøre en ressurs i møte med de voldsutsatte som oppsøkte sentrene. Fortellinger om hvordan det var å være vakt ved et krisesenter finnes både i festskrifter og i samtaler med tidligere vakter om eget engasjement tidlig på 1980-tallet. En viktig beretning er hvordan opplysninger om vold mot kvinner spredte seg mellom kvinner, både på

155 Faludi 1993

156 Fougner 1993

157 Jonassen 1987

tvers av kvinneorganisasjoner og ikke minst mellom kvinner i nabolaget. Initiativtagerne samlet seg gjerne først om en krisetelefon, som så ble utvidet til et krisesenter.¹⁵⁸ Denne måten å starte på skjedde flere steder ut over landet, noe en av de som var med på å starte de første sentrene beskriver på denne måten: «Ideene startet på kjøkkenet hjemme hos noen av ildsjelene og slik begynte de å jobbe, og omsider fikk de penger og et lite loftsrom.»

Utsagnet kommer fra en tidligere vakt som ikke var med på den første etableringsfasen, men som likevel har en historie å fortelle om hvordan det lokale krisesenteret ble etablert ved et kjøkkenbord, nesten som en idé-dugnad. Også i Sarpsborg startet krisesenteret på et kjøkken. Bakgrunnen var flere oppslag i media om temaet vold mot kvinner. Tidligere vakter fra Sarpsborg forteller hvordan avisoppslagene førte til sterke reaksjoner kvinner imellom og appellerte til et ønske om å gjøre noe. At det allerede fantes et krisesenter i Oslo var en viktig drivkraft, sier en av vaktene. Da var det liksom ikke så skummelt å møte hverandre og prate om temaet vold, forteller denne vakt. En annen vakt forteller hvordan det var det å starte opp det første krisesenteret i kommunen:

Vi møttes hjemme på et kjøkken hos en av oss, og så satte vi ut en annonse i lokalavisa hvor vi søkte etter frivillige vakter. Da svarte 75 damer og da var vi i gang. Og hele tiden samarbeidet de med kommunen som var villig til å satse litt for å gjøre noe med volden mot kvinner, så etter en kort stund hadde vi et bitte, lite lokale.

Til tider var pågangen av engasjerte kvinner som ville arbeide ved krisesenteret så stort, forteller en av vaktene, at det nesten var «trengsel ved dørene». For å unngå for stor tilstrømming av vakter, ble det gjerne slik at de som allerede var «ansatt» som vakter kunne anbefale andre vakter fra egne bekjentskapskretser. Dette involverte mange typer kvinner som knapt hadde tenkt at de skulle komme til orde eller bli engasjert i politikk og ta stilling til faglige perspektiver, forteller en av vaktene. Enkelte bar på et brennende ønske om å «gjøre noe», for andre var det viktig å «vise verden» at samfunnet besto av mange typer kvinner som kunne dra lasset sammen. Vold mot kvinner engasjerte og en av de eldste vaktene fra 1970-tallet beskrev hvordan denne «usynlige» massen av kvinner bidro til å styrke fellesskapet: «Når vi reiste rundt og fortalte om vold i bondekvinnelaget, i kirkene, i husmorlaget, så møtte vi en forsamling som forsto hva vi snakket om.»

Også etablerte politikere bidro etter hvert til etablering av krisesentre. En av dem var politikeren Einfrid Halvorsen (Ap), som var engasjert i kvinnespørsmål på 1970-tallet i Skien der hun også ble ordfører, før hun seinere ble med i Arbeiderpartiets regjering. I en samtale med Halvorsen fortalte hun om hvordan hun og andre kvinner fra Arbeiderpartiet reiste rundt og snakket om vold og krisesentre i ulike kvinneforeninger og samlinger der kvinner deltok: «Kvinner tok imot oss og engasjerte seg i de kvinnepolitiske spørsmålene vi tok opp.» Denne åpenheten om kvinners problematiske liv kjente ikke alltid partipolitiske grenser, fortalte hun. Kvinner snakket sammen om vold, på tvers av politiske barrierer. Det samme viste høyrepolitikeren Astrid Nøklebye Heiberg til i en samtale fra den perioden hun var representant for Willoch-regjeringen. Kvinner snakket sammen og lærte av hverandre. «Den jeg lærte mest av, var Karin Stoltenberg fra Arbeiderpartiet», fortalte Nøklebye Heiberg. «Det var som en 'vårløsning' dette med kvinnesak og spesielt i forhold til fokuset på vold i hjemmet.» Mye kan tyde på at vold i hjemmet var et problem mange kvinner kunne kjenne seg igjen i. Målet videre var å gjøre politikk av krisesentrene og deres fokus på vold mot kvinner.

Krisesentrene som rikspolitikk

Hvilke samfunnsforhold som får en direkte politisk betydning, er ikke alltid gitt på forhånd og handler i høyeste grad om den politiske dagsorden, skriver Ahnfelt.¹⁵⁹ Alle offentlige beslutningsprosesser siles gjennom dagsordenen, men det er ikke tilfeldig hvilke saker som kommer innenfor og settes på dagsorden. Spesielt problematisk er det å få fremmet et nytt felt og et nytt område som politikere ikke har sett på som sitt ansvar. En betingelse er at temaet vedrører de politikere og de embetsmenn og -kvinner som fatter beslutningene, noe som var tilfellet for saken vold mot kvinner. I Arbeiderpartiets regjeringer, med Bratteli og Nordli som statsministre fra 1973 til 1981, og i den kommende Høyre-regjeringen med Willoch som statsminister fra 1981 til 1986, fantes både velvilje og ønsker om å synliggjøre vold mot kvinner, skriver Ahnfelt videre. Det første handlingsprogrammet som omhandlet krisesentrene og vold mot kvinner kom i 1983¹⁶⁰

159 Ahnfelt 1987

160 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

og kan godt forstås som en aksept for at vold mot kvinner var et problem myndighetene ønsket å gjøre noe med.

At vold mot kvinner, som et samfunnsproblem, ble satt på den politiske dagsorden relativt raskt, kan forstås som en del av en større kamp om likestilling mellom kjønnene som startet lenge før krisesentrene. For å nevne noe, gikk blant annet Norske kvinners nasjonalråd (NKN)¹⁶¹ ut i 1971 med en egen kampanje for å få flere kvinner til å drive offentlig politikk. Dette ble gjort i samarbeid med både Husmorforbundet, Norsk kvinnesaksforening og nyfeministene.¹⁶² I 1976 la også Sosialdepartementet frem en rapport som tok opp vold mot kvinner, der de mente at myndighetene måtte komme med tilbud til de mishandlede, men da innenfor tjenester som allerede var etablert, for eksempel familierapi.¹⁶³ I 1977 kom det enda flere aksjoner, og det ble dannet et kvinnepolitisk planforum blant annet i den hensikt å øke kvinners deltagelse i politikken.¹⁶⁴ Spørsmål om likestilling ble også diskutert gjennom to runder med forslag om likestillingslov. Det første forslaget ble formulert i 1974 og var stort sett begrenset til kvinners rettigheter til lik lønn og lik rett til utdanning og skoloring.¹⁶⁵ En viktig seier i den endelige loven i 1978 var omfordeling av makt og posisjon på kvinners premisser.¹⁶⁶ Kampen om kvinners plass i samfunnet kan på flere måter forstås som en milepæl for krisesentrenes krav om å ta vold mot kvinner som et kjønnet maktproblem på alvor – blant annet ved å finansiere driften av krisesentrene.¹⁶⁷

Det første initiativet til å fremme et forslag om å finansiere en 3 måneders prøvedrift av en krisetelefon i Oslo, ble ifølge Ahnfelt¹⁶⁸ initiert av daværende forbruker- og administrasjonsminister Anne-Marie Lorentzen den 20. mai 1977. På den tiden var allerede krisetelefonene etablert, men uten finansiering i ryggen. Det å bevilge midler til et konkret tiltak, innebar ikke at myndighetene nødvendigvis forpliktet seg til noe mer, selv om

161 NKN var en paraplyorganisasjon. I 1971 ble denne ledet av Birgit Wiig.

162 Haukaa 1982

163 Sosialdepartementet 1976

164 Albrektsen 1977

165 Ot.prp. nr. 33 (1974–1975)

166 Ot.prp. nr. 1 (1977–1978). Likestillingsloven fra 1978 omhandlet likeverd og likebehandling av kvinner og menn. Rettigheter, gjennom likestillingsloven, har regulert goder og ressurser som har kommet kvinner til del, for eksempel i den måten kjønnene er blitt behandlet i ansettelse, eller skattefordelingen mellom ektefellene som ble utformet allerede i 1969, skriver Gulli (1992). Også spørsmål om rett til selvbestemt abort var en kampsak som endte med en rettighetslov i 1978. Se Grønseth 1976; Haavelsrud & Hartvigsen 1983.

167 Se Skjorsten 2002.

168 Ahnfelt 1987

dette faktisk skjedde. Allerede i september samme år, innkalte Lorentzen til møte på sitt kontor for å diskutere videre oppfølging av krisetelefonen i Oslo som et krisesenter. Det ble også bevilget penger til Oslo krisesenter som et prøveprosjekt for både 1979 og 1980, etter et tverrpolitisk kvinnesamarbeid mellom Høyre, Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti.

I debatten som fulgte bevilgningene, var ikke spørsmålene rettet mot hvorvidt det skulle bevilges penger, men hvordan pengene skulle anvendes, skriver Ahnfelt. Det dreide seg om hvorvidt krisesentrene skulle sees som en særomsorg eller som et privat hjelpetilbud. Forskjellen mellom disse retningene handlet om graden av kontroll med krisesentrene, eller som sosiologene Randi Nisja og Iris Aslaksen¹⁶⁹ poengterte dette temaet i sin første evaluering av krisesenteret i Oslo, kom debatten til å berøre spørsmål om intervensjon, eller innblanding i de mishandlede kvinnenes liv eller ikke. Som privat hjelpetilbud, var det lite aktuelt med innblanding fra myndighetenes side. Som særtiltak måtte en tenke seg krisesentrene som underordnet en offentlig tjeneste. På dette punktet sto krisesentergruppa i Oslo steilt. Krisesentrene skulle være en beskyttelse og et fristed, uten direkte krav til kvinnene som kom til senteret og det skulle absolutt ikke intervensjon fra myndighetenes side i den enkelte kvinnens liv. Spesielt var aktører ved krisesentrene opptatt av beskyttelsen som ikke fantes noe sted i samfunnet. Før de konkrete sentrene ble etablert, hendte det ikke så sjelden utover landet, at vakter måtte ta med seg kvinner hjem for å verne de mot ytterligere voldshendelser, noe som skal tas opp seinere.

I den videre politiske behandlingen av krisesentrene var blant andre sosialdepartementet svært skeptisk til krisesentergruppa, skriver Ahnfelt videre. Derimot ble Sidsel Rønbeck (AP) en viktig støttespiller for krisesentrene som gikk andre veier enn sosialministeren. I tillegg fantes en sterk stemme i Mona Røkke (H) og ikke minst fra Anne-Marie Lorentzen (AP), som hadde bevilget midler til den første krisetelefonen, for å nevne noen.

At debatten kom til å dreie seg om krisesentrene som særomsorg eller et privat initiativ, berørte selve definisjonen av vold mot kvinner. Vold var et emosjonelt ladet begrep, skriver Ahnfelt.¹⁷⁰ Uenigheten om hvordan vold mot kvinner skulle defineres, førte til et ordskifte som i 1980 ble tatt opp i Stortingets spørretime av Mona Røkke (H). I den debatten mente

169 Nisja & Aslaksen 1979

170 Ahnfelt 1987

sosialminister Arne Nilsen (Ap) at krisesentrene måtte innordnes de vanlige sosialtjenestene. Volden var et familieproblem, og fokuset på kvinner som ofre ble tolket som et forsøk på å lage en særomsorg for kvinner, noe som ble møtt med motstand av enkelte.

Å se vold mot kvinner som et særegent problem, ville dessuten butte mot andre som var utsatte i samfunnet, sa sosialminister Nilsen i sitt debattinnlegg. Dessuten hang vold mot kvinner tett sammen med andre sosiale familieproblemer som alkohol, fattigdom og omsorg for barn. Representanter for Kristelig Folkeparti (KrF) støttet seg til dette synet, men de var i mindretall og har i denne debatten vært enslige svaler. Prinsippene de har båret frem var ikke uvanlige og var dertil godt gjenkjennelige fra den måten både helsevesenet, sosialvesenet og politiet så på vold mot kvinner på den tiden. Voldsutsatte kvinner var et helseproblem som burde sendes videre til psykiatrisk behandling. For å følge opp denne tankegangen ble det blant annet laget et beredskapshjem for folk i krise som et prøveprosjekt i 1982.¹⁷¹ Den samme typen innstilling er også å finne i Helsedirektoratets utredning fra 1986, som var tydelig på at kvinner som ble slått av menn var psykisk syke og trengte behandling.¹⁷² Behandling av mishandlede kvinner i psykiatrien var ikke uvanlig i datiden, slik dette er beskrevet i kapitlene foran. Behandlingen handlet om kvinnes problematiske personlighet og oppvekst som kunne provosere menn til å bruke vold. I dag snakkes det mer om for eksempel PTSD (traumer) som en direkte konsekvens av volden kvinnene er blitt utsatt for.¹⁷³

Et vagt avgrenset felt kan gjøre det vanskelig for ulike grupperinger å tiltrekke seg et bestemt politisk tema, skriver juristene Monika Olsson og Gunilla Wiklund.¹⁷⁴ Her viser forfatterne til hvordan politiske beslutninger ofte tas som en dialog som beveger seg frem og tilbake mellom politikken og aktiviteter på grasrotnivå. Det er i denne prosessen at nye begreper oppstår eller fenomener blir definert. På dette området hadde imidlertid verken krisesentrene eller rikspolitikerne så mye erfaring eller forskning å lene seg til. Kunnskapen som fantes på dette feltet kom gjerne fra utlandet.¹⁷⁵ At feltet som omhandlet vold mot kvinner var vagt definert, kan ha gjort det mulig for flere politiske retninger å definere inn sitt eget

171 Se blant annet Schjelderup 1985.

172 Helsedirektoratet 1986

173 For videre lesning om PTSD, se for eksempel Narud 2014.

174 Olsson & Wiklund 1997

175 Nisja 1983

syn på kvinner. Det har også presset frem en dialog mellom rikspolitikere og kritesentrene, som nettopp ble sittende med mange opplysninger fra de mishandlede kvinnene.

Overraskende nok ble for eksempel det nyfeministiske perspektivet på vold mot kvinner som et kjønnnet makt overgrep, løftet frem av kvinner som i andre spørsmål sto politisk langt fra nyfeministene. En kan her snakke om et samarbeid mellom politiske motstandere som på flere måter utgjør en særegen del av den norske kvinnehistorien. Samtaler med tidligere representanter for Arbeiderpartiet og Høyre, henholdsvis Einfrid Halvorsen og Astrid Nøklebye Heiberg, kan fortelle om et unikt kvinnefelleskap i denne perioden som sprengte mange grenser. Alle partiene hadde egne kvinnegrupper som samarbeidet seg imellom. Nøklebye Heibergs største innsikt i kvinnesaken fant hun som nevnt blant annet i samtaler med Karin Stoltenberg (Ap). Samarbeid på tvers av politiske skillelinjer bekreftes også av Ahnfelt, som gjengir et innlegg av Mona Røkke:

Mona Røkkes innlegg viste at hun ikke aksepterte sosialministerens sidestilling av kvinnemishandling med andre problemer som kan opptre akutt. Hun minnet om at det ikke var et hvilket som helst krise- eller akuttproblem, men et av helt spesiell og intim karakter som var blitt forsøkt skjult for naboer, venner, bekjente og familie kanskje i en årrekke. Dessuten at det ikke var hvem som helst kvinnene ønsket å søke til med sine vanskeligheter.¹⁷⁶

Samarbeidet mellom ulike politiske grupperinger i spørsmål om vold mot kvinner kjennetegnet også det første handlingsprogrammet, sier Halvorsen og Nøklebye Heiberg. Det ble arbeidet på tvers av alle tenkelige grenser. I løpet av 1983 forelå det første handlingsprogrammet rettet mot vold i hjemmet, med tittelen *Tiltak mot kvinnemishandling*.¹⁷⁷

Handlingsprogrammet ble initiert som et interdepartementalt samarbeid mellom Justisdepartementet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Sosialdepartementet. Det viktigste i handlingsprogrammet var at vold mot kvinner ble definert som et samfunnsproblem, og at politikere derved hadde et spesielt ansvar for å ta grep om denne typen vold. Med dette åpnet politikerne døren til et felt som til da hadde vært lukket i den enkelte private familien. Handlingsprogrammet sa derimot ikke noe om vold som følge av et kvinneundertrykkende samfunn og som et kjønnnet

176 Ahnfelt 1987: 155

177 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

problem. Fordi temaet var relativt nytt i tiden som et politisk spørsmål, hadde myndighetsstyrte organisasjoner ulike definisjoner av volden. Psykiatrien drev fortsatt med sin forståelse av volden som et psykisk problem hos ofrene.¹⁷⁸ Samtidig viste Oslo helseråd at de forsto vold mot kvinner i hjemmet som kvinneundertrykkende, og at denne typen vold hindrer kvinners handlekraft.¹⁷⁹

For krisesentrene var det viktig å videreføre en dialog med myndighetene, men dog på egne premisser, der de kunne formidle sitt syn på vold mot kvinner som et spørsmål om skjevfordeling av makt mellom kjønnene. For å kunne formidle en feministisk forståelse, var det viktig å få på plass en organisasjon som kunne samle grasrotbevegelsen i en felles kampstrategi. Valg av organisasjonsform og hva denne organisasjonen representerte, er temaet i neste kapittel.

178 Se Svestad 1980.

179 Malterud 1981

Organisering av krisesentrene

For å skape en ramme for aktiviteter som fulgte det å ta imot mishandlede kvinner døgnet rundt, valgte krisesentrene en flat organisasjonsmodell. Hensikten var tosidig. Den flate organisasjonen kunne gi stemmer til et mangfold av aktører, og den kunne by på ulike og lite planlagte aksjonsformer. Kjennetegnet på flate organisasjoner er at disse er anti-autoritære i den forstand at makt skal fordeles jevnt mellom aktørene. Organisasjonen er også uten konkrete mål og forhåndsdefinerte virkemidler. Den byr heller ikke på en bestemt struktur for videreformidling av budskap eller kunnskap. I det som følger vil det redegjøres for kjennetegn ved den flate organisasjonsformen som politisk og strategisk redskap. En viktig del av utformingen dreide seg om krisesentrenes ideologiske plattform. Denne skulle, sammen med flere skrevne prinsipper, være retningsgivende for arbeidet krisesentrene ønsket å engasjere seg i.

Organisering av en grasrotbevegelse

Engasjement fra grasrota i den hensikt å synliggjøre vold mot kvinner som et kjønnnet maktovergrep, var preget av spontanitet og handlekraft, både praktisk og politisk. Dette engasjementet hadde sitt utgangspunkt i Kvinnehuset i Oslo og de etablerte kvinneorganisasjonene som holdt til der. Da spørsmål om vold mot kvinner ble presentert i samfunnet, kom også dette, som nevnt, til å engasjere ulike kvinnesaksgrupper og et mangfold av entusiaster fra grasrota. Ahnfelt velger her å se fremveksten av krisesentrene som en sosial bevegelse. Bakgrunnen for dette er kjennetegn på en kollektiv adferd, eller sagt med Ahnfelt: «I likhet med den nye

kvinnebevegelsen har krisesenterbevegelsen søkt å endre normer, verdier og sosiale relasjoner i samfunnet generelt.»¹⁸⁰

En grasrotbevegelse er derimot ikke noen oversiktlig organisasjon med planer for vegen videre. Ahnfelts argumenter passer godt til det engasjementet som viste seg i etableringen av krisesentrene. Engasjementet var bredt og innebar aktiviteter fra flere organisasjoner og fra kvinner med ulik sosial bakgrunn. Hensikten var å endre samfunnets syn på både kvinner generelt og på vold mot kvinner spesielt. En grasrotbevegelse kan imidlertid være svært variabel i sin sammensetting, avhengig av bevegelsens beveggrunner, skriver Barker.¹⁸¹ Det samme tas også opp av sosiologen og statsviteren Ola Listhaug, som viser til et skille mellom en sosial bevegelse og en politisk pressgruppe.¹⁸² Forskjellen mellom gruppene er relativt hårfin, men også vesentlig. En sosial bevegelse har gjerne til hensikt å endre samfunnet på en måte som vil berøre oss alle. En politisk pressgruppe har derimot enkeltstående og presise mål for sin virksomhet, for eksempel det å ville endre en konkret lov, altså et mål som ikke nødvendigvis vil vedrøre alle. I ettertid kan en også se krisesentrene som en politisk pressgruppe i den forstand at de kom til å arbeide tett på et ønske om å endre strafferettssystemets fokus på vold mot kvinner, helt konkret, noe som skal tas opp i et seinere kapittel. Det som helt åpenlyst drev det hele fremover i startfasen, ligner derimot mer på en sosial bevegelse med et stort og mangfoldig engasjement fra grasrota.

Verken en mangfoldig entusiasme eller en politisk spisset pressgruppe bringer derimot med seg konkrete organisatoriske handlingsmønstre. Organisasjonsform og samlende strategier og ideologier er forhold som må utformes helt konkret og eksplisitt. Dette skjedde da også relativt raskt etter at antall krisesentre ble etablert i stort omfang utover landet, uten noen eksakt og overordnet plan.

Initiativet til en felles handlingsstrategi ble tatt av krisesentergruppa ved Kvinnehuset og løftet videre av Oslo krisesenter som foreslo en landsomfattende konferanse/møte for alle krisesentrene i 1980.¹⁸³ I den første tiden ble det satt i gang to omfattende konferanser for krisesentre i nord og for krisesentre i øst. Denne ordningen var det få som var fornøyd med, fordi den kunne virke splittende på sentrene. En mer permanent og samlende

180 Ahnfelt 1987: 45

181 Barker 1999d

182 Listhaug 1990

183 Oslo krisesenter 1982

ordning var forslaget om et felles landsmøte. Hensikten var å skape tettere bånd og mer oversiktighet mellom de mange krisesentrene, slik at disse lettere kunne kommunisere med hverandre. Dette ble iverksatt i 1980. Landsmøtene samlet daglige ledere ved hvert senter og en ambulerende representant for vaktene. Ved å delta på landsmøtene ble hvert krisesenter medlem av Kriesesenterforbundet (KS).

På det første landsmøtet i 1980 foreslo og vedtok aktører fra ulike krisesentre og krisetelefoner at krisesentrene burde «formaliseres», eller i det minste ha en felles organisasjonsform for de som ønsket dette.¹⁸⁴ Forslag til organisasjonsform ble ikke utformet ved landsmøtet, men var allerede før 1980 et tema som var blitt debattert av krisesentergruppa ved Kvinnehuset i Oslo.¹⁸⁵ I debatten om valg av organisasjonsform sto representanter for kvinneorganisasjonene sentralt. Der fantes to sterke kvinnepolitiske leirer som hver for seg ville ha et ord med i laget, skriver Ahnfelt.¹⁸⁶ Det var Brød og Roser og nyfeministene på den ene siden, og Kvinnefronten på den andre. Begge leirene hadde debattert sine ståsteder i mange år før etableringen av krisesentrene, som beskrevet i forrige kapittel. I spørsmålet om krisesentrenes organisasjonsform, ble det tydeliggjort en klar uenighet mellom gruppene, skriver Ahnfelt: «Nyfeministene gikk inn for bevisstgjøring, flat organisasjonsstruktur og mangfold. Kvinnefronten la vekt på tallmessig styrke, hierarkisk organisering, og enhet.»¹⁸⁷

Det var nyfeministene som endte opp som seirende i valg av organisasjonsform. Den flate organisasjonsformen var allerede utprøvd av andre grasrotbevegelser eller sosiale pressgrupper i løpet av 1960-tallet. Prinsipper ved den anti-autoritære tenkningen var å løfte frem folkets meninger og på den måten bryte med en autoritær logikk som preget samfunnets syn på kjønn i den tiden.¹⁸⁸ I den anti-autoritære organisasjonsformen sto friheten sentralt, både for alle deltagerne, men også i det å velge å innføre denne organisasjonsformen. Sentrene skulle med andre ord ikke bli pålagt å innføre en flat organisasjon, noe landsmøtet gjorde klart i 1982: «De som skal være med i den landsomfattende organisasjonen ikke må bli pålagt et bestemt organisasjonsmønster.»¹⁸⁹

184 Edborg 1987

185 Kriesesentersekretariatet 2008

186 Ahnfelt 1987

187 Ahnfelt 1987: 54

188 Se også Drake & Solberg 1995.

189 Edborg 1987

I praksis kom den flate organisasjonen til å prege nesten alle krisesentrene. Alle sentrene som da var etablert, ønsket å ha et felles landsmøte. Fra dette første landsmøtet i 1980 heter det at krisesentrene har valgt en flat struktur i den hensikt å kunne fremstå som et alternativ til det bestående, og dertil være en organisasjonsform som kan by på ulike handlingsrom. Prinsippet om frihet omhandlet også de mishandlede kvinnene som oppsøkte sentrene. Hver enkelt kvinne skulle bli møtt med anti-autoritære holdninger. Gjennom oppholdet skulle de sikres medbestemmelsesrett og samtidig ta ansvar for egen fremtid og velferd. Fra landsmøtet i 1981 lyder dette slik: «Den beste måten å nå fram til mishandlede og voldtatte kvinner på, er å ha en organisasjonsform som gjør det mulig for kvinner som oppsøker et krisesenter å selv bli deltager i organisasjonen.»

En flat organisasjonsform er i prinsippet inkluderende og kan dertil gi plass til nye perspektiver og forståelsesmåter, skriver Wærness.¹⁹⁰ Også kriminologen Rachel Paul, som var aktiv ved Oslo krisesenter i flere tiår, understøtter denne måten å forstå en flat organisasjon.¹⁹¹ Når en ønsker å innføre nye perspektiver, er det i prinsippet viktig at organisasjonen er så vid at den kan invitere til nye samhandlingsformer. Den flate organisasjonen er en egnet struktur for undertrykte kvinners egne beretninger og kan dermed bidra til andre forståelsesmåter enn det som kan utledes fra en gammeldagse og hierarkisk styrte organisasjonsformer. Det samme tas opp av Scott og Davis: Dersom en vil ha ny innsikt, er det nærliggende å velge en organisasjonsform som ikke er begrenset av en forutbestemt maktordning: «Natural system theorists expand the definition of organizationally relevant behavior to include a broader range of individual's activities and attitudes.»¹⁹²

Scott og Davis bruker gjerne ordet «naturlige» når de beskriver flate organisasjoner, fordi organisasjonen oppfordrer til en hverdagslig dialog mellom aktørene slik dette kan foregå i folks privatliv. Styrken i organisasjonen er at hvert enkelt medlem får anledning til å bli hørt og tatt på alvor når meninger utveksles. Dette er helt i tråd med krisesentrenes ønsker om dialog fremfor maktstyrende mekanismer. Arbeidsform og perspektiver skulle henge i hop og bidra til en moderne måte å se kvinner på. Både mishandlede kvinner og de som gikk som frivillige vakter skulle fritt kunne

190 Wærness 1982

191 Paul 1993

192 Scott & Davis 2007: 85

ordlegge seg og fremme sine synspunkter. Det handlet om å gi rom for kvinner som på den tiden ikke var vant til å snakke sammen i store grupper, men tilhørte et samfunn der kvinner i generasjoner var blitt plassert på «jumboplass», eller sagt med Jonassen:

Ved krisesentrene har man ikke ønsket at kvinner som kommer fra ekstremt undertrykkende forhold, skal møtes med et autoritært organisasjonssystem, men la dem ta del i en virksomhet som er organisert slik at de selv må bestemme og ta ansvar for livet sitt.¹⁹³

Som virkemiddel og strategi for å oppnå politiske endringer, kan det se ut til at den flate organisasjonen var særdeles godt egnet. Ikke bare fordi den gir rom til maktutjevning og dialog, men fordi den samtidig og til enhver tid kan være klar til politisk kamp. Det handler om en organisasjonsmodell som gir mulighet til politisk påvirkning, skriver filosofen Niklas Luhmann.¹⁹⁴ Tradisjonelt sett har da også den flate organisasjonen vært de reformistiske opprørernes organisasjonsform. Bruk av flate organisasjoner hadde en bestemt hensikt: «Man overvejede, hvilken planlægning der var nødvendig for at omgøre traditionelle samfund.»¹⁹⁵

En flat organisasjonsform er raus, i den forstand at den er inkluderende og åpner for ulike former for bevegelse og aksjoner. Den flate organisasjonen gir i teorien også muligheter til å tenke nytt eller utvikle nye måter å forstå et gitt fenomen, i tillegg til at den kan skape åpninger for bruk av ulike strategier uten for mye byråkrati. Kjentetegn ved den flate organisasjonsmodellen kan samles i fire punkter:¹⁹⁶

1. En flat organisasjon er inkluderende og byr på store muligheter til nye ideer og forståelsesmåter.
2. En flat organisasjon er smidig og bevegelig. Den kan endres på kort tid fordi ingen faste regler binder organisasjonen til et gitt handlingsmønster.
3. En flat organisasjon er lite forutsigbar og kan opptre nærmest grenseløst. Den kan gi muligheter til for eksempel å formidle sitt budskap på et gatehjørne med opprop til forbipasserende, og/eller bruke fagfolk til å argumentere for seg innenfor det systemet de ønsker å forandre.

193 Jonassen 1987: 45

194 Luhmann 2007

195 Luhmann 2007: 20

196 Se Cohen et al. 1972; Scott & Davis 2007.

4. En flat organisasjon har ingen tjenesteveier som er eksakte og nødvendige og den har ikke makthierarkier. På den måten er organisasjonen velegnet til ad hoc-løsninger.

Organisasjonens åpenhet og endringsmuligheter er derimot betinget av den type aktiviteter organisasjonen fylles med, noe som ble en tydelig forskjell mellom krisesentrenes møte med hjelpetjenestene og strafferettstjenesten. I møte med hjelpetjenesten var det snakk om forhandlinger, eller det Luhmann også i visse sammenhenger viser til som «output og input», som er en utveksling og en prosess som over tid vil kunne påvirke begge parter i forhandlingene. Når krisesentrene har stilt krav om skjerpet bruk av straff, har det i liten grad dreid seg om utveksling mellom krisesentrenes idealer og strafferettsapparatets forståelsesmåter, men om en eksplisitt og målrettet skjerping av allerede eksisterende handlinger i et veletablert system.

Den store utfordringen ved enhver form for flat organisering er at denne har vist seg relativt ustabil i visse sammenhenger. Dette gjelder særlig i tilfeller der aktørene ikke har klart å finne et felles ståsted. Uten en samlende kraft hos aktørene finnes en viss risiko for at organisasjonen kan utvikle likhetstrekk med et organisert anarki eller det organisasjonsteoretikerne Michael D. Cohen, James G. March og Johan P. Olsen har kalt «garbage can model» (søppelkassemodellen).¹⁹⁷ At modellen har fått en slik betegnelse, handler om organisasjonens tilbøyelighet til uorden og lite oversiktligheit. I flate organisasjoner er handlingsvalgene både komplekse og uoversiktlige. Dette kan føre til at både innhold og hensikter med organisasjonen lett kan skiftes ut, uten at medlemmene deltar i prosessen. Den kan med andre ord vise seg som lite demokratisk i den forstand at den åpner opp for den sterke rett. Makten kan med andre ord erobres av de som enten har flest tilhengere eller tar strategiske valg der kun deltagere som har samme mening får delta. Den som står sterkest til, er også den som blir politisk eller praktisk premissleverandør.

Nå ble ikke krisesentrene et anarki eller preget av fullstendig kaos, selv om det fantes maktkonstellasjoner ved krisesentrene der den flate organisasjonsformen både viste seg som en utfordring og som et egnet virkemiddel. En viktig metode som kan ha bidratt til å hindre kaos og anarki, er det å ha en tydelig ledetråd i arbeidet som skal utføres, skriver Scott og Davis.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Cohen et al. 1972

¹⁹⁸ Scott & Davis 2007

En kan snakke om en handlingsstrategi, en klar overbygning, eller det som faktisk skjedde ved krisesentrene: De formulerte en ideologisk plattform som skulle rettlede aktørene i arbeidet med å synliggjøre kvinneundertrykking og vold mot kvinner som et samfunnsproblem.

En politisk-ideologisk plattform

Da landsmøtet vedtok en flat organisasjonsmodell på det første møtet i 1980, utformet de samtidig en ideell plattform.¹⁹⁹ Det er dette kulturviter Nico Stehr og systemanalytiker Gotthard Bechmann²⁰⁰ viser til som grunnleggende for alle typer konstruerte virksomheter. Det handler om å markere og tydeliggjøre hensikter med organisasjonen på en måte som skiller den fra andre typer virksomheter. Hensikten med krisesentrenes plattform var nettopp det å markere hva de sto for og hva de skulle arbeide med. Heri lå to viktige prinsipper. Det ene var nyfeministenes søstersolidaritet.²⁰¹ Tesen var at alle kvinner var undertrykt, både de som var utsatt for vold i hjemmet og de som ikke var direkte rammet av vold. Det andre var det internasjonale kjønnsmaktperspektivet.²⁰² Dette perspektivet forklarer, som beskrevet tidligere, vold mot kvinner som et resultat av samfunnets prioritering av mannens makt på bekostning av kvinner.²⁰³ I plattformen som ble vedtatt på det første landsmøtet er det tydelig at kjønnsmaktperspektivet har hatt en betydning. Utformingen lyder slik:

Vold mot og mishandling av kvinner er en del av kvinneundertrykkninga. Kvinneundertrykking er samfunnsbestemt. Vi ønsker derfor å angripe ethvert forhold i samfunnet som legitimerer, underbygger og opprettholder vold mot kvinner. I dette arbeidet er vi partipolitisk nøytrale, og er ikke tilknyttet bestemte organisasjoner eller trossamfunn. Kvinner enes i kampen mot undertrykking av kvinner, privat så vel som samfunnsmessig. Ved siden av drift av det enkelte krisesenter skal vi påvirke samfunnet til å endre sitt syn på vold mot kvinner, ved blant annet å drive informasjonsarbeid, systematisk registrering av vold mot kvinner, følge opp aktuelle saker i pressen, bearbeide holdninger og kreve full offentlig finansiering på krisesenterets premisser. Arbeidet skal i prinsippet være lønnet. Vi må utvikle kontakt mellom krisesentrene og i størst mulig grad støtte hverandre i felles sak. (Referat fra landsmøtet i 1982)²⁰⁴

199 Edborg 1987

200 Stehr & Bechmann 2008

201 Danielsen 2013

202 Se Skjorten 1988.

203 Dahl 1994

204 Edborg 1987

Det finnes flere variasjoner over plattformens ordlyd som er funnet ved ulike krisesentre, men ulikhetene er av minimal betydning. Årsaken til variasjonene er ukjent, men det kan godt være at de som har ført pennen har bommet på den opprinnelige teksten. Den viktigste essensen i plattformen er uansett gjenkjennelig i de forskjellige formuleringene, og er også gjengitt i Jonassens evaluering fra 1987.²⁰⁵ I plattformen finnes både ideologiske og politiske postulater. Punktvis ser dette slik ut:

- Kvinnemishandling er et samfunnsproblem.
- Kvinner skal enes i kampen mot undertrykking.
- Krisesentrene skal påvirke og bearbeide samfunnets holdninger.
- Medlemmer som engasjerer seg i krisesentrene skal være religiøst og partipolitisk nøytrale.

Plattformen viser til solidaritet og bånd mellom kvinner. Kvinner skulle «enes i kampen mot undertrykking» gjennom arbeidet for en felles sak. Det handlet om noe mer og noe større enn vold mot den enkelte kvinnen. Volden skulle ikke bare synliggjøres som enkeltstående handlinger, men settes i sammenheng med samfunnets fordeling av makt. Fra Bergen krisesenter skrives det følgende om vold mot kvinner som et samfunnsproblem til landsmøtet i 1983:

Når vi forklarer kvinnemishandling ut fra historiske og kulturelle forutsetninger, setter vi hele problematikken omkring dette inn i en større sammenheng. Kvinnemishandling er ikke resultat av avvikende, syke personligheter hos menn, eller voldsøkende og masokistiske kvinner. Dersom vi aksepterer dette som riktig, vil det ikke bare få individuelle konsekvenser, men også politiske.²⁰⁶

Slik Skjørten beskriver dette, var det relativt unikt i tiden at volden ble sett i et samfunnsperspektiv og ikke lukket inne som en familietragedie.²⁰⁷ Plattformen sier derimot ikke noe om hvilke konkrete holdninger som skulle endres – eller i hvilken retning holdningene skulle endres – og hvilken betydning dette skulle få for krisesentrene. Det fantes heller ingen avklaring av forholdet mellom den nyfeministiske linjen på den ene siden og det å være politisk nøytral. Å kreve politisk nøytralitet i en politisk

²⁰⁵ Jonassen 1987

²⁰⁶ Edborg 1987: 3

²⁰⁷ Skjørten 2004

engasjert organisasjon, er derimot ikke noe uvanlig, skriver Barker.²⁰⁸ Slike krav er ganske vanlig i grasrotbevegelser verden over. For å utøve et visst politisk press, er det hensiktsmessig at mottagerne ikke assosierer presset med et bestemt politisk parti. Hvordan krisesentrene skulle sette grenser mot politisk deltagelse eller kontakt med religiøse grupper, sier derimot ikke plattformen noe om. Heller ikke i andre notater fra landsmøtene kan vise til hvordan dette skulle praktiseres, om krisesentrene for eksempel skulle nekte visse vakter adgang dersom de var medlem av et kirkesamfunn. Det er også uavklart hvem som eventuelt skulle undersøke vaktens bakgrunn og hvordan dette skulle sanksjoneres.

Selv om plattformen fremstår som partipolitisk nøytral er det ingen grunn til å tro at dette var nøytral kvinnepolitikk, uten forgreininger til politiske partier eller organisasjoner. Alle punktene i plattformen hørte den venstreorienterte politikken til. Perspektiver som for eksempel rommer rettighetstenkninger og mer borgerlige løsninger, er ikke tatt med i betraktninger rundt kvinnespørsmål plattformen reiser. I plattformen ligger det innforstått at det kun var spesielle perspektiver på kultur og samfunn og historie som var gangbare, og at disse perspektivene hadde tilknytning til visse politiske partier. Dette forholdet er blant annet beskrevet av Albrektsen (Halsaa), som har redegjort for hvordan enkelte feministiske retninger har hatt sterke bånd mellom kvinnesak og partipolitikk.²⁰⁹ Noe av det samme tas opp av de tidligere vaktene som mener at de med mest makt ved landsmøtene gjerne tilhørte partipolitiske fraksjoner på venstresiden. Dette kan derimot ikke dokumenteres, men en kan ikke utelukke at andre politiske motiver enn de som lå til grunn i plattformens utforming har påvirket utviklingsforløpet. Det en kan si med ganske stor klarhet er at svært få politiske forhold er avklart i plattformen. Medlemmer av krisesentrene kunne med letthet tolke og ilegge plattformens ordlyd andre meninger enn det som var tenkt da plattformen ble utformet. En kan heller ikke se bort fra at andre tanker enn det som lå i plattformen har hatt fotfeste ved enkelte krisesentre gjennom årene. I årsrapporten i 1985 skriver krisesenteret i Oslo følgende om det endelige målet med å politisere vold mot kvinner: «Det endelige målet er et samfunn der krisesentra ikke er nødvendige.»²¹⁰

208 Barker 1999a

209 Se Albrektsen 1977; Halsaa 1996.

210 Oslo krisesenter 1985: 11

Forventninger til et samfunn uten vold mot kvinner, kan lede tanken inn på et overordnet politisk mål som ingen har uttalt eksplisitt. Å se for seg et samfunn som er totalt annerledes enn det som fantes på den tiden, kan også forstås som en utopisk tenkning. At dette fant sted ved krisesentrene, kan godt tenkes. Det var imidlertid de konkrete kravene og forventningene som i ettertiden er mest synlig i dokumentene.

Allerede i 1980 ble det stilt ganske strenge krav og forpliktelser til de som ville engasjere seg ved krisesentrene. Landsmøtet ønsket med dette å tydeliggjøre at det å arbeide ved et krisesenter måtte medføre visse betingelser: De som tok på seg arbeid ved krisesentrene, måtte innstille seg på en pliktig deltakelse. Fra landsmøtet i 1980 ble dette formulert som et konkret krav:

1. *Aktivt medlemskap.* Ved oppmøte og holde seg informert for å kunne ta stilling i saker som tas opp. Ved å delta i diskusjoner på møtene (våge å si noe). Ved i praksis å følge opp det som besluttes i fellesskap.
2. *Selvreleksjon.* Å arbeide for å bli bevisst egne erfaringer, kunnskaper og ferdigheter og å sette disse inn i en samfunnsmessig sammenheng.
3. *Selvkontroll.* Å delta aktivt på møtene og ved det sikre at prinsippene overholdes. At ikke uformelle ledere etableres.

Det aktive medlemskapet skulle i stor grad være rettet mot det å etablere bevisstgjøringsgrupper innad ved krisesentrene. Vakter, så vel som brukere, skulle ta utgangspunkt i sine egne liv for å forstå seg selv i en større samfunnsmessig sammenheng. Dette er i tråd med prosessene nyfeministene så på som viktige tidlig på 1970-tallet. Å synliggjøre kvinners private erfaringer ville i sin tur bli et politisk redskap som kunne bidra til å endre samfunnet.²¹¹ Det vesentlige i denne sammenhengen er at landsmøtets utforming av krav til vaktene om visse væremåter, har hatt en inkluderende intensjon. Det åpenbare og det entydige i denne intensjonen kan leses som et prinsipp om at alle skulle få tilgang til møter og informasjon, og alle skulle få mene og bestemme. Her kan en imidlertid ane en liten knute.

Spørsmålet var hvor regelstyrt en virksomhet kan tillate seg å være, uten å miste sin særegenhet. For å holde styring på handlinger og meninger i de mangfoldige krisesentrene, ble landsmøtene stående i et dilemma. Det handlet om hvorvidt man skulle beholde en åpen definisjon av visjonen for virksomheten eller detaljstyre virksomheten mer. At krisesentrene skulle

211 Danielsen 2013

bestemme sin indre virksomhet på egen hånd uten inngrep fra landsmøtene, er ofte tatt opp i ulike møtereferater, som bisetninger eller som en generell oppfatning. Fra vedtak på landsmøtet i 1982 heter det også at «indre sjølstyre for det enkelte senter/tlf. må bevares». Det skulle fortsatt være «flat struktur», med «så liten kommunal styring som mulig».²¹² Resultatet av debattene var felles enighet om at plattformen, idealene og organisasjonsformen måtte forbli åpne og maktutjevne for å ivareta mangfoldet, eller sagt med landsmøtet fra 1985: «Vi er redde for at for at fastere organisering vil skade mangfoldet som bevegelsen nå har.»²¹³

Friheten på grunnplanet ble fremsatt som absolutt. Heller ikke kommunene skulle lede eller styre den indre driften av krisesentrene, i hvert fall ikke i prinsippet. Det handlet om frihet under ansvar og alles deltakelse på lik linje. Unntaket var landsmøtene. Landsmøtereferat fra 1980 til 1988 viser ingen debatt om landsmøtet som en maktfaktor. Landsmøtene har mer fremstilt seg selv som et samlende organ som skulle gi rom for selvstyring på grunnplanet. Her brytes alle prinsipper for en flat organisasjon. For at en ideologisk plattform skal kunne fungere, må den fremstå i en sammenheng av handlinger som henger i hop med idealene, der alle delene inngår i den samme maktforståelsen., skriver Scott og Davis.²¹⁴ At landsmøtene har fremstått som et særegent maktorgan kan derimot ikke sies å ha vært absolutt. Stort sett har landsmøtene bestått av representanter for de som etter hvert ble sittende i lederstillinger eller som var valgte ledere. Flere krisesentre har også på ulike vis praktisert en slags «rotasjon» der enkelte vakter har fått muligheten til å delta ved landsmøtene. Ved noen sentre har vaktens deltagelse ved landsmøtene skjedd gjennom valg av representanter på grunnplan. En idé om rotasjon har i prinsippet gitt flere aktører en mulighet til deltagelse, noe som følger prinsippet om at alle ved krisesentrene var likestilte. Samtaler med tidligere vakter kan derimot tyde på at ikke alle aktører var like aktuelle deltagere ved landsmøtene. Det finnes heller ikke spor etter mishandlede kvinner som deltagere ved landsmøtene, verken fra landsmøtenotatene eller fra interne notater ved de ulike krisesentrene. Om dette skyldes en utsiling av deltagere eller tilfeldigheter, er vanskelig å si noe eksakt om. Et par år inn i driften av krisesentrene skjer det imidlertid en endring i spørsmål om likestilling mellom

212 Edborg 1987

213 Edborg 1987

214 Scott & Davis 2007

aktørene. Dette ble utformet på landsmøtet i 1982 og handlet om betingelser for deltagelse ved landsmøtene, eller som det står skrevet i referatet fra landsmøtet i 1982: «Bare de som er enig i plattformen skal få være med på landskonferansene.»²¹⁵

Det å kreve visse betingelser av medlemmer i en politisk aktiv organisasjon, er som nevnt ikke uvanlig. Litt mer spesielt er å ha en faktisk maktstruktur i en organisasjon som tydelig kaller seg flat og maktutjevne. I realiteten var den vertikal-rettete makten høyst til stede og ble ledet fra landsmøtene og ned, for eksempel gjennom krav om enighet og om å ikke være partipolitisk tilknyttet. Dertil hadde landsmøtene makt til å legge frem forslag som har fungert som «førende prinsipper» rettet mot vakter som ikke alltid fikk delta i diskusjoner i forkant av et gitt forslag eller hadde formell mulighet til å gi uttrykk for sine meninger i etterkant. Landsmøtenes posisjon førte til bruk av makt, men uten at dette ble diskutert eller beskrevet som en reell makt. Når reell makt ikke er tydeliggjort som en mulig problemstilling, kan det oppstå en form for psykologisk makt der grupper eller enkeltpersoner fort kan råde, uten å ta stilling til andres meninger og vilje.²¹⁶

Retningsgivende prinsipper

Fordi en flat organisasjon ikke har noen eksakte eller faste mønstre, kan flate organiseringer ikke helt sammenlignes med hverandre. Både Cohen, March og Olsen og Luhmann snakker om behovet for en annen tilnærming om en vil forstå flate organisasjoner, enn det faktisk målbare.²¹⁷ Det samme er å finne hos Scott og Davis, som også begrunner dette med den flate strukturens «ubestemmelighet».²¹⁸ Problemet er at de faktiske målsettingene ofte er mange og lite eksplisitt nedtegnet som konkrete mål. Dette gjør det vanskelig å vurdere en flat struktur ut fra måloppnåelse eller andre verdirangeringer for hva bestemte handlinger er ment å skulle oppnå. Scott og Davis skriver: «The goals pursued become more complex, diffuse, differentiated, and subject to change; participants appear as motivated by their own interests and seek to impose these on the organization.»²¹⁹

215 Edborg 1987

216 Engelstad 2005

217 Se Cohen et al. 1972; Luhmann 2007.

218 Scott & Davis 2007

219 Scott & Davis 2007: 30

For å gripe tak i hva en flat organisasjon er, må en forsøke å fange opp handlingsvalg organisasjonens medlemmer utformer som viktige, skriver Scott og Davis videre. Idealene må med andre ord omsettes til aktiviteter, og aktivitetene må ha sitt fotfeste i innsikt som understøtter idealene. Hensikten med slike prosesser er at aktørene kan ta opp i seg og anvende eller bruke idealene i den daglige virksomheten. Dette byr imidlertid på en utfordring for de flate organisasjonene. I en flat organisasjon er verken mål, delmål eller virkemidler formulert på detaljnivå slik en finner dette i hierarkiske organisasjoner. Dette betyr ikke at mål ikke finnes. Problemet er at målsettingene ikke alltid er stabile eller eksplisitte.

I en flat organisasjon er forholdet mellom målsettinger og virkemidler relativt kompliserte og dertil ganske flytende. Både mål og virkemidler kan endres fort der et politisk budskap blir aktualisert, skriver organisasjonsforskerne Lee Bolman og Terrence Deal.²²⁰ Når dette skjer kan det tenkes at organisasjonen har behov for virkemidler de ikke har tenkt på tidligere, noe som kan gjøre organisasjonen både sterk og ustabil.²²¹ Noe lignende viser også Jonassen til, både i evalueringen fra 1987 og i 1989. Hva som ble regnet som konkrete mål og hva som skulle være virkemidler, eller hvor viktige virkemidlene var eller ikke, var flytende ved mange krisesentre, noe som bøy på usikkerhet både for de som evaluerte krisesentrene, men også for de som arbeidet med de voldsutsatte kvinnene til daglig. Til dette skriver Jonassen:

En del medlemmer mener at målet – bekjempelse av vold mot kvinner – ikke kan ses adskilt fra virkemidlet – [...] mens andre ensidig fokuserer målet og ikke legger så stor vekt på hvordan man praktisk ordner organiseringen av virksomheten for å nå målet.²²²

I enkelte dokumenter og i samtaler med tidligere vakter er virkemidlene fremsatt som målsettinger, mens i andre dokumenter fremtrer målene som virkemidler. Her oppstår et spesielt forhold som Jonassen viser til i sin evaluering av sentrene. Den flate strukturen kan både forstås som et virkemiddel og som et mål. I så måte kan det være snakk om den flate organisasjonen som et virkemiddel for å nå en ikke nedtegnet målsetting. Utfordringen

²²⁰ Bolman & Deal 2009

²²¹ Se også Hydén 1988.

²²² Jonassen 1989: 30

er at tydelige målsettinger er vanskelige å oppdrive i etterkant.²²³ Det er imidlertid liten tvil om den styrken som lå i den flate organisasjonen, trass i mange usikre momenter. Den ga et enormt handlingsrom. Den måten flere vakter har fremstilt den flate strukturen på, er å beskrive den som en «nødvendighet» for at de kunne yte noe for de mishandlede kvinnene. Det som er tydeligere å finne hold for i samtaler og dokumenter, er at organiseringen av krisesentrene i første omgang er blitt sett på som en hjelp til de oppgaver krisesentrene tok på seg, som et alternativ til myndighetenes måter å forstå de voldsutsatte kvinnene.

For å tydeliggjøre sin identitet som «et alternativ til myndighetene» var det viktig for krisesentrene å sette noen rammer og prinsipper for virksomheten. Fire viktige prinsipper kom til å gjelde ved krisesentrene. Det handlet om å være et ikke-profesjonelt drevet senter, tilby hjelp døgnet rundt som et lavterskeltilbud, ha hemmelig tilholdssted og at mishandlede kvinner kunne være anonyme.

Hovedgrunnen til et ikke-profesjonelt krisesenter var den frykten mange voldsutsatte kvinner hadde for det offentlige hjelpeapparatet på den tiden, skriver Jonassen.²²⁴ Kvinner ble, som også nevnt tidligere, fra flere hold sett på som både ansvarlige og «medvirkende» til volden mannen utøvde. For å unngå å se voldshandlingene problemets kjerne, var det ikke uvanlig å forklare volden med kvinnens mentale tilstand eller problematiske væremåte.²²⁵ Ved å fremstå som et alternativ til myndighetene, kunne krisesentrene by på en annen type forståelse. Ved krisesentrene skulle ufaglærte kvinner møte mishandlede kvinner uten tvang eller press. Krisesenteret var tenkt som et fristed, skriver Dahl: «Det skal ikke være for profesjonelt drevet, det er viktig at det er vanlige kvinner som tar imot, at de som kommer møter kvinner i samme situasjon og at kvinnene selv er med på å bestemme senterets drift og rytme.»²²⁶

Det andre var at krisesentrene var tenkt som et lavterskeltilbud. Et lavterskeltilbud skulle by på en umiddelbar tilgang på hjelp, uavhengig av klassetilhørighet og status. Forståelsen ved sentrene var preget av nyfeministenes tenkning på området, der kvinnesaken ble sett på som like viktig – eller viktigere – enn spørsmål om klassekamp. Vold i hjemmet kunne i prinsippet ramme alle kvinner, selv om ikke alle kvinnene hadde

223 Se også Heitmann 1987.

224 Jonassen 1987

225 Se Dahl 1994.

226 Dahl 1994: 130

samme behov for hjelp fra sentrene. De døgnåpne sentrene ga alle kvinner en anledning til å reise fra voldssituasjonen uten å tvile på om de ville bli mottatt eller ikke. Tilbud om beskyttelse skulle omfatte alle, samme hvor trangt det var. Intensjonen med et lavterskeltilbud var å unngå en rangering av kvinnes behov ved å sette den ene kvinnens liv opp mot den andre. I *Kvinnerommet* intervjuer Westad og Stølen Kjersti Botnedal, som arbeidet i flere tiår med voldsutsatte kvinner. I dette intervjuet understreker Botnedal lavterskeltilbudet som det viktigste av alt: «Vi brydde oss ikke om dersom hun het Berit eller Åsa, eller om det var deres ordentlige navn. De skulle ha hjelp i en akutt situasjon.»²²⁷

Krisesenteret var på dette området langt forut for sin tid. Akutt tilgang på ly for kvinner og barn var et problem som til da ikke hadde blitt synliggjort. Voldsutsatte kvinner hadde ikke noen form for beskyttelse. Kvinnene kunne få hjelp fra psykiatri eller familierådgivning, men dette var ikke noe hinder mot den som utøvde volden. Uten beskyttelse kunne volden både øke i omfang og føre til drap. Etter at de første krisesentrene ble etablert, har imidlertid ulike typer forskning konkretisert og vist til viktigheten av å nettopp kunne ta imot voldsutsatte kvinner akutt, både fordi kvinnen selv vet når tid det er mulig og tryggest å reise fra voldsutøveren, og fordi risikoen for nye voldshandlinger øker dramatisk i bruddfasen.²²⁸

Et annet viktig prinsipp var at kvinnene skulle velge selv om de ville komme til sentrene eller dra hjem igjen. Krisesentrenes åpne dører kan her forstås som en forutsetning, eller et virkemiddel, for å få flest mulig kvinner til å komme til senteret. En kan også godt se lavterskeltilbudet som et faktisk mål, om en ser dette i ettertidens lys. Et like viktig prinsipp, var at de voldsutsatte kvinnene ikke trengte å oppgi navn eller adresse.²²⁹ Bakgrunnen for dette var at mange mishandlede kvinner var redde for represalier fra mannen, og enkelte hadde også dårlige erfaringer i møte med myndighetene. Unntaket var daglig leder, som av sikkerhetsmessige grunner måtte ha noe konkret å forholde seg til, men ikke som nedtegnelser som skulle arkiveres eller brukes i den daglige driften. Aktiviteter internt som vedrørte de mishandlede kvinnene skulle forbli hemmelige. Verken problemomfang eller tanker og prosesser de voldsutsatte gikk gjennom skulle nedtegnes. I et referat fra et internt

227 Krisesentersekretariatet 2008

228 Se også Hydén 2001.

229 *Avisa* 1989: nr. 1 (internavis for krisesentrene)

møte ved et krisesenter i Nord-Norge, var regelen til vaktene og daglig leder slik den 7. november 1983:

Hvis noen ringer, ta imot beskjed og si at vedkommende vil ta kontakt dersom hun kommer eller ringer. Dersom hun er etterlyst av politiet, gi beskjed om at hun er i god behold, uten å si hvor hun er. Gi heller ikke opplysninger om vaktens navn og adresse.

Et overordnet prinsipp som alle krisesentrene holdt fast ved, var å holde krisesentrenes beliggenhet hemmelig. Hemmeligholdelse dreide seg om de mishandlede kvinnenes behov for trygghet og skulle hindre at de voldelige mennene hentet kvinnene hjem igjen.²³⁰ En viss trygghet fantes også for vaktene i det å ha hemmelig adresse. Ved å holde krisesenterets adresse hemmelig hindret også dette at vaktene ble utsatt for trusler. For enkelte små krisesentrene ble hemmeligholdelse av sentrene modifisert, slik dette er beskrevet av en tidligere vakt:

Vi hadde hemmelig adresse før, men etter femten år visste alle hvor vi holdt til så nå åpnet vi opp med full adresse. Vi valgte å ha det åpent, så vi satte skilt på veggen. Vi har ikke hatt noen trusler her, og det lille vi har hatt av trusler det hadde vi da vi var i skjul.

Behovet for sikkerhet var av en helt annen karakter for både Oslo krisesenter og for blant andre krisesenteret på Romerike enn for de mindre sentrene. Både Oslo og Romerike (og en del andre sentre i store og mellomstore byer) hadde hemmelig adresse og faste vaktordninger utenfor sentrene eller løpende kontakt med politiet når truslene ble for intense. At kvinner trengte beskyttelse for hendelser som skjedde i hjemmet, var nytt og kanskje for mange også «fremmedartet» og provoserende. De voldsut-satte kvinnene strømmet imidlertid til sentrene i store mengder.

Å åpne opp for at alle som trengte beskyttelse kunne komme til sentrene, er ikke nok til å drive en organisasjon fremover. For å gjøre den flate organisasjonen operativ, må det også skapes konkrete strukturer og arbeidsmåter som passer den ideologiske plattformens intensjoner om å endre holdninger i samfunnet. I neste kapittel skal vi se nærmere på hvordan krisesentrene utformet og utviklet den flate organisasjonsformen.

230 Jonassen 1987

Organisering i praksis

Verken den flate organisasjonen eller den ideologiske plattformen forteller noe om krisesentrenes hverdagslige aktiviteter. For å gjøre en døgnåpen og flat organisasjon operativ, må det skapes en praksis for hvordan medlemmene kan handle og ta sine avgjørelser. Det dreier seg om å lage oversiktlige ordninger slik at aktiviteter kan kjennes igjen og gjentas fra ett vaktskift til et annet. For å ivareta organisasjonens særtrekk som bevegelig og med muligheter til ulike aksjonsformer, må ikke regler og strukturer være altfor stramme. Dette viste seg som en utfordring for krisesentrene da de ønsket å skape en ledelse i en organisasjon som i utgangspunktet skulle være maktutjevne. I det som følger skal vi se nærmere på hvordan den flate organisasjonen ble utformet i praksis og hvilken betydning utformingen av strategier og maktfordelingsprinsipper hadde for både aktørenes samhandling og det å lede en flat organisasjon.

Strukturering av en flat organisasjonsform

Hvordan den daglige driften skulle se ut ved hvert krisesenter, var ikke fastlagt på forhånd. Siden Oslo var først ute, er det god grunn til å anta det flere tidligere vakter påpeker, at Oslo krisesenter ble brukt som mal for de sentrene som ble etablert i etterkant av Oslo. De første krisesentrene etter Oslo var derimot ikke noen blåkopi av Oslo. De andre krisesentrene var mer som variasjoner over samme tema. Strukturer som ble innført ved det første krisesenteret i Oslo, kan kjennes igjen ved flere krisesentre. Dette gjelder også sentre som dukket opp før den første landskonferansen i 1980. Dette kan bety at krisesentre som ble etablert utover landet ikke var helt tomme for idealer om hva som skulle prege organisasjonen. Oslo krisesenter var først ute og fungerte nok som en «veileder» for de andre

krisesentrene forteller noen av vaktene.²³¹ Samtidig fantes også relativt uortodokse løsninger som eksempelvis i Sogn og Fjordane, som hadde ambulerende og «hjemmesittende» telefonvakter fordi det flere steder var langt å reise til krisesenteret. I samarbeid med Televerket ble alle telefoner satt over til neste vakt av Televerkets operatører etter en fast vaktplan. Som akutt beskyttelse for de som trengte dette, var det ikke uvanlig at private hjem ble brukt som kriseløsning inntil kvinnene kunne reise til krisesenteret. Etter hvert som sentrene vokste frem ble det mer struktur på arbeidet.

Hvert enkelt krisesenter arbeidet frem turnusplaner som skulle dekke en døgnkontinuerlig drift der minst to personer skulle være til stede samtidig. At det skulle være to på hver vakt var begrunnet i det å skulle hente eller bringe kvinner, kanskje over større avstander. I tillegg fantes «bakvakter» der det var behov for ekstra bemanning. Til tider var dette en vanskelig turnusplan å få på plass, spesielt fordi mange vakter var frivillige og gjerne bundet opp på dagtid. Ved enkelte krisesentre hadde de dessuten mer enn hundre vakter som stilte opp og gjorde det mulig å få til et døgnåpent sted.

I overlappingen mellom den ene vakttjenesten til den andre ble hendelser notert i husbøker,²³² men uten å røpe brukerne eller brukernes navn. På et lite krisesenter der alle vaktene var i dialog med alle voldsutsatte, var hemmeligholdelse nesten umulig å praktisere. Løsningen var å overføre beskjedene muntlig. Ved muntlig overføring fikk vaktene formidlet mer enn det som strengt tatt ville blitt skrevet ned i en husbok, forteller enkelte av vaktene.

Trass i et variabelt utgangspunkt, fantes et felles mønster som kan være gjenkjennelig fra flere krisesentre. Grunnprinsippet var at alle skulle delta og være aktive innenfor ulike områder. Med dette ble arbeidet ved krisesentrene inndelt i ulike arbeidsoppgaver. En slik måte å praktisere en flat organisasjon er helt i tråd med det statsviterne Dag Ingvar Jacobsen og Jan Thorsvik redegjør for.²³³ De viser blant annet til hvordan flere små enheter kan arbeide både hver for seg og samtidig skape et stort fellesskap. Inndeling i bestemte arbeidsgrupper er gjenkjennelig fra flere krisesentre, selv om inndelingen av grupper har hatt visse variasjoner fra sted til sted.

231 Se Ahnfelt 1987.

232 Husbøker fantes ved nesten alle krisesentre. Hensikten var å gi beskjeder fra en vakt til en annen. I disse bøkene ble det skrevet ned andre forhold, som forslag til landsmøtene og meninger om krisesentrenes daglige drift. Også de mishandlede kvinnene har noen ganger skrevet i bøkene.

233 Jacobsen & Thorsvik 2002

Eksempler på grupper:

Husarbeid	Administrasjon	Talsperson	Økonomi	Barne-gruppe	Vedlikehold	Kursing
for allmøtet						

Administrasjonsgruppa hjalp til med driften og var behjelpelig med søknader og det å føre statistikker over de som kom og gikk. *Økonomigruppa* kunne blant annet stå for innkjøp eller skaffe til veie møbler og ting det var behov for.²³⁴ Mens flere grupper inngikk i en roteringsplan, var de som satt i økonomigruppa ofte valgt ut fra kompetanse.

Barnegruppa hadde som mål å sørge for ungene som ble boende ved krisesentrene sammen med mødrene sine. Her forteller noen vakter at de ofte tok med barna på tur, kino, julefest og andre tilstelninger barn trenger å delta på. Der det var mulig fikk også barna delta i den nærmeste barneparken eller det ble ordnet skyss frem og tilbake til skoler for de store barna. Oslo krisesenter var raskt ute med å etablere ordninger for barna ved å ansette en mannlig sivilarbeider som kunne aktivere barna med lek og turer ut av senteret.²³⁵ Her finnes også andre funn som er interessante. Fra Bergen ble for eksempel barnas situasjon et viktig tema i utformingen av krisesentrene, reint fysisk. Både i løpet av opprettelsesåret og i årene som fulgte ble det satset mye på en utforming som ga rom til ungenes aktiviteter. Barna trengte å gå på skole, være i barnehage, være ute på lekeplasser og delta i aktiviteter for barn. For å hjelpe barna hendte det ikke så sjelden at de fikk bli med vakter hjem for å leke med vaktens barn. I tillegg ble det søkt om ekstra midler til barna fra private organisasjoner, som betalte for leker og klær. Det ble også sendt søknader til ulike kommuner om ekstra ytelser for barna, uten at dette ble særlig høyt prioritert av myndighetene. Nesten samtidig med en eksplosiv økning i antall krisesentre, fikk vi også vårt første barneombud. I et hefte fra det første barneombudet, Målfrid Grude Flekkøy, skrevet i 1986, ble ulike sårbare barnegrupper viet plass.²³⁶ Der ble ikke barna på krisesentrene nevnt som en sårbar gruppe i samfunnet, selv om krisesentrene hadde formidlet dette i mange år. Om Bergen var et unntak er det vanskelig å si noe om i etterkant.

Vedlikeholdsgruppa hadde som oftest oppgaver knyttet til selve boligen eller huset der krisesenteret holdt til. Det handlet om snekring og ordning

²³⁴ Se Valvo 1981.

²³⁵ Oslo krisesenter 1982

²³⁶ Barneombudet 1986

av hus og elektriske anlegg og rør. *Husmesterinne* fantes ved enkelte kritesentre og hadde ifølge et internt notat følgende detaljerte beskrivelser: «Husmesterinnen har ansvar for: gardiner, kjøkkenskap, skuffer, kjøleskap, fryseboks, reparasjon av vask, sengetøy, håndklær, renhold av kontor og ettersyn av felles bad, lage lister over mangler. Arbeidet utføres i samråd med daglig leder».

Fellesmøtet, eller også kalt allmøtet, var det høyeste organet ved flere av kritesentrene. Fellesmøtet utgjorde det viktigste organet i den daglige driften og var åpent for alle. Allmøtet fordelte arbeidsoppgaver og hadde ansvaret for å velge representanter for et arbeidsutvalg som skulle koordinere gruppene. Allmøtet hadde også ansvar for å velge daglig leder og ta avgjørelser for hvem som skulle sitte i styret der dette var en aktuell problemstilling.²³⁷ For de fleste kritesentre har allmøtene bydd på en form for systematiske gjentakelser, ukentlig eller oftere eller sjeldnere. Vedtak ble fattet gjennom flertallsbeslutninger, selv om det også fantes visse variasjoner over hvordan dette ble praktisert, spesielt angående oppmøteplikt og tilstedeværelse.²³⁸ I det store og hele var fellesmøtet et samlingspunkt. Oslo kritesenter beskriver det slik i en «egen-evaluering»:

Gruppene innkaller til og leder fellesmøtet etter tur. Fellesmøtet avgjør viktige saker og bestemmer retning for arbeidet, fordeler arbeidsoppgaver og informerer medlemmene. Smågruppene informerer om sin virksomhet og husmøtet (brukernes gruppe) referer fra sine møter. Informasjon alle veier er viktig, jo bedre orientert alle medlemmene er, desto lettere blir det å ta avgjørelser.²³⁹

I den praktiske utformingen av kritesentrene kan det ikke utelukkes at enkelte vakter har hatt noe erfaring i det å organisere en virksomhet. At det faktisk var slik, bekreftes i samtale med Wenche Jonassen, som forteller at enkelte vakter hadde erfaring fra organisasjonsarbeid eller ledelse. Mye tyder på at også annen type fagkunnskap eksisterte ved kritesentrene, men dog ikke i åpen forstand som et ønsket mål. Dette ville i så fall ha vært i motstrid mot den flate strukturen som nettopp forsøker å unngå det en innen organisasjonsteori kaller individkapital.²⁴⁰

²³⁷ Jonassen 1987

²³⁸ Jonassen 1989

²³⁹ Oslo kritesenter 1983: 23

²⁴⁰ Se blant annet Cohen et al. 1972.

For å unngå opphopning av individkapital, altså profesjonell ekspertkunnskap, ble det flere steder innført ambulerende innsats i arbeidsgruppene, slik at hver enkelt vakt kunne sitte i barnegruppa den ene uken og i administrasjonsgruppa den. Andre steder, som for eksempel i Oslo, har rotasjonen mellom ulike funksjoner skjedd en gang i året. Å ambulere arbeidet var en metode som ble satt i verk ved flere av krisesentrene, nettopp for å unngå at noen ble eksperter på et bestemt område. En av hensiktene med den flate organisasjonen var å gi rom for de uerfarne kvinnene som kunne utføre oppgaver uten spisskompetanse. Det faglige blikket skulle tones ned, skriver kriminologen Rachel Paul:

Organisasjonsformen virker personlig utviklende på medlemmene. Alle må være med på å ta avgjørelser. [...] Arbeidsoppgaver blir fordelt slik at alle blir nødt til å gjøre forskjellige ting. De fleste oppdager at de er i stand til å gjøre mye mer enn de trodde i utgangspunktet (f.eks. holde et informasjonsmøte eller lede et fellesmøte).²⁴¹

En rotasjon av arbeidsoppgaver kan gi bevegelse og endring i arbeidsinnsatsen, skriver Jacobsen og Thorsvik.²⁴² Det motsatte av rotasjon kan lett føre til en standardisering av arbeidsoppgaver, passivitet og en rigid adferd. For vaktene var det viktig å trekke lasset sammen og finne frem til en måte å tenke på som plasserte vaktene under den samme hatten av solidaritet og likhet. En kan også si dette med et dagboknotat fra Bergen krisesenter i 1982: «Vi er der når de [mishandlede kvinnene] trenger oss. Vi jobber utradisjonelt og vi er mange kloke hoder sammen.» Noe av den samme tankegangen kan en også finne fra arbeidsutvalgets notater fra Romerike krisesenter, som skriver dette i februar 1988: «Alle må bruke skjønn og eventuelt rådslå med andre medlemmer.» Den samme typen tankegang er også å finne i notater fra landsmøtet i 1980: «Vi klarer det utroligste med økonomiske smuler.»²⁴³

Noen vakter forteller hvordan de sto sammen for å skaffe husrom for de mishandlede kvinnene. Ikke så sjelden hendte det at vaktene åpnet sitt eget hjem som kriseløsning i startfasen slik at mishandlede kvinner og barn kunne overnatte. En av de tidligere vaktene forteller også om det første krisesenteret som holdt til på et lite loftsrom. Andre kan minnes det første krisesenteret som et hus med rotter i kjelleren og lekkasje på toalettene. I et

241 Paul 1993: 25

242 Jacobsen & Thorsvik 2002

243 Edborg 1987

internt dokument ved et annet krisesenter, hadde noen vakter beskrevet det huset kommunen hadde avsett til dem. De hadde fått tilgang til et kondemnert og trekkfullt hus som ikke var helt beboelig:

Det manglet noen steiner i grunnmuren og gulvet var meget skjevt. Vi måtte holde på stolen til den hadde fått feste hvis vi hadde trillet litt. [En av vaktene] sprøytet noe hvitt i hulrommet mellom gulvet og veggen, der blåste det jo full storm! Og vi kledde på oss knevarmere og lange støvletter.

I Jonassens undersøkelse fra 1987 finner hun at enkelte vakter beskriver sine aktiviteter ved krisesentrene som et «kall».²⁴⁴ Skal en følge Jan H. Heitmann i dette temaet, er entusiasme i en frivillig drevet organisasjon selve nøkkelen til å få noe gjort.²⁴⁵ Entusiasmens viktigste drivkraft er å trasse åpenbare begrensninger og omgjøre hindringene til et håp om at noe skal skje, eller, sagt med Heitmann: «Det er de entusiastiske medarbeidere som ser mulighetene, som skaper de ekstraordinære resultatene, som sørger for at organisasjonen vinner sine seirer.»²⁴⁶

En ildsjel og entusiast bidrar ikke bare til å bygge noe, men også i å skape glede i det daglige arbeidet, forteller flere vakter. De viser til en tid med mye begeistring og optimisme. Mange fikk nye venner i den første perioden da krisesentrene ble bygget, og de knyttet bånd til kvinner de ellers ikke ville hatt dialog med. De tidlige vaktene forteller dette på flere måter, men det handlet om det samme: å treffe andre kvinner, voldsutsatte eller ikke, i en setting der de kunne pratet om seg selv på en trygg måte. Å prate sammen er også en vesentlig del av en organisasjonsbygging, skriver Jacobsen og Thorsvik.²⁴⁷ Gjennom prat og samtaler kan den enkelte tilpasse organisasjonens hensikter. Samtaler og entusiasme er derimot ikke nok til å bygge en handlekraftig organisasjon.

En utfordrende lederrolle

Et viktig tema ved krisesentrene, var fordelingen av makt mellom aktørene. Spesielt var dette spørsmålet rettet mot de daglige ledernes arbeid og innsats. Daglige ledere ved krisesentrene arbeidet som oftest på dagtid,

²⁴⁴ Jonassen 1987

²⁴⁵ Heitmann 1987

²⁴⁶ Heitmann 1987: 58

²⁴⁷ Jacobsen & Thorsvik 2002

og en stor del av lederne var aleine på jobb uten andre å diskutere sine valg med. Halvparten av de daglige lederne hadde skolering og utdanning. De aller fleste hadde utdanning fra høyskoler og hadde arbeidet som for eksempel sosionomer, sykepleiere og barnevernspedagoger tidligere. Flere av dem ble også avlønnnet av kommunen, men uten å være en del av den offentlige staben i kommunen, skriver Jonassen.²⁴⁸

Ikke alle krisesentre hadde hjemler nok til å dekke en 100 prosent stilling som leder til langt ut på 1980-tallet. Mange delte halve stillinger, også noen i kvarte stillinger. Fra landsmøtet i 1983 ble det understreket hvilken type ledelse krisesentrene ville satse på. Spørsmålene dreide seg om å få tilsatt profesjonelle eller ikke-profesjonelle til å styre krisesentrene på grunnplanet. Det som går igjen i ulike notater og dokumenter var likevel viktigheten av å tilsette en leder ut fra personlige egenskaper og hvilke motiver lederen hadde med seg inn i krisesentrene, eller, som det ble notert fra landsmøtet i 1983:

I denne diskusjonen blei det understreka frå dei fleste gruppene at dagarbeidar burde tilsetjast på personlege eigenskapar, motivasjon, haldningar til kvinnemishandling og kvinnepolitisk engasjement. Dette ble sett på som viktigare enn faglig kvalifikasjon og utdanning.²⁴⁹

Holdninger, væremåter og personlighetstrekk har muligens hatt en viss betydning som tillitsfaktor ved krisesentrene. Flere vakter forteller om en ledelse som brant for oppgaven og som inkluderte vaktene på en god måte. Som oftest ble de daglige lederne beskrevet som mennesker vaktene kunne stole på. Lederne ble en viktig person de kunne lene seg til og som gjorde at sentrene ble stabile, både internt og eksternt. En av dem som arbeidet som vakt på 1980-tallet forteller:

Men de som var ansatte og som ble ledere var veldig seriøse og de var bevisst både på det ideologiske grunnlaget og på det å ta imot brukerne med verdighet og dessuten tok de ansvar. De var lojale og i møte kommende og der var det aldri noe tull. De var virkelig folk å kunne lene seg mot.

Selv om enkelte vakter forteller om ledere som kunne skape tillit, kan det se ut til at tilliten ofte eksisterte på tross av uoversiktlige arbeidsvilkår.

²⁴⁸ Jonassen 1987

²⁴⁹ Edborg 1987

Jonassen finner blant annet i sin evaluering fra midten på 1980-tallet at mange av vaktene kjente seg usikre på rollen og opplevde å mangle kunnskap om det offentlige hjelpeapparatet, om lover og rettigheter, men også om administrasjon og personalpolitikk.²⁵⁰ Ved flere av krisesentrene fantes det imidlertid noen retningsgivende punkter å forholde seg til. Her viser Jonassen til visse punkter som går igjen ved flere av krisesentrene: Den daglige lederens arbeidsoppgaver skulle dreie seg om å (1) følge opp brukere, (2), pleie kontakten mellom brukerne og hjelpetjenester, (3) føre statistikk og (4) utføre vanlig kontorarbeid.²⁵¹

Lederne skulle dessuten være krisesenteret ansikt utad og møte utfordringer fra både media, politikere, politiet og hjelpeapparatet. Dette var instanser krisesenteret ønsket å samarbeide med og som de på mange måter var avhengige av. For å oppfylle en god lederrolle, trengs både konkrete instruksjoner for handling og makt til å ta beslutninger, skriver Jacobsen og Thorsvik.²⁵² Uten makt og avklarte handlingsregler for hvordan beslutninger skal tas, kan en vanskelig finne frem til løsninger som er tilpasset systemets hensikter, skal en følge rettssosiolog Håkan Hydén betraktninger om dette.²⁵³ Hydén ser handlingsregler og makt til å håndheve disse ikke bare som helt nødvendige for en beslutning, men også som et redskap som kan dempe uønskede effekter og uro i organisasjonen.²⁵⁴ At dette var et reelt problem enkelte steder, kommer frem i historier og husbøker fra tidligere vakter. Enkelte vakter forteller om møter som mange ganger bar preg av å være «den sterkeste rett». De som snakket høyest og fortest fikk sette dagsorden. Enkelte vakter kunne for eksempel finne på egne målsettinger og vedtekter, kanskje fordi de ikke visste bedre eller ble stående alene mot de andre. Ved enkelte sentre ble det blant annet skrevet ned regler for spising, vasking, oppmøte, samtaleid og alle slike saker som gjerne reguleres gjennom et stabilt samvær, som en av vaktene sa: «Der fantes haugvis av regler, uskrevne og skrevne som alle fant på og som alle skulle lede etter.»

At aktører i en organisasjon finner på egne regler underveis, er ikke noe særegent for krisesentrene, men for mennesket som sådan, skriver Scott og Davis.²⁵⁵ Regler som innføres akutt, er som oftest svar på en krise og kan føre til flere typer problemer. Blant annet kan beslutningsprosessen bli

250 Jonassen 1987

251 Jonassen 1989

252 Jacobsen & Thorsvik 2002

253 Hydén 1988

254 Heitmann 1987

255 Scott & Davis 2007

vage og uklare fordi de byr på flere tolkningsmuligheter og forståelsesmåter, og derved også et stort rom for misforståelser. I verste fall fører dette til kaos som undergraver lederens autoritet. Slik var det nok også for noen, spesielt ved sentre der flere kvinner gikk sammen og lagde egne «ledergrupper». Ved noen sentre dannet det seg fraksjoner og mot-grupper som både førte til hete diskusjoner og inkluderinger og utestenginger av vakter ut fra tynne kriterier, eller sagt med en av de eldste vaktene: «Problemet var at det ble dannet inn-grupper og hakking på hverandre. Det ble mange konflikter og grupperinger som var ute etter å ta noen, eller stenge noen ute. En helt vill sosial rangering.»

Rapporter fra Oslo krisesenter forteller om lignende problemer.²⁵⁶ At slike problemer oppsto, ble forklart med vaktenes manglende kompetanse. Mange vakter var blitt «forskånet» fra å delta i organisasjoner utenfor hjemmet og hadde derfor ikke noen erfaring med det å samarbeide eller ta beslutninger i fellesskap, noe Oslo krisesenter uttrykker på denne måten:

For det enkelte medlem av Krisesentergruppa er det en stor overgang fra å hele livet ha vært i over- eller underordningsforhold, til å gå inn i en organisasjon basert på likhet. En er lite vant til å gjøre ting en ikke har vært opplært til. Det har vært overlatt til andre med mer «kompetanse»; større autoritet etc.²⁵⁷

At det kunne være et urolig arbeidsmiljø ved sentrene, tas også opp av Jonassen både i 1987 og i 1989. Et spesielt problem handlet om de store utskiftningene av vakter. I 1986 fantes rundt tre tusen vakter ved landets 46 krisesentre. I løpet av samme år hadde tusen av dem sluttet.²⁵⁸ Enkelte vakter forteller at de i perioder hadde opp mot hundre vakter som kom og gikk og gjorde at sentrene kunne holde åpent døgnet rundt. En som arbeidet ved et krisesenter fra starten av, sier det slik: «Da jeg begynte var vi bare trediv eller førti og det var mange nok. Da var vi alltid to på vakt, men vi ble flere. Jeg vet at det var nesten åtti vakter tidlig på åttitallet, men det ble fullt kaos.»

Vaktene var mange i antall, og var dessuten langt ifra en homogen gruppe. Det var ulikheter i ståsteder, bakgrunn, alder, innsikt og forkunnskaper. Et slikt mangfold vil kunne by på relativt store konflikter. Spesielt har det vist seg en del uro hva gjelder lederskap og fellesskap. Ofte handlet dette om personer eller grupper av kvinner som ønsket å bestemme

²⁵⁶ Oslo krisesenter 1983

²⁵⁷ Oslo krisesenter 1983: 26

²⁵⁸ Jonassen 1987, 1989

for enhver pris, uavhengig av om de kunne noe eller ikke. «Småsjefene» bestemte for eksempel at vaktene skulle ha mer lønn, selv om de ikke hadde budsjett til dette. Det ble også foreslått at arbeidet ved krisesentrene skulle settes ut på anbud og at lederen, som var fast ansatt, ikke skulle ta ut ferie eller få overtidspålegg. I det hele tatt var det «usunne tilstander», sier en av vaktene og fordømmelsen av «de andre» er ganske sterk: «Når sant skal sies var de frivillige vaktene en gjeng folk som ikke engang dugde på arbeidsmarkedet.»

Det er mange grunner til at enkeltpersoner fører til uro i en organisasjon. Det kan være personlige historier den enkelte har båret med seg, det kan være en beskrivelse av et mindre, eller kanskje også større problem.²⁵⁹ Manglende arbeidsoppgaver kan være det ene. Det andre er uforholdsmessige krav. Det tredje kan være dårlige eller uinteresserte sjefer. Det kan også være manglende følelse av tilhørighet i organisasjonen, eller, som en av vaktene fra Bergen gjorde oppmerksom på: at organiseringen av krisesentrene kun skulle vare en kort stund og deretter legges ned, kan for mange tenkes å ha hatt en negativ effekt, særlig på vakter som ikke ønsket å engasjere seg i krisesentrene som en politisk orientert organisasjon.

Sårbarheten ved krisesentrene lå både i et stort mangfold av aktører og manglende retningsgivende klarhet. Dette førte til både uenighet og konflikt, noe som absolutt ikke var særegent for krisesentrene. Slike sårbare forhold kan føre til splittelse og fraksjoner mellom de ansatte, noe som er tatt opp av økonomen Irmelin Drake og sosiologen Anne-Grete Solberg.²⁶⁰ Forfatterne viser til en reell fare for indre konflikter i en organisasjon der menneskets behov gis for store åpninger. Spesielt vil dette gjelde flate organisasjoner som ikke har funnet gode løsninger på fordelingen av makt mellom aktørene. En mangel på tydelighet i fordeling av makt kan også kjennes igjen som et hinder for smidige aktiviteter ved krisesentrene. Der useriøse aktører har tatt seg til rette, ble også plenumsordninger ved allmøter en utfordring, fordi samtaler og løsninger hele tiden ble trenert og manipulert. Som en av vaktene uttalte: «Man kunne ikke ta noen ad hoc-løsninger, og det gjaldt alt fra det å kjøpe frimerker til brukernes ve og vel.»

Når problemer hopper seg opp i en organisasjon, er det lett å peke på enkeltmennesket som bærer av selve problemet. Enkeltmennesket kan snakkes til eller fjernes, mens problemer som er knyttet til hvordan et

259 Se Heitmann 1987.

260 Drake & Solberg 1995

system eller en organisasjon fungerer, er litt mer komplisert å gjøre noe med. Det å skylde på enkeltpersoner vil hindre et fokus på systemsvakheter og slik sett føre til verre tilstander over tid, skriver de tre forskerne på organisasjon og ledelse Tor Busch, Jan Ole Vanebro og Erlend Dehlin. At enkeltpersoner beskrives som problematiske, kan nettopp være akkurat slik, men det er ikke alltid at det er det som er iøynefallende som er lurest å gripe tak i dersom en ønsker å endre et gitt problem, skriver forfatterne. Et fokus på enkelthendelser eller enkeltpersoner isolerer selve årsakskjeden: «Noen ganger observeres kun konsekvensene av andres atferd – noe som kan gi et dårlig grunnlag for læring.»²⁶¹

Når årsakskjeden isoleres, skjer det lett en forbigåelse av reelle problemer, noe Cohen, March og Olsen advarte mot og beskrev som en risiko ved den flate organisasjonsformen.²⁶² Resultatet kan bli kaos, spesielt fordi flate organisasjoner ikke har et apparat for klager eller til å ta opp tillitsbrudd, men har overlatt vurderingene til ganske tilfeldige medlemmer, noe som nettopp er inngangsporten til anarkistiske tilstander.

Nå ble det ikke noe anarki ved krisesentrene, trass i mange kneiker og utfordringer. Organisasjonen greide tross alt å finne både løsninger på det å lede og det å samarbeide på en måte som gjorde organisasjonen levedyktig i veldig mange år. Dette kan komme av at flertallet hadde en drivkraft i retning av å stå sammen, enten for å yte noe, lære noe eller også kjempe for en organisasjon de ideelt sett hadde stor tro på. Det kan også være at den flate organisasjonen stadig fikk påfyll av nye engasjerte vakter fordi det ikke ble stilt krav om spesifikk skoloring eller erfaring for å delta i utviklingen. Helt lett har imidlertid ikke denne prosessen vært for noen, spesielt når en tar i betraktning den vanskelige posisjonen krisesentrene hadde i samfunnet som en selvstendig politisk kamporganisasjon som samtidig var avhengig av støtte fra myndighetene.

Avhengighet og selvstyring

Den praktiske organiseringen av den flate organisasjonen har fra første stund vært preget av ytre rammer for virksomheten. Krisesentrene hadde ikke andre ressurser enn de kvinnene som aktivt deltok i organisasjonen. En viss drahjelp fikk sentrene da krisesentergruppa ved Kvinnehuset i Oslo

²⁶¹ Busch et al. 2010: 305

²⁶² Cohen et al. 1972

søkte om et fast tilskudd fra staten. Denne ble innvilget fra 1982, men var langt ifra nok til å opprettholde den daglige driften.²⁶³ Sentrene var med dette både avhengige av staten og av andre aktører som kunne bidra med tilskudd. Avhengigheten førte med seg problemstillinger som berørte krisesentrene på alle nivåer fremover. Spesielt problematisk var det å relatere driften av krisesentrene til en avhengighet til myndighetene. Gjentatte ganger måtte krisesentrene ta stilling til hvor selvstendig organisasjonen skulle være, uten at myndighetene ville snu dem ryggen. Hvor mye innblanding fra myndighetene kunne krisesenteret tåle uten å miste sitt særpreg? Slike og lignende spørsmål fulgte krisesentrene i flere år utover 1980-tallet, men startet i grunnen da det ble søkt om midler til en krisetelefon, forteller Nisja og Aslaksrud.²⁶⁴ Den gangen møtte krisesentrene en viss motstand hos de sittende politikerne som bar med seg en gammeldags forståelse av at vold i hjemmet var et familieanliggende der hele familien trengte hjelp og behandling. Det samme gjentok seg da spørsmål om finansiering dreide seg om driften av krisesentre.

Gjennom hele 1970-tallet ble det sendt søknader om penger til det offentlige. Fra landsmøtene utover 1980-tallet finnes flere søknader om økonomisk hjelp. Den 30. november 1981 skrives det blant annet et brev til Sosialdepartementet om økonomisk støtte utover det som allerede er blitt bevilget. Krisesentrene ville ekspandere og bli viktige som krisetiltak for kvinner i alle landets kommuner. At krisetelefonene kom i stand flere steder nesten over natten, kunne forsvares med at de ikke trengte særlig fysisk plass. Å skulle ta imot kvinner døgnet rundt fordret et husrom. For de fleste var dette knyttet til kommunenes velvillighet og innstillinger. Tilgang på husrom ble da også for mange gjerne det første problemet de møtte i møte med myndighetene, det neste problemet var spørsmål om driftsmidler som ble et gjentakende tema. Slik Ahnfelt har beskrevet dette ble det gitt en viss statlig garanti for at krisesentrene kunne få mulighet til å starte opp allerede på midten av 1970-tallet.²⁶⁵ Stort sett ble krisesentrene driftet delvis av vertskommunen og delvis av staten utover 1980-tallet. Men mye arbeid sto igjen. De statlige midlene var begrenset, og hvert krisesenter trengte støtte til driften fra år til år. Betingelsene myndighetene satte var at kommunene også delte på utgiftene, det vil si at de skulle stå for femti prosent av den

263 Jonassen 1989

264 Nisja & Aslaksen 1980

265 Ahnfelt 1987

summen staten bevilget. For enkelte var det aktuelt å få driftsmidler fra flere kommuner som slo seg sammen om å drifte krisesenteret. Dette bøy på en dobbel bekymring fordi statens støtte til krisesentrene også krevde samarbeid mellom flere kommuner. Resultatet ble ustabile inntekter i løpet av hele 1980-tallet. Fra landsmøtet i 1983 er dette beskrevet slik:

Å arbeide for å sikre de enkelte krisesentra/telefoner en tilstrekkelig og stabil økonomi – slik at vi kan drive arbeidet på en forsvarlig måte, Slik det er nå tar arbeidet med å sikre et økonomisk grunnlag så mye krefter at det går ut over våre egentlige oppgaver.²⁶⁶

Trass i motstand fra enkelte politikere, ble det opprettet dialog og samarbeid på tvers av politiske partier som til slutt greide å løfte frem økonomisk støtte til krisesentrene. Beløp krisesentrene mottok fra staten har variert, og det måtte søkes om nye bevilgninger hvert fjerde år.²⁶⁷ Den økonomiske støtten fra staten ble som oftest beregnet ut fra befolkningsgrunnet, altså antall innbyggere i de kommunene som støtte krisesentrene finansielt. Det hendte også at de økonomiske bidragene ble beregnet ut fra faktiske overnattingsdøgn. Ikke alle krisesentre hadde statistikker gode nok til slike beregninger. Det som viste seg gunstig, ifølge Jonassen, var å invitere en kommunal politiker eller byråkrat til å delta på landsmøtene.²⁶⁸ På den måten kunne sentrene argumentere for sitt behov direkte til en som kunne påvirke bevilgningene. Dessuten var bidragene fra kommunene usikre og variable år for år. De visste ikke alltid om kommunene prioriterte dem eller ikke. Ved landsmøte i 1983 ble ujevnheter i økonomisk støtte poengtert på denne måten: «Andre må kjempe med gjerrige og uvitende kommunepolitikere, lage kakelotteri, henvende seg til menigheter og andre organisasjoner og noen selger 'støttetiere'.»²⁶⁹

Ved landsmøtet fra 1980 vises det til salg av «støttetiere» var helt nødvendig til den daglige driften. Flere vakter forteller også om en regelrett tiggerferd, inn i butikker for å få leker til barna eller sponset en støvsuger. Det kunne også være at de ringte folk med god økonomi og spurte om de hadde avlagte saker eller møbler å avsette, eller det ble sendt brev med bønn om bistand fra det private næringslivet. I et brev fra et krisesenter på Østlandet

266 Edborg 1987

267 Jonassen 1987

268 Jonassen 1989

269 Edborg 1987

i 1980, ber krisesenteret om hjelp fra ulike firmaer til oppussing av huset gjennom en henvisning til en tapetfabrikk. Brevet forklarer situasjonen og avsluttes slik: «Vi vil være takknemlig om Deres firma kunne tenke seg å hjelpe til å starte opp krisesenteret ved å gi en gave i form av tapet.»

Krisesentrene ble stående i et dilemma mellom uavhengighet og «frie» krefter kontra en statlig innblanding. Det interessante er at behandling av disse temaene ved landsmøtene ikke er en enten/eller-problematikk. Det dreide seg mer om gradsforskjeller i hvilken rolle staten skulle spille ved krisesentrene. Det landsmøtet var enig om, var at krisesentrene ikke måtte fremstå som en veldedig organisasjon som ønsket å gjøre gratisarbeid for staten. Krisesentrene skulle være «annerledes», med et annet budskap enn det offentlige, men ikke så sære at staten ikke ville godta dem. Av den grunn var det viktig at vaktene skulle motta en liten lønn. Spesielt kommer det frem i samtaler, dokumenter og datidens evalueringer at krisesenteret i Oslo var en primus motor i å presse på for å få på plass litt lønn til vaktene. Det dreide seg ikke bare om å markere en forskjell til veldedige organisasjoner, men hadde i seg et spørsmål om likestilling for kvinner. Dette tar blant andre sosiologen Karin Wærness tak i ved å rette et kritisk blikk mot den generelle bruken av frivillig innsats.²⁷⁰ Vi har liten innsikt i hvilke gevinster frivillig arbeidsinnsats i det private har gitt samfunnet som helhet. Slike undersøkelser mangler, skriver hun. En kan bare anta at frivillig innsats har ført til store besparelser innenfor sosial- og helsesektoren. Spesielt gjelder dette ulønnet omsorgsarbeid i hjemmet. Det frivillige eller ulønnede arbeidet som skjer i hjemmet, er det aller mest kvinner som står for gjennom gratis ytelser til egne slektninger og syke naboer. Dette arbeidet har menn profittert på, og det har gjort kvinners innsats usynlig. Med dette spør Wærness: «Et viktig spørsmål blir derfor om det er mulig å opprettholde eller øke produksjonen av denne type uformelle tjenester, uten å konservere de tradisjonelle kjønnsroller.»²⁷¹

Retts sosiolog Thomas Mathiesen har endatil beskrevet frivillig innsats som en ønskedrøm for myndighetene.²⁷² Med sparekniven fremme var det velkomment å organisere sosialt arbeid etter et frivillighetsprinsipp. Frivilligheten er derimot en sovepute for myndighetene, som ifølge Mathiesen var inspirert av en ny-konservativ holdning til minst mulig

270 Wærness 1977

271 Wærness 1977: 137

272 Mathiesen 1983

statlig innblanding i folks liv. Selv om Mathiesen skriver om disse temaene ut fra en generell betraktning av frivillig arbeid, er de også aktuelle for de dilemmaene krisesentrene foretaksomhet sto overfor:

Det er altså gjennom nettverkene i det sosiale samkvem at den enkeltes ansvar skal realiseres. Egentlig ingen dum teori. Problemet er bare, som allerede nevnt, at for å fungere i stedet for hjelpeapparatet under våre generelle arbeids- og livsforhold, må nettverkene i tilfelle gis så store ressurser at det ville forby seg selv i en tid som har nedkutting som et hovedmål.²⁷³

At den frivillige innsatsen dertil kom fra en organisasjon som ville skape et alternativ til myndighetene og fremstå som noe helt annet enn profesjonene, ville by på særdeles vanskelige dilemmaer, skriver Mathiesen videre. Å kritisere myndighetene og velferdsstaten er da også et av ankepunktene Mathiesen tar frem i det å bruke frivillige hjelpere. Spesielt problematisk er det når frivillige organisasjoner tar opp temaer som strengt tatt bør være et samfunnsansvar. En frivillig innsats må heller legges på et nivå der temaer ikke berører de oppgaver staten skal ta fatt i som en del av velferden for folk flest, mener Mathiesen. Ved å kritisere det profesjonelle samfunnet, kunne de frivillige organisasjonene risikere å sparke bein under seg selv og forverre situasjonen for folk som trengte offentlige ytelser: «På denne måten smeltes de to komponenter som vi har behandlet, profesjonskritikken og nettverksorienteringen, sammen i én legitimasjon for nedkutting, eller i hvert fall for stans i oppbygging.»²⁷⁴

I Mathiesens vurderinger av «frivillig» arbeid som grenseoverskridende i forhold til statens ansvar, blir krisesentrene stående i sitt eget dilemma: På den ene siden var det særdeles viktig å få myndighetene på banen og ta ansvar for vold mot kvinner. På den andre siden kjempet kvinnesaken og krisesentrene mot statens holdninger, regelverk og forordninger som ikke respekterte kvinners liv og behov. Problemstillingen var langt ifra ukjent hos vaktene og heller ikke for de som internevaluerte Oslo krisesenter etter fem års drift.²⁷⁵ I den rapporten ble det fremsatt en bekymring for krisesentrene fremover, dersom de ble altfor avhengige av ytre rammer i form av økonomisk støtte og husvære. Faren lå i det å bli tvunget inn på en annen kurs enn det krisesenteret hadde tenkt seg i utgangspunktet, eller

273 Mathiesen 1983: 45

274 Mathiesen 1983: 83

275 Oslo krisesenter 1983

sagt med Oslo krisesenters ord når de oppsummerer flere ulike «fallgruver» i det å være avhengig:

En annen fallgruve er at vi blir absorbert av det systemet vi motarbeider, at vi blir offer for behovene og kravene til myndigheter og offentlige instanser. Det kan ofte se ut som om vi ikke kommer noen vei med mindre vi går inn på deres premisser. Etter en stund er det da ikke vi som bestemmer hvordan Krisesenteret skal drives. Dette gjelder økonomi, organisasjonsform, driften av krisesenteret osv.²⁷⁶

Selv om staten var villig til å delvis støtte krisesentrene økonomisk, var ikke dette gitt uten betingelser. Myndighetene ønsket blant annet å styre krisesentrenes virksomhet på egne premisser. Også Jonassen tar opp denne typen dilemmaer i evalueringer av krisesentrene, både i 1987 og i 1989.²⁷⁷ Her viser Jonassen til hvordan krisesentrenes nærhet til myndighetene kunne gi seg praktiske konsekvenser. I 1986 hadde for eksempel 12 av 46 krisesentre et eget styre, og flere skulle komme utover 1980-tallet. Åtte av disse hadde inkludert politisk valgte representanter som medlemmer av sine styrer. Disse åtte krisesentrene hadde, i enhver sammenheng, mye bedre økonomi enn de øvrige krisesentrene som valgte å holde på egne premisset og ideologier, skriver Jonassen. For de som arbeidet ved krisesentrene som nærmet seg myndighetenes krav, ga «dette fordeler i form av en større økonomisk sikkerhet for virksomheten».²⁷⁸

Dersom krisesentrene ble for hovmodige eller selvstendige, var det mulig for kommunen å drive en form for press ikke bare i det å bevilge penger til driften, men også gjennom sosialkontorets ytelser til mishandlede kvinner som trengte å flytte fra mannen. At sosialkontoret kunne benyttes til politisk pressmiddel, var en mulighet som tilhørte datidens sosiale bevilgninger. Den gangen måtte sosialhjelp som var av et visst beløp eller omfang gå gjennom politisk valgte kommunestyre og utvalg der myndighetene hadde stor makt, eller sagt med en av vaktene: «Men da vi ikke ville bli kommunale den gangen, så brøyt de alt samarbeid. De ville at dette skulle bli en offentlig tjeneste. Det var en kamp og vi hadde lite støtte.»

Det å holde på sin særegenhet hadde en pris i uenighet mellom aktørene ved krisesentrene. Det å ha penger til drift ble det viktigste av alt. Organiseringen av den flate strukturen basert på frivillighet ble i et

²⁷⁶ Oslo krisesenter 1983: 27

²⁷⁷ Jonassen 1987

²⁷⁸ Jonassen 1987: 35

økonomisk perspektiv etter hvert sett på som en hemsko. Dess mer selvstendige de var, dess vanskeligere ble det å motta økonomisk støtte. Ved landsmøtet i 1985 ble det lagt frem et forslag om å endre den flate strukturen ved å innføre et styre og en sentral ledelse, nettopp for å lette arbeidet med å få inn penger til krisesentrene: «Fordelen med en slik organisering: Et felles opplegg når det gjelder å forhandle med myndighetene sentralt angående økonomi. Denne ledelsen kan da sørge for at midlene kanskje blir hurtigere utbetalt til de forskjellige sentre.»²⁷⁹

Forslaget om å endre krisesentrenes politikk og organisering førte etter hvert til et tettere samarbeid med myndighetene. Før 1985 handlet det fortsatt om å markere seg som en særegen og annerledes organisasjon med alternativt syn på mishandlede kvinner som likeverdige og likestilte. At organisasjonen holdt seg i mange år, kan ha en sammenheng med den praktiske utformingen av arbeidsoppgaver. Dette gjorde det enkelt for nye vakter å tre inn i organisasjonen uten tidligere erfaring. Det kan også ha dreid seg om aktørenes engasjement og solidaritet, som trass i vanskelige ledelsesforhold og en kontinuerlig kamp mot myndighetenes ønsker om å bestemme over sentrene, greide å beskytte hundrevis av voldsutsatte kvinner. Et vel så viktig forhold som har holdt organisasjonen sammen, var tilgangen på og refleksjonen over ny kunnskap om kvinnelivet og vold mot kvinner. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

279 Edborg 1987

Interne forhandlinger – veien til innsikt

Den flate organisasjonen ble gradvis fylt opp av kreative tiltak og aktiviteter som bidro til å skape et kulturelt landskap ved krisesentrene. Søstersolidaritet og fellesskap ble utviklet gjennom kurs, foredrag og lesing av romaner, artikler og fortellinger om kvinner, om kvinnesak og politikk. Også kunnskap om barn var en viktig del av kunnskapsgrunnlaget for en felles bevisstgjøring om kvinnerollen og vold mot kvinner. I tillegg til boklig lærdom skulle det også hentes kunnskap fra egne og andres hverdagsliv. Her kom vaktene tett på hverandre og på de mishandlede kvinnenes forståelse av hva de hadde erfart. Målet med innhenting av innsikt fra hverdagslivet, var å løfte dette frem som felles politikk. En av flere utfordringer var å balansere nærhet til hverandre, og tilpasse dette til krisesentrenes idealer som kunne presenteres til politikere med faglig tyngde. Vi skal nå se litt nærmere på hvordan kunnskapen ved krisesentrene vokste frem.

Felles innsikt og kunnskap

For nye vakter ved krisesentrene var introduksjonskursene obligatoriske. Ifølge landsmøtet handlet dette om både drift og ideologi, og ikke minst ble det sett på som viktig å gi informasjon om krisesentrenes arbeidsmetoder og hva som var forventet av hver enkelt vakt.²⁸⁰ Introduksjonskursene var derimot ikke likt fordelt mellom krisesentrene. Ved landsmøtet i 1983 ble søkelyset rettet mot en mer helhetlig kursing av vakter som i prinsippet kunne eller burde innføres ved alle krisesentrene. På dette landsmøtet ble deltagerne enige om «felles retningslinjer for skolering av vaktene».

Felles retningslinjer viste seg derimot like varierende i utbredelse som introduksjonskursene. En av vaktene forteller om sitt første møte med krisesentrene, som var så tilfeldig og vanskelig som dette: «Vi ble intervjuet og det var det.» En annen vakt fra en annen landsdel forteller at hun fikk en vaktliste i hånden, og der sto hun da, uten å vite hva hun skulle gjøre.

Hvilke kurs som ble satt opp eller hvorvidt det ble laget interne kurs for vaktene, varierte. Enkelte dokumenter forteller om stadig tilgang på kursing, mens andre måtte tigge seg til et kurs i regi av andre utenfor krisesentrene. Kursene kunne handle om kvinners rett til separasjon og skilsmisse, mekling i ekteskapsaker, tvister i eiendomssaker og hva straffeloven sier om mishandling og vold. Et kurs som går igjen flere steder er beviskrav i en voldtektssak og om kvinners rett til sosiale og økonomiske bidrag og erstatning. Ved noen krisesentre ble det også holdt kurs om barn, om forsikring av boliger og om muligheter til utdanning for voksne. Kurs som ble satt opp ved krisesentrene kan vise til en forskjell mellom ledere og vakter. I evaluering av krisesentrene i 1989 finner Jonassen at flere av de daglige lederne ikke fikk noen opplæring eller noe introduksjonskurs i det hele tatt i løpet av de første årene.²⁸¹ Derimot viser dette materialet at de daglige lederne og de som ble sendt til landsmøtene fikk et ganske betydelig påfyll av kunnskap, og at landsmøtenes tematikker var videre og mer omfattende. Ved nesten alle landsmøtene fra 1980-tallet og utover ble det holdt foredrag om det å få innvilget skilsmisse, om erstatningsordninger og om rettigheter som enslig mor. Det kunne også handle om barnehageplasser, om barnevernet generelt og om myter om vold i samfunnet. Landsmøtene tok opp incest-tema, prostitusjon, menneskehandel, kvinners behov for selvforsvarskurs og voldtektsparagrafer i straffeloven, for å nevne noe. Det en ser her, er at landsmøtet har hatt en vid presentasjon av vold mot kvinner. Hvordan dette ble formidlet nedover i systemet, finnes ingen dokumentasjon på. Det en vet mer om, er landsmøtets krav til vaktenes delaktighet i hverdagslige gjøremål, noe landsmøtet har begrunnet slik i 1980: «Ved å delta i diskusjoner på møtene (våge å si noe)», og ha selvkontroll: «Å delta aktivt på møtene og ved det sikre at prinsippene overholdes.»²⁸²

Det dreide seg om å være en del av noe større, og ikke minst ble det stilt forventninger om å formidle den kunnskapen de satt inne med. En skal ikke se bort fra at dette har skjedd i praksis, noe Jonassen viser til som

281 Jonassen 1989

282 Edborg 1987

reelt.²⁸³ Forfatteren viser også hvordan formidling av felles kunnskap skapte et sterkt og søsterlig fellesskap. Det som også er nærliggende å tenke, er at de hemmelige adressene, til både sentrene og de mishandlede kvinnene, bandt medlemmene sammen. En snakker her om en psykologisk «kontrakt» gjennom løfter og lovnader om å dele noe andre ikke hadde innsyn i. Krav om hemmeligholdelse var absolutt og førte ved noen krisesentre til konkrete og skrevne avtaler. En av kontraktene som ble funnet på et krisesenter på Vestlandet har hatt denne ordlyden:

Eg lovar med dette og ikkje gje vidare opplysningar om personar som vender seg til krisetelefonen, eller referere innhaldet i telefonsamtaler/henvendelsar til personar utanfor krisetelefonen. Kor krisetelefonen har overnattingslokale er også underlagt teieplikt. Brot på teieplikta medfører eksklusjon frå krisetelefonen.

Ved flere krisesentre vokste det frem en egen kultur rettet mot kunnskap som motsvar på myter om kvinner og vold: at bare fulle menn slår sine koner, at bare fattige mennesker slår hverandre, og at kvinner liker å bli slått. Mytene kunne også handle om kvinner som enten egget til strid eller som syntes det var greit å bli banket opp fordi de hadde en dårlig sosial bakgrunn. I arkivet ved Sunnhordland museum finnes islett av humor, med flere vers som er skrevet om fra Rudolf Nilsens melodisatte dikt *Revolusjonens røst*, og som tydeligvis er blitt brukt ved flere krisesentre.²⁸⁴ Den opprinnelige teksten går slik: «Gi meg de rene og ranke, de faste og sterke menn.» I kvinnesakens navn ble sangen endret og sunget slik på Stord, den 8. mars 1976: «Gi meg de rene og svake som alltid var kuet av menn. De som har tålmod og troskap men aldri en dag fikk gå hen og fremsi sin egen tanke, men gjemmes i dypet med den.»

Fra ulike krisesentre finnes også historier som er blitt flittig brukt til kursing eller som festtaler. En bestemt avhandling som ble skrevet i Tromsø av tre vordende leger var å finne ved flere sentre.²⁸⁵ Medisinstudentene intervjuet tjue kvinner som var blitt utsatt for vold i hjemmet i overgangen mellom 1970- og 1980-tallet. Undersøkelsen omhandler kvinner som hadde blitt behandlet i psykiatrien, delvis gjennom terapi og delvis med medikamenter. De fleste hadde hatt problematiske møter med helsevesenet, som hadde møtt dem med myten om at kvinner liker, ja endatil elsker, å bli

283 Se Jonassen 1989.

284 Kvinnearkivet ved Sunnhordland museum, Stord.

285 Samuelsen et al. 1980

kuet og mishandlet og utsatt for vold, fordi de ikke visste bedre, slik dette også er fremstilt i Dobash og Dobash sin avhandling om kjønn og vold fra 1977.²⁸⁶ At en avhandling ble brukt til kursing må forstås ut fra datidens manglende forskning på vold mot kvinner som et kjønnets maktproblem. For å bedre innsikt i temaet, hadde flere krisesentre egne «bibliotek» og lesesirkler. Vaktene forteller som nevnt om en tid med lesing av artikler, debattinnlegg og pamfletter om likestilling mellom kjønnene, rollemønstre og om kvinners problematiske plass i samfunnet. Den vanligste typen kunnskapsformidling var litteratur, filmer og bøker som fortalte historier om andre kvinners liv, noe en av de tidligere vaktene har beskrevet slik: «De [bøkene] snudde opp ned på alt og gjorde det viktig og fint å være oss.» En spesiell bok flere vakter referer til, er Simone de Beauvoirs²⁸⁷ bok *Det annet kjønn*. Denne ble etter sigende ofte brukt som diskusjonsgrunnlag. Boken tar blant annet opp tilblivelsen av kjønn som en kamp mellom mann og kvinne der kvinnen alltid er «den andre», den som kommer etter mannen, som er forstått som den primære. Simone de Beauvoir ville fri kvinner fra deres åk ved å fremheve kvinner som bevisste på eget liv. Redskapet eller metoden til kvinners frihet var blant annet erkjennelse av egen praksis.

En oversikt over biblioteksbøkene viser blant annet til litteratur som verken var tungt politisk stoff eller inneholdt kompliserte faglige begreper. Den mest kjente fra den tiden som vaktene nevner, er romanforfatter Faith McNulty's bok *Den brennende sengen*. Den kom ut i Norge i 1981 samtidig med Edda Espelands bok *Og jeg som trodde han var så snill*. Denne sistnevnte boken besto i en samling historier om kvinners opplevelser med voldelige menn. Temaet var både kontroversielt i samfunnet og moderne blant «opplyste» og politisk aktive kvinner. I Torill Brekkes roman *Den gylne tonen* fra 1981²⁸⁸ hadde forfatteren flettet inn vold mot en kvinne som en del av handlingen. Denne gikk på omgang ved krisesentrene som grunnlag for diskusjoner og som «skolering» i en ny tid som var i emning. Fra det interne biblioteket som ble opprettet i Bergen i løpet av 1980 og 1981, vises det til en mengde litteratur (se fotnote).²⁸⁹

286 Se Dobash & Dobash 1977.

287 de Beauvoir 1999

288 Se Brekke 1981; Espeland 1981; McNulty 1981.

289 For eksempel Else Michelet, *En annen historie*; Herbjørg Wassmo, *Det stumme rommet*; Torborg Nedreaas, *Musikk fra en blå brønn*; M.R. Ropmeyer, *Vær deg selv!*; Terje Helsingeng, *Frikjent!*; Ida Halvorsen, *Hard asfalt*; JURK, *Kjenn din rett*; Harriet Holter, *Kvinner i fellesskap*; Atle Roness, *Våg å være deg selv* og *Fra barn til kvinne*; Märta Tikkanen, *Sofias egen bok*; Morris West, *Kvinne kjenn din kropp*; Jean Renuoize, *Children in Danger*; Per Sjølaaen, *Diagnose: Barnemishandling* og Kari Moxnes, *Når kvinner vil skilles*.

I krisesentres ulike «biblioteker» fantes lite forskning fra vårt eget land, noe som er helt rimelig å forstå. Man måtte gjerne til utlandet for å finne faglig litteratur om vold mot kvinner, skrev Nisja i 1982, da hun sammenfattet det som fantes av forskning om vold mot kvinner.²⁹⁰ De største bidragene til innsikt kom fra USA, England og en del fra Sverige. Vitenskapelige redegjørelser om vold mot kvinner her til lands tidlig på 1980-tallet tok mest form som evalueringer.²⁹¹ Samtidig vokste det frem forskning om temaet fra hovedfagsoppgaver og annen forskning fra ulike institutter, skriver Skjørten, men uten at en kan finne særlig med spor av dette ved krisesentrene.²⁹² Dette betyr ikke at disse avhandlingene og forskningsbidragene ikke fantes ved krisesentrene som kilde til innsikt. Her er materialet for vagt til å kunne si noe eksakt. Det en derimot kan finne gode kilder på, er litteratur for barn. I de mange interne bibliotekene finnes også spor av bøker for både store og små unger, alt fra bøkene om Emma og Thomas til *Ronja Røverdatter*, *Karius og Baktus*, *Kardemomme by*, *Mesterdetektiven Blomkvist* og *lille Rasmus* og en rekke ungdomsbøker.

Ulike dagbøker kan vise til flere notater om barnas behov for nærhet og behovet for en «vanlig» hverdag. Selv om krisesentrenes hovedansvar var de mishandlede kvinnene, var barna en praktisk utfordring. Svært få voldsutsatte mødre kunne etterlate barna hos øvrig familie, som veldig ofte ikke hadde respekt for kvinner utsatt for vold eller kjente til at kvinne var på et krisesenter. Mange av de eldste vaktene kaller den første perioden ved krisesentrene for «kvinnepolitikk i praksis», der også barnas liv ble viktige for noen. Det handlet om å lytte og forstå hvem de mishandlede var og hvilke behov kvinnene – og barna – hadde i etterkant av et opphold på et krisesenter. I et referat fra et allmøte på et krisesenter, ble det i 1983 skrevet ned noen punkter om hvordan vaktene skulle forholde seg til brukerne:

Når kvinnen kommer til senteret, så husk at det viktigste er å få henne til å føle seg trygg. La henne selv bestemme om hun vil snakke eller gi opplysninger. Du må lytte og vise tillit til det hun forteller, men driv aldri utspørring. Vær varsom med å gi råd, og snakk minst mulig om deg selv.²⁹³

290 Nisja 1983

291 Se Valvo 1981.

292 Skjørten 2004

293 Ordet 'bruker' er benyttet av enkelte vakter om mishandlede kvinner som søkte beskyttelse ved sentrene.

Viktigheten av å gjøre kvinnene trygge, aller mest for egen del, men også som mødre, er å finne i flere dagbøker ved ulike sentre. Krisesentrenes åpenhet og nye perspektiver på de voldsutsatte kvinnene handlet ikke bare om å redde kvinnenes liv, men har også spart mange barn fra å vokse opp i brutalitet eller med ei aleinemor som ble forstått og behandlet som problematisk av offentlige myndigheter.

Tveegget nærhet

Vakter ved krisesentrene fikk tilgang på mye informasjon fra de mishandlede kvinnene som kom til sentrene. En kan forstå denne typen kunnskapsinnhenting som helt nødvendig.²⁹⁴ Da de første krisetelefonene og krisesentrene ble etablert, fantes liten eller ingen innsikt i voldens omfang eller hvordan vold mot kvinner ga seg i uttrykk, skriver Skjørten.²⁹⁵ For å kunne hjelpe kvinner i en krisesituasjon trengte aktører ved krisesentrene informasjon om det å være et offer for vold, skriver Jonassen.²⁹⁶ Helt enkelt var det ikke å snakke med voldsutsatte kvinner. Vegen måtte ofte bli til mens den ble gått. På spørsmål om hvordan de håndterte dette, helt konkret, svarte en av vaktene: «Vi lagde kaffe, så satte vi oss ned og pratet.» Når de eldste vaktene forteller om sine erfaringer fra de første krisesentrene, handlet det om å sette seg inn i noe nytt og noen ganger både sårbart og vanskelig, eller sagt med en av vaktene: «Kunnskapen om disse [de voldsutsatte kvinnene] har vokst frem fra krisesentrene fordi vi lyttet til den enkelte. Vi lærte og vi forsto en hel masse slik brukerne opplevde dette.»

Ved krisesentrene ble det forventet at vaktene skulle unngå negative beskrivelser av de voldsutsatte og i minst mulig grad mase og kreve svar. Trygge samtaler med de voldsutsatte har da også vist seg å være til uvurderlig hjelp for de voldsutsatte, skriver Frøydis Eidheim og Wenche Jonassen.²⁹⁷ En god samtale bidrar til å åpne opp for tanker og refleksjoner. Spesielt viktig var det å dempe kvinnes skyldfølelser. Over tid kan gode samtaler bidra til å endre bildet den voldsutsatte bærer med seg, fra å føle skyld og skam til å oppleve seg som verdifull.

En type innsikt vaktene fikk innsikt i, var de mishandlede kvinnes flyttinger frem og tilbake mellom krisesentrene og hjemmet. Flyttingene

294 Se Dobash & Dobash 1977.

295 Skjørten 2002

296 Jonassen 1989

297 Eidheim & Jonassen 2001

ble av enkelte vakter forstått som umodenhet og usikkerhet, mens andre vakter forsto dette som fornuftbaserte handlinger. Etter å ha levd med volden lenge, hadde kvinnene ofte opparbeidet en spesiell innsikt i mannens handlingsmønster, noe de voldsutsatte håndterte ved å flytte langsomt ut av situasjonen i stedet for brått og brutalt, eller sagt med en av vaktene: «Når hun flytter hjem, så har hun nesten-kontroll på ham – men er han ute, er hun konstant på vakt.» En slik måte å forstå de voldsutsatte på er også redegjort for hos Jonassen og Eidheim: Flyttingen handler om å minske truslene ved å få voldsutøveren til å venne seg til situasjonen. I dag vet vi enda mer om dette, at risikoen for nye voldshandlinger øker i bruddfasen.²⁹⁸

Å hente kunnskap fra mennesker i nød kan forstås som både en ressurs og en hemske, både for den som lytter og den som betror seg. I Jonassens evalueringer av krisesentrene brukes også ordet «vennskap» om samtaler mellom vakter og de mishandlede kvinnene.²⁹⁹ Krisesentrene ble av enkelte sett på som en «utvidet familie». Etter hvert som vaktene fikk mer innsikt i brukernes liv, var det også lettere å sette ord på det som skjedde. For dette arbeidet høstet de anerkjennelse, blant andre fra Astrid Nøklebye Heiberg, som på en konferanse den 10. november i 1984 i Kristiansand uttrykte følgende: «Hvordan skal vi få det ordinære hjelpeapparatet til å fungere tilnærmet like profesjonelt i forhold til mishandlede kvinner som krisesentrene gjør i dag?»³⁰⁰

Samtaler mellom vakter og voldsutsatte kan neppe sies å ha vært profesjonelle. Det handlet om nærhet og tilstedeværelse mellom et sårbart menneske og en vakt uten spesiell kompetanse. En slik relasjon er ikke bare enkel, skriver sosiologen Kari Wærness.³⁰¹ I enhver form for følsom dialog ligger det noen vesentlige forskjeller mellom et omsorgsrasjonale innen hjelpeprofesjonene og et omsorgsrasjonale i en privat kontekst. Wærness beskriver dette som symmetrisk og asymmetrisk omsorg. I den symmetriske omsorgsrelasjonen er forholdet gjensidig. Når den ene leder, lider også den andre. En symmetrisk relasjon innebærer også at rollene kan flyttes, endres og utvikles. Som et eksempel på dette bruker Wærness morsrollen, der mødre gir noe til barna, men får også masse tilbake – selv om det som mottas er forskjellig fra det som gis. Asymmetri handler derimot om å gi eller yte noe for en annen, uten at det nødvendigvis skjer en utveksling

298 Se Skjørten 2002.

299 Jonassen 1987, 1989

300 Gjengitt i et internt notat funnet både i arkivet ved Sunnhordland museum og på flere krisesentre.

301 Wærness 1982

mellom aktørene. Et andre-orientert rasjonale er et ledd i en profesjonell omsorg, kjennetegnet av en viss avstand mellom den som tar imot og den som gir, eller sagt med Wærness:

Å ha omsorg for andre, er noe forskjellig fra det å ha omsorg for hverandre. Det første innebærer et asymmetrisk forhold der de som gir omsorg må yte mer enn de kan vente å få igjen av mottakerne. Den andre innebærer en symmetrisk relasjon, der den enkelte kan veksle mellom rollen som giver og mottaker.³⁰²

Et andre-orientert rasjonale, som er bygget på en symmetrisk omsorg, er på flere måter i tråd med krisesentrenes plattform og prinsipper om likeverd og søstersolidaritet. Utfordringen er at denne betinger avklarte roller mellom giver og mottager.³⁰³ Ved krisesentrene fantes i liten grad en slik rolleavklaring. Dessuten kom det stadig nye kvinner med nye historier. Alt skulle absorberes og reflekteres over. Enkelte vakter gir da også uttrykk for at det noen ganger var vanskelig å lytte til eller tro på de voldsutsatte, eller sagt med en av dem:

Vi var ikke vant til å tro på kvinner, men jeg hadde lest *Den brennende sengen*, og da forsto jeg virkelig hvor vondt det kan være og at det å bli trodd er den muligheten kvinnene trenger for å komme seg videre. Jeg forsto bedre hva som skjedde med kvinner som ble utsatt for vold. Om ingen tror henne, så er hun helt aleine med sine opplevelser. Og det er verre enn verst.

Enkelte ganger oppsto det innfløkte relasjoner mellom vakter og de voldsutsatte som i ettertidens lys kan beskrives som «usunne tilstander». Det fantes ikke grenser, annet enn det vaktene selv bestemte i relasjon til de voldsutsatte. En av vaktene kommer med et eksempel: «Vi satt hele tiden sammen med brukerne og vi hadde jo lokaler som var trange og det å sitte sammen med brukerne hadde ikke skjedd i dag – og den gangen var det ingen røykelov så vi røykte og pratet og ungene lekte i en krok i samme rom.» Noen vakter mente at de problematiske tilstandene kun dreide seg om noen få vakter som tok seg til rette. En av dem forteller dette om sitt syn på de vanskelige vaktene og hvordan de formidlet sin kritikk slik at alle kunne lese den: «I husboken skrev vaktene negative kommentarer om hverandre og de hadde et nedlatende syn på beboerne.»

302 Wærness 1982: 19

303 Se Jacobsen & Thorsvik 2002.

Enkelte voldsutsatte har også sendt brev til krisesenteret etter at de hadde flyttet ut, for å fortelle hvordan de har opplevd oppholdet til vakter ved krisesenteret. I ett av brevene, som er delvis gjengitt, takker den voldsutsatte for oppholdet som ga henne en mulighet til å bryte ut, og gjør et poeng av at det å få anledning til å finne ut av seg selv på egen hånd, var svært viktig. Denne tidligere brukeren kom også med kritikk av det som skjedde på senteret, spesielt med enkelte vakter. I brevet står dette skrevet slik: «En stor gruppe vakter har ikke respekt for privatlivets fred. De går inn på våre rom og prater om sine egne problemer. Dette opplever jeg som grovt krenkende.»

I et annet brev som er skrevet av en tidligere voldsutsatt, er det gitt uttrykk for at vaktene lekket informasjon og tok seg til rette overfor de mishandlede kvinnene.³⁰⁴ Vaktene blandet seg i ting de ikke hadde noe med, mente den voldsutsatte, som foreslo mer kontroll med hvem som skulle få være vakt eller ikke. En annen voldsutsatt opplevde seg trakassert og nedlatende behandlet av vaktene, eller sagt med denne ukjente kvinnen fra 1980: «Det er noe fengselsaktig over dette stedet og stemningen er noen ganger ubehagelig i mangel på samhold.»

Brevet forteller at enkelte vakter stadig kommenterte de voldsutsattes matvaner, søvn, medisinbruk, stell av barn og hva det enn skulle være. Dette kan stemme med bekymringer som er nedtegnet i ulike husbøker med kritiske spørsmål til hvem som burde være vakt, noe som kan tyde på at det fantes visse utfordringer, eller som en av vaktene gir uttrykk for i ettertid: «Det var ikke noen kvalitetssikring. En av vaktene hadde hengt opp en plakat på kjøkkenet om kjennetegn ved en psykopat og en annen hadde hengt opp en søknad til brukerne etter besøksvenner for innsatte i fengselet.»

Selv om en kan anta at urolige forhold har funnet sted ved krisesentrene, har verken Jonassen eller Nisja og Aslaksrud gått særlig tett på negative hendelser i form av klager fra de voldsutsatte eller fra vaktene.³⁰⁵ En grunn til dette kan være at klagebrev og kritiske spørsmål sjelden var gjenstand for en videre behandling i organisasjonen. Organisasjonen hadde ikke klageordninger eller grupper som behandlet misnøye fra de mishandlede eller vaktene. Et annet forhold som gjentas av vaktene, men som er vanskelig å finne god nok dokumentasjon på, er vaktenes problemer med å sile ut hvem

³⁰⁴ Brevet er ikke signert. Samtaler med vaktene forteller at dette var et brev fra en tidligere bruker.

³⁰⁵ Jonassen 1987; Nisja & Aslaksen 1980

som hadde større eller mindre behov for hjelp og beskyttelse. I et skriv til landsmøtet i 1987 skrev en av vaktene dette i sin tale, om det å ta imot kvinner uten restriksjoner: «Likeså hadde vi den regelen at alle som ville inn på senteret skulle få slippe inn, selv om de var psykiske pasienter, narkomane eller ikke edru kvinne. For de var jo alle mishandlede kvinner!»³⁰⁶

Ved enkelte tilfeller kom kvinner til krisesentrene som tydelig sleit mentalt. Det kunne være kvinner som satt og gråt hele dagen, var labile og ustabile og skapte frykt i miljøet, eller, som det ble notert ned fra en dagbok i Bergen den 21. november 1984: «Hun følger etter enkelte brukere som et frimerke, maser og maser og maser.» Fordi syke kvinner kom til sentrene, ble det stilt spørsmål om det å ha et lavterskeltilbud var noe bra, eller som det ble skrevet i en husbok fra 1984: «Vi bør vurdere jentene og deres situasjon før vi sier at det er ok at de kan komme hit.» I en annen protokoll ved et annet krisesenter ble det etter en lang utredning om pasienter som hadde «lagt seg inn» ved krisesentrene, gitt uttrykk for følgende forslag fra en av vaktene: «Vi vil ha en liste over uønskede – hvis de finnes da?»

Gjennom hele 1980-tallet måtte vaktene også ta grep om menn som oppsøkte sentrene eller ringte vaktene fordi de var fortvilte. Disse mennene ble relativt fort sendt videre til hjelpeapparatet. Problemet ble derimot ikke borte av den grunn. Enkelte menn var uhøflige og frekke. I et orienteringsskriv til landsmøtet i 1987 ble dette skrevet om erfaringer vaktene satt inne med i møte med uhøflige og sinte menn: «Det hendte ikke så sjelden at menn ringte bare for å fleipe med oss, eller kommer med sjikane eller 'griseprat'.» I de verste tilfellene ringte menn bare for å puste og pese. Et problem som nesten alle de tidligere vaktene snakker om, er hvordan de ble møtt i samfunnet. En av dem forteller hvordan det var å være representant for et krisesenter: «Vi ble sett på som fanatiske og mannshatere og at våre menn ble mishandlet av oss.» Til tider var det nesten uutholdelig for hele familien til vaktene. De fikk skjellsord slengt etter seg på gaten. De ble mistenkt for å ville gjøre menn maktesløse, og ikke minst ble det påstått at de var slemme mot barna. Dette er imidlertid historier som fordrer et større materiale for å si noe sikkert om, både med tanke på utbredelse og konsekvenser. Det en vet mer konkret om, er hva som preget hverdagen ved krisesentrene og hvilke spørsmål og dilemmaer vaktene sto overfor.

306 Edborg 1987

Politikk i praksis

Politisk bevisstgjøring har, som vist tidligere, to sider som henger i hop. Det ene handler om å hente kunnskap nedenfra, fra folks hverdagsliv. Den andre handler om å løfte kunnskapen frem og ut i samfunnet. Målet med prosessen var å skape ny, felles politikk.³⁰⁷ Den nye politikken hadde en klar forbindelse med den flate organisasjonens plattform. Fra landsmøtet i 1982 heter det at hovedintensjonen ved krisesentrene er å endre holdninger i samfunnet ved at kvinner står sammen, ikke bare i samfunnet, men også privat. Ved krisesentrene innebar dette at alle kvinnene skulle «arbeide for å bli bevisst egne erfaringer, kunnskaper og ferdigheter og å sette disse inn i en samfunnsmessig sammenheng».³⁰⁸

Utviklingen av en felles politikk ble utledet fra plattformens idealer. Plattformen var, som beskrevet foran, ganske romslig og vid i sine formuleringer. En slik romslighet kan tenkes å ha vært inkluderende for de enkelte som engasjerte seg ved krisesentrene, og ha gitt rom for et mangfold av kvinner med ulike utgangspunkt. For noen ga dette håp om en bedre fremtid. I 1983 skrives det følgende om dette til et landsmøte: «Når vi forklarer kvinnemishandling ut fra historiske og kulturelle forutsetninger, setter vi hele problematikken omkring dette inn i en større sammenheng.»³⁰⁹

Den ideelle tenkningen i plattformen og de visjoner som utviklet seg ved krisesentrene kan virke både enkle og lettfattelige. Den konkrete forbindelsen mellom hverdagslivets erfaringer og politikk, er derimot relativt komplisert. Overgangen fra en gitt tilstand til en annen krever blant annet innsikt i hvordan dette skal foregå, helt konkret og hvilke konkrete mål en har i sikte. En snakker her om en transendental endring, eller det noen vil kalle en overskridende virksomhet. Den transendentale bevegelsen tar sikte på å utvikle «et nytt landskap», en ny innsikt, en ny måte å anskueliggjøre et gitt forhold på. Overskridelsen handler om fremtiden som annerledes enn tilstanden som gikk forut.

En viktig forutsetning for en overskridelse, er at fenomenet som skal overskrides fremstår som entydig og klart, som for eksempel en eksakt urettferdighet, eller en definerbar situasjon eller hendelse som er utvilsom i sin form. Er den ikke utvilsom, må den konkretiseres.³¹⁰ Så også med

307 Hellesund 2013

308 Edborg 1987

309 Edborg 1987: 3

310 Se Chalmers 1978; Gulli 1977.

plattformens ideelle visjoner. For å kunne løfte sammen eller fremme en transendental forståelse gjennom en personlig bevisstgjøring av en ideologisk visjon, var det viktig å ha en klar forståelse av hva plattformen faktisk dreide seg om. Heri lå et stort problem, fordi vaktene hadde svært ulike ståsted og derved kunne tolke plattformens idealer på ulike måter.

Samtaler med tidligere vakter viser at de bar på motstridende tanker om den generelle kvinnepolitikken ved kritesentrene. For eksempel forteller enkelte vakter at de tilhørte den måten de Beauvoir tolket og forsto feminismen innenfor en liberal-feministisk tradisjon.³¹¹ En av vaktene forteller om sitt ståsted i Arbeiderpartiet. En annen forteller at hun var mer praktisk orientert, men også medlem av Brød og Roser. Isolert sett var det greit å ha slike forankringer, om de ikke møtte feminister som sto for det motsatte synet. Når vaktene forteller om sine personlige og politiske ståsted, kan dette selvfølgelig ikke si om alle vaktene, men det kan gi et lite bilde av det å ha et mangfold av meninger som skulle innordne sitt ståsted til en felles plattform.

Det er ingenting som tyder på at plattformens ordlyd er blitt drøftet og analysert av vaktene slik at den ble funksjonell i det arbeidet vaktene ble pålagt. Det finnes heller ikke avklaringer av hvilken betydning plattformen skulle ha for diskusjoner og valg av ståsted vakter imellom. Enkelte vakter forteller at de ikke greide å følge med i de politiske diskusjonene fordi både språk og måter å se ting på ikke var innarbeidet i egne erfaringer. Andre forteller at de kunne følge med i diskusjonene, men at deres syn på saken ikke passet inn i den kulturen som utviklet seg ved kritesentrene. For eksempel forteller en vakt at hun som husmor ikke ble akseptert som et erfarent menneske. Hun kjente seg tråkket på av holdninger som forkastet kvinnenens tidligere liv som husmødre.

At kvinner mer og mer ble utarbeidende, kom til å presse en del kvinner som ikke var klare for sine nye roller. Fortsatt var det slik, i løpet av 1970-tallet, at kvinner ikke deltok på lik linje med menn i yrkeslivet, skriver sosiologene Gudmund Hernes og Knud Knudsen i sine betraktninger om kjønn og klasse.³¹² Kvinner som deltok i yrkeslivet var ofte i halve eller kvarte stillinger. Det handlet blant annet om synet på familien. Familien ble av mange sett på som selve grunnsteinen i samfunnet, og et arnested for trygghet og oppdragelse. Enkelte så på familien som en

311 de Beauvoir 1999

312 Hernes & Knudsen 1987

borgerlig konstruksjon som hindret kvinners deltagelse. På dette området viser Hellesund til en konfliktlinje mellom kvinner som ville bedre den husmoderlige funksjonen og kvinner som ville delta i samfunnet som yrkesaktive.³¹³ Skulle den nye kvinnerollen medføre bedre rettigheter for husmødre eller støtte til å få flest mulig kvinner ut av hjemmet? Idealet for den nye kvinnerollen var å ta avstand fra det livet mange kvinner hadde levd til nå. Her refererer Hilde Danielsen til filosofen Nina Karin Monsen, som helt konkret oppfordret kvinner til å endre livet, bort fra husmorens arbeid og henimot et betalt yrkesliv.³¹⁴

Det var derimot ikke bare husmor-rollen som førte til store diskusjoner ved krisesentrene. Også feministiske perspektiver, som kvinnekamp kontra klassekamp, fant sted ved krisesentrene, spesielt i den første perioden. Dette var ikke spørsmål som ble skapt ved krisesentrene, men må forstås som en forlengelse av den uenigheten som førte til debatter mellom de store feministorganisasjonene før krisesentrene ble etablert.³¹⁵ De største motsetningene var å finne mellom Kvinnefronten og Brød og Rosers synspunkter på kvinnesaken. En av vaktene beskriver dette som et «kulturkrasj mellom ulike politiske retninger, og de verste konfliktene sto mellom Brød og Roser og Kvinnefronten». Måten medlemmer av Kvinnefronten fremsto, var det mest problematiske å komme i diskusjon med, sa denne vakt. Andre vakter beskriver dem som «rett-troende», påståelige og kyniske. En av de mest skeptiske beskriver dette slik: «Det jeg husker var at vi var skeptiske til AKP (m-l)³¹⁶ og til Kvinnefronten fordi de var så pågående og ekskluderende. AKP hadde en mer militant linje.»

En av vaktene forteller om en dyp splittelse mellom feminister som ikke engang kunne enes om et felles 8. mars-tog, slik dette er beskrevet tidligere. I 1979 ble det arrangert tre separate 8. mars-feiringer. Det var Brød og Roser, Arbeiderpartiets kvinnelag og Kvinnefronten. Kvinnefronten er i flere samtaler med vaktene beskrevet som vanskelige å ha dialog med fordi de var «ovenfra» styrt. Medlemmer av Kvinnefronten kunne ikke ha sine egne meninger, mente en av vaktene. De måtte ha tillatelse fra sitt politiske «parti» for å kunne uttale seg, i motsetning til andre feministiske retninger. Her fortelles det også om en leder ved et krisesenter som deltok på landsmøtene selv om hun var partipolitisk tilknyttet ytterste venstre. Dette til

313 Hellesund 2013

314 Se Andenæs 1996; Danielsen 2013.

315 Se kapittel 2 i denne boken.

316 AKP (m-l) Arbeidernes Kommunistiske parti (marxist-leninistene)

tross for at plattformen var tydelig på at ingen skulle være medlem av politiske partier eller religiøse grupper. En av vaktene sier dette om følgene av å ha en så politisk engasjert leder: «Det gikk på vurderingen av krisesenteret som noe mer enn et senter. De var jo så bundet til AKP sentralt at de tok imot direktiver derifra, tror jeg. De hadde liksom sitt eget løp.»

Sett fra Kvinnefrontens ståsted var ikke situasjonen bedre: To vakter som var medlem av Kvinnefronten mintes hvordan det var å møte Husmorlaget for å diskutere tiltak mot kvinnemishandling. Husmorlaget hadde pyntet bordene med duker og blomster og tok imot Kvinnefronten, trass i innbitt uenighet i det meste. Konfrontasjonen var likevel så sterke at krangelen startet før noen fikk satt seg til bords, forteller disse kvinnene. Husmorlagets medlemmer hadde «angrepet» Kvinnefrontens medlemmer og gitt uttrykk for at Kvinnefronten ødela hele kvinnekampen fordi de gikk så kraftig og synlig til verks. I samtale med en av dem som tilhørte Kvinnefronten på den tiden, uttrykte hun forholdene slik: «Jovisst, vi var rabiater, noen av oss var det – men det var også nødvendig politikk dette, å stå på og være litt skarp.»

Den store forskjellen mellom Brød og Roser og Kvinnefronten, var at den første gruppa sto for en flat og maktutjevne organisering av krisesentrene der kvinneperspektivet og søstersolidariteten skulle stå sterkt. Kvinnefronten var mer tilhenger av en spiss hierarkisk organisasjon der ulikheter mellom sosiale klasser var viktigere enn det å lage et felles kvinneprosjekt. Motsetninger som her er trukket frem er gjenkjennelige fra diskusjonene som fant sted tidlig på 1970-tallet og på det første landsmøtet, der flertallet valgte en flat organisasjonsmodell.³¹⁷

Interessant er det uansett at disse konfrontasjonene skjedde lenge etter at den store feministiske bølgen hadde gitt seg, slik dette er beskrevet i første kapittel. At dette ble til konfrontasjoner kan tyde på at den rause og vide organisasjonsformen både har gitt muligheter til debatt, men samtidig gitt mest makt til den som har vært i flertall, som hadde erfaring i å argumentere eller som har tatt seg makt, uavhengig av solidaritets- og likeverdstandker. Konfrontasjonene var imidlertid ikke noe som hindret hverdagslivet ved krisesentrene, er det noen som mener. I hvert fall er det mye som tyder på at de store motsetningene avtok etter som andre typer utfordringer ved krisesentrene ble tydeligere.

317 Se Haukaa 1982.

Utover 1980-tallet oppsto en annen type problematikk som delte vaktene i (minst) to leirer, ikke som uenighet mellom feministiske retninger, men som en splid i synet på krisesentrenes fokus. På den ene siden sto de som så de voldsutsatte kvinnene ut fra et ideologisk perspektiv. På den andre siden var det vakter som så på de voldsutsatte som et praktisk problem der det først og fremst handlet om å gi de voldsutsatte hjelp og støtte. I dette lå blant annet en kløft mellom kvinner som ikke var politisk engasjert og kvinner som drev praktisk orientert politikk – selv om begge deler kan forstås som to sider av samme sak. Noen vakter fant det for eksempel vanskelig å forholde seg til et landsmøte som ikke lyttet til vaktens nære meninger og behov. De mente landsmøtenes politiske virksomhet i mange saker ble viktigere enn det å kjempe for de mishandlede kvinnes rettigheter og velferd.

Konfrontasjonslinjene var sterke, men var i stadig endring. Jevnt over forteller vakter at de vanskelige politiske spørsmålene og overordnede idealene ble mer og mer borte i den daglige driften. Noen mener også at det nesten var tabu å diskutere temaer som porno, atomvåpen, trygdeordninger og lignende. En kan vel si det litt pragmatisk med en av vaktene som forteller om utviklingen utover 1980-tallet: «Vi diskuterte ikke politikk mellom oss.»

I sin evaluering av krisesentrene fra 1987 tar også Jonassen opp manglende politisering på grunnplanet som et reelt problem.³¹⁸ Vaktens evne og vilje til å politisere hverdagen var ofte svært ujevn, skriver Jonassen. Enkelte vakter forteller om politiske perspektiver som om disse nærmest var noe fremmed som ingen forventet at de skulle blande seg i. Her forteller en vakt hvordan hun umulig både kunne drive politikk og utøve praktiske og nære oppgaver, samtidig. Politikk ble for vanskelig å gripe tak i når hverdagen bøy frem akutte og til dels sårbare og vanskelige problemstillinger. Det var brukerne som var det viktigste, eller sagt med denne vaktens ord: «Dagene hadde nok med sitt, og det var møtet med den enkelte som var det viktige.»

Mye tyder på at enkelte vakter hadde mer enn nok med å håndtere de mishandlede kvinnes nære behov. Det handlet om å være til stede for de som hadde delt og fortalt om sine nære erfaringer og behov. På dette området satt krisesentrene inne med store mengder kvalitativ kunnskap som myndighetene ikke kjente så mye til på den tiden.

Etablering av ny kunnskap

Da de mishandlede kvinnene kom til krisesentrene ble det åpnet opp for samtaler og betroelser i fortrolighet uten frykt for følgene og uten at noe ble skrevet ned. Krisesentrene hadde derfor adgang til et unikt «datamateriale» om de mishandlede kvinnenes liv. I første omgang ga den kvalitative innsikten en viss oppdrift for krisesentrene. Internt ved flere krisesentre er det foreslått kampanjer for å synliggjøre krisesentrenes innsikt om mishandling av kvinner til både myndighetene og samfunnet generelt. Innsikten om de voldsutsatte kvinnene var en viktig kapital som krisesentrene kunne formidle gjennom kursing og undervisning, slik dette ble beskrevet som et viktig prioriteringsområde ved det første landsmøtet i 1980.³¹⁹ På det første landsmøtet ble det fremmet forslag om å skrive artikler og forberede taler om vold mot kvinner. Begrunnelsen for dette i 1980 ble nedtegnet slik: «[Vi skal] påvirke samfunnets syn på vold mot kvinner, ved blant annet å drive informasjonsarbeid, systematisk registrering av vold mot kvinner, følge opp saker utad i pressen, bearbeide holdninger.»

I 1981 foreslo landsmøtet at det burde innføres undervisning om vold i hjemmet, både i videregående skoler, i ungdomsskolen og helt ned til barnetrinnet. Dette forslaget ble sendt som brev til grunnskolerådet og til Kirke- og undervisningsdepartementet den 13. januar 1982 med overskriften: «Kvinnemishandling som del av skolens fagplaner.» Lignende brev ble også sendt i 1983 og i 1984, uten at svarene er å oppdrive. Det vi likevel vet i dag, er at slik undervisning bare sporadisk har funnet sted. Derimot fantes en utstrakt formidling til både private aktører og til myndighetene. Aktiviteten var i visse perioder både stor og omfattende. Vakter ved krisesentrene formidlet kunnskap om vold mot kvinner til både politikere og fagfolk, til veldedige organisasjoner og på 8. mars-arrangementer. I den formidlingen som fant sted, var den kvalitative kunnskapen særdeles viktig.

Selv om flere tusen kvinner har bodd ved et krisesenter fra 1978 og utover 1980-tallet der de har fortalt om seg selv og sitt liv, har vi likevel liten innsikt i hvem de var og hva de tenkte om sin egen situasjon. Den kvalitative kunnskapen har i stor grad bestått av meninger og tanker som er utformet av aktører ved krisesentrene i ulike sammenhenger. Eksempler på dette er korte notater ved landsmøtene og uttalelser og fortellinger om de voldsutsatte i husbøkene. Slike notater er ofte fragmenterte og bærer bud

319 Edborg 1987

om tilfeldigheter, mer enn en faktisk innsikt i de mishandlede kvinnes erfaringer med det å være utsatt for vold i hjemmet. En kan med andre ord vanskelig snakke om holdbar kunnskap om de mishandlede kvinnene som oppsøkte krisesentrene på 1970- og 1980-tallet. Her finnes imidlertid noen viktige unntak, for eksempel i en avhandling fra 1988 der Skjørten har redegjort for noen av utfordringene mishandlede kvinner sto overfor den gangen.³²⁰ Dette er derimot ikke en avhandling som har tatt sikte på å kartlegge alle sider ved de voldsutsatte kvinnes liv. Det vi vet enda mindre om, er hva de mishandlede kvinnene foretok seg for å komme seg ut av et voldelig forhold, hvordan livet utviklet seg etter krisesentrene og hvordan krisesentrene har påvirket den enkelte til å ta i bruk egne ressurser eller ikke. Vi vet heller ikke hvordan mange tusen kvinner løste fattigdomsproblemer de kunne stå overfor. Hvordan skaffet de seg bolig, hva gjorde kvinnene for å få slutt på volden, eller fortsatte de å bli i det voldelige forholdet? Hvilke personlige ressurser hadde de å lene seg til i øvrig familie, hvordan ble barna tatt vare på, og hvordan fortsatte kontakten mellom barn og far etter at mødrene hadde oppholdt seg på krisesentrene? Fant disse kvinnene frem til modeller for hvordan de best kunne ivareta ungene dersom far ble satt i fengsel? Fikk de voldsutsatte kvinnene forsørget seg selv, eller ble de tvunget tilbake til mannen? Hva har mødrene sagt til barna om det å ha en voldelig far, og hvordan har barna mestret dette? Fikk oppholdet ved krisesenteret noen uante konsekvenser for mor og barn, eller ble livet lettere etterpå?

Her må det imidlertid presiseres at det ikke var noe mål eller prinsipp at krisesentrene skulle systematisere kvalitativ kunnskap fra erfaringene de voldsutsatte satt inne med. Verken plattformen eller diskusjoner på landsmøtene har sett det som sitt mandat å utvikle noe som helst kunnskap om mishandlede kvinner, annet enn å formidle den kvalitative innsikten de har hentet inn gjennom de mishandlede kvinnes betroelser som er gjengitt i både foredrag, artikler og undervisning.

Det som var en åpenbar aktivitet ved krisesentrene, var å telle antall kvinner som kom til senteret. Her er landsmøtene helt klare på at registrering av voldsutsatte kvinner kunne være nyttig på flere måter. Det kunne på en enkel måte anvendes i undervisning av temaet, i søknader om midler fra myndighetene, eller det å synliggjøre voldens omfang, for å nevne noe. Å kartlegge antall voldsutsatte kvinner var en aktivitet som startet med de første krisetelefonene og fortsatte etter at krisesentrene ble etablert. Telling av

320 Skjørten 1988

voldsutsatte kvinner som oppsøkte sentrene viste seg også relativt omfattende å gjennomføre etter hvert som krisesentrene vokste. Dess flere krisesentre, dess vanskeligere var det å samkjøre tallene, eller tellingene, med hverandre.

Hvordan krisesentrene skulle registrere voldsutsatte kvinner som tallmateriale, ble tatt opp ved landsmøtene utover hele 1980-tallet, uten noe entydig svar. I 1982 ble det reist spørsmål ved landsmøtet om krisesentrene, som en forsøksordning, skulle innføre et felles registreringskjema. Forslag om å innføre et nytt skjema førte delvis til uenigheter i hvordan dette skulle gjennomføres. Noen krisesentre ville ha egne punkter for en større og videre registrering, og noen ville knapt delta i det å telle antall voldsutsatte. Kartlegging av de voldsutsatte ble også tatt opp på landsmøtet i 1983. Her ble det bestemt at det skulle innføres et prøveår for 1984, for en felles registrering.

Som oftest var det daglig leder som sto for statistikkføringen, men også vakter tok del i registreringen når de var på kveldsvakt, nattevakt eller arbeidet i helgene. Ikke alle hadde noen innsikt i viktigheten av å være nøyaktig når tall skal telles. Registrering av de som kom til sentrene, ble mange steder utført veldig tilfeldig og på ulike måter, ut fra hvem som var på vakt. Noen voldsutsatte ble registrert flere ganger dersom de flyttet frem og tilbake, andre ble knapt registrert fordi tiden de oppholdt seg ved krisesentrene var kort, eller det var travle dager da kvinnene kom til krisesenteret. En kan også si dette med en av vaktene: «Kvinnene og barna kom hit og så dro de igjen og ikke noe ble registrert eller fulgt opp».

I enkelte perioder og ved enkelte krisesentre ble det ført grundige statistikker over antall overnattinger og antall kvinner som ringte krisesentrene for råd og veiledning. Disse tallene kan finnes gjengitt både i interne rapporter, årsmeldinger og i enkelte forskningsbidrag og evalueringer som ble foretatt i løpet av 1980-tallet. Også Nisja tar opp viktigheten av at krisesentrene fortsatte å kartlegge antall voldsutsatte kvinner, noe de begrunnet med samfunnets behov for å vite noe om hvor omfattende dette problemet faktisk var.³²¹ Dette ble et viktig tema i det første handlingsprogrammet om vold mot kvinner som ble lagt frem i 1983.³²² Handlingsprogrammet ble skrevet da Høyre hadde regjeringsposisjon og ble kalt *Tiltak mot kvin-nemishandling*. Selv om programmet ble ført i pennen av en konservativ sammensatt regjering, sto de langt i fra aleine. Programmet ble utgitt av en interdepartemental arbeidsgruppe bestående av Sosialdepartementet,

321 Nisja 1983

322 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

Justisdepartementet og Forbruker- og administrasjonsdepartementet i februar 1983. Begrunnelsen for at krisesentrene burde føre statistikk over brukerne, var at myndighetene trengte slike tall for å omfordele riktig hjelp gjennom riktig instans. Å kjenne til et omfang ble sett på som viktig å vite for å kunne sette inn tiltak: «Registrering vil derved bidra til å synliggjøre og avprivatisere problemet.»³²³

Både myndighetene og krisesentrene var altså enige om behovet for statistikkføring av antall brukere av krisesentrene. Handlingsprogrammet viser tydelig at eksistensen av krisesentrene var viktig, og at vold mot kvinner ble anerkjent som et samfunnsproblem. Krisesentrene ble sett på som en særdeles viktig kilde til informasjon om antall voldsutsatte kvinner.

Selv om handlingsprogrammet har beskrevet krisesentrene som en oase for omfangsforståelse, ble det brukt flere sider i handlingsprogrammet på å argumentere for og mot krisesentrene som kilde til ny innsikt. Begrunnelsen for at krisesentrene ikke skulle bidra med kvalitativ kunnskap, var at krisesentrene ikke var en forsøksvirksomhet som hadde lagt opp til systematisert innsamling av kvalitativ kunnskap, eller sagt med arbeidsutvalget fra 1983:

I motsetning til forskningsbetont aktivitet, har forsøksvirksomhet som fordel at den er handlingsrettet og gir raskere og direkte anvendbar kunnskap. Til forskjell fra ordinær etablerings- og driftsvirksomhet, legges det i forsøksvirksomhet vekt på at tiltakene må være lagt opp slik at kunnskap om funksjon og virkninger kan trekkes ut og vurderes.³²⁴

I handlingsprogrammet ble det foreslått at krisesentrene skulle formidle informasjon om de voldsutsatte til myndighetene. Ønsket var at forskere utenfra skulle komme inn i sentrene for å systematisere og bearbeide den kunnskapen som allerede fantes ved sentrene. At forskere skulle komme til krisesentrene og hente ut informasjon, var derimot ikke tenkt som en støtte til krisesentrenes egne perspektiver på vold mot kvinner. Aller viktigst var det for myndighetene å kjenne til hva som lå til grunn for at kvinnene foretrakk å reise til krisesentrene heller enn å benytte seg av offentlige tjenester. Som det står skrevet i arbeidsgruppas dokumenter ønsket myndighetene «undersøkelser og identifisering av barrierer som eksisterer mellom hjelpeapparatet og den mishandlede kvinnen».³²⁵

323 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983: 63

324 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983: 60

325 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983: 59

Begrunnelsen var at myndighetene så på krisesentrene som en midlertidig løsning, noe som også var i tråd med krisesentrenes planer, men av ulike grunner. Landsmøtene ville oppheve krisesentrene den dagen volden ikke lenger var et problem. Myndighetene ville inkorporere krisesentrene som en del av velferdstjenesten.³²⁶ Krisesentrene ble i handlingsprogrammet beskrevet som en «hjelpende hånd» for myndighetenes streben etter å ta ansvar for de voldsutsatte. Som en forlengelse av denne tanken ble det presisert i handlingsprogrammet at driftsmidler til krisesentrene kun var gitt som «forsøksmidler». Det endelige målet var «på sikt å bli innarbeidet i det ordinære rammetilskott for etablering og drift av ulike sosiale tiltak».³²⁷

Helt konkret ønsket myndighetene å vite noe om de mishandlede kvinnenes bakgrunn, om tjenestenes erfaring med de voldsutsatte, om voldens omfang, ofrenes skader og konsekvenser, hva som fikk kvinnene til å bryte ut, hvilken type hjelp kvinnene trengte og hva bruddet med mannen kunne by på av utfordringer. Arbeidsgruppa ønsket med dette å «få en oversikt over hva kvinnene selv definerer som relevant hjelp for å kunne tilrettelegge hjelpetiltak slik at de kan imøtekomme kvinnenes behov».³²⁸

Det samme tas frem i Helsedirektoratets plan for 1986.³²⁹ Myndighetene ønsket å avdekke og synliggjøre vold mot kvinner, men uten at krisesentrenes perspektiver og kvinnesyn ble tatt opp som aktuelle problemstillinger. Med dette sendte myndighetene signaler om at krisesentrenes innsikt i brukerne måtte styres i retning av myndighetsstyrte tiltak og forståelsesmåter. Verken spørsmål om de mishandlede kvinnenes selvstendige valg, eller forståelse for de mishandlede kvinnene som likeverdige andre kvinner, er foreslått som viktige temaer i handlingsprogrammet fra 1983. Temaet var imidlertid viktig ved krisesentrene, som, uavhengig av myndighetenes meninger, skapte muligheter til nær dialog vakter imellom og mellom vakter og de voldsutsatte. Utfordringen var å håndtere kunnskapen innenfor en lite avklart ideologisk plattform, og uten retningslinjer for hvordan kunnskapen skulle viderefremmes på en samlende måte. Dette ble etter hvert en utfordring ved krisesentrenes møter og forhandlinger med hjelpetjenestene om praktisk hjelp til de voldsutsatte. Å forhandle med hjelpetjenestene blir tema i neste kapittel.

326 Se også Helsedirektoratet 1986.

327 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983: 61

328 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983: 57

329 Helsedirektoratet 1986

Eksterne forhandlinger med hjelpetjenestene

Forhandlinger i det praktiske sporet dreide seg om krisesentrenes møter med personer fra ulike hjelpetjenester og instanser i den hensikt å støtte mishandlede kvinners ønske om å etablere seg på egen hånd. De mishandlede kvinnene hadde behov for bolig, arbeid, nytt nettverk, barnehageplass eller også hjelp til avlastning med barna. Fordi krisesentrene ikke hadde egne midler, besto hjelpen i å støtte kvinnene i møte med ulike hjelpeinstanser. Ett av mange dilemmaer handlet om krisesentrenes og hjelpetjenestenes ulike ståsted. Krisesentrene ville formidle volden som et kjønnnet maktproblem i samfunnet og anerkjenne de voldsutsatte som handlende og selvstendige mennesker. På motsatt hold sto hjelpetjenestenes syn på mishandlede kvinner som individer med personlige problem. I dialog mellom krisesentrene og ulike hjelpetjenester, hadde myndighetene penger, utdannet personell og, ikke minst, definisjonsmakt over de mishandlede kvinnenes behov. Krisesentrene hadde på sin side en stor kvalitativ tilgang på kunnskap om de mishandlede kvinnenes opplevelser og erfaringer, men en relativt uklar forståelse for hvordan de skulle omdanne den kvalitative innsikten til konkret felles politikk. Spesielt gjorde dette seg bemerket i forhandlinger med ulike hjelpetjenester, særlig barnevernet og datidens sosialkontor. Dette førte til både praktiske og ideologiske dilemmaer, noe som skal tas opp i dette kapitlet.

Forhandlinger med hjelpetjenestene

Gjennom 1980-tallet økte antall voldsutsatte kvinner som oppsøkte krisesentrene betraktelig. Tall fra Sosialdepartementet, landsoversikt fra landsmøtene og Krisesentersekretariatets oversikt viser at krisesentrene tok imot 3 124 kvinner og barn i 1983 og 4 248 kvinner og barn i

1987.³³⁰ Antall brukere (mishandlede kvinner) var imidlertid svært ulikt fordelt mellom sentrene. Handlingsprogrammet fra 1983 viser at Oslo tok imot 270 kvinner og 90 barn i løpet av 1981.³³¹ Ved de små krisesentrene kunne det være snakk om ti–tolv beboere. Selv om en ikke vet nøyaktig fordelingen av mishandlede kvinner mellom sentrene, er det ikke urimelig å tenke seg at dess flere voldsutsatte, dess flere typer behov for hjelp, og dess flere vanskelige spørsmål for krisesentrene å ta stilling til. Behovene var ganske sammensatte. Det kunne være behov for politi, juridisk bistand, legevakt, helsesøstre, familierådgivning og psykolog.³³²

En instans de mishandlede kvinnene hadde mye kontakt med, var barnevernet. Enkelte ganger kan vakter fortelle om positive hendelser i møte med barnevernet. Spesielt i kommuner der barnevernet var sammenslått med sosialkontoret, var barnevernet relativt positivt innstilt. Da hendte det at mødre kunne få økonomisk hjelp til klær og leker som kunne bedre barnas livssituasjon.³³³ Enkelte mødre fikk også hjelp til barnehageplass og støttekontakt.³³⁴ Positive historier er mer å regne som unntak. I overmål er kontakten mellom barnevernet og krisesentrene i løpet av 1980-tallet blitt beskrevet som problematisk. Den vanlige beretningen om datidens barnevern kan sies å være slik denne vekten uttrykte det: «Barnevernet før var skrekkelig. De var bare opptatt av å krenke mødre fordi mødre hadde feil i alt. Mødrene ble ikke lyttet til.»

Det kompliserte forholdet mellom voldsutsatte kvinner og barnevernet startet lenge før krisesentrene ble etablert. Kvinnen vågde ikke å nevne volden hun var blitt utsatt for, verken til legen sin, til familien og i hvert fall ikke til barnevernet. Frykten var at barnevernet skulle stemple henne som dårlig mor og ta barna ut av hjemmet fordi mannen slo, skriver Tove Stang Dahl.³³⁵ Aller verst var de tilfeller der moren ønsket hjelp fra barnevernet, mens barnevernet verken så eller hørte mødrenes bønn, forteller en av vaktene. Vekten forteller videre om en episode hun ikke har greid å glemme, selv førti år etter at det hendte. Hun forteller om en far som banket mor og som hadde misbrukt datteren, at datteren ruset seg og at moren var nervevrak fordi hun måtte passe på at faren ikke misbrukte ungene:

330 Kriesesentersekretariatet 1988a, 1988b; Sosialdepartementet 1985

331 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

332 Jonassen 1987

333 Se Sandberg 1990.

334 Se blant annet Wyller 2001.

335 Dahl 1994

Da dette kom opp i barnevernsnemnda ble det spørsmål om barnet kunne bo hjemme hos denne moren som var så nervøs. Da spurte jeg hvorfor er det barn som skal fjernes fra hjemmet og ikke faren, da svarte de ikke på det og barna ble tatt i fra henne fordi faren var voldelig. Det var andre tider.

Flere vakter kan fortelle at det ikke var uvanlig at barnevernet mente det var noe galt med en kvinne som fikk barn med en voldelig mann. Der ekte mannen eller eksmannen lagde bråk eller slo ungene, ble det også påstått at mødrene var vanskelige, manglet evner til å sette grenser for mannen og manglet i det hele tatt evner til å ordne et godt hjem for ungene. En kan også si dette med en av vaktene som forteller om en mishandlet kvinne tidlig på 1980-tallet:

Hun [offeret] fikk høre at hun måtte ta seg sammen, eller sukket fordi hun hadde handlet ufornuftig og møtt en slik mann, eller antydninger om at det var noe galt med ei dame som rotet seg bort i vold og at hun ikke kunne være helt god i hodet. Dette er gammeldagse holdninger fra mellomkrigstiden.

Fortellinger om ansatte i barnevernets som maktsyke med dårlig vurderingsevner, er et relativt unyansert bilde.³³⁶ For å gripe tak i et større bilde, må en se nærmere på hva barnevernsystemet bar på av holdninger og løsninger i den tiden, og hvordan dette passet med krisesentrenes måter å forstå de mishandlede kvinnene. Ifølge barnevernloven av 1953, skulle barnevernet blant annet se til at hvert enkelt barn hadde gode oppvekstvilkår.³³⁷ Derimot hadde ikke barnevernet noen lovhjemmel til å gripe inn mellom foreldre eller bruke makten sin til å bestemme at barna skulle ha mer eller mindre kontakt med en av foreldrene, selv om en av dem brukte vold.³³⁸ Barnevernet kunne heller ikke fjerne barnet fra besøkssituasjonen, selv om faren var voldelig mot moren.³³⁹ For å løse dette, måtte mødrene i så fall reise en sivilrettslig barnefordelingssak for på den måten å hindre faren i å ha kontakt med barnet. Barnevernet kunne derimot tilby hjelp til de voldsutsatte kvinnene i form av rådgivning, foreldreveiledning og materielle og sosiale ytelser som for eksempel støttekontakt, skriver psykologen Turid Vogt Grinde.³⁴⁰ Samtidig var (og er) barnevernet tuftet på et dobbelt

336 Se Skau 2003.

337 Barnevernloven 1953; Børresen 1991

338 Hove 1993

339 Se Eidheim 1992.

340 Grinde 1989

mandat. På samme tid som barnevernet kunne tilby de voldsutsatte støtte og hjelp, kunne de også sette hjemmet under tilsyn, gå inn med tvangsvedtak og/eller fjerne barnet fra hjemmet.

Ideologien barnevernet bar med seg var tuftet på en biologisk familieforståelse bestående av mor og far i harmoni. Også barnas beste og oppvekstforhold skulle forstås innenfor den ideelle familien.³⁴¹ Hva som gavnet barnet i barnevernet hang dertil tett sammen med hva som skulle kjenne-tegne en god mor. En voldsutsatt mor ble her sett på som både problematisk og som dårlig egnet til å ta seg av barna, spesielt fordi bruddet med faren kunne føre til dårligere oppvekstsvilkår, tap av skolevenner, nærmiljø, aktiviteter og endatil tap av besteforeldre og andre barna hadde knyttet seg til.³⁴² Selv om volden opphørte fordi mødre tok grep og reise sin veg, ble ikke nødvendigvis barna sett av barnevernet, slik en av vaktene har beskrevet dette: «Heller ikke barnevernet så barnas liv, bare heftelser ved moren.»

Krisesentrene syn på de voldsutsatte kvinnene som selvstendig hand-lende med evner til å ta grep om den situasjonen de har stått i, var også en nesten uoverstigelig barriere og motsetning til barnevernets arbeids-måter. En vel så viktig motsetning handlet om barnevernstjenesten som en maktutøvende instans med lovlig rett til å gripe inn overfor barn i nød, og krisesentrene som beskyttere av de mishandlede mødre. Krisesentrene ønsket på sin side ikke å oppgi de voldsutsattes navn og adresser til barnevernet. For krisesentrene var det for eksempel viktig å ikke bryte den tilliten de voldsutsatte kvinnene viste ved å komme til krisesentrene. Uten navn og adresse var det derimot relativt vanskelig for myndighetene å utøve sine pålagte arbeidsplikter.³⁴³ Da krisesentrene ikke ville navngi de mishandlede kvinnene, bevegde de seg også tettere på myn-dighetenes tradisjonelle måter å opparbeide en relasjon til borgerne. Det handler om statens taushetsregler som er rettet mot det å trygge klienten.³⁴⁴ Denne tryggheten sikres ved at statsmakten gir klienten en lovnad om at vedkommende kan betro seg uten frykt for at intime detaljer skal lekke ut. Hensikten er blant annet å kunne skape tillit, noe som gir staten makt på flere måter. Tillit gjør at staten kan få tilgang på opplysninger om borgerne de ellers ikke ville fått innblikk i. Denne formen for tillit bidrar også til å

341 Se Eidheim & Hennem 1994.

342 Andenæs 1996

343 Skjorten 2002

344 Se Myhrer 2000.

bekreftede statens makt og posisjon som en hjelper til folk i nød.³⁴⁵ Da de mishandlede kvinnene, tross i betryggende regler om taushetsplikt fra statens side, likevel valgte å dra til krisesentrene, heller enn til myndighetene, kan dette forstås som et alvorlig tillitsbrudd.³⁴⁶

At de mishandlede kvinnene skulle ha hemmelig adresse, var også et problem for kommuneadministrasjonen. Kommunene krevde navnene oppgitt og mente at hemmeligholdelse var i strid med regelverket til kommunen, som måtte registrere hvordan penger og ressurser ble brukt. Det er rimelig å tenke at revisjoner av budsjetter ville blitt vanskelig om motagere av midler sto oppført som NN. Her kunne selvfølgelig kommunene bruke krisesentrene som adresse, noe som også skjedde i enkelte tilfeller, forteller en av vaktene. Hemmeligholdelse av adresser kunne også by på praktiske problemer for de voldsutsatte. Der kommunene ville presse krisesentrene, fikk ikke de mishandlede kvinnene økonomisk støtte, forteller enkelte vakter.

I en undersøkelse om mishandlede kvinners møte med sosialkontorene, finner sosiologen Britt Valvo at flere kvinner ikke kjente seg godt ivaretatt.³⁴⁷ Enkelte sosionomer ville ikke ta stilling til volden kvinnene var blitt utsatt for, og ville i hvert fall ikke høre at mannen var en trussel som preget kvinnens hverdag med frykt og uro. Da legen Kirsti Malterud redegjorde for mishandlede kvinners møter med hjelpetjenesten i 1980, fant hun noe av det samme.³⁴⁸ De mishandlede kvinnene kjente seg misforstått og i noen tilfeller også feiltolket og dårlig behandlet, skriver forfatteren. Nisja og Aslaksen, som intervjuet 21 sosionomer om deres møte med krisesentrene på slutten av 1970-tallet, har også vist til denne typen problemstillinger.³⁴⁹ Et mindretall av sosionomene som ble intervjuet, mente at både de voldsutsatte og krisesentrene enkelte ganger kunne ha urealistiske krav til hva sosialkontoret kunne by på av hjelp. Mindretallet mente at vaktene ikke kjente til sosialkontorenes normer godt nok, og at de ikke forsto standard prosedyrer i møte med sosialkontorene. Nisja og Aslaksen refererer til sosionomenes meninger om dette slik:

345 Se Eidheim 2007.

346 Kvinnene kunne for eksempel ha oppsøkt psykiatrien (sykehus) og legevaktene som var døgnåpne.

347 Valvo 1981

348 Malterud 1981

349 Nisja & Aslaksen 1979, 1980

Krisesenteret er noen ganger litt blå-øyde på klientens vegne, og har kjørt ut på en urealistisk måte, og får klientene til å stille urealistiske krav på noe de ikke kan få og som sosialkontoret ikke kan greie å skaffe dem til eksempel boliger.³⁵⁰

Dårlige møter med sosialkontorene kunne føre til at noen vakter ble usikre på egen kunnskap om mishandlede kvinner og hva de egentlig burde legge frem i forhandlinger med myndighetene. Mange forteller her om konkret og utvetydig motstand og enkelte ganger også om mobbing og plaging, eller som en av dem uttrykte dette: «De gadd ikke høre på det vi sa, vi var rødstrømper og feminister.» Ironien denne vekten gjør et poeng av, er at hun aldri hadde deltatt i verken partipolitikk eller andre typer politiske organisasjoner. Rødstrømpe var hun likevel, noe hun tolket som et generelt uttrykk for en negativ holdning til feminister. Selv ikke feministiske fagpersoner ble regnet som viktige å lytte til, forteller enkelte vakter. I feministen Janne Krogstads artikkel om krisesentrene opp gjennom tidene, tar hun nettopp opp denne problematikken, noe hun uttrykker slik:

Svært mange krisesenteransatte forteller om nedlatende, ignorante og smålige rådmenn og/eller sosialsjefer. Som har forminsket, fornektet, latterliggjort dem, og brukt det kobbelet av øvrige hersketeknikker de har hatt tilgjengelig, for å slippe å ta inn over seg menns vold mot kvinner og barn.³⁵¹

Gapet mellom myndighetenes hjelpetjenester og krisesentrenes ideologi var til stede og endatil et ganske stort problem, noe som også ble nevnt i det første handlingsprogrammet som ble lagt frem i 1983.³⁵² Selv om handlingsprogrammet viser til myndighetenes ønsker om å hjelpe kvinner i en krisesituasjon, fantes en til dels stor uenighet om hvordan kvinnene skulle hjelpes. Her mente for eksempel Kristelig Folkeparti at volden var et familieproblem, der familieterapi måtte komme mer på banen i den hensikt å holde familien samlet. Også Arbeiderpartiet så det som et psykososialt problem som kunne føre til unødig oppløsning av familien. Andre snakket om å øke behandlingsskapiteten for de voldsutsatte.

350 Nisja & Aslaksen 1980: kapittel 6.1.3

351 Krogstad 2008: 17

352 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

Et feministisk perspektiv

Hjelpetjenester krisesentrene forhandlet med, besto av flere organisasjoner, men var også styrt av en formalitetslogikk som i praksis kan finnes i sin mest velutviklede form i vår rettsorden, uten at dette er en direkte overførbar størrelse.³⁵³ Det handler om tjenester med lange historiske røtter og stor tyngde. Logikken er byråkratisk fundert, innenfor tydelige enheter og et makthierarki. Arbeidsdelingen er fastlagt på forhånd, og er regelbundet med et markant skille mellom det som er privat og det som er et offentlig anliggende. Der disse linjene krysses, er dette avgrenset med lover og regler (for eksempel i barnevernet). Selv om det finnes til dels store variasjoner i byråkratiet, er hovedprinsippet at makten delegeres, besittes og utføres gjennom bestemte «tjenesteveier», ofte etter faglig kvalifikasjon som passer byråkratiets hensikter.

Krisesentrenes kunnskapskapital var det motsatte av byråkrati og absolutt ikke vitenskapelig fundert. Kunnskapen ble i stor grad hentet fra kvinnenes hverdagsliv og fra de voldsutsattes personlige erfaringer. Ideologien ved krisesentrene handlet som nevnt om å forstå de voldsutsatte kvinnene som ressurser, med evner til å ta egne valg over eget liv. For å bli selvstendige, hadde de mishandlede kvinnene konkrete behov for å ha egen økonomi, egen bankkonto, eget sjekkhefte og kunne forvalte sine eiendeler uten å bli styrt av en mann. Hjelpetjenestenes ytelser i form av husly og økonomisk støtte til mat og varme var da også kjærkomment for mange voldsutsatte, som en akutt «redning». Økonomisk hjelp ble forstått som viktig for de voldsutsatte kvinnene, men også som en del av den generelle kvinnekampen. Her referer Nisja og Aslaksen til Lisa Leghorn, som holdt en tale på en konferanse i Wisconsin i august 1976 som ble kalt *Social responses to battered women*. Leghorn skal ha uttalt dette om kvinners økonomiske selvstendighet: «Den dagen vi har kontroll over våre penger og arbeidsforhold, den dagen vi har muligheten til å realisere forandringene som er nødvendige, det er dagen da kvinnemishandling vil opphøre.»³⁵⁴

Forestillingen om økonomi som botemiddelet mot vold, kan nok forstås som både vag og utopisk. En kan også forstå dette som en kontrast mellom krisesentrene og myndighetene. Ikke noe system kan tenkes å være så forskjellig som en idealistisk organisasjon bygget på flat struktur med idealer om individets nære og hverdagslige måter å forholde seg til hverandre på,

353 Dahlberg-Larsen 2006

354 Nisja & Aslaksen 1979: kapittel 5.4

og et hierarkisk byråkrati.³⁵⁵ Dette er derimot ikke noe nytt i tiden, men har fulgt mennesket siden vi dannet de første statene.³⁵⁶ Ifølge Grund ble nettopp denne kontrasten ofte debattert i samfunnet i løpet av 1970- og 1980-tallet.³⁵⁷ For krisesentrene vedrørte denne kontrasten mellom individ og system to sentrale temaer. Det ene var de mishandlede kvinnenes behov for konkret hjelp fra hjelpetjenestene, noe som vil bli tatt opp i neste avsnitt. Det andre var krisesentrenes ideologiske budskap som ble vedtatt i plattformen. Det handler blant annet om å bekjempe alle forhold i samfunnet som undertrykte kvinner. En snakker her om å bekjempe en historisk betinget makt som ligger implisitt i den måten samfunnet er konstruert.³⁵⁸ Uavhengig av hvem som har benyttet seg av hjelpetjenestene, bærer hjelpetjenestene med seg en makt over hvem som skal få ytelser på hvilke premisser.³⁵⁹ Denne makten er absolutt ikke kjønnsnøytral, skriver filosofen og feministen Nancy Fraser, som i årtider har vært opptatt av de skandinaviske, og spesielt de norske, hjelpetjenestenes logikker og funksjoner.³⁶⁰

Ett av mange områder Fraser har satt fokus på, er hvordan samfunnsmessige behov, som for eksempel et velferdsgode, ikke nødvendigvis har tatt i betraktning kvinner og kvinners liv. De skandinaviske hjelpetjenestenes hovedmål fra 1950-tallet og utover handlet ifølge Fraser om å skape kompromisser mellom ulike sosiale klasser gjennom utjevning og omfordeling av ressurser som ellers i samfunnet slo skeivt ut. Fordeling av ressurser i form av penger var og er nøkkelen til denne omfordelingen. For å forstå hva dette dreier seg om, må en gå tettere inn på hjelpetjenestenes beveggrunner, skriver Fraser videre. Som analytisk redskap deler forfatteren hjelpetjenestenes hensikter inn i «tynne» og «tykke» behovsteorier. Den «tynne» behovsteorien innbefatter konkret og eksplisitt tilfredstillelse av akutt nød og sult. Behovstilfredsstillelsen ved slike «tynne» tilbud er gjerne lagt tett opp til legitime behov de fleste kan enes om, på tvers av politiske grenser. De legitime behovene kan være nedfelt i lover og regler, noe som innebærer at velferdsordningene er forstått som folks «rett» til visse ytelser fra staten. Den «tynne» behovstilfredsstillelsen er ganske udiskutabel i sin moralske kraft som tilfredsstillelse av en tilstand som ville ført til en forverring i form av sykdom og mer nød.

355 Se Luhmann 2007.

356 Se Raffnsøe-Møller 1995.

357 Grund 1985

358 Se Dahl 1994.

359 Se Seip 1981.

360 Fraser 1997, 2003

Penger og «nødhjelp» står derimot ikke aleine i velferdsstatens opprettelse av tiltak og tilbud, skriver Fraser. Den «tykke» behovstolkningen er vel så viktig å forstå som en del av hjelpetjenestenes tenkning og logikk. For å komme dit hen, må en ta høyde for at velferden har flere hensikter enn det å tilfredsstillende nød til vanskeligstilte. Det handler også om å styre et bestemt levesett, noe Fraser kaller for en «för-att-relation» mellom staten og den enkelte. Ytelser fra myndighetene er med andre ord ikke noe kostnadsfritt, men styres i en bestemt retning gjennom bruk av forventninger til mottageren. Når ytelser gis, utløser dette en kjede av forventninger til mottageren om å definere egne problem og eget liv på en måte som passer inn i myndighetenes logikk. Dette er spesielt virksomt gjennom myndighetenes behovsprøving av de sosiale ytelsene. I hjelpetjenestenes behovsprøving finner Fraser at myndighetene gjør en innsats for å transformere det økonomiske fokuset over til en kulturell og sosial gevinst som passer egne logikker. Det er dette Fraser kaller den «tykke» behovstolkningen, noe Fraser uttrykker slik:

För det första betraktar de tolkningen av människors behov som något givet och oproblematiskt; de bortser följaktligen från behovspolitikens tolkningsdimension – det faktum att inte bara tillfredsställelsen av behov utan också tolkningen av behov är politiskt omstridd. De förutsätter, för det andra, att det inte spelar någon roll vem det är som tolkar behoven i fråga och från vilket perspektiv och i ljuset av vilka intressen; de bortser följaktligen från det faktum att avgörandet om vem som aktoritativt skal slå fast. «Tjocka» definitioner av människors behov är en insats i det politiska spelet.³⁶¹

Behovsprøving var en realitet før kriesentrenes tid og kan forstås som en nyttig reform som forsøkte å fordele goder etter folks individuelle behov. Behovsprøvingen var en måte å møte fattigdom og folk i nød, og innebar også en form for «oppdragelse» ved at de nødstilte måtte blottlegge egne behov, både angående intime spørsmål og mat på bordet. Myndighetene kunne også stille krav om gjenytelser, at den det gjaldt måtte stille opp til visse tider ved hjelpeinstansene eller stå opp tidligere om morgenen dersom de var arbeidssøkende. I løpet av 1980-tallet ble behovsprøving av sosial hjelp møtt med kritisk blikk, blant annet fra Cecilie Høigaard og Gro Guttormsen, som satte fokus på hvordan sosialkontoret i Bærum fungerte i praksis.³⁶² Undersøkelsen viser at myndighetene ga dårlige økonomiske

361 Fraser 2003: 99

362 Høigaard & Guttormsen 1977

satser der behovsdefinisjonene ikke passet til myndighetenes forståelse av situasjonen. De fattiges reelle behov ble derimot ignorert. Det var også slik at dersom den fattige tjente litt ekstra for å betale regningene sine, ble de trukket tilsvarende i trygdeytelsene. Dette resulterte blant annet i at klientenes muligheter til å mestre eget liv ble begrenset.

Dette er på flere måter i tråd med det Fraser tar opp som en kjønnert utfordring ved hjelpetjenestene.³⁶³ Behovstrengende mennesker er overlatt til den måten ethvert system tenker om den situasjonen mennesket befinner seg i, skriver Fraser videre. Når livet er sårbart kan det være inn-gripende for den enkelte kvinne å bli møtt med feiltolkninger av hennes behov i en retning som ikke passer hennes eget liv. Det Fraser minner oss om, er at dette handler om mennesker i krise som vanskelig kan trekke seg ut av situasjonen med begrunnelse om at den måten ytelsene blir definert på gjør vondt verre. Der kjønn og makt ikke blir møtt med et kritisk blikk av myndighetene, bidrar dette til å sementere tradisjonelle rollemønstre gjennom en «inflytelsesrik tolkningskarta över normativa, olika värderade könsroller och könade behov».³⁶⁴

At maktsterke instanser legger premisser for hvilke type behov som tas på alvor og hvilke behov som vrakes, har ifølge Fraser en stor betydning for hvordan vi forstår kjønn. For eksempel kan det stilles krav til den voldsut-satte om å ta imot behandling som en følge av den volden hun er blitt utsatt for. I dette ligger imidlertid en helt annen type dilemma som blant annet ble tatt opp i Nisja og Aslaksens undersøkelse av sosialkontorenes erfaring med vold mot kvinner og kvinnenes hjelpebehov.³⁶⁵ Enkelte sosionomer som arbeidet ved sosialkontorene var opptatt av at velferdsstatens måter å forstå kvinnelivet, ikke bøy på noen reelle goder og løft for mishandlede kvinner. Av den grunner mente enkelte sosionomer at de mishandlede kvinnene best var tjent med å ikke motta så mye offentlig støtte, nettopp for å unngå å ta opp i seg de ideologier som fantes i de offentlige ytelsene.

En slik løsning er forståelig dersom man vil løfte frem en politikk, uavhengig av menneskelige konsekvenser. I sin bok fra 2014 tar Hammerlin og Leer Saalvesen opp dilemmaet som et særdeles vanskelig spørsmål.³⁶⁶ Når en fremstiller mennesker i krise som en ressurs i eget liv, noe som faktisk kan være nettopp slik, kan en risikere at myndighetene ikke bryr seg om

363 Fraser 2003

364 Fraser 2003: 112

365 Nisja & Aslaksen 1980

366 Hammerlin & Leer-Saalvesen 2014

å hjelpe dem fordi velferdsstatens logikk ikke handler om å styrke de ressurser mennesket har fra før, men heller vente med å gi ytelser til nøden har ført til manglende evner til å håndtere hverdagen. Det er når mennesket er i den ytterste nød, at myndighetene kjenner seg berettiget til å komme med ytelser. I dette kan en godt snakke om at myndighetene ikke treffer behov som faktisk kan by på et reelt løft henimot selvstendighet for den det gjelder.

At velferdstjenestene ikke alltid treffer den enkeltes behov, er derimot ikke det samme som at velferdstjenestene er uviktige, skriver Grund.³⁶⁷ Å ha en velferdstjeneste kan bety mye for folk som opplever en krise der de har falt utenfor det inntektsgivende arbeidet. Likevel er ikke velferdstjenestene så perfekt satt sammen at en ikke bør møte tjenestene med kritikk i den hensikt å forbedre tjenestens funksjoner, skriver forfatteren videre. Forbedringer av velferdstjenestene la også myndighetene frem i tidenes første handlingsprogram om vold mot kvinner i 1983.³⁶⁸ Handlingsprogrammet understreket at det ikke lenger var tvil om at vold mot kvinner var et omfattende samfunnsproblem. Myndighetene ga også uttrykk for et ønske om mer kunnskap, slik dette er beskrevet i forrige kapittel. Samtidig er det tydelig at krisesentrene har stått overfor vanskelige dilemmaer. Hvorvidt eller hvordan krisesentrene har diskutert hjelpetjenestenes maktposisjon som et problem, er det vanskelig å finne dekkende og gode opplysninger om. Heller ikke hvordan eller hvorvidt krisesentrene faktisk ønsket å endre hjelpetjenestenes fokus. Det som har vist seg i praksis er at krisesentrene, om de har villet dette eller ikke, har bidratt til å engasjere myndighetene som viktige aktører i møte med vold mot kvinner, mer enn å løfte frem sitt alternative syn på kvinner som er blitt slått av en mann. Det handler fortsatt om de mishandlede kvinnenes behov.

Enkelthistorier som politikk

Da Nisja og Aslaksen kartla hvem som bodde på Oslo krisesenter i 1979, fant de at femten kvinner som bodde ved senteret på undersøkelsestidspunktet var husmødre, noen få var trygdet, mens bare fire av dem hadde en halv stilling som attpåtil var lavtlønnet.³⁶⁹ Ved krisesentrene måtte hver bruker betale mellom 30 og 50 kroner i døgnet til mat og opphold.³⁷⁰ Dette

367 Grund 1985

368 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

369 Nisja & Aslaksen 1979

370 Se også Jonassen 1987.

betød at kvinner med dårligst råd i utgangspunktet ikke kunne unngå å oppsøke offentlig hjelp for å få betalt døgnprisen. Som en av vaktene uttalte: «Mange av brukerne var fattige, og de fleste måtte innom sosialkontoret og be om penger til opphold.»

For å hjelpe enkelte kvinner som ikke hadde egne midler, ble det viktig for vaktene å opparbeide gode forbindelser med sosialkontorene.³⁷¹ Å ha en eller flere støttespillere i ryggen er det viktigste bidraget en klient kan få, skriver juristen Asbjørn Kjønsstad.³⁷² Det dreier seg om å styrke den som har minst makt i forhandlinger med representanter for sterke maktsystemer. Det samme kan sies om krisesentrene. Ikke så sjelden forteller vakter at de rekrutterte egne venner som var sosionomer og som var opptatt av å støtte krisesentrene og de voldsutsatte kvinnenes behov. Andre ganger skjedde rekrutteringen gjennom et praktisk møte med sosionomer som var velvillig innstilt. Etter hvert hadde vakter og ledere ved krisesentrene opparbeidet relativt store nettverk av ildsjeler og imøtekommende profesjonelle som tok imot brukerne med respekt og omtanke. Følgende sitat kan på mange måter stå for det mange av vaktene forteller om sitt samarbeid med sosialkontorene: «Det var alltid en gjensidig respekt mellom oss og sosialkontoret i hvert fall. De lyttet til oss og vi lyttet til dem. Det samme med legevakta.»

Slik enkelte vakter fremstilte dette, var sosionomene et viktig supplement til den måten det offentlige tenkte om de voldsutsatte kvinnene. Enkelte sosionomer var opptatt av å forstå klientenes sårbare situasjon, og at dette kunne gi dem en følelse av å ikke mestre samfunnets krav.³⁷³ Dette kan ha en sammenheng med det som kjennetegnet datidens sosialkontor. På 1980-tallet hadde sosionomene som arbeidet ved sosialkontorene en relativt vid fortolkningsramme når de skulle ta stilling til klientenes behov.³⁷⁴ De vide rammene ga derimot ingen garanti for at de voldsutsatte ble sett på en god måte ved alle sosialkontorene. Det kan imidlertid se ut til at de vide fortolkningsrammene, sammen med de gode samarbeidslinjene, har gitt krisesentrene håp om et positivt forhandlingsklima. Spesielt gjaldt dette sosionomer som var innforstått med krisesentrenes tenkning og plattform. Der forhandlingsklimaet var godt, knyttet da også vaktene til seg sosionomer som ville samarbeide. I møte med sosialkontorene presenterte de voldsutsatte egne historier, eller de lot vaktene fortelle om dem

371 Det som heter i Nav i dag, var på 1980-tallet delt inn i sosialkontor, trygdekontor og arbeidsformidlingen.

372 Kjønsstad 1993

373 Jonassen 1987

374 Nisja & Aslaksen 1980

til sosionomene. Det som er viktig å ha klart for seg, er at det her er snakk om kvinner i en marginal situasjon preget av en krise som har grepet inn i den enkelte kvinnens hverdagsliv. Den typen kunnskap som legges frem som relevant når livet er preget av uro, er ikke nødvendigvis et utfyllende eller godt bilde på det som kan kjennetegne den hjelpetrengende personen i et større helhetsperspektiv. Selv om kvinnene for eksempel hadde behov for hjelp til ungene der og da, betyr ikke dette at kvinnene ikke evnet å ta vare på ungene sine i en vanlig hverdagssituasjon. Hvem som definerer kvinnes behov var derimot ikke bare kvinnene selv eller krisesentrene, men de myndighetspersonene som tok imot søknader om visse ytelser.

Det å presentere de mishandlede kvinnes behov i en krisesituasjon har hatt visse likhetstrekk med det den amerikanske statsviteren Michael Lipsky kaller for «street-level bureaucracy», eller gatebyråkrati.³⁷⁵ Forfatteren viser til prosesser som følger det å løfte frem menneskers behov fra gateplan og opp til offentlige hjelpetjenester. I Lipskys beretning skjedde dette ved at hjelpearbeidere, som møtte mennesker i krise på ute på gateplan, opparbeidet tillit ved å lytte til den som trengte hjelp. I den dialogen oppsto stor grad av tillit, der de hjelpetrengende fortalte om seg selv med egne ord og begreper. Neste steg for gatebyråkratene var å «vise frem» klientenes historier, behov og utfordringer. Det kunne være snakk om fattigdom, rus, ensomhet eller andre typer problemstillinger. Det gatebyråkratene observerte, var at klientenes historier endret både form og innhold i den nye konteksten av profesjonelle aktører. Lipskys forklaring var at systemer som forvalter enkeltmenneskets behov, har visse begrensninger i å ta opp i seg subjektive erfaringer og beskrivelser, men vil derimot tilpasse den subjektive fortellingen til hva systemet har som målsettinger og handlingsfokus. Her kan en, ifølge Lipsky, risikere at spørsmål om fattigdom gjøres om til et spørsmål om klientens manglede personlige ressurser til å skaffe seg arbeid. Fokuset rettes mer mot den enkeltes begrensninger i stedet for å se dette som en del av et samfunnsproblem.

I sosiologen Bjarne Øverlids artikkel om kvinnesak og feminisme «før og nå», viser han til en lignende prosess.³⁷⁶ Der kvinners liv blir forklart som et avgrenset individuelt problem, forsvinner andre forhold som virker inn på enkeltmenneskets valg og muligheter. I en slik omtolkningsprosess løsrives også mennesket fra det samfunnet som skaper ulike livsbetingelser.

375 Lipsky 1980

376 Øverlid 1996

Når individuelle fortellinger ikke blir sett, vil dette fort kunne føre til feilslutninger både på individ- og samfunnsnivå. Presentasjon av enkelthistorier som politisk redskap må en kunne stille noen spørsmål ved, noe også Skjørten tar opp.³⁷⁷ Selv om forfatteren ikke har tatt for seg gatebyråkrater, eller det å vise frem klienter ved krisesentrene, viser hun til bruken av enkelthistorier som lite holdbart i det å skape et større bilde av et fenomen. Enkelthistorier representerer i bunn og grunn kun den historien som presenteres. Å formidle mishandlede kvinners behov som enkeltsaker er med andre ord ikke det samme som å formidle et generelt bilde eller en ideologi om mishandlede kvinner. Enkelthistoriene kan selvfølgelig telles og slik sett fremstå som et samfunnsproblem, samlet sett. Når enkeltsaker presenteres, som individuelle problemer, er det relativt vanskelig å føre en debatt om hva hjelpen burde inneholde ideelt sett og hvilke forventninger fra myndighetene som bidrar til å skape likestilling for voldsutsatte kvinner eller ikke. Enkeltmennesker i nød appellerer mer til omsorg enn til det å endre holdninger i det systemet som bidrar med faktiske hjelpetiltak.

Om det å bruke enkelthistorier finnes derimot flere meninger. Sosiolog og idéhistoriker Rune Slagstad viser oss blant annet til bruk av enkelthistorier fra grasrota på 1970- og 1980-tallet som et viktig bidrag til å løfte frem kunnskap nedenfra i den hensikt å endre et politisk landskap.³⁷⁸ Dette skjedde i abortkampen og da det ble kjempet for kvinners stemmerett. Bruk av enkeltfortellinger som politikk, er også i tråd med Barker, som finner dette både nyttig og viktig som en del av de «sakte prosessene».³⁷⁹ Disse må ikke på noen måte undervurderes, fordi prosesser som synliggjør enkeltmennesker over tid, vil være et godt utgangspunkt for de store politiske og ideologiske argumentasjonene som skjer mellom ledere på toppnivå:

Cataclysmic change is important, but most of the time politics changes shape more slowly, by a process more akin to the erosion and accretion of sediments than to the violent transformations of earthquakes. Yet small changes may proceed fairly rapidly.³⁸⁰

377 Skjørten 2002

378 Slagstad 2006

379 Barker 1999c

380 Barker 1999c: 52

Tanken er at livets mange utfordringer formidles til aktører som arbeider for myndighetene, og at denne kunnskapen vil bli løftet oppover i systemene og inn i politikken bit for bit. For eksempel kan det tenkes at synliggjøring av voldsutsatte kvinner som fattige aleinemødre har formidlet kvinnes behov for lønnet arbeid og det å ha egen og selvstendig økonomi, eller også behov for barnehageplass, over tid. Erik Dammann refererer til dette som en «naturlig» bevegelse: at politikk skapes som «ringer i vannet», der de små tingene speiler de store og inngripende problemene.³⁸¹ Tesen er at et individnivå henger tett i hop med et samfunnsnivå eller et politisk nivå, bare folk blir bevisst på sammenhengen.

At en må bero seg på folks bevissthet for å politisere enkelthistorier, kan derimot få slike prosesser til å ligne et «lottospill». Når enkelthistorier presenteres til myndighetspersoner, finnes ingen konkret styring med hvordan informasjon fra grasrota blir tolket av aktører i hjelpetjenestene. Endringer av et politisk landskap er dessuten relativt krevende.³⁸² For å kunne kommunisere noe nytt må både språket og innholdet i det som skal kommuniseres være tydelig. Til denne prosessen trengte krisesentrene relativt mange analyseverktøy som ikke lå implisitt i den flate organisasjonsformen. Det er da også dette den danske psykologen Lars Hem viser til fra lignende forhandlingsprosesser ved forsøksgymnaset i Bærum.³⁸³ Forsøksgymnaset var både maktutjevne og inkluderende, men hadde ikke noen strategi som kunne hjelpe til med å etablere en ny type tenkning. De utviklet aldri et alternativt språk eller alternative måter å forstå verden, men presenterte seg i den verden de protesterte mot – som om det var mulig for myndighetene å ta opp i seg de alternative forståelsesmåtene innenfor de rammene som allerede forelå. Når flate og alternative organisasjoner ikke kan bygge et sterkt språk som tydeliggjør det ideologiske fundamentet, blir grasrotbevegelsen absorbert inn i tenkningen til den som har størst definisjonsmakt, skriver Hem videre. En formidling av en alternativ forståelse og ideologi, må med andre ord komme i forkant av en presentasjon eller forhandlinger med myndighetene.

Ved krisesentrene ble, som nevnt, ikke informasjon fra de mishandlede kvinnene systematisert i den hensikt å løfte frem den personlige erfaringen som felles politikk.³⁸⁴ Det som skjedde, var at krisesentrenes forhandlinger

381 Dammann 1979

382 Se Busch et al. 2010.

383 Hem 1971

384 Se Haukaa 1982.

med hjelpetjenestene i det praktiske sporet gradvis bidro til å synliggjøre enkelthistorier som passet inn i myndighetenes syn på de voldsutsatte. Dette var historier som beskrev de voldsutsatte kvinnenenes personlige problemer, mer enn å synliggjøre samfunnets skeive fordeling av makt mellom kjønnene. For å kunne tilby hjelp til de voldsutsatte, kom krisesentrenes aktiviteter til å få et tettere bånd til hjelpetjenestene. I nestes kapittel skal vi se nærmere på hvordan dette utviklet seg i det politiske sporet.

KAPITTEL 8

Å nærme seg en endring

Utfordringer i det praktiske sporet, der de mishandlede kvinnene og krisesentrene møtte aktører fra hjelpetjenestene, ble etter hvert et spørsmål for landsmøtene i det politiske sporet. Landsmøtets hoveddilemma var å balansere krisesentrene som en protestorganisasjon og samtidig tilfredsstille hjelpetjenestenes ønsker om å gjøre et profesjonelt arbeid i møte med de mishandlede kvinnene. Et første steg var at landsmøtet inviterte representanter for myndighetene inn i virksomheten. Samtidig skjedde store endringer i samfunnet. Hjelpetjenestene var i vekst, og mange kvinner kom etter hvert til å få sitt arbeid innenfor den psykososiale hjelpetjenesten, som for eksempel på sosialkontor eller i behandlingsapparatet. Den avgjørende endringen av krisesentrene kom derimot innenfra, da tre sentre brøyt ut i protest mot den måten krisesentrene ble drevet. Disse tre sentrene ønsket seg mer profesjonelt og faglig drevne sentre, og et enda tettere samarbeid med myndighetene. Denne prosessen skal vi se litt nærmere på i det politiske sporet, og starter med forholdet mellom landsmøtet og myndighetene, og hvordan landsmøtene som kom til å endre seg betraktelig over tid.

Landsmøtene og myndighetene

Notater fra landsmøtene viser ikke noen spesiell ideologisk eller faglig diskusjon om hjelpetjenestenes forståelse av kjønn. Ved landsmøtene har det imidlertid funnet sted flere debatter om krisesentrenes rolle overfor myndighetene. Krisesentrene var både annerledes enn det myndighetene sto for, men de var også avhengige av å bli finansiert av staten. Myndighetene var fiende og «storebror» i ett. Fra 1980 til 1986 er det spesielt to temaer som utkrystalliserer seg ved landsmøtene: graden av samarbeid med myndighetene og hva dette skulle innebære for krisesentrenes fremtid, og hvilken betydning myndighetenes finansiering av krisesentrene skulle få for krisesentrenes rolle som selvstendig protestorganisasjon. Fordi myndighetene

finansierte driften av sentrene, ønsket de også å bestemme over krisesentrene. De ville ha noe tilbake. Kriesesentrene ønsket på sin side å være et levende demokrati med en tydelig kjønnspolitikk, som ikke ville føye seg under myndighetenes måter å se vold mot kvinner. Samtidig dreide dette seg om sikkerheten til voldsutsatte kvinner. Å slippe taket i de voldsutsattes beskyttelsesbehov, der myndighetene verken hadde vilje eller initiativ til å forstå voldens alvor, var ikke helt enkelt å gjøre for krisesentrene. Slike og lignende temaer ble lagt frem i flere brev til myndighetene. I løpet av 1983 gjøres det for eksempel et poeng av at krisesentrene ikke vil inn i kommunens administrasjon. Dette kommenteres i et internt notat fra landsmøtet i 1983: «Det er en ulempe at krisesentrene går inn under de kommunale rammetilskudd. Kriesesentrene vil bli satt opp mot andre institusjoner innen helse- og sosialsektoren, noe vi ikke finner fordelaktig.»³⁸⁵

Da det første handlingsprogrammet lå ferdig i 1983, var finansiering av sentrene en viktig del av planene fremover.³⁸⁶ Finansiering ble gitt, men dette må også sees i sammenheng med myndighetenes innstilling til krisesentrenes funksjoner. Handlingsprogrammet ga uttrykk for at krisesentrene hadde avdekket et behov for offentlig hjelp til voldsutsatte kvinner som myndighetene gjerne ville ta grep om. Landsmøtet mente derimot at myndighetene ikke hadde noen grunn til å si at krisesentrene skulle sees som en del av hjelpeapparatet, noe som kom til uttrykk slik: «Kan handlingsprogrammet forstås som en undergraving av vår virksomhet», spurte en av deltagerne på landsmøtet i 1983.

Bekymring for krisesentrenes posisjon overfor myndighetene var til stede fra første stund. I et referat fra et møte ved et relativt stort kriesesenter, den 22. november 1979, er behovet for hjelpeytelser beskrevet som en utfordring fordi myndighetene ikke aksepterte krisesentrenes ståsted.³⁸⁷ Bekymringene fortsatte utover 1980-tallet og dreide seg om myndighetenes ønsker om å bestemme mer ved krisesentrene. Myndighetenes forståelse av krisesentrene ble i økende grad koblet til de voldsutsatte kvinnens behov for ytelser. I spørsmål om relevante ytelser for mishandlede kvinner sto økonomisk bistand sentralt, men også forslag om å gi de voldsutsatte psykososiale ytelser. En INAS-rapport fra 1980 som evaluerte krisesentrenes idealer og realiteter, drøftet blant annet kvinnenens hjelpebehov.³⁸⁸

385 Edborg 1987

386 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

387 Kvinnearkivet ved Sunnhordland museum, Stord.

388 Nisja & Aslaksen 1980

Rapporten viser til viktigheten av å få frem smerter kvinnene bar på, og at dette ga et grunnlag for å tilby hjelp og spesielt behandling. Dette kommer også frem i Nisja og Aslaksens undersøkelse fra 1979, som viser at mange aktører og ansatte i sosialtjenesten ønsket krisesentrene velkommen, men ikke som en selvstendig protestorganisasjon.³⁸⁹ Forslaget var at hjelpeinstansene og krisesentrene burde samarbeide om de samme klientene. Dette gjaldt også politiet, som burde henvise voldsutsatte kvinner til ulike hjelpetytelse. Nisja og Aslaksen intervjuer sosionomer fra sosialkontor i Oslo og viser til datidens holdninger til krisesentrene som et tilbud til myndighetene, der hjelpetjenesten og krisesentrene kunne «henvise til hverandre, ved gjensidig å formidle kontakt». Myndighetene har ikke primært ønsket å intervensere mot kvinnenens vilje, men gi dem et tilbud som skulle være til hjelp, eller sagt med Nisja og Aslaksens vurderinger av myndighetenes forslag:

Det påpekes at ikke-intervensjonsprinsippet bidrar til en fastfrysning av forhold som er destruktive – for enkeltindivid og for samfunnet. Intervensjonsprinsippet ble definert som «både» det å bidra til å avsløre den private volden mot kvinner, og å yte bistand til mishandlede kvinner.³⁹⁰

Dette ble skrevet i 1980, og en kan godt forstå dette dit hen at krisesentrene i realiteten ikke var et sted der de voldsutsatte skulle utvikle seg på egne premisser, men en døråpner som skulle få flest mulig voldsutsatte til å gi seg til kjenne. En slik innstilling kan forstås som både rimelig og betimelig tatt i betraktning den retningen samfunnet utviklet seg utover 1980-tallet. Velferdsstaten var i fremvekst, og myndighetenes ønsker om å ta ansvar for vold i hjemmet var tiltagende.³⁹¹

Myndighetene ønsket å engasjere seg i arbeidet med vold mot kvinner i stedet for å overlate dette til frivillige, slik dette er vist til i kapittel 3. Begrunnelsene var at myndighetene ønsket å lette de frivillige fra en byrde, og at myndighetene hadde en bedre forutsetning til å kunne skape en helhetlig politikk.³⁹² I dette finnes en tro på at myndighetene faktisk kunne møte de mishandlede kvinnene på en god måte, og at den profesjonelle verden var best egnet til å løfte kvinnene opp og frem. I tråd

389 Nisja & Aslaksen 1979: kapittel 6.8

390 Nisja & Aslaksen 1980: 89

391 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

392 Sosialdepartementet 1976

med dette spør Jonassen om et moderne samfunn kan lene seg til at private organisasjoner vil ta hevd på det å definere og forstå mishandling av kvinner: «I den moderne velferdsstaten vil mange mene at samfunns-skapte problemer skal løses av det offentlige. Det kan derfor virke paradoksalt at en privat organisasjon ønsker å ha ha [sic] hevd på løsningen av kvinnemishandlingsproblemet.»³⁹³

Evalueringen fra Jonassen har visse likhetstrekk med det som kommer frem i Aslaksrud og Bødals rapport om vold mot kvinner.³⁹⁴ Tanken var at kvinnene hadde behov for flere ytelser samtidig, og at det var tungvint for kvinnene å henvende seg til mange tjenester etter hverandre som ikke snakket sammen eller kjente til hva de andre gjorde av ulike vedtak. Dersom en kvinne trengte både barnehageplass og arbeid, kunne for eksempel myndighetene stille opp med et mer helhetlig tilbud innen flere livsområder samtidig. For å få til dette, foreslo Aslaksrud og Bødal at myndighetene skulle sette i sving et samarbeidsteam som allerede fra starten av skulle samle seg om klientens behov, eller sagt med forfatterne: «Vi foreslår formalisert samarbeide mellom politi, helse- og sosialetat, slik at politiet har en fast instans å henvende seg til i disse tilfeller, f.eks. en døgnvaktjeneste a la sosialvaktjeneste, dit kvinnen kan overføres etter at anmeldelse er inngitt.»³⁹⁵

Utover hele 1980-tallet, og spesielt etter handlingsprogrammet i 1983, har myndighetenes initiativ dreid seg om å skape bånd og lage forbindelser til krisesentrene som om disse skulle være en del av velferdstjenesten. Dette kom også til å prege krisesentrenes dialog med myndighetene. I løpet av 1983 skrev landsmøtet brev til Sosialdepartementet og Forbruker- og administrasjonsdepartementet med en anmodning om å legge til rette med «retningslinjer for samarbeid mellom dem og myndighetene». At landsmøtet foreslår regler for samarbeid kan godt forstås som en måte å søke en balanse mellom krisesentrenes egenart og myndighetenes kvinneundertrykkende syn på mishandlede kvinner. I Bergen den 26. og 27. november 1983 ble det laget et forslag til hvordan denne knuten kunne balanseres: «Landskonferansen ser på samarbeid med og utvikling av det offentlige hjelpeapparat som nødvendig for å kunne skape et bedre tilbud til brukerne og en holdningsendring vedrørende kvinnemishandling.»³⁹⁶

393 Jonassen 1989: 22

394 Aslaksrud & Bødal 1986

395 Aslaksrud & Bødal 1986: 116

396 Edborg 1987

Selv om de fleste sitater fra landsmøtene kommer fra aktører som har ønsket seg et nærmere samarbeid med myndighetene, fantes også noen kritiske røster. Spesielt har enkelte vært bekymret for krisesentrenes sær egenhet og for statens makt og innhold. Dette tas blant annet opp ved landskonferansen i 1986 i den store debatten om finansiering av sentrene: «Hvis kommunene får det fulle finansieringsansvaret, kan det føre til at krisesentrene mister sitt særpreg.»

Sitatet ovenfor viser at enkelte krisesentre var helt klar over hvilke utfordringer som lå i det å forhandle med og protestere mot de samme myndighetene som de også var totalt avhengige av. Dette dilemmaet har fulgt krisesentrene gjennom mange år som en gordisk knute. Oslo krisesenter beskrev den nesten maktesløse relasjonen mellom krisesentrene og myndighetene som et problem allerede i 1983:

... at vi blir absorbert av det systemet vi motarbeider, at vi blir offer for behovene og kravene til myndigheter og offentlige instanser. Det kan ofte se ut som om vi ikke kommer noen vei med mindre vi går inn på deres premisser. Etter en stund er det da ikke vi som bestemmer hvordan Krisesenteret skal drives. Dette gjelder økonomi, organisasjonsform, driften av krisesenteret osv.³⁹⁷

Frykten for å bli spist opp av de statlige ordningene er et gjentakende tema ved landsmøtene, men også et tema med en dobbeltbunn. På den ene siden fantes en bekymring for myndighetenes måter å se de voldsutsatte. I dette lå også en bekymring for at krisesentrenes idealer skulle gå tapt. På den andre siden ble vakter oppfordret til å begrense sin rolle som støttespillere for de mishandlede kvinnene. Krisesentrenes vakter skulle ikke ta del i noen faglig vurdering av de voldsutsatte, men overlate dette til de profesjonelle. I et referat fra et møte 22. november 1979 i krisekomiteen ved krisesentergruppa ved et relativt stort krisesenter, er balansegangen mellom krisesenteret og den profesjonelle verden tydeliggjort. Her gjøres det et poeng av at vaktene ikke måtte gå inn i en behandling av brukerne eller på annen måte ha et virke som profesjonelle hjelpere, eller som dette ble ordlagt: «Det må ikke overlates til de frivillige det som fagfolk kan gjøre.»

Ofte har debatter ved landsmøtet handlet om nettopp det å ikke blande seg i det arbeidet det offentlige burde gjøre. I et internt møte ved et krisesenter, er dette begrunnet med at frivillig innsats fort kan bli en sovepute for sosialkontorets arbeid med å hjelpe folk i nød eller at krisesenteret skulle

397 Oslo krisesenter 1983: 27

kunne fungere som «en bolig for boligsøkende». Det var det offentliges ansvar å være den profesjonelle, står det skrevet i dette møtenotatet fra tidlig på 1980-tallet. Helt frem til 1987 er det mulig å finne slike og lignende notater som viser en avgrensning mellom krisesentrenes oppgaver og det offentlige, som om sentrene var en samarbeidspartner mer enn en protestorganisasjon. Fra Tønsberg skrives det følgende fra et allmøte i 1987 etter en lang diskusjon om vaktens rolle i forhold til det offentlige: «Krisesentrene hadde en bevissthet på å ikke gjøre det offentliges oppgaver.»

Med dette ble det satt en standard for hva krisesentrene skulle engasjere seg i. På flere måter var krisesentrenes holdninger til myndighetene som samarbeidspartner i tråd med vaktens endrede engasjement, fra å være i kampmodus for et alternativt syn på de voldsutsatte til å forstå sin rolle som følgesvenn og samtalepartner for de mishandlede kvinnene. Det som var organisatoriske svakheter på grunnplanet i måter å formidle kvinnesaken gjennom enkelthendelser og personlige beretninger, ser her ut til å bli til handlingsaktivitet i det politiske sporet. I landsmøtenes tilnærming til myndighetene fantes ikke lenger noen intensjon om å endre myndighetene eller samfunnets holdninger, eller å fremme et alternativt syn på det kvinnelige voldsofferet. Det har dreid seg om å tilpasse seg den som har hatt mest makt og ressurser.

En kan godt se dette som en «naturlig» utvikling i et alt mer profesjonalisert samfunn. At de voldsutsatte kvinnene befant seg i akutt nød som myndighetene kunne bidra med å hjelpe, gjorde det også mulig for myndighetene å definere kvinnenens behov, slik myndighetene ønsket dette. Sterke krefter ved krisesentrene har i denne prosessen flyttet seg henimot de profesjonelle aktørene som en ressurs for krisesentrene. I 1985 inviterte landsmøtet blant annet en psykolog og en psykiater til å holde et innlegg om kvinner og psykiske lidelser, henholdsvis Anne Karin Clasen og Elisabeth Tjora. I den sammenheng uttaler psykiater Tjora at hjelpeapparatet i større grad ønsker å engasjere seg i de mishandlede kvinnenens liv. Innlegget til Tjora refereres slik ved landsmøtet i 1985:

Skepsisen mot faghjelp må byttes ut med krav til faghjelp. [...] Elisabeth Tjora sidestilte offeret for kvinnemishandling med krigsofre eller gisler når det gjelder psykiske ettervirkninger. Det er nå på tide at det faglige hjelpeapparatet begynner å ta kvinnemishandling alvorlig.³⁹⁸

Nå skal en ikke se bort fra at psykiatrien har hjulpet mishandlede kvinner og deres barn ut av en voldelig situasjon, selv om det er vanskelig å finne data på nettopp dette. Psykiatriens syn på vold mot kvinner sto imidlertid for det motsatte av det som ble løftet frem av både krisesentrene og feministene tidlig på 1970-tallet. Å ta ofrene på alvor handlet i sitatet ovenfor om å forstå de mentale konsekvensene mer enn å forstå kvinnene som handlende subjekter med innsikt i eget liv. Psykiatrien var lite opptatt av de mishandlede kvinnene som likeverdige andre kvinner, men hadde sitt fokus på mennesker i avvikende situasjoner som syke.³⁹⁹ Samtidig kan en forstå denne utviklingsprosessen som en del av et paradigmeskifte, der andre fagfolk enn psykiatere har fått utvikle sine perspektiver på nettopp voldens mentale konsekvenser.⁴⁰⁰

Å inkludere velferdsstaten

I løpet av 1980-tallet ble det, utenfor krisesentrene, utviklet en del ytelser og hjelp til mishandlede kvinner basert på en psykologisk behandling og diagnosesetting.⁴⁰¹ Fra 1982 og utover ble det for eksempel laget et beredskapshjem for mennesker i krise ut fra tanken om at også vold var en krise som dreide seg om et psykiatrisk problem.⁴⁰² En kan ikke se bort fra at slike endringer i samfunnet har påvirket krisesentrenes aktiviteter. Ved å invitere en psykolog og en psykiater inn i krisesentrenes virksomhet, var det nettopp de mentale perspektivene på det kvinnelige offeret som fikk fotfeste. I et innlegg fra psykolog Anne Karin Clasen ved landsmøtet i 1985 viser blant annet hvor viktig det var, for hjelpetjenestene, at krisesentrene kunne avdekke mentale problemer i møte med mishandlede kvinner. Dette er gjengitt på denne måten:

En del kvinnelige psykologer og psykiatere er opptatt av at vi trenger forskning og forskning av ulike slag, for å utvikle alternative behandlingstilbud til mishandlede kvinner. Det er nylig utarbeidet en innstilling som foreslår et forskningsprogram med nettopp dette siktemål. Jeg oppfordrer med dette krisesentrene til å gå ut med de problemene jeg vet dere ser, og kreve at det såkalte profesjonelle hjelpeapparatet rustes til å kunne gi kvinner som er mishandlet, mer profesjonell hjelp enn de har gjort til nå.⁴⁰³

399 Se Nisja 1983.

400 Se Justis- og beredskapsdepartementet 2021.

401 Se for eksempel Svestad 1980.

402 Se Schjelderup 1985.

403 Edborg 1987

Det var også i myndighetenes interesse å få til en dialog mellom krisesentrene og de profesjonelle, om en legger til grunn handlingsprogrammet for 1983.⁴⁰⁴ I handlingsprogrammet etterlyses, som nevnt, flere opplysninger om de mishandlede kvinnene, og ikke minst ønsket myndighetene å vite mer om de mishandlede kvinnes behov. Hvordan myndighetenes forståelse av de mishandlede kvinnes behov ble beskrevet, var til dels et diskusjonstema ved krisesentrene. Spesielt gjaldt dette vakter og ledere som kjempet for å beholde plattformen og kampen for et alternativt syn på de voldsutsatte kvinnene. Selv om en del fagfolk hadde endret innstilling til vold mot kvinner i løpet av 1980-tallet, fantes det også gamle forestillinger om kvinner utsatt for vold. Dette viser for eksempel psykiater Elisabeth Tjora til så seint som i 1996, der hun i en artikkel påpeker hvor vanskelig det har vært for psykiatrien å få øye på vold mot kvinner.⁴⁰⁵ Hva dette kan komme av, er vanskelig å svare på, skriver forfatteren.

Det som er viktig å få frem her, er at krisesentrenes valg om å gi etter for myndighetenes perspektiver skjedde i en tid med store endringer på flere områder i samfunnet som vedrørte forståelsen av vold mot kvinner. Endringer i tiden kom til å føre med seg flere fagfelt og perspektiver som kom til å formidle ulike typer syn på kvinner og kjønn og menneskesyn generelt sett, skriver sosiologene Arnhild Taksdal og Karin Widerberg.⁴⁰⁶ Den store forskjellen, i hvert fall i synet på kvinner og vold og kjønn, var at biologisk funderte teorier som var blitt brukt i forståelsen av kvinners liv tidligere, var i endring henimot en forståelse av kvinnelivet og kvinne-rollen som en følge av læring og psykososiale prosesser. Tesen var at vi alle blir mennesker gjennom andre menneskers forståelse av våre liv. Vi er våre erfaringer, vi formes av hva andre mennesker ser i oss. I Hydén søken etter rådende faglige perspektiver og ideologier i Skandinavia på 1970- og 1980-tallet som redegjorde for vold mot kvinner, fremsto individfagene, som for eksempel psykologi og pedagogikk, som de maktsterke i å definere både menneskets væren og mellommenneskelige relasjoner.⁴⁰⁷ Individfagene var i fremvekst og fikk en ledende posisjon i det å frembringe kunnskap om vold i nære relasjoner, ikke bare i Sverige. I hele Europa vokste det frem individrettet kunnskap om kvinner utsatt for vold i hjemmet. Her sto spesielt psykologifaget sterkt, ikke bare i kraft av å kunne

404 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

405 Tjora 1996

406 Taksdal & Widerberg 1992. Se også Hammerlin & Larsen 1997.

407 Hydén 1995. Se også Hindberg 1984.

hjelp, men også som et fag som kunne forklare voldens opphav og vesen på en annen måte enn den biologisk orienterte determinismen, skriver forfatteren videre.

At krisesentrenes aktiviteter etter hvert førte til et enda tettere samarbeid med hjelpetjenestene, kan her sees på som en naturlig utvikling i et alt mer profesjonalisert samfunn med fokus på hjelpetrengende mennesker. I løpet av både 1970- og 1980-tallet fantes en stor vekst i ulike hjelpeprofesjoner, skriver Wærness.⁴⁰⁸ For mange vakter, og for kvinner ellers i samfunnet, betød økt profesjonalisering av hjelpetjenestene et løft og et springbrett inn i yrkeslivet. Utdanning for kvinner var ikke lenger noe for de få, men ble sett på som en selvfølgelig endring som vedrørte kvinner flest. Fra 1980-tallet og henimot 1990-tallet fantes en tiltagende profesjonalisering av omsorgsfagene og tilveksten av profesjoner innen sosialfag og helse. Dette var en direkte følge av en velferdsstat i utvikling som i stor grad ble besatt av kvinner, spesielt fra middelklassen, skriver Kari Wærness. Enkelte vakter forteller da også hvordan kontakten med krisesentrene ble en vei inn i yrkeslivet. De gikk på kurs og de ble vant til å tenke at de kunne duge på arbeidsmarkedet. Flere av dem tok utdanning i voksen alder. Mange kvinner valgte seg en skolering som tilhørte ulike hjelpeprofesjoner knyttet til statlig forvaltning, og utdannet seg for eksempel til sykepleiere, hjelpepleiere, psykologer, barnevernspedagoger eller sosionomer. I utviklingen i samfunnet som tok form i den perioden, var det derimot ikke alle kvinner som fikk være med i det store felleskvinnelige løftet, sa professor i sosialpsykologi, Berit Ås, til NRK 11. april 2018.⁴⁰⁹ Hun refererte blant annet til at enkelte kvinner ikke fikk utdanning, men ble værende i fattigdom, noe som på lengre sikt har gitt disse kvinnene dårlige muligheter for å bli hørt og sett som likeverdig andre kvinner.

Enkelte av dem som fikk tatt del i godene, hadde også erfaringer som vakter ved krisesentrene. I forhandlinger med hjelpetjenestene fikk vaktene ta del i fagfelt som var i vekst og utvikling. Å bli kjent med den profesjonelle sfæren handler blant annet om å få kjennskap til både faktiske arbeidsoppgavene og hvordan profesjoner forvaltet sin fellesforståelse av gitte problemer. En deltagelse eller tilknytning til et profesjonelt felt, vil også innebære en viss endring av et ståsted og tenkemåte, skriver den

408 Se Wærness 1977, 1982.

409 Ås 2018

franske sosiologen Loïc Wacquant.⁴¹⁰ Foranderligheten vil her tenkes å bestå i tidligere erfaringer som smelter sammen med nye erfaringer og innfallsvinkler som skaper en sort innforstått måte å tenke på.⁴¹¹ Denne typen foranderlighet passer på flere måter inn i fremtredelsen av en ny form for feminisme som vokste frem på 1980-tallet. Det handlet om en feministisk retning som statsviter Janneke Van der Ros kaller femokrater.⁴¹² Betegnelsen kommer opprinnelig fra Australia, der den oppsto sammen med alternative feministiske organisasjoner på 1990-tallet. Dette var organisasjoner som etablerte seg utenfor staten, men samtidig med et politisk påtrykk rettet mot statsforvaltningen. Forventninger femokratene la frem, var at staten skulle sette i verk den feministiske innsikten gjennom ytelser og programmer som tok vare på kvinnes behov. Målet til femokratene var å få staten til å arbeide aktivt for likestilling og legge til rette sine tiltak for kvinner, eller sagt med Van der Ros:

Fenomenet femokrat er uttrykk for på den ene side statens behov for kunnskaper om kvinners livsbetingelser og erfaringer, og feminister har den nødvendige ekspertise til utforming og iverksetting av kvinnevennlig eller kvinnesensitiv politikk. Og det er på den annen side uttrykk for feministenes tro på muligheten for gjennomslag i likestillings- og kvinnespørsmål gjennom deltagelse i den offentlige forvaltning.⁴¹³

Med dette som bakteppe kan en godt forstå forhandlinger mellom krisesentrene og myndighetene som en læringsprosess der endringer av samfunnsforhold kom til å gripe inn i krisesentrenes virksomhet. Da spørsmål om profesjonell deltagelse kom tettere på vaktene som en realitet, skulle dette få en spesiell betydning. Fra tiden før krisesentrene, fantes en delelinje i den feministiske diskusjonen, skriver Hellesund.⁴¹⁴ Delelinjen handlet, som nevnt tidligere, blant annet om hvorvidt den nye kvinnerollen skulle medføre bedre rettigheter for husmødre eller forventninger og «hjelp» til å få flest mulig kvinner ut i yrkeslivet på linje med menn. Det fantes imidlertid et annet skille som fikk grobunn gjennom forhandlinger mellom krisesentrene og hjelpeprofesjonene. Dette skillet handlet om alle kvinner som likeverdige. Ved Oslo krisesenter ble for eksempel likeverdstanden praktisert ved at tidligere mishandlede kvinner kunne arbeide ved

410 Wacquant 1995

411 Se Bourdieu 2007.

412 Van der Ros 1996

413 Van der Ros 1996: 200

414 Hellesund 2013

sentrene.⁴¹⁵ Dette kom imidlertid til å endre seg. De som ønsket seg et profesjonelt arbeid innenfor velferdsstatens tjenester, måtte endre synet på voldsutsatte kvinner og se på dem mer som klienter enn som likeverdige «medsøstre».

Fra forhandling til forandring

Uavhengig av hvilken tjeneste det er snakk om, viser Ann-Mari Lofthus til et gap mellom det å forstå folk flest og det å forstå klienten.⁴¹⁶ Dette gapet har eksistert lenge, men skjøt fart fra 1970-tallet med økt profesjonalisering og inngrep og ytelser rettet mot enkeltindividet. Gapet handler om at klienten i mange tilfeller er beskrevet i negative termer innenfor en «vi og dem»-følelse. Dette innebærer at «den andre», altså klienten, lett fremstilles som problematisk med egenskaper ingen vil være i besittelse av. Dette samme forholdet viser også sosiologen Jock Young til som et økende problem i møter mellom minoriteter (Young viser spesifikt til innvandrere) og majoriteten i vårt moderne samfunn.⁴¹⁷ At gapet oppstår, betyr ikke at dette er en styrt intensjon fra myndighetenes side, men handler om en prosess som bidrar til å styrke den profesjonelles identitet, skriver Young. Det profesjonelle blikkets bakside kan også kjennes igjen fra Norge. I vårt moderne samfunn er det å ha en personlig erfaring sett på som et hinder mot saklighet og gode vurderingsevner, skriver også sosiologen Greta Skau.⁴¹⁸ Personlige erfaringer skygger over evnen til å ta en balansert vurdering av andres liv og hindrer en god profesjonell utvikling. Å identifisere seg med en som bærer på erfaringer som mishandlet, butter mot den profesjonelle innsikten. Etter hvert som profesjonalitetens blikk på de voldsutsatte økte i omfang, ble denne typen tenkning ble mer og mer aktuell i forståelsen av vold mot kvinner.

Overgangen fra å være en vakt som så seg selv som likestilt med de voldsutsatte, til å bli profesjonell, ble mer og mer utfordrende utover 1980-tallet, skriver også feministene Rosemary Aris, Gill Hague og Audrey Mullender om krisesentrene i Storbritannia.⁴¹⁹ Etter hvert som krisesentrene utviklet seg var ikke den hverdagslige innsikten og livserfaringer noe

415 Se Jonassen & Stefansen 2003.

416 Lofthus 2008

417 Young 2007

418 Skau 2003

419 Aris et al. 1995

kvinnene trygt eide og forvaltet uten motstand, skriver forfatterne. Tvert om finner de at den erfaringsbaserte kunnskapen ble mindre og mindre verdsatt. Spesielt ble dette synlig gjennom de som arbeidet ved sentrene i tiden etter at de selv var blitt utsatt for vold. Disse vaktene ble gradvis sett på som mindre innsiktsfulle enn de som ikke hadde personlige opplevelser av volden. Enkelte vakter som hadde erfart vold, hadde også en solid fagbakgrunn og hadde mer faglig kompetanse enn de som var fast ansatt. Når disse vaktene søkte arbeid ved krisesentrene ble ikke fagkompetansen sett på som viktig. Derimot ble de personlige opplevelsene sett på som forstyrrende for den enkeltes profesjonalitet. Holdninger til de tidligere voldsutsatte ble gjerne pakket inn i omtanke og betegnet som «being in the experience», eller sagt med forfatterne:

Analysis of interviews with survivors, workers and professionals in the study suggests that the reconstruction of the identity of survivors as «being in the experience» is one of the key unacknowledged barriers to their direct participation in service provisions and policy making.⁴²⁰

Denne redegjørelsen for det å se på erfaring som en belastning kommer også frem ved krisesentre her til lands, både på 1980-tallet og opp mot vår egen tid. I en rapport finner Wenche Jonassen og Kari Stefansen at flere sentre har tatt et standpunkt i løpet av 2002 om at voldserfaring ikke er attraktivt dersom man ønsker å arbeide som vakt:

Etter hvert har enkelte krisesentre inntatt et standpunkt om at det å ha vært utsatt for vold ikke nødvendigvis er en ressurs i arbeidet med mishandlede kvinner, spesielt hvis man ikke har arbeidet seg gjennom sine egne problemer på en tilfredsstillende måte.⁴²¹

Å bearbeide livets mange oppoverbakker er en diskusjon for seg selv. Å forklare de mishandlede kvinnenes erfaring som problematisk, var det motsatte av det kvinnesynet som ble postulert ved krisesentrene i startfasen. Det kritiske blikket på voldsutsatte kvinners erfaringer handlet derimot ikke om det å ha en erfaring generelt sett, men om den type erfaring enkelte fagfelt har innlemmet som et eget forskningstema. Med dette ble makten forskjøvet mellom kvinner som kan definere andre kvinner, og

420 Aris et al. 1995: 161

421 Jonassen & Stefansen 2003: 175

kvinner som blir definert, dersom de trenger ytelse og støtte. Synet på mishandlede kvinner som likeverdige og selvstendig handlende var på retur, og var også en vesentlig del av den splittelsen av krisesentrene som kom tidlig på 1990-tallet.

Splittelsen i synet på de mishandlede kvinnene og forholdet mellom de voldsutsatte og statens profesjonelle aktører var et stadig tilbakevendende spørsmål ved landsmøtene og ved krisesentrene. Gradvis kom imidlertid krisesentrene til å lene seg mer og mer i retning kravene myndighetene stilte til måter å hjelpe de mishandlede kvinnene. Det handlet om den som hadde mest makt, og det handlet om tilgang på materielle og faglige ressurser. Debattene som fulgte kom spesielt til å dreie seg om forholdet mellom det profesjonelle perspektivet, båret frem av myndighetene, og et hverdagsperspektiv, som tok utgangspunkt i de mishandlede kvinnenes erfaringer. Fra 1991 kom denne debatten til å skyte fart, ikke mellom et enhetlig krisesenter mot myndighetene, men som en splittelse internt ved krisesentrene som kjempet mot og med myndighetenes innblanding.

Selv om krisesentrene hadde forhandlet med myndighetene i mange år om deres syn på kvinner utsatt for vold, og delvis også gitt etter for myndighetenes krav, var det likevel et lite jordskjelv da fraksjoner internt ved krisesentrene synliggjorde sine synspunkter om driften. Enkelte aktører ønsket ikke lenger å være i en forhandlingsposisjon, men ønsket å overlate det meste til myndighetene.

Konflikten eskalerte i 1991, da tre krisesentre brøyt ut av Krisesenterforbundet for å starte for seg selv. Krisesentrene i Follo, Fredrikstad og Telemark dannet så Norsk krisesenterforbund (NOK).⁴²² Fra ekstraordinær landskonferanse for krisesentrene i Fredrikstad 26. april 1991 heter det at de tre sentrene har gått ut i media om denne splittelsen før de hadde avklart dette internt, noe som kan tenkes å ha ført til en spisset diskusjon som kom til å prege krisesentrene i årene som kom. De tre sentrene mente at vold var et ansvar som burde imøtekommes med profesjonelle ytelse og i sin grunnstruktur være profesjonelt drevet.

422 Interndokumenter fra et krisesenter. I 1994, tre år etter etableringen av Norsk krisesenterforbund, ble Krisesentersekretariatet (også kalt KS) opprettet som selvstendig organisasjon, men med noen av de samme perspektiver som det gamle Krisesenterforbundet. Krisesenterforbundet (KS) inngikk i Krisesentersekretariatet. Norsk krisesenterforbund ble avvirket 1. juli 2015. Se <https://www.krisesenter.com/>

Bakgrunnen for dette var en forståelse av at alvorlige hendelser som vold verken kunne eller burde overlates til tilfeldige entusiaster som hadde et avgrenset fokus på kvinner. Forslaget fra de som brøyt ut, var at sentrene burde rette sitt fokus på vold i nære relasjoner generelt, og ta imot unge mennesker i krise, etablere mødregrupper, sorggrupper, mødre hjem og være et senter for alle typer familieproblemer, og at det også måtte kunne drives terapi ved sentrene. De tre sentrene ønsket seg et helt annet krisesenter, der volden sto i sentrum, uavhengig av hvem som ble rammet av den.

Krisesenterforbundet var den sammenslutningen som hadde flest sentre i sin organisasjon, noe som varte frem mot vår egen tid. Krisesenterforbundet hadde utover 1990-tallet en tydelig ideologisk linje der vold fortsatt ble sett på som et kjønnet problem. Dessuten ønsket de å ha et raust og romslig krisesenter som et lavterskeltilbud som åpnet dører for de voldsutsatte. Begrunnelsen var at stengte dører ville fordre en utsiling og vurdering av hvem som kunne motta beskyttelse eller ikke. Dette ville hindre kvinnene i å oppsøke hjelp, selv om ordlyden i plattformen ble stående (en kort periode) for nesten alle krisesentrene som fortsatte som medlemmer av Krisesenterforbundet.

Det Krisesenterforbundet var aller mest bekymret for etter splittelsen i 1991, var at de tre krisesentrene som nå var tilknyttet Norsk krisesenterforbund, skulle innføre et foreldet syn på vold mot kvinner. Norsk krisesenterforbund, som sto for den profesjonelle linjen, tenkte seg at det nettopp var profesjonaliteten som kunne gi de mishandlede kvinnene en bedre forståelse av sin egen situasjon. Krisesenterforbundet ønsket seg fortsatt et krisesenter der volden ble sett på som et kjønnet samfunnsproblem og uroet seg for at vold mot kvinner ble usynliggjort, som følge av en mer individorientert og psykososial måte å drive sentrene. Dette temaet ble formulert i interne notater og var et tema i samtaler mellom vaktene, men også på det ekstraordinære landsmøtet som ble holdt i 1991. Der står det blant annet skrevet at «krisesenterbevegelsen anser derved at begrepet kvinnemishandling står i fare for å havne i en gråsoner».⁴²³

Protester mot endringer kan godt forstås som et nødtopp fra de som fortsatt ønsket å arbeide med den politikken krisesentrene hadde stått for.⁴²⁴ På dette området fortelles det fra flere krisesentre om relativt harde

423 Notat om dette er funnet flere steder, og består av kun én side. Ingen av dem er datert, annet enn med årstall.

424 Jonassen & Stefansen 2003

diskusjoner. Uenighetene var mange og kan speiles i bekymringene Rachel Paul la frem i et innlegg ved krisesentrene landsmøte i 1993, som er blitt gjengitt som særtrykk.⁴²⁵ At det offentlige har engasjert seg i volden som et alvorlig problem, er en viktig sak både for ofrene og for krisesentrene, skriver Paul. Men dette har også ført med seg det Paul kaller «giverens makt» og krav om mer innsyn og påvirkning av driften. I krav om økt profesjonalisering ved krisesentrene, lå en økt fare for en tiltagende institusjonalisering, byråkratisering, «klientifisering» og «pasientifisering» av de mishandlede kvinnene, eller som Paul uttrykker dette:

Noen kvinner og sentre har satset mindre og mindre på ideologi og mer og mer på å etablere seg som et «tiltak». Innenfor disse «tiltakene» tar en utgangspunkt i det enkelte individ, og mishandlingsproblematikken blir taklet og omhandlet på individnivå.⁴²⁶

Kritikk av profesjonaliseringen av sentrene skal imidlertid ikke sammenblandes med det å ta individuelle hensyn. Spørsmål som Paul fremsetter, handler om økt fokus på ofrene som bærere av personlige problemer, mer enn det å rette fokuset mot volden som et samfunnsproblem som stadig rammer nye ofre, nye kvinner og ikke minst mange barn som får en urolig oppvekst. På dette området er Pauls redegjørelser for hvordan vi håndterer vold i nære relasjoner i dag langt forut for sin tid. Det Paul viser til, er en vekst i måter å se ofrene på som allerede da splittelsen var et faktum hadde økt enormt i omfang: å se kvinner utsatt for vold i hjemmet som mentalt skadet, noe nyfeministene i sin tid protesterte imot. At det ble rettet en bekymring mot myndighetenes syn på de mishandlede kvinnene, er ikke synonymt med en protest mot profesjonaliseringen som sådan. Det handler mer om en bekymring for det profesjonelle blikkets innhold og perspektiver og myndighetenes syn på vold mot kvinner.

Den samme måten å se utviklingen på finnes hos Laugerud, som velger å kalle denne historiske prosessen for en profesjonskamp.⁴²⁷ Det handlet om hvorvidt krisesentrene skulle være profesjonelt drevet eller ikke. Her er det relativt vanskelig å se hvilke «profesjoner» som strides mot hverandre, siden det var snakk om en politisk organisert protestbevegelse mot myndighetenes profesjonelle makt. Kampen var relativt ensidig og

425 Paul 1993

426 Paul 1993: 4

427 Laugerud 2009

handlet om hvorvidt krisesentrenes ideologier skulle ha større kraft enn det tradisjonelle profesjonsblikket som hang tett sammen med velferdsstatens rasjonale. Her var Laugerud klar på at de mishandlede kvinnene kan ha flere fordeler av at sentrene ble profesjonalisert: «Argumentene for formalkompetanse handler om at kunnskap kan sikre likebehandling av kvinner, fordi kunnskap kan skape aksept for forskjeller mellom kvinner og gi innsikt i ulike reaksjoner på vold.»⁴²⁸

Å drive profesjonelt arbeid betinger blant annet at den flate strukturen måtte byttes ut, skriver Laugerud om dette forholdet. Flat organisering kan, ifølge Laugerud, langt på vei kalles en foreldet måte å organisere et arbeid på. Spesielt forstår forfatteren den flate organisasjonen som lite egnet der velferdsstaten skulle overta arbeidet med voldsutsatte kvinner. For å skape et mer profesjonelt drevet senter var det vesentlig å gå inn med en mer spisset og hierarkisk organisasjonsform, tilpasset en maktfordeling ovenfra og ned, der de profesjonelle er satt til å ta avgjørelse på de mishandlede kvinnenenes vegne.

Troen på de nye krisesentrene som et bedre alternativ for mishandlede kvinner, ble også påpekt i 2003 fra Justis- og politidepartementet.⁴²⁹ Her gjøres det klart at en må ta med seg de gode den første etableringen av krisesentrene har gitt, men samtidig rette blikket fremover henimot en mer myndighetsstyrt tjeneste, med tilbud til ofrene som er stabile og forutsigbare: «Mye av det gode arbeidet som har blitt gjort de siste årene, lokalt, nasjonalt og i regi av private eller frivillige krefter, må heves fra prosjektstatus og prøveordninger til å bli varige endringer integrert i instansenes systemer og rutiner.»⁴³⁰

Jonassen og Stefansens beskrivelser av overgangsperioden som en vanskelig tid preget av to sideløpende og relativt uforenlige modeller: den profesjonelle og den tradisjonelle krisesentermodellen.⁴³¹ Forskjellen mellom krisesentrene handler i stor grad om det å ivareta den opprinnelige og tradisjonelle modellen for medlemmene av Krisesenterforbundet, og det å ville skape en mer profesjonell og hierarkisk styrt modell på linje med andre typer hjelpetiltak for de sentrene som stort sett var medlemmer av Norsk krisesenterforbund. Dette var derimot ikke absolutte forskjeller,

428 Laugerud 2009: 55

429 NOU 2003: 31

430 NOU 2003: 31, s. 11

431 Jonassen & Stefansen 2003

skriver Jonassen og Stefansen. Her fantes flytende overganger og ulike variasjoner.

Felles for begge modellene var at arbeidsinnsatsen i hovedsak var rettet mot kvinner og barn. Alle sentrene hadde også mål om å spre kunnskap om vold mot kvinner og at de så på seg selv som et lavterskeltilbud. Dertil hadde alle sentrene en grunnstruktur forfatterne kaller et basistilbud. Selv om dette også varierte noe, viser forfatterne til basistilbudet på denne måten:

Basistilbudet dreier seg om hjelp, støtte og rådgivning per telefon, hjelp og rådgivning til kvinner som kommer til senteret på dagtid, tilbud om overnatting i kortere eller lengre perioder for voldsutsatte kvinner og deres barn, og den praktiske bistanden kvinner får mens de oppholder seg på senteret, eller er (mer eller mindre faste) dagbrukere.⁴³²

De tradisjonelle sentrene var i denne perioden preget av å holde seg til basistilbudene, men holdt også fast på den ideologiske plattformen, skriver Jonassen og Stefansen videre om dette. De profesjonelle sentrene hadde derimot mye mer å tilby enn det som kan kalles basistilbudet. De «profesjonelle» sentrene har kunnet by på hjelp til både terapi og samtalegrupper og er dessuten bedre økonomisk rustet enn det som var tilfelle før splittelsen i 1991. Dagens krisesentre er imidlertid ikke noen grasrotbevegelse i protest mot myndighetenes kvinnesyn, slik dette kjennetegnet 1970-tallets krisesentre.

Å tenke seg de første krisesentrene som prøveprosjekt er derimot ikke en forståelsesmåte som kun kjennetegnet 1990-tallet. Denne måten å se krisesentrene ble presentert av myndighetene, både i 1979 og 1980, og ble fremsatt som begrunnelser for å bevilge penger til driften.⁴³³ En kan se dette som en måte å argumentere på for å gjøre grasrotbevegelsen levedyktig, men også som de første spirer til myndighetenes ønsker om å overta krisesentrene med myndighetenes perspektiver på vold mot kvinner, mer enn å lytte til en protestorganisasjons idealer og forståelsesmåter.

De «profesjonelle» sentrene som etter hvert har erstattet protestbevegelsen, har i realiteten bydd på mer konkret hjelp til de voldsutsatte enn det den fattige protestorganisasjonen greide å få til. I dag kan de voldsutsatte både motta terapi og delta i samtalegrupper. Sentrene er dessuten bedre

432 Jonassen & Stefansen 2003: 89

433 Ahnfelt 1987

økonomisk rustet enn det som var tilfelle før splittelsen i 1991.⁴³⁴ Dagens krisesentre har dertil en utstrakt anerkjennelse fra myndighetene og er åpne for både menn og kvinner som opplever seg utsatt for vold i nære relasjoner. Selv om kvinner utgjør hovedandelen av ofrene,⁴³⁵ er ikke volden spesifikt sett på som et kjønnnet maktovergrep, men som et omfattende folkehelseproblem.⁴³⁶ En snakker om en ny type forståelse av vold i hjemmet enn det krisesentrene sto for, innenfor en spisset organisasjonsform. Her er imidlertid ikke alt sagt. Parallelt med de gamle krisesentrenes forhandlinger med hjelpetjenestene, arbeidet også sentrene tett på et samarbeid med politiet i det praktiske sporet, og stilte krav til myndighetene om skjerpet bruk av straff for vold mot kvinner i det politiske sporet. Dette kom til å få en stor samfunnsmessig betydning. I de neste kapitlene skal vi se nærmere på dette. Vi starter med krisesentrenes samarbeid med politiet.

434 Jonassen & Stefansen 2003

435 Statistisk sentralbyrå 2022

436 Justis- og beredskapsdepartementet 2021

Politiet og kvinnemishandling

Krisesentrenes kontakt med politiet ble opprettet med hensikt om å endre politiets holdninger og synliggjøre de mishandlede kvinnenes behov for beskyttelse i en akutt krise. Det handlet om å forhandle, og etter hvert om å samarbeide med en mannlig maktinstans, som i mange år før krisesentrenes tid hadde møtt fortvilte kvinner som ringte politiet i frykt for maken sin, uten virkemidler til å ivareta de voldsutsattes behov. Politiets muligheter til å samarbeide med krisesentrene lå i datidens nye politireform, som satset på nærhet og dialog med publikum. I det som følger skal vi se nærmere på krisesentrenes kontakt med politiet og hva som preget forholdet mellom partene. Vi begynner med å se på datidens forståelse av vold og kjønn, både i samfunnet og i politiet. Den måten samfunnet forsto kvinner og menn og bruk av vold, preget også på mange måter politiets fokus.

Volden som problem

På 1970-tallet ble ikke vold mot kvinner straffeforfulgt i særlig grad. Denne typen vold ble sett på som et privat anliggende som kunne løses ved bruk av psykiatri og familieterapi. Fremtredende feminister mente at dette bidro til å usynliggjøre vold mot kvinner som et kjønnets samfunnsproblem. Da vold mot kvinner skulle kartlegges av feminister på Kvinnehuset i Oslo, fra 1976/1977 og utover, er det ikke urimelig å forstå at dette provoserte representanter for politiet og øvrighetene, forteller Tove Stang Dahl.⁴³⁷ Dahl viser blant annet til hvordan kriminologer som forespurte politiet om å kartlegge voldens omfang i 1977, ble møtt med en avvissende holdning. Spørsmål om vold mot kvinner ble sett på som rene nonsens og tøy, eller slik forfatteren har beskrevet dette: «Politiet sa at nei, det trengtes ikke.

Slik vold ble bare utøvd av noen få avvikende brutale menn, alkoholikere osv. – det var husbråk, ikke noe omfattende fenomen.»⁴³⁸

Politiets øverste ledere hadde autoritet og makt, og de var lite redde for å si fra hva de mente om vold mot kvinner der noen ville ytre seg. Når politimesteren satte seg på bakbeina og mente at denne typen vold ikke fantes, var det vanskelig å få til en dialog, forteller en av vaktene. En annen vakt forteller om en total avvisning fra en politimester som beskrev krisesentrene som en gjeng hysteriske damer. Politimesteren ville ikke snakke med dem og ikke høre på det de hadde å si: «Vi hadde en politimester som ikke likte oss. Da vi startet senteret så var vi ikke særlig populære, og politiet mente at det ikke fantes slik vold i denne kommunen og at det var bare tøv og tull å starte et slikt senter.»

Det interessante i dette utsagnet er fornektelsen av at denne typen vold var et reelt problem i politiet. Erfaring viser det motsatte. Allerede før opprettelsen av de første krisetelefonene i 1977 var vold mot kvinner et problem som verken kan kalles sporadisk eller tilfeldig, ei heller nytt i tiden. Krisetelefonen bidro mer til å synliggjøre omfanget av kvestelsene og skadene som ble påført. Volden kunne ifølge Dahl være snakk om «hode-skader, indre lesjoner, benbrudd på forskjellige deler av kroppen, selvfølgelig hevelser, blåveis og blåmerker, kutt etc.»⁴³⁹

Trass i en avvisende holdning til vold mot kvinner som et problem i politiet, har mange av kvinnene oppsøkt politiet for å få hjelp. Da Valvo gikk gjennom sykehusstatistikken for Oslo-området for 1978 og 1979 fant hun at 2 kvinner var blitt drept, 5 kvinner var blitt utsatt for kvelnings-skader, 23 var rammet av knokkelbrudd og 40 kvinner var blitt behandlet for slagskader.⁴⁴⁰ En må her anta at noen av disse sakene var et politianliggende, i hvert fall drapene, men også annen type vold. I Fodstad og Steens undersøkelse fra Økern politistasjon mellom november i 1976 og mars 1977, fant de 112 meldinger registrert som vold og bråk.⁴⁴¹ Hele 77 av disse var vold mot kvinner. Som oftest var det kvinnen selv som tok kontakt med politiet der det var snakk om trusler eller rus. Tallmateriale for hele Oslo politidistrikt viste også en faktisk økning av vold i hjemmet mellom 1971 og 1976, fra 250 til 541 saker. Det skjedde altså en fordobling av antall saker før den første krisetelefonen ble etablert. En kan med dette

438 Dahl 1994: 343

439 Dahl 1980: 21

440 Valvo 1981

441 Fodstad & Steen 1977

litt forsiktig anta at kvinners krav om likestilling og krav om et bedre liv i løpet av 1970-tallet kan ha påvirket kvinners mot til å anmelde volden, allerede før kriesesentrenes tid. Problemet var at politiet ikke så på denne typen vold som et politianliggende. Flere av de intervjuende politimennene i Fodstad og Steens forskning, viser noe av det samme. Når kvinnene oppsøkte politiet, ble de henvist til helsevesenet. Dette begrunnet politiet med at mange mishandlede kvinner hadde sosiale problemer i tillegg til volden. De mente at kvinnene var fattige, fortvilte, deprimerte og sinte. Kvinnene tilhørte ressursvake familier, eller mannen var psykopat. Noen av de intervjuede politimennene i Fodstad og Steens forskning rettet blant annet kritikk mot de kvinnelige ofrene som hadde valgt å bo sammen med det politiet kalte «ugler og subbedisser».⁴⁴² Å forstå volden som en følge av kvinnes valg av partner, var ikke uvanlig på den tiden.⁴⁴³ Her viser Aslaksrud og Bødal til lignende måter å se voldsutsatte kvinner, i hvert fall de fattige kvinnene.⁴⁴⁴ Privilegerte kvinner gikk til advokat og søkte råd fra leger og andre, skriver forfatterne, mens fattige kvinner gikk til politiet. De fattige var ressursvake på flere måter, eller som forfatteren uttrykker det: «Kvinner som anmelder sine menn er sjelden sterke personligheter i den forstand at de kan hevde sine rettigheter.»⁴⁴⁵

Opplysninger fra både Fodstad, Steen, Aslaksrud og Bødal tyder på at politiet har hatt en omfattende erfaring i å møte denne typen vold før kriesesentrene ble etablert. Likevel var det vanskelig å se denne volden som utelukkende en kriminell handling, verken for Aslaksrud og Bødal eller politiet. I sin doktoravhandling om vold mot kvinner i nyere tid, minner kriminolog Yngvil Grøvdal oss på hvilke begreper som ble brukt av politiet om vold mot kvinner på 1970-tallet.⁴⁴⁶ På den tiden skilte ikke politiet mellom vold generelt og vold mot kvinner i hjemmet, når de registrerte voldshendelser. Derimot opererte politiet med et skille mellom vold som skjedde ute på gatene og den som foregikk i folks hjem. Det som foregikk i hjemmet ble gjerne betegnet som «konemishandling, husbråk og familieproblemer». Denne måten å registrere et problem, preget politiets arbeid til langt ut på 1980-tallet og bidro til at vold mot kvinner ble skjult i de offentlige statistikkene, skriver Skjørten.⁴⁴⁷

442 Fodstad & Steen 1977: 20

443 Se Dahl 1980.

444 Aslaksrud & Bødal 1986; Bødal & Fridhov 1994

445 Aslaksrud & Bødal 1986: 114

446 Grøvdal 2011

447 Skjørten 2002

Manglende registrering og differensiering av vold, er også beskrevet av sosiologen Vilhelm Aubert i boken *Likhet og rett*, som kom ut før krisesentrene ble etablert.⁴⁴⁸ Boken redegjør blant annet for myndighetenes, og derved også politiets, manglende interesse for å avsløre kvinner og jenters posisjon i familien. Som utgangspunkt for en drøftelse viser Aubert til Rita Haakonsen, som ble voldtatt og drept av en fremmed i Bergen tidlig på 1960-tallet. Drapsmannen, Carl Jacob Schnitler, ble av mange sett på som en «god» samfunnsborger. Da den unge jenta Rita ble funnet på makabert vis i en brønn i Bergen, var hele landet i sjokk. Problemet var at like fort som nyhetene dukket opp, ble den også glemt, skriver Aubert – i hvert fall av myndighetene. I dette finner Aubert at både myndighetene og media manglet reaksjoner og refleksjoner på vold mot kvinner som noe mer enn en fæl «hendelse», eller sagt med Aubert:

Men selv her kan det jo sies, som det har vært sagt etter Schnitler-saken, at det er viktigere å lære unge piker å være oppmerksomme i trafikken enn å unngå voldsmenn. Fra mange synspunkter er den kriminalitet som finner sted innenfor det gjensidige avhengighetsnett et langt større kriminalproblem enn den som finner sted utenfor.⁴⁴⁹

Debatten som fulgte Schnitlers drap på Rita, dreide seg nesten utelukkende om de «fremmede» voldsmennene som lusket i buskene og antastet piker og kvinner på gater, i parker og i mørke smug. Slik sosiologen Håkon Lorentzen beskriver samfunnets fokus på vold i hjemmet ti år etter Auberts beskrivelse av Rita-saken, var fokuset fortsatt rettet mot vold på gatenivå som det store samfunnsproblemet.⁴⁵⁰ I kvinneåret 1975 satte for eksempel media fokus på en tiltagende voldsbølge, men det var ikke primært vold mot kvinner i hjemmene som sto i fokus. Det var volden som gjorde det utrygt å ferdes ute, spesielt for kvinner. Et eksempel på dette var voldtekter som skjedde i Oslo-området tidlig på 1980-tallet. Voldtektene ble fremstilt i media som en voldtekstbølge med påfølgende advarsler rettet mot kvinner som var uforsiktige med å være ute om kveldene og om natten. Kvinner ble generelt oppfordret til å slutte å kle seg i miniskjørt og trange bluser, forteller Tove Stang Dahl om holdningene den gangen til de som ble voldtatt.⁴⁵¹

448 Aubert 1969

449 Aubert 1969: 91

450 Lorentzen 1980

451 Dahl 1994

Som svar på voldtekter fra fremmede menn aksjonerte flere hundre kvinner med å gå i fakkeltog i noe som ble kalt «Ta natta tilbake».⁴⁵² Parolen var; vi skal ikke skremmes hjem igjen. Advarsler fra politiet om hvor farlig det var for kvinner å ferdes ute om kveldene, kan også finnes i forskning utenfor vårt eget land. I refleksjoner om det samme temaet, retter Stanko blikket mot de råd kvinner har mottatt der det har skjedd voldtekt ute på gata.⁴⁵³ Kvinner og jenter er blitt oppfordret til å sitte hjemme, og i hvert fall ikke bevege seg ut om kveldene. Dette er en dårlig vurdering av situasjonen, skriver Stanko. Mange kvinner har all grunn til å frykte det som skjer når de kommer hjem, eller sagt med forfatteren: «Women's lovers are more dangerous than the stranger on the street.»⁴⁵⁴

Et sterkt fokus på vold fra en fremmed, kan også ha hatt flere motiver enn å holde på gamle kjønnsroller og vaner, skriver sosiologen Håkon Lorentzen.⁴⁵⁵ Trusler som ble rettet mot kvinner ute i det offentlige rom har også bidratt til å samle befolkningen og ikke minst politiet, skriver forfatteren. Krefter innad i politiet ønsket et mer entydig, effektivt og straffefokusert politi, der kriminalitet ute i gatene var mer å foretrekke enn vold i hjemmet. Kriminalitet som fremsto som en trussel utenfra, plasserte politiet i posisjon som en sterk maktenhet som kunne rydde opp, eller sagt med Lorentzen:

It looks as if a latent feeling of insecurity and fear among the people found expression in a form of anxiety vis-à-vis criminality and violence. This anxiety, in turn, was being connected to the need for a strong and reinforced police.⁴⁵⁶

Å appellere til kvinners uro for vold ute i gatene, gjør volden som skjer i det private rom mer usynlig og «uviktig», skriver Tove Stang Dahl.⁴⁵⁷ Når kvinner frykter vold i gatene, får de mindre tilgang til å delta i samfunnet. Kvinners frykt for deltagelse i det offentlige rom bidrar til å bekrefte mannens makt.⁴⁵⁸ Spesielt utfordrende var spørsmål om straff der gjerningsperson og offer sto hverandre nær, som ektefolk eller kjærester. Ved å

452 *Aftenposten* 1985b

453 Stanko 1989, 1990

454 Stanko 1985: 17

455 Lorentzen 1980

456 Lorentzen 1980: 48

457 Dahl 1994

458 Se også Hanmer et al. 1989.

gjøre vold mot kvinner til et spørsmål om trygghet eller ikke ute på gaten, underbygget dette datidens kjønnsroller, både i samfunnet og i politiet.

Politiets kjønnede fokus

I beskrivelsen av politiet trekker enkelte vakter frem «bygdedyret» som en måte å beskrive lite imøtekomende og konservative lensmenn. Bygdedyret er et kjennetegn på mennesker som er fordomsfulle og gjerne fremstiller andre som lastefulle, syndige, skyldige og problematiske. Bygdedyrets forestillinger kan være den fattige enslige moren som får rykter som løssluppen eller den mishandlede kvinnen som blir fremstilt som den vanskelige og provoserende, eller som vekten uttrykker dette:

I møte med de små lensmannskontorene så ble vi ofte feid bort som uviktige. De så på dette som husbråk og det var i grunnen ikke sett på som viktig. På bygda hadde de noen gammeldagse holdninger. Dessuten har det ofte vært slik på landet at lensmannen kanskje kjente mannen til offeret og av den grunn ikke ville gå videre med saken. Små forhold kan skape problemer for ofrene.

En annen vakt forteller om hendelser som ikke bare var rettet mot politisjefer og lensmenn. Også politifolk som tok imot anmeldelser og krisetelefoner fra voldsutsatte kvinner bar på nedlatende holdninger. Et eksempel på dette er en vakt som hadde tatt kontakt med politiet på vegne av en livredd kvinne som var ganske forslått tidlig på 1980-tallet: «Vi ringte politiet og ba dem hente kvinnen og da fikk vi liksom høre; skal vi dit igjen? Nå får de gi seg. Vi er lei av å komme til samme adresse gang på gang. Nå må det bli en ordning her.»

Politiets problematiske holdninger til mishandlede kvinner var ikke bare et problem som kan isoleres til vårt eget land. Også den britiske sosiologen Jill Radford viser til dette i en britisk undersøkelse bestående av 314 intervjuer med kvinner utsatt for vold i hjemmet på midten av 1980-tallet.⁴⁵⁹ Her fant forfatteren at mange kvinner ble dårlig og nedlatende behandlet av politiet. En av vaktene forteller om en slik sak, der politiet møtte kvinnen med ukvemsord og nedlatende bemerkninger. Politiet tok ikke saken på alvor, og det «endte det med at hun ble drept og da sa lensmannen til meg, at hun bare kunne skyldte seg selv».

459 Radford 1987

Mye tyder på at politiets holdninger til kvinner og mishandlede kvinner spesielt, hadde likhetstrekk med det som ellers rørte seg i samfunnet.⁴⁶⁰ Politiets kjønnede holdninger må også relateres til kjennetegn ved det sosiologen Liv Finstad nesten tretti år seinere kaller politiblikket.⁴⁶¹ Politiblikket er blant annet innrettet på å forstå hva som er «vanlige» og «normale» væremåter i samfunnet, for på den måten å kontrollere uønsket adferd.⁴⁶² Dette forholdet ble også redegjort for på 1970-tallet av den amerikanske sosiologen og kriminologen Peter Manning.⁴⁶³ Hva som rører seg i samfunnet og hvordan avvik og normalitet tolkes og forstås, er en viktig forutsetning for de valg politiet tar når de siler ut «småsaker» fra alvorlig kriminalitet. Det som blir ansett som normalt i et samfunn er imidlertid i stadig forandring med kulturen og politikken, skriver Manning videre. Det er heller ikke alltid slik at det som er normalt i samfunnet, alltid kan forstås som legalt, eller motsatt. I et større perspektiv kan det også tenkes at kriminelle handlinger kan være veldig «normale» i den forstand at det er vanlig, for mennesker verden over, å begå visse kriminelle handlinger.⁴⁶⁴ Når for eksempel psykiater og politiker Astrid Nøklebye Heiberg skriver om voldtekt av kvinner i krig, kan en godt lese dette som «vanlig».⁴⁶⁵ At noe er vanlig, betyr derimot ikke at handlingene er ønsket eller av det gode.

I politiets møte med krisesentrenes syn på vold mot kvinner, ble nettopp «normalitetsforståelsen» utfordret. Aktører ved krisesentrene ville synliggjøre volden som mer alvorlig enn «bare litt husbråk», og de ville synliggjøre de voldsutsatte kvinnene som likeverdige dem selv og andre kvinner. Disse forholdene buttet mot både politiets normative målestokk og generelle kjønnsforståelse, som muligens var litt spesiell fordi politiet den gangen var en mannlig arbeidsplass. Et interessant bidrag i forståelsen av kjønn i politiet er lagt frem i Gunilla Cedermark Hedbergs avhandling fra Sverige, som handler om politiets holdninger til kvinnelige kollegaer fra midten av 1980-tallet.⁴⁶⁶ Her finner Hedberg at politiets fortolkningsramme hadde en mannlig kodeks og besto av holdninger til kvinner som var ganske utbredt i politiet, uavhengig av hvor i politisystemet informantene befant seg. Kjennetegnet på politimannens holdninger til kvinner, finner Hedberg

460 Se Dahl 1980.

461 Se Finstad 2000.

462 Se Bødal & Fridhov 1994.

463 Manning 1978

464 Se Graver 2011.

465 Heiberg 1994

466 Hedberg 1985

innenfor en diskurs hun kaller «John Wayne-syndromet». Syndromet forteller om et rasjonale der menn er sett på som helt ok i utgangspunktet, helt til han beviser at han er noe annet. En kvinne er i utgangspunktet uakseptabel, helt til hun viser at hun er ok. I denne typen forståelse er menn individer og kvinner en gruppe av like mennesker. Personlighet og utviklingsbehov blir i denne diskursen tillagt mannen. Kvinnen ble sett på som «den andre», nettopp slik de Beauvoir fremla dette allerede i 1949 i *Det annet kjønn*.⁴⁶⁷ Den samme typen tenkning finnes i politikulturen, skriver Hedberg.⁴⁶⁸ Påstanden var at kvinner ikke kunne slåss, og at de ikke var tøffe nok til å arbeide med politisaker. «John Wayne-syndromet» kunne bare oppfylles av menn, noe Hedberg redegjør for punktvis innenfor følgende påstander om mannlighetsbegrepet:

- Att undvika allt som verkar kvinnligt.
- Att vilja uppnå framgång och social status.
- Att upprätthålla ett intryck av tuffhet, självförtroende, självsäkerhet och mod och framstå som sexuellt kompetant.
- Att kunna visa upp ett visst mått av aggressivitet och våld.⁴⁶⁹

Tradisjonelle forestillinger om kvinner bidro til å opprettholde ikke bare myter om kvinner, men også konkrete forventninger til politiets arbeid, skriver Stanko i sin artikkel om voldsutsatte kvinner og politiets arbeidsmetoder.⁴⁷⁰ Når kvinner er i en akutt krise, er det som oftest «fotpolitiet» på gatenivå som møter kvinner utsatt for vold i hjemmet først, heller enn de som er ekspert på denne typen vold. Disse politifolkenes rasjonale handler om det Stanko kaller «rank-and-file», og er utvilsomt kjønnsbestemt, eller som Stanko ordlegger dette:

Among the police rank-and-file members, though, an arrest serves an additional function. It provides the officer with a tangible «product» that brings status and prestige within the police organization. An arrest in a «domestic» though is not afforded a great deal of prestige by most police officers' peer or their supervisors. It is to many police officers not «real» crime.⁴⁷¹

467 de Beauvoir 1999

468 Hedberg 1985

469 Hedberg 1985: 36–37

470 Stanko 1989. Se også Hanmer et al. 1989.

471 Stanko 1989: 51

Å finne raske løsninger gjør at mishandlingssaker, som er kompliserte og vanskelige, ikke helt faller inn under betegnelsen «real crime». Hva som er «virkelig» kriminalitet eller ikke, konnoterer også med en forestilling om hva som er mannlig og kvinnelig. Det samme tas opp i Hedbergs undersøkelse.⁴⁷² Mannlige idealer ble gjerne forsterket av at menn i politiet drev med jakt, mekket biler og gjorde «mannesaker», forteller Hedberg. For å understreke hvor viktig den mannlige kjønnsforståelsen var, trekker Hedberg frem uttalelser fra politimenn som ønsket å slutte i jobben dersom det ble ansatt flere kvinner i politiet. Kun menn hadde pondus og styrke til å beskytte folket, eller sagt med en av Hedbergs informanter: «En man har i makt av sin mannlighet større respekt hos folk. Om kvinner tycker folk 'lilla stumpan'»⁴⁷³

At politiet bar frem et syn på noen kvinner som «lilla stumpan» kan neppe sies å ha vært avvikende holdninger i tiden, og kan endatil forstås som omtenkksomhet og høflighet. En skulle tro at denne måten å se kvinner på ville slå ut som en trang til å beskytte de kvinnene som ble mishandlet av menn. Men slik var det ikke alltid. Ingenting tyder på at de voldsutsatte kvinnene kunne forstås som «lilla stumpan» i møte med politiet. Et offer for kvinnemishandling var en annen sort kvinne. Det å være offer for vold i nære forhold, handler om mennesker i krise, og mennesker i krise kan være alt annet enn yndige. I likhet med andre mennesker, kan også kvinner som er utsatt for overgrep og vold være sinte, grinete, forbanna, redde og paniske – og er så langt ifra noe glansbilde.

Ved å forstå de voldsutsatte kvinnene som vanskelige og uverdige, og samtidig bære frem bilder av de yndige kvinnene som svake, skjer en sammenføyning av to typer forestillinger som «passet» hverandres logikker: Noen kvinner hadde rotet seg bort i en voldelig mann og var derfor vanskelige og problematiske. De andre var kvinner samfunnet kunne ha respekt for, men kun der de holdt seg innenfor sine tilskrevne roller som hustruer og mødre. En finner her et skille i synet på kvinner, slik Tove Stang Dahl beskrev dette på 1980-tallet, som et skille mellom horen og madonnaen, mellom den rene og den uverdige.⁴⁷⁴ Denne doble forståelsen av kvinner i politiet handler, ifølge Stanko, om å opprettholde en form for mannlig konstruerte verdier.⁴⁷⁵ Negativ beskrivelse av det kvinnelige offeret bidro til en

472 Hedberg 1985

473 Hedberg 1985: 197

474 Dahl 1980

475 Stanko 1989

idealisering av mannen som det ideelle. Der kvinner også hadde frykt for menn, kunne dette bidra til å styrke mannens pondus, noe Stanko uttrykker slik: «Indeed, part of men's feelings of personal safety and women's unsafety, is rooted in the fact that men's safety, in many ways, depends on women's vulnerability.»⁴⁷⁶

Her er det rimelig å spørre om utbredelsen av slike holdninger til det kvinnelige offeret i politiet på den tiden. Svaret er langt ifra entydig. En av dem som ser dette på en litt annen måte er kriminologen Carolyn Hoyle, som i en studie om vold mot kvinner og politiet nettopp tar tak i feministiske påstander om at politiets holdninger bar på en «blame the victim»-ideologi.⁴⁷⁷ Svaret til Hoyle er at påstanden må nyanseres fordi politiets arbeidsfelt er relativt omfattende og variabelt. En kan ikke med dette generalisere politiets holdninger i en bestemt retning. Det samme tas frem av Skjørten om politiet i Norge i løpet av 1970- og 1980-tallet.⁴⁷⁸ Politiets holdninger til vold mot kvinner var svært varierende og kan ikke tilbakeføres til noen helhetlig ideologi. Samtidig er det liten tvil om at negative holdninger til kvinner og til voldsutsatte kvinner spesielt, fantes i datidens politi, skriver forfatteren videre.

Krisesentrenes forhandlinger med politiet

Å forhandle med politiet ble sett på som en særdeles viktig oppgave for krisesentrene.⁴⁷⁹ Det handlet om å få politiet på banen i den hensikt å endre politiets holdninger og fokus. Rekruttering av politiet skjedde gjennom bekjentskaper eller rett og slett ut fra «ryktebørsen». Når noen hadde snakket pent om visse politifolk, tok de ansatte ved krisesentrene kontakt for videre dialog. Det hendte også at det ble opprettet kontakt med politiet direkte der politiet og krisesentrene måtte samarbeide i en konkret sak, men som godt kan forstås som lite planlagte hendelser, eller sagt med en av de tidligere vaktene: «Vi har vært heldig. Vi har alltid hatt en slik i vårt distrikt.»

Når vakter forteller om møter med den «jevne» politimann i løpet av 1980-tallet, får en det inntrykk at dess lenger ned i politisystemet en kommer, dess oftere har krisesentrene funnet politifolk med positive innstillinger og

476 Stanko 1990: 84

477 Hoyle 1998

478 Skjørten 2002

479 Se Edborg 1987.

vilje til å forstå vold mot kvinner som et alvorlig problem. Det er imidlertid ingenting som tyder på at disse hadde en annen moral enn andre politifolk. At politiet stilte opp i samarbeid med krisesentrene kan ha en forklaring med datidens fremvekst av forebyggende arbeid som tok sikte på å hindre at kriminaliteten økte. I startfasen var dette rettet mot ungdom, men ble etter hvert etablert som en del av politiets fremtidige oppgaver.⁴⁸⁰ En annen viktig grunn til politiets engasjement, kan handle om ildsjeler i politiet. Med «ildsjeler» menes her personer som finnes i mange typer systemer, og som brenner for en sak mer enn det kollegaene gjør. Ildsjeler er på mange vis mennesker som er villig til å strekke seg langt for det temaet de brenner for, men sjelden så langt at de undergraver det systemet de er en del av.⁴⁸¹ En tredje forklaring på politiets velvilje i det å samarbeide med krisesentrene handlet om politiets oppgaver som serviceinnstilte og med forventninger fra ledelsen om å samarbeide med andre.⁴⁸² I tiden før krisesentrene ble dette kalt for «klientprinsippet». Klientprinsippet er, ifølge sosiologen Anne Mari Støkken, noe så enkelt som «at man samhandler med dem man er kommet i kontakt med gjennom en felles klient».⁴⁸³

Det som styrket krisesentrenes samarbeid med politiet, var ifølge en av vaktene en sort felles forståelse av hva vold mot kvinner handlet om. Det er ikke urimelig å forstå denne tankegangen. Selv om krisesentrene og politiet innholdsmessig var svært ulike, var begge parter opptatt av å beskytte ofrene mot en viss fare, og begge parter så den potensielle gjerningspersonen som problemets kjerne. Politiet var og er hendelsesstyrt, og derfor vanskelig å forutsi helt nøyaktig, skriver kriminologene Clifford Shearing og Richard Ericson.⁴⁸⁴ Handlinger i politiet byr på stadig nye og uforutsette valg, eller det forfatterne kaller «moment-to-moment basis».⁴⁸⁵ Det samme kan sies om krisesentrene som tok imot kvinner døgnet rundt og aldri helt visste hva dagen ville by på. Et annet forhold som kan ha gjort samarbeidet lett, var at både krisesentrene og politiet besto av mange praksisnære mennesker som var ute etter faktiske og gode løsninger. Dette betyr at de må kunne håndtere mennesker i uvanlige og akutte situasjoner. I politirolleutvalget fra 1981 ble politiets praksisnære

480 Se Balchen 1998.

481 Heitmann 1987

482 Nordisk samarbejdsråd for kriminologi 1967; NOU 1981: 35; NOU 1987: 27

483 Støkken 1974: 117

484 Shearing & Ericson 1991

485 Shearing & Ericson 1991: 487

egenskaper sett på som en særdeles viktig arbeidsoppgave, som «stiller store krav til politimannens innlevelsessevne og til hans kløkt og takt i det å omgås mennesker».⁴⁸⁶

Der dialog mellom krisesentrene og politiet var hyppigst, førte dette, ifølge en av vaktene, til en sort «fellesforståelse» som noen vakter beskriver som å «snakke samme språk». Idet politiet tok seg tid til å snakke med mannen, kjefte på han og formane han til å oppføre seg bedre, ble barrierene mellom vaktene og politiet mindre, og de kunne forstå hverandres arbeid på en lettere måte, sier flere av vaktene. Nå kan det stilles visse spørsmål til det å snakke «samme språk» som politiet, fordi det å kontrollere menneskers adferd har et annet rasjonale enn det å hjelpe mennesker i nød.⁴⁸⁷ Fra vaktens ståsted kan en imidlertid forstå opplevelsen av å snakke samme språk eller tenke på samme måte, som en metode til samhold. Det handlet om tillit, selv om det fantes uforenlige motsetninger mellom partene.⁴⁸⁸ Etter hvert kom også politiets holdninger til vold mot kvinner til å endre seg, i tråd med handlingsprogrammet i 1983 som gir signaler om at vold mot kvinner måtte håndteres av både hjelpetjenester, krisesentrene og av politiet.⁴⁸⁹

En viktig årsak til politiets samarbeid med krisesentrene lå i datidens endringer av politiorganisasjonen. Allerede på 1960-tallet ble politiets arbeidsinnsats mer og mer knyttet til ord som service, vekterrolle, nærhetspoliti, dialog og samarbeid, skriver sosiologen Sturla Falck og retts sosiologen Thomas Mathiesen i sin redegjørelse for kontrollformer i fremvekst.⁴⁹⁰ Bakgrunnen for politiets endrede fokus og sosiale rolle kan blant annet finnes i relativt store strukturelle endringer som fant sted i Norge i løpet av hele etterkrigsperioden, skriver forfatterne. Folk hadde allerede i tiårene etter krigen flyttet til mer sentrale strøk for å få seg arbeid. Med veksten i folketallet i byene kom også veksten i det mange frykter; fremmedheten mellom folk i form av manglende kontroll. Det nye samfunnet bar preg av urbanisering og lite oversiktighet. I løpet av disse årene mistet dertil skole-mestrene og prestene mye av sin autoritet, skriver Falck og Mathiesen. Med dette som bakteppe ble politiet den instansen som sto nærmest i å håndtere og kontrollere folks hverdagsliv. Også statsadvokat Elgesem viser til

486 NOU 1981: 35, s. 52. Se også Nordisk samarbeidsråd for kriminologi 1967; NOU 1987: 27.

487 Luhmann 2004

488 Se også Eidheim 2010.

489 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

490 Falck & Mathiesen 1981

endringer i politiet som en del av samfunnsutviklingen.⁴⁹¹ Politiets arbeid i 1967 handlet om å trekke etaten bort fra skrivebordet og lovtolkningen og ut på gata. Det politiske målet med å engasjere politiet ute på gatene, var i første hånd som vektere av ro og orden, skriver sosiologen Kjetil Bruun.⁴⁹²

Politiets engasjement i relasjon til publikum, er hva Anne Mari Støkken kaller «det ubyråkratiske fellesskap».⁴⁹³ Dette er synonymt med det å ha et stort rom for dialog og samtaler. Selv om Støkkens bok er fra midten av 1970-tallet, er flere av de forholdene som tas opp, gjenkjennelige for hvordan politiet utviklet seg på den tiden. I stortingsmelding nr. 104, som kom noen få år etter Støkkens bok, ble de konkrete forventningene til politiets tydeliggjort som et ledd i å lede politiet henimot mykere autoritetslinjer enn det som var forbundet med etterforskning og arrestasjoner.⁴⁹⁴ Politiet skulle inngi tillit og trygghet og gi rettsbeskyttelse til enkeltmennesket i en og samme operasjon.⁴⁹⁵ Dette var på mange vis forløperen til det som skulle komme. I 1981 ble politiet som generalist et viktig begrep i en egen offentlig utredning som utdypet det politiet skulle stå for, og hva politiets oppgaver skulle inneholde i årene som fulgte.⁴⁹⁶ Politiets nye rolle skulle speile samfunnets idealer, ha et sivilt preg, være et enhetspoliti, desentralisert og mer integrert i lokalsamfunnet som generalist der de skulle kunne snakke med alle.⁴⁹⁷ På den tiden fantes imidlertid lite vitenskap som rommet politiets praksisfelt i særlig grad. Dette betyr ikke at politiet var kunnskapsløst, men at tilgangen på kunnskap om vold mot kvinner ikke var så tilgjengelig. Politiets kunnskap om voldsofre i løpet av 1980-tallet ble primært formidlet gjennom en konkret tilstedeværelse. På dette området ble da også politiet oppfordret til å bruke egne erfaringer og trekke ut essensen i alle sine møter med mennesker i ulike krisesituasjoner, slik dette er nevnt tidligere i studien. I NOU 1981: 35 er dette beskrevet som en observasjon av politiets faktiske arbeid: «Karakteristisk for politimannens arbeidssituasjon er at han i så stor grad får høve til å ta i bruk sine personlige egenskaper, og

491 Elgesem 1967

492 Bruun 1967

493 Støkken 1974

494 St.meld. nr. 104 (1977–78)

495 Politiets generelle oppgaver var nedfelt i politiinstruksen fra 1920 der det het i § 1 at politiet har til oppgave å beskytte person, eiendom og all lovlig virksomhet, å opprettholde den alminnelige orden og fred og enten alene eller sammen med andre offentlige myndigheter å verne mot alt som forstyrrer samfunnets trygghet (FOR-1920-02-06-9751).

496 NOU 1981: 35

497 Christie 1982

sine egne erfaringer, kanskje mer enn de fleste andre som forvalter statens makt og myndighet.»⁴⁹⁸

Politiets generalistrolle var ikke så fremmed fra den måten vakter ved krisesentrene så seg selv i møte med de voldsutsatte kvinnene. De skulle kunne litt av hvert om så mangt, og de skulle ikke være spesialister. Ord og handlinger politiet brukte, føyde seg derfor inn i krisesentrenes arbeidsfelt og tenkning i det å mestre hverdagslivet og de nære hendelser med et språk som var gjenkjennelig i folks daglige liv. Slike innfallsvinkler fantes også i politiet. I redegjørelsen for den nye politirollen, var det å bearbeide erfaringer sett på som en metode til å utvikle kunnskap slik at denne festet seg og ble noe mer enn den enkeltes personlige repertoar:

En viktig side ved ordenstjenesten og et ledd i utvikling av faget er bearbeiding av erfaring. Det som skjer ved en slik bearbeiding er at politifolkenes erfaring fra tjenesten blir diskutert med eldre kolleger og eventuelt med eksperter utenfra. I fellesskap prøver man å trekke lærdom ut av det som skjedd.⁴⁹⁹

Over tid fikk både krisesentrene og politiet utvekslet verdifull kunnskap om hverandres arbeid med voldsutsatte kvinner, noe som uttrykkes på denne måten av en vakt: «Han lærte av oss, og vi lærte av dem.» I ettertidens lys mente også enkelte vakter at det var deres innsats med politiet som var hovedgrunnen til at politiet endret seg til det bedre, eller som en av vaktene uttrykte dette: «Det var når vi og politiet også fikk litt mer forklaring på volden, at noe ble endret slik at de ikke bare lot de voldsutsatte gå, men tok de inn på kontoret for en samtale.»

Å imøtekomme voldsutsatte kvinner på en annen måte enn det myndighetene og ledelsen i politiet la opp til, var ikke kun opp til politiets ildsjeler å avgjøre. Selv om viljen til å handle og viljen til å forstå vold mot kvinner var i tråd med krisesentrenes idealer, var håndteringen av denne typen vold både komplisert og vanskelig for politiet å gjøre noe med. Spesielt utfordrende var virkemidlene politiet hadde til rådighet på den tiden.

498 NOU 1981: 35, s. 65

499 Nordisk samarbejdsråd for kriminologi 1967; NOU 1987: 27, s. 103

Virkemidler i politiet

Selv om krisesentrene bar på en optimisme i møte med politiet, var ikke politiorganisasjonen særlig godt rustet til å håndtere vold mot kvinner. I det politiet ble tilkalt til «husbråk» på 1980-tallet ble det ikke gjort særlig fra politiets side. I en kronikk i VG 20. februar 1981 ble politiets håndtering av vold mot kvinner beskrevet som utilfredsstillende.⁵⁰⁰ Den gangen var innsatsen i møte med vold i hjemmet av kort varighet, og kanskje var gjerningspersonen sintere etter at politiet hadde forsøkt å «rydde opp» ved å sette mannen i arresten,⁵⁰¹ slik denne vekten forteller om: «Det var ikke stort vi kunne få gjort. Politiet prøvde å megle, men det er ikke så mye de oppnådde, dessverre. De kunne bare sette mannen i ventecelle over natta.»

I flere av disse sakene kunne voldsopfrene gå gatelangs natta gjennom, for å beskytte seg mot en voldelig mann som truet både henne og ungene, forteller vaktene. I fortvilelse hadde enkelte av kvinnene søkt ly i trappeoppgangen på politistasjonen, både en og to netter i strekk, mens de ventet på at mannen skulle roe seg hjemme, forteller denne vekten. I de «beste» tilfellene hadde politiet kunnet sette kvinner og barn i glattcelle over natten for at de i det minste skulle holde seg varme. Vekten forteller:

Inntil da [før krisesentrene ble kjent] hadde de mishandla damene sovet over på glattceller hos politiet og det er ikke noe særlig. Politiet visste ikke bedre, og vi forsto etter hvert at kvinnene trengte et sted å søke beskyttelse og overnatting. Mange vågde ikke uroe slekt og venner som kanskje ikke ville tro på dem.

Det beste virkemiddelet i politiet var å fjerne mannen for natten ved å sette han i fyllearresten, noe vaktene kaller for «brannslukking». Dette var en vanlig metode som bekreftes av Fodstad og Steen i deres studie om vold mot kvinner.⁵⁰² Fikk ikke politiet satt mannen i arresten, kjørte de kvinnen til legevakta eller til slekt og venner, dersom de var villige til å ta imot henne. Den voldelige mannen ble som oftest sluppet fra arresten neste dag. I enkelte saker finner Skjørten at politiet også ordnet opp i «husbråk» ved bruk av løsgjengerloven.⁵⁰³ Løsgjengerloven var formulert som rammelov med vide tolkningsmuligheter som ga politiet visse maktmuligheter i slike saker. At politiet snakket med mannen, eller også fjernet ham slik at han

500 *Verdens Gang* 20. februar 1981

501 Skjørten 2002

502 Fodstad & Steen 1977

503 Skjørten 2002

ikke kunne utøve mer vold i løpet av det nærmeste døgnet, kan tyde på at politiet faktisk engasjerte seg når de rykket ut til «husbråk», noe som kan ha en sammenheng med myndighetenes planer for det nye politiet som ble oppfordret til å være til stede i det nære.⁵⁰⁴

Med endringer av politioppgavene dukket det også opp spørsmål om hvor langt politiet skulle engasjere seg i sosiale problemer. Her ble politiet oppfordret til å bruke skjønn, eller det politirolleutvalget av 1981 har kalt den diskresjonære myndighet.⁵⁰⁵ Dette innebar at politiet kunne la være å gå videre med mindre lovovertrædelser og forstyrrelse av ro og orden. I slike saker kjefte politiet på mannen før de hjalp kvinnene i sikkerhet, så logget de hendelsen inn som en OBS-sak. En OBS-sak innebar at sakene ble gjort opp på stedet og avsluttet der og da. Disse sakene førte sjelden til anmeldelse og etterforskning. I myndighetenes redegjørelse for denne typen handlinger heter det at

svært mange av ordenspolitiets oppdrag ute er tvetydige. Det er vanskelig å klassifisere dem enten som «straffbart forhold», «service», «sosial konflikt» e.l. Ofte vet ikke politimannen hva han går til. Det foreløbige navn på oppdraget, f.eks. «husbråk», kan senere vise seg å være lite treffende.⁵⁰⁶

Hovedbudskapet i den offentlige utredningen fra 1981 var at politiet så vold mot kvinner som en stressende situasjon å ta stilling til. Det samme bekreftes av Fodstad og Steen på slutten av 1970-tallet.⁵⁰⁷ Politimenn som ble intervjuet av forfatterne har på ulike vis gitt uttrykk for at vold i hjemmet var utrolig vanskelig å forholde seg til, eller som forfatterne viser til dette: «Vi fikk generelt inntrykk av at politiet ser på husbråk som en av politiets vanskeligste oppgaver.»⁵⁰⁸ Dette problemet ser ut til å vare i mange år. I NOU 1987: 27, seks år etter utredningen i 1981, skriver myndighetene at politiet fortsatt hadde utfordringer i møte med vold mot kvinner.⁵⁰⁹ Tre viktige forhold gjentas som en utfordring for politiet i denne utredningen: masseopptritt, trusler om våpenbruk – og husbråk.

Som følge av manglende virkemidler i møte med vold mot kvinner, kom politiet til å engasjere seg i krisesentrene på en uvanlig måte i løpet av

504 NOU 1981: 35

505 NOU 1981: 35

506 NOU 1981: 35, s. 52

507 Fodstad & Steen 1977

508 Fodstad & Steen 1977: 20

509 NOU 1987: 27

1980-tallet. Da flere krisesentre truet med å stenge om de ikke fikk midler til videre drift i 1983, stilte politiet opp som støttespillere for krisesentrenes krav. Fra Bergen ble dette en spesielt stor sak som fikk riksaviser og NRK til å stille med nesten ubetinget støtte til krisesentrene, ifølge dagbøker fra Bergen. Det samme skjedde på Romerike, der politiet også gikk ut i media med støtteerklæringer til krisesenteret og med en bønn om at myndighetene måtte bevilge penger nok til den videre driften.

Politiets kamp for krisesentrene kan se ut til å ha vart over flere år. Da krisesenteret i Florø truet med å stenge i 1989, ble det skrevet et innlegg i *Firdaposten* i Sogn og Fjordane om politiets manglende virkemidler.⁵¹⁰ I dette innlegget intervjues politimester Svein Opsahl, og det skrives følgende om dette i avisen: «Eg veit ikkje korleis vi vil løyse den slags problem utan krisesenteret, men eit alternativ kan jo være, i akutte krisesituasjonar, å sette mannen i arresten.» I samme avis ble også lennsmanns-førstebetjent Jansen intervjuet og ført i pennen slik: «Men heller ikkje Jansen meiner arresten er noke godt tilbod, og det er i 'alle høve berre kortvarig', som han seier.»

At politiet engasjerte seg, kan forstås som et resultat av manglende virkemidler i politiet. Krisesentrene kunne by på den beskyttelsen politiet ikke hadde virkemidler til å utføre. Å mangle virkemidler gjennom mange år, handlet ikke bare om akutte kriser, men om politiets problemer med å formidle sine behov fra grunnplanet og opp til sjefssjiktet, slik Støkken beskriver dette fra 1970-tallet.⁵¹¹ Også politiroллеutvalget fra 1981 viser til det samme problemet.⁵¹² Dette relateres til politiets makthierarki der kunnskap kun ble sendt ovenfra og ned, gjerne som direktiver. Vel så problematisk finner politiroллеutvalget viderefremming av kunnskap på langs i organisasjonen, mellom ulike politienheter på samme nivå. Problemer med å formidle kunnskap på langs ble tillagt mangel på prosedyrer og derved redskaper som kunne formidle politiets praksisfelt. Til dette skriver politiroллеutvalget: «Det blir heller ikke skrevet rapport, og tjenestemannens avgjørelser kan i praksis ikke overprøves.»⁵¹³

Slike utfordringer i politiet var ikke særegent for Norge. Den amerikanske politimannen Wesley Skogan viser til ulike modeller bygget på nærhet til publikum som ble satt i verk flere steder i USA i løpet av 1970 og

510 *Firdaposten* 23. februar 1989

511 Støkken 1974

512 NOU 1981: 35

513 NOU 1981: 35, s. 65

1980-tallet.⁵¹⁴ Nærheten til publikum vil på den ene siden by på store mengder informasjon om publikum. På den andre siden er dette en praktisk orientert kunnskap som ikke lar seg sende videre i systemene, skriver Skogan. Den største utfordringen var å formidle den praksisnære erfaringen, eller det som gjerne kalles «skjult» kunnskap.⁵¹⁵ Den skjulte kunnskapen er ofte avhengig av fysisk nærvær for å kunne formidles og kan vanskelig å generaliseres, noe som kan se ut til å komme på kant med et strengt hierarkisk system. Spørsmål om den praktiske kunnskapen i politiet, blir også tatt opp i politirolleutvalgets vurderinger i 1987.⁵¹⁶ Konklusjonen var at politiet manglet gode formidlingskanaler. I dette ble også ildsjelene vurdert. Selv om ildsjelene ble sett på som viktige ved krisesentrene, ble de samtidig sett på som et problem i politiorganisasjonen over tid: «Å gjøre seg avhengig av at ildsjeler skal dra lasset, kan ofte gjøre systemet sårbart. Når disse er utbrent, kan systemet falle tilbake til gamle former.»⁵¹⁷

En sentral kritikk av ildsjelene var at disse kunne trekke til seg kvalitativ kunnskap som ville påvirke politiets vurderinger og evner til å etterforske kriminelle handlinger. Det dreide seg her om å verne om politiets kjerneverdier. Slik Manning viser til politiets arbeid, snakker han om politiet som både diplomater og kontrollører.⁵¹⁸ Spesielt trekker forfatteren frem to forhold som peker seg ut som mer relevant enn annet i politiets arbeidsfelt: Det ene er forholdet mellom myndighetenes krav og publikums gunst. Det andre er forholdet mellom det juridiske og det politimessige. På den ene siden skal politiet skape ro og orden og trygghet for borgerne nettopp gjennom diplomati og dialog. Å rydde opp i sosial uro på et lavt nivå gjennom politimessige handlinger, er et forhold der politiet kan by på seg selv som ubetinget støttespiller til andre menneskers synspunkter og nære behov, og ikke minst stanse kriminalitet før denne får utviklet seg. Det er dette Ellefsen og Larson kaller den tredje veien i politiet, og selv om dette ikke gikk direkte på ofre for vold i hjemmet på 1970- og 1980-tallet, er det likevel relevant å legge dette inn som en viktig del av datidens politi og hvordan politiet samarbeidet med krisesentrene for å hindre at volden eskalerte.⁵¹⁹ Kunnskap politiet tilegnet seg i denne perioden var spesielt viktig med tanke på beskyttelse og forebygging. Utfordringen var, som nevnt foran,

514 Skogan 2008

515 Se Molander 1996.

516 NOU 1987: 27

517 NOU 1987: 27, s. 89

518 Manning 1978, 1997

519 Ellefsen & Larsson 2014

at kunnskap fra grunnplanet ikke var så lett å flytte opp til ledelsen i en strengt hierarkisk politiorganisasjon. På den andre siden kom nye krav fra ledelsen til å påvirke politiets arbeid. Det handlet om å gripe inn overfor de som bryter loven med etterforskning av sakene.

Å etterforske lovbrudd er en oppgave tildelt politiet av offentlige myndigheter og hviler i sin grunnstruktur på juridiske forutsetninger ved en rettsstat, skriver Manning videre.⁵²⁰ Det handler om å etterforske lovstridige handlinger. Hvilken kriminalitet som prioriteres av politiet er derimot ikke et spørsmål som kun avgjøres av politiet, men er i høyeste grad et politisk spørsmål. Den etterforskende delen av politiarbeidet kom da også til å endre seg overfor vold mot kvinner i hjemmet i løpet av 1980-tallet. Handlingsprogrammet fra 1983 foreslår blant annet at politiet må møte slike saker med innsikt og kunnskap.⁵²¹ Ofre for vold skulle lyttes til når de tok valget i å kontakte politiet, og de skulle tas vare på i den sårbare situasjonen de sto i. Handlingsprogrammet appellerte her til politiet om å være mer oppmerksom og åpen for å ta imot ofre for vold i hjemmet og gjøre sitt til å hindre at volden eskalerte. Tre år etter det første handlingsprogrammet foreslo riksadvokat Rieber-Mohn at det skulle opprettes en koordinator som skulle følge etterforskningen av vold i nære relasjoner, formulert slik i rundskriv 2825/86: «Riksadvokaten antar at det vil være hensiktsmessig om politimestrene utpeker en bestemt politiembetsmann i sitt distrikt til å følge opp etterforskningen av saker om familievold.»⁵²²

At politiet skulle få egne embedsmenn som skulle ta seg av de som var ofre for vold i hjemmet, var noe helt nytt i tiden og bar bud om store endringer og forventninger til politirollen. Fra å være en instans som så på vold mot kvinner som et familieproblem, skulle nå politiet i større grad etterforske voldssakene i den hensikt å føre sakene til doms. Forståelsen av vold i hjemmet som en forbrytelse, var dessuten i tråd med krisesentrenes intensjoner slik disse utspant seg i det politiske sporet. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

520 Manning 1997

521 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

522 Riksadvokaten 1986: 2

Kvinnemishandling og straff

Krav om straff for vold mot kvinner ble tatt opp allerede på krisesentrenes første landsmøte i 1980. Både politiets rolle som etterforskere og skjerpet bruk av straff ble sett på som en viktig del av krisesentrenes kamp. Temaet var imidlertid ikke nedfelt i krisesentrenes politiske plattform eller drøftet og debattert som en målsetting. Det ble heller ikke stilt spørsmål vakter imellom om hvorvidt krisesentrene skulle stille krav om skjerpet bruk av straff. Likevel kom krisesentrene til å engasjere seg i bruk av straff for denne typen vold i det politiske sporet. Det handlet om å kreve at strafferetts-tjenestene, som til da ikke hadde sett på vold mot kvinner som et kriminelt problem, skjerpet sitt syn på denne typen vold som et lovbrudd. I det som følger skal vi se nærmere på krisesentrenes argumenter for krav om skjerpet bruk av straff, og hvordan myndighetene og ulike feminister stilte seg til spørsmålet. Vi skal først starte med datidens forståelse av straff i samfunnet og følge opp med spørsmål om bakgrunnen for krisesentrenes krav.

Forståelse av straff og vold

I kravet om skjerpet bruk av straff for vold mot kvinner, sto ikke krisesentrene aleine. Spesielt ble JURK (Juridisk rådgivningskontor for kvinner)⁵²³ en viktig instans som bidro til å synliggjøre vold mot kvinner i hjemmet som en kriminell handling, sammen med institutt for kriminologi og strafferett.⁵²⁴ Ifølge Tove Stang Dahl var instituttet særdeles viktig i det å samle inn informasjon om volden, og ikke minst om politiets rolle.⁵²⁵

⁵²³ Se også Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983.

⁵²⁴ Forbindelsen mellom krisesentrene og JURK og Institutt for kriminologi og strafferett, faller utenfor dette prosjektet.

⁵²⁵ Dahl 1980

Det interessante er at dette engasjementet sto i motsetning til Institutt for kriminologi og strafferetts politikk på den tiden: ifølge instituttet hadde ikke fengsler og straff særlig positive virkninger på verken individet eller samfunnet. Denne måten å tenke samfunn og straff var også en politisk refleksjon fra myndighetene. Ifølge datidens justisminister Inger Louise Valle, som redegjorde for nye prinsipper i kriminalpolitikken i 1978, ble bruk av lange straffer sett på som dårlig egnet til å endre problematiske forhold i samfunnet.⁵²⁶ Der straff var sett på som nødvendig, måtte denne også kunne by den straffedømte på oppfølging og omsorg i den hensikt å rehabilitere. På dette feltet gikk krisesentrene dermed mot den kriminalpolitiske trenden ved å kreve straff for vold i hjemmet og spørsmålet kom relativt raskt til å handle om offentlig påtale i slike saker.⁵²⁷ Også myndighetspersoner kom etter hvert til å bevege seg henimot en skjerpet bruk av straff for denne typen lovbrudd.

I 1988 ble påtalereglene endret, slik at myndighetene kunne reise påtale uten samtykke fra fornærmede.⁵²⁸ Slik dette fremkommer i Ot.prp. nr. 79 (1986–1987) ble de nye påtalereglene virksomme ved grov legemsbeskadigelse (§ 231) jf. straffeloven § 77.⁵²⁹ Ved legemsfornærmelse skulle påtale bare skje på begjæring av den utsatte. I betingelsene for den offentlige påtalen lå det også et krav om at «påtalen skal være ubetinget offentlig hvis gjerningsmannen er fornærmedes nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer».⁵³⁰

Den skjerpede påtaleinstruksen ble derimot ikke fulgt opp av verken nye lover, regler eller prosedyrer utover de offentlige påtalereglene. Derimot tenkte man seg at den offentlige påtalen skulle medføre en skjerping av både retningslinjer og metoder strafferettstjenesten allerede var i besittelse av der det var snakk om voldsutøvelse. Påtalen skulle ikke gjelde alle former for vold, kun de voldshandlinger som i loven var beskrevet som grove og alvorlige.⁵³¹ I praksis innebar en offentlig påtale at strafferettstjenestene skulle skjerpe sitt fokus på denne typen saker.⁵³²

At krisesentrene skulle engasjere seg i et tema som ikke var nedfelt i plattformen, kan forstås på ulike måter. Flere uttalelser fra landsmøtene

526 St.meld. nr. 104 (1977–78)

527 Edborg 1987

528 Offentlig påtale betyr at offeret (den fornærmede) ikke kan motsette seg anmeldelse av voldshendelsene.

529 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

530 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987): 3

531 Offentlig påtale gjelder ikke vold som kan forstås som legemsfornærmelse.

532 Skjorten 2002

tyder blant annet på at krisesentrene har sett på krav om straff som en forlengelse av samarbeidet med politiet.⁵³³ Implisitt i politisamarbeidet lå et ønske om å fokusere volden som et kriminelt problem. Samtidig ble krav om straff stilt fra landsmøtene før det ble innledet et tettere samarbeid med politiet. Krav om straff kan ha lengre røtter, tilbake til det tidligere nevnte tribunalet i Brussel i 1976, der to tusen kvinner fra 31 land møttes for å diskutere kvinnesak og kjønnet undertrykking.⁵³⁴ Tribunalets primære anliggende da konferansen startet bøy også på helt andre perspektiver enn å skjerpe bruk av strafferettsapparatet. Tribunalets blikk var rettet mot kvinners liv i vid forstand, der samfunnet var sett på som fienden med sine forordninger som kuet kvinner på mange måter (se også s. 46).

Kvinnelivet ble diskutert som en utfordring, både med tanke på yrkeslivet og utdanning og deltagelse i politiske verv, men også i det å leve i hverdagen i sitt eget hjem. Det handlet om husmødrenes mangel på lønn, kvinner i landbruket, kvinnelige prester og lesbiske kvinners livssituasjon, og endatil hverdagslivet til fengslede kvinner. Her under ble også voldtekt av kvinner og vold i hjemmet en del av debatten. Personlige erfaringer med vold, eller erfaringer fra venner og nabolag og kollegaer ble viktige kilder til informasjon. I debattene som fulgte, ble alle forhold i samfunnet som vedrørte undertrykking av kvinner, forstått som noe kriminelt. I pamfletten som refererer konferansen er dette beskrevet som undertrykking, uansett undertrykkelsesform:

Men det skjedde også mens vi var der, at vi forsto at forbrytelser mot kvinner er noe som skjer mot oss alle sammen – fordi vi er kvinner. At forbrytelser mot kvinner betyr alle angrep på og overgrep mot vårt kjønn. Og at de fleste av disse forbrytelsene aldri straffes, men tvert imot opprettholdes av de samfunn vi lever i.⁵³⁵

En vid definisjon av undertrykking som en «kriminell handling», dreide seg ikke primært om kriminalitet som et brudd på en straffelov.⁵³⁶ At noe var kriminelt, ble lagt frem på tribunalet i et hverdagspråk der ordet henviste til forhold i samfunnet som ble sett på som særdeles ille og urettferdig. Notatet fra tribunalet bruker også betegnelsen «kriminelt» om dårlige livsbetingelser for småbrukere og om behandlingen av lesbiske og aleinemødre.

533 Edborg 1987

534 Brantenberg et al. 1976

535 Brantenberg et al. 1976: 2

536 Se redegjørelse for kriminalitet og straff i introduksjonen.

Herunder ble vold i hjemmet forstått som en del av et samfunnsproblem. Volden og voldshandlingene synliggjorde undertrykkelse av kvinner på en relativt entydig og grufull måte. Mannens vold i hjemmet passet på flere måter inn i den nyfeministiske tenkingen om en mannlig tankegang som gjennomsyret hele samfunnsformasjonen og plasserte kvinnen i en bestemt sosial posisjon fra fødselen av.⁵³⁷ Til forskjell fra andre undertrykkelsesformer, eksisterte derimot både lover og straffebud som satte grenser mot bruk av vold. At vold mot kvinner kunne løftes inn i et allerede eksisterende strafferettssystem, gjorde at vold som undertrykkelsesform ble møtt på en litt annen måte enn de andre undertrykkelsesformene, som i stor grad dreide seg om å sikre rettigheter for kvinners deltagelse på lik linje med menn. Her er det mulig å forstå krisesentrenes krav om straff som en forlengelse av tanker som kan ha etablert seg før krisesentrene var påtenkt. Dette finnes derimot ikke noen klare data på, og blir derved ikke en del av den videre redegjørelsen.⁵³⁸

Flere uttalelser fra landsmøtene tyder på at krisesentrene har sett på straff som en forlengelse av samarbeidet med politiet. Implisitt i politisamarbeidet lå et ønske om å endre politiets holdninger – fra å se volden som et psykososialt problem til å se volden som et brudd på straffeloven. Med en slik holdning til vold mot kvinner, kunne politiet oppfordre de voldsutsatte kvinnene til å anmelde sakene, slik at politiet kunne etterforske volden som brudd på straffeloven.

Krisentrenes begrunnelse for straff

Fra 1980 kom landsmøtene til å henvende seg til Riksadvokaten, Justisdepartementet og lokale politimestre med krav om straff for vold mot kvinner.⁵³⁹ I tillegg ble det sendt brev til myndighetene, skrevet avisinnlegg og holdt foredrag. Det interessante i denne sammenhengen er å se hvilke argumenter krisesentrene har benyttet seg av i sine krav om straff. Det som ofte går igjen i ulike dokumenter, og spesielt fra landsmøtene, er spesielt to forhold:

537 Albrektsen 1977

538 Som tidligere nevnt faller forbindelsen mellom JURK (Juridisk rådgivningskontor for kvinner) og krisesentrene utenfor dette prosjektet. Mer om dette, se Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983.

539 Edborg 1987

1. Straffeforfølgning vil gjøre det lettere for kvinnene i en vanskelig situasjon.
2. En offentlig påtale vil hindre frykt for represalier.

At straffeforfølgning ville gjøre livet lettere for kvinnene, handlet spesielt om offerets behov for å minske følelsen av skyld. I prinsippet skulle en dom kunne by offeret på et fritak for en psykologisk skyld ved at politiet og strafferetten kunne synliggjøre gjerningspersonens skyld, eller som en av vaktene uttrykker dette: «Det handlet om kvinnes behov for å få en avklaring på volden.»

Å få noe avklart dreide seg blant annet om å plassere skyld. Skyldfølelsen kunne være lammende og et hinder mot å skaffe hjelp til å leve et liv uten gjerningspersonen.⁵⁴⁰ En kan godt forstå dette som omtenkksomhet som både var å finne i samtaler med vaktene og i referater fra landsmøtene. Det handlet derimot ikke bare om å kreve straff, men også om hvordan straffen skulle effektueres. En viktig sak for landsmøtene var å få fortgang i saksbehandlingen. Dette ble beskrevet slik på landsmøtet i 1984: «Vi tror at en raskere saksgang vil resultere i at flere kvinner ønsker å begjære påtale – og at færre vil trekke anmeldelsen tilbake.» Lignende uttalelser kan en finne fra landsmøtet i 1986, der en av representantene begrunnet behovet for offentlig påtale på denne måten: «Det vil spare kvinner for unødige påkjenninger i en allerede vanskelig situasjon.»

I argumentasjoner fra landsmøtene er det visse flytende overganger i ordbruken mellom krav om straff og krav om offentlig påtale. Krav om straff er et ganske generelt spørsmål om å skjerpe et straffefokus. Krav om offentlig påtale handler som nevnt om at det offentlige anmelder uavhengig av hva de voldsutsatte ønsker.

Begrunnelsen for kravet om offentlig påtale fra landsmøtene var at de mishandlede kvinnene ofte kunne vegre seg for en strafferettslig behandling av volden. Det kunne være at kvinnene ikke ville anmelde, eller at de trakk anmeldelsen tilbake etter en tid. Antagelsen var at kvinnes frykt for gjerningspersonen ville øke dersom offeret selv sto for anmeldelsen. Et viktig forslag som kunne få fortgang i saksbehandlingen, var bruk av offentlig påtale. Begrunnelsen var at denne ville hindre frykt for represalier.

Frykt for represalier er et argument som både krisesentrene og myndighetene kunne enes om. I diskusjon om vold mot kvinner i Ot.prp. nr.

⁵⁴⁰ Jonassen 1987, 1989

79 heter det blant annet at ofrenes frykt er det viktigste argumentet for en offentlig påtale.⁵⁴¹ Hold for denne typen meninger ble funnet i faktiske omstendigheter som kunne vise at mange kvinner som anmeldte mannen for vold, trakk denne anmeldelsen tilbake etter at det hadde gått en tid. I Ot.prp. nr. 79 heter det: «I sin høringsuttalelse bekrefter politimesteren i Oslo at det er et problem at påtalebegjæringen ofte trekkes tilbake i disse sakene.»⁵⁴²

At kvinnene trakk anmeldelsene tilbake, var utvilsomt et problem.⁵⁴³ Samtidig finnes det i dette en viss risiko for en sirkelargumentasjon. Det dreier seg om hvordan argumenter brukes over tid, ved først å fremstå som en påstand som deretter henvises til en faktisk forekomst av et gitt fenomen og som i etterkant kan se ut til å bekrefte den første påstanden. Påstanden og den faktiske forekomsten har ikke nødvendigvis noen empirisk forbindelse fordi vi ikke vet nok om bakgrunnen til at kvinnene vegret seg for en strafferettslig behandling. Dette tas opp av den amerikanske sosiologen Kathleen Ferraro.⁵⁴⁴ Når kvinner har tatt kontakt med politiet i en voldssak, eller søker om beskyttelse ved et senter, er ikke dette entydig med at kvinnene ønsker å anmelde forholdene og straffeforfølge mannen: «It is also apparent that some women do not want their husbands arrested, but either wants assistance in leaving with their children, or want their husbands to be taken somewhere to sober up.»⁵⁴⁵

Skjørten viser også til ulik forskning fra USA utover hele 1980-tallet og opp mot nyere tid som viser til et mer utfyllende bilde av kvinnenes vegring mot en strafferettslig behandling.⁵⁴⁶ Der kvinnene har hatt reelle valg av reaksjonsmåter, mellom en sivilrettslig og en strafferettslig reaksjon, foretrakk mange kvinner en sivilrettslig behandling, skriver Skjørten. For noen kvinner var det også viktigere å ta vare på seg selv enn å markere seg som offer. En kan også si dette med Skjørten: «For noen kvinner kan det være viktigere å hevde seg enn å hevne seg. Straffen blir mindre vesentlig enn å gjenvinne selvrespekt og verdighet.»⁵⁴⁷

Skjørten finner at kvinner som trakk anmeldelsen tilbake, nok kunne gjøre dette i frykt for represalier. Noe av det samme er funnet her til lands,

541 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

542 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987): 7

543 Se mer om dette i nyere tid i Robberstad 2003.

544 Ferraro 1989, 2006

545 Ferraro 1989: 179

546 Skjørten 2002

547 Skjørten 2002: 127

blant annet av Aslaksrud og Bødahl, som beskriver flere grunner til at kvinnene ikke ville gjennomføre en straffesak.⁵⁴⁸ Det kunne være at kvinnene hadde blitt forlikt med mannen i mellomtiden. Det kunne også være at kvinnene ikke ville gjøre vondt verre i relasjon til mannen gjennom en straffesak.

Hva kvinner i den tiden har ment om straff og offentlig påtale, har vi lite kunnskap om. Det vi heller ikke vet noe særlig om i etterkant, er hvor landsmøtene har hentet opplysninger om de mishandlede kvinnes behov for offentlig påtale. Landsmøtene refererer ikke til forskning som understøtter de mishandlede kvinnes ønsker og behov for straff. Omfattende undersøkelser om de voldsutsattes behov for straff, er heller ikke referert til i de grundige evalueringene som ble foretatt av Jonassen i løpet av 1980-tallet.⁵⁴⁹ Det finnes ikke kilder som kan vise til interne undersøkelser av de voldsutsattes meninger, eller til at mishandlede kvinner har deltatt aktivt med sine erfaringer ved landsmøtene. Det vakter kan fortelle, er at mishandlede kvinner ikke hadde særlig kapasitet til å delta ved landsmøtene eller i det politiske eller praktiske arbeidet ved sentrene. Her kan en derfor med god grunn anta at de mishandlede kvinnes meninger og synspunkter om bruk av straff er fremsatt av en «tredjeperson», for eksempel vakter ved kritesentrene som har løftet dette opp til landsmøtene.⁵⁵⁰

I etterkant av historien er det imidlertid de gode hensikter som skinner igjennom landsmøtenes argumenter. I interne notater er dette beskrevet som «de utsattes behov for avklaring». En kan også snakke om dette som en anerkjennelse av at volden har krenket kvinnens grenser og kuet henne som person.⁵⁵¹ At volden ble møtt med etterforskning og straff, skulle gi den utsatte oppreisning og ikke minst betrygge henne for at dette ble tatt på alvor, eller slik en av vaktene uttrykker dette: «Det er viktig at sakene blir pådømt. Jeg tror det kan gjøre kvinnene tryggere og at de kan sette en slutt og starte sitt eget liv etter en dom.»

Omtanken for de voldsutsatte hadde flere sider. En gruppe kvinner tilknyttet kritesentergruppa i Ytre Nordfjord tok dette opp i en artikkel i *Firdaposten* i 1983.⁵⁵² Å kreve straff for vold mot kvinner, er et spørsmål om rettferdighet for de voldsutsatte. Det samme ble tatt opp i stortingsmelding

548 Aslaksrud & Bodal 1986

549 Jonassen 1987, 1989

550 Det finnes flere undersøkelser om de voldsutsattes meninger om straff fra andre land. Se Ferraro 1989; Skjørtén 2002.

551 Se for eksempel Honneth 2008.

552 *Firdaposten* 23. juni 1983

nr. 104 på slutten av 1970-tallet som viser til strafferettens muligheter til å skape balanse mellom en ugjerning og den som var blitt rammet av denne, gjennom bruk av straff, eller som det står skrevet om Justisdepartementets betraktninger i stortingsmeldingen: «Departementet fremhevet derimot teorier om humanitet og rettferd som begrunnelse for straff.»⁵⁵³

Nå er der visse forskjeller i måter å bruke begreper rettferdighet, skriver Alvar Nelson.⁵⁵⁴ Jurister bruker ordet rettferdighet ved utmålingen av straff som en oppfyllelse av profesjonelle krav, for eksempel riktig bruk av prosedyrer og regler. Rettferdighetstenkingen kan også forstås som et symbol på de prinsipper strafferetten er bærer av. Det dreier seg om prinsipper som har eksistert langt tilbake i tid, og som representerer en universell interesse som skal omslutte alle borgerne, skriver Luhmann.⁵⁵⁵ Å forstå strafferetten som «rettferdighetsskapende» dreier seg om moralske rettesnorer. Straffens iboende retteferdighetsdiskurser gjør det blant annet lett å argumentere for strafferettens tilstedeværende som en noe mer enn en utmåling av straff for en ugjerning, skriver Tham: «Genom att upprätthålla dessa värden, vilket främst sker genom starka reaktioner mot dem som bryter mot de grundläggande normerna, bekräftas och förstärks det kollektiva medvetandet, vilket är själva uttrycket för sammanhållningen.»⁵⁵⁶

At strafferettens funksjoner kan forstås som en normativ rettesnor på rett og galt gjennom en fordeling av skyld og uskyld, gjør at en også kan snakke om straff som nyttig. Det nyttige i straffen er blitt begrunnet på flere måter, men har likevel en grunntanke, slik dette er beskrevet i stortingsmeldingen *Om kriminalpolitikken* fra 1977: «At straffesystemet påvirker folks atferd».⁵⁵⁷ Også i NOU 1983: 57 heter det at straffelovgivningen og håndhevingen av denne har som primært mål å bidra til å regulere adferd.⁵⁵⁸ Sett på denne måten kan en forstå krisesentrenes engasjement i krav om straff som en måte å appellere til en permanent ordening som bidrar til å endre folks adferd i samsvar med straffeloven og håndhevelsen av denne. På den måten kan de hindre vold mot kvinner i fremtiden.⁵⁵⁹

553 St.meld. nr. 104 (1977–78): 60

554 Alver & Mikaelsson 1991

555 Luhmann 2004

556 Tham 2001: 35

557 St.meld. nr. 104 (1977–78): 27. Se også Ryberg 2006.

558 NOU 1983: 57. For mer om dette, se Ertzeid 2005.

559 Se Robberstad 2003.

Den grove og mindre alvorlige volden

Straff for vold mot kvinner har mange fasetter. I praksis innebar ikke en offentlig påtale at alle sakene ble påaktet på samme måte. Den offentlige påtalen handlet om de grove sakene som strafferetten allerede hadde tatt tak i tidligere, dog i liten måtestokk.⁵⁶⁰ Endringer av påtalereglene kom ikke til å gjelde mindre alvorlige former for vold, mens tesen ved krisesentrene handlet om at all vold beror på undertrykkende makt. Den mindre alvorlige volden, som ørefik, dytting, isolering og slag som ikke lager merker, ble med dette et ansvar for offeret å ta tak i, men også for krisesentrene å engasjere seg i.⁵⁶¹

At den mindre alvorlige volden ikke ble møtt med offentlig påtale, ble av enkelte sett på som en utfordring. Tesen ved krisesentrene var at vold mot kvinner ikke bare handlet om grovheten i handlingene, men om at all vold mot kvinner var krenkende og undertrykkende. All vold ble her sett på som et uttrykk for kvinnes posisjon som underordnet og som gjenstand for mannens makt til å bestemme etter eget ønske. Dertil var vold mot én kvinne også sett på som vold mot alle kvinner generelt sett. Dette kan forstås som en omtenkstom søstersolidaritet, men også som et ansvar de mishandlede kvinnene har hatt i det å håndtere egen utsatthet på en måte som kunne bidra til å lette livet for kvinner generelt.

Å ha et fokus på den mindre alvorlige volden var et tema som strakk seg over landegrensene. Spesielt har feminister tatt tak i denne problemstillingen som en viktig politisk sak, men også som en kritikk av myndighetenes vektlegging av grovheten i volden som det vesentlige. Når myndighetene kun retter sitt engasjement mot den alvorlige volden, har staten laget en grenseoppgang for hvilken type vold som skal tas på alvor eller ikke, uavhengig av hvilken betydning denne volden har for offeret som underkuende og krenkende. Slik Ferraro beskriver dette, vil et ensidig fokus på den grove volden blant annet ikke få med seg de byrder kvinnene må leve med der den lille volden skjer kontinuerlig over tid, eller som forfatteren uttrykker dette:

⁵⁶⁰ Se Fodstad & Steen 1977.

⁵⁶¹ Begreper som psykisk vold var mindre påaktet på 1980-tallet enn i dag. For mer om dette, se Aas 2009.

The modeling of the causes and consequences of partner violence will never be powerful as long as we aggregate behaviors as disparate as a «feminine» slap in the face, a terrorizing pattern of beatings accompanied by humiliating psychological abuse, in argument that escalates in to a mutual shoving match, or a homicide committed by a person who feels there is no other way to save her own life.⁵⁶²

Når myndighetene ikke inkluderer den mindre alvorlige volden i en offentlig påtale, kan en tenke seg at volden fort blir glemt, eller skjøvet bort som uvesentlig, selv om dette kan få store konsekvenser for den det gjelder, skriver Ferraro videre. Med dette viser forfatteren til vold mot kvinner som et problem som ikke så lett lar seg løse gjennom kategoriseringer av voldes grovhet.

At en offentlig påtale ser bort fra den mindre alvorlige volden, har også en betydning for vår forståelse og håndtering av volden over tid, skriver Kelly.⁵⁶³ Den mindre alvorlige volden er tett vevd sammen med nære relasjoner, som innebærer både kjærlighet og omtanke og hverdagsliv. Når denne ikke sees på som en kriminell handling, vil dette kunne påvirke hvilke definisjoner kvinnene selv bruker på denne typen vold. I kvinnenes definisjon av vold de har erfart fra en som har stått dem nær, finner Kelly at kvinnene har sitt eget språk og egen tolkning som avgjør hvorvidt volden er «sånt som bare skjer» og som kan håndteres i kvinnes eget nettverk, eller hendelser som bør anmeldes til politiet. Når små hendelser defineres som uviktige, er det vanskelig for ofrene å komme fri fra en hverdag bestående av «bare litt» vold, skriver Kelly.

Dess oftere den mindre alvorlige volden skjer, og dess mindre denne blir påaktet, dess mer venner kvinnene seg til volden som normal og vanlig, som derved ikke kan forstås som voldshendelser som skal påkalle straff. Kvinner som er henvist til å leve med vold fordi de ikke har god nok hjelp til å komme seg ut, har også en tendens til å sammenligne sine erfaringer med verre handlinger, som voldtekt og legemsbeskadigelse, skriver Kelly. På den måten blir den mindre alvorlige volden enda mindre. Med dette viser Kelly hvordan kvinners definisjon av voldshendelsene viser tilbake på kvinnes syn på seg selv som mennesker som «kan tåle», eller som Kelly uttrykker dette:

562 Ferraro 1989: 132

563 Kelly 1989

Very few of the women who had experienced physical violence by their partners only once or infrequently define these events as domestic violence. Frequency of violence was, in fact, the most important factor influencing how soon a women defined a man's behavior as abusive. When there were long gaps between incidents, women minimized the violence by focusing on the nonabusive times, and hoping that it would not occur in the future.⁵⁶⁴

Når kvinner minimaliserer små voldsepisoder de er blitt utsatt for, kan dette føre til at de velger å flytte tilbake til voldsutøveren, skriver Kelly videre. Dette har imidlertid flere sider. Når Kelly beskriver kvinnes frem og tilbake flyttinger mellom gjerningspersonen og hjelpetiltak eller egen bolig, ser hun også dette som en «endringstid» for offeret.⁵⁶⁵ Kelly beskriver prosessen som både fornuftig og nødvendig. Ved å flytte frem og tilbake, får gjerningspersonen gradvis vent seg til hennes fravær, og kvinnen selv får vent seg til et annet ståsted og en annen selvoppfatning. Samtidig har dette også en mer dyptgripende side som ikke er uvesentlig, skriver Kelly.⁵⁶⁶ Dersom den mindre alvorlige volden, eller den volden som skjer sporadisk, ikke blir fanget opp som viktig, kan dette få alvorlige følger.

På den ene siden kan små voldsepisoder som blir forstått som «hverdagsgreie» også føre til at anmeldelser trekkes tilbake i håp om at volds handlingene skal opphøre. En skal aldri se bort fra at dette kan skje, men også det motsatte er reelt å tenke seg som et utfall: at volden eskalerer. Det handler tross alt om utøvelse av makt mot et annet menneske, og det er urealistisk å tro at utøvelse av denne makten skal opphøre «av seg selv» uten at noen setter tydelige grenser.

På den andre siden kan vold som bagatelliseres bidra til å hindre at offeret samarbeider med politiet og straffesystemene. At kvinnene vegrer seg for en rettsbehandling, vil heller ikke være noe godt utgangspunkt for verken en etterforskning eller en straffesak. Dette er i tråd med den måten myndighetene har vurdert mange av de utfordringene en skjerpet påtaleinstruks kunne utgjøre.⁵⁶⁷ Myndighetene har blant annet lagt stor vekt på tillit mellom strafferettsapparatet og ofrene for å kunne etterforske sakene. På mange måter kan en si at kvinnes bagatellisering og vegring, eller motstand mot å se alvorret i de små voldshandlingene, fort kunne undergrave myndighetenes ønsker om å ha en offentlig påtale. Et bedre

⁵⁶⁴ Kelly 2003: 127

⁵⁶⁵ Kelly 2003

⁵⁶⁶ Kelly 1990

⁵⁶⁷ Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

samsvar mellom offeret og strafferettssystemet kan dessuten bidra til å minske mørketallene, noe som kan gjøre det lettere å synliggjøre voldens faktiske omfang.

Heri ligger imidlertid et dilemma mellom offerets behov for en praktisk og god løsning på et omfattende problem, og kvinneforkjempernes ideer og meninger om hvordan vold mot kvinner ideelt sett bør håndteres for å synliggjøre hva dette dreier seg om. Som vist tidligere kan det tenkes at mange kvinner ønsker fred og ro mer enn å straffe, mens straffens hovedformål er å sette grenser mot denne typen vold for alle borgere. Dette dilemmaet kommer også frem ved krisesentrene. I en årsrapport fra krisesenteret i Oslo i 1987, året før offentlig påtale ble effektuert, er det også tydelig at bruk av offentlig påtale ble sett på som en forlengelse av perspektivet krisesentrene så på som viktig: å synliggjøre volden. I årsrapporten heter det seg at en offentlig påtale «betyr at kvinner har fått anerkjennelse av at mishandling av dem ikke er en privatsak, mellom ham og henne».⁵⁶⁸

Den voldsutsattes stemme bys i dette sitatet frem som om hun har hatt et behov for å løfte egne erfaringer inn i et samfunnsperspektiv og få en anerkjennelse for at volden ikke bør lukkes inne i det private rom. Slik kan det også ha vært. Kanskje var det også slik at de mishandlede kvinnene på 1980-tallet var særdeles politisk bevisste på hva de ville oppnå med en anmeldelse. Det kan også være at samfunnsperspektivet ble viktigere enn de voldsutsattes egne stemmer. I prosessen henimot et strafferettslig blikk på vold mot kvinner, finner Skjørten at det lett kan oppstå en forståelse av gjensidighet mellom politikk og enkeltmennesket – som om der fantes sammenfallende hensikter og interesser.⁵⁶⁹ Dette sammenfallet kan derimot vanskelig underbygges vitenskapelig, skriver forfatteren. Det en kan trekke ut av dette, er et gammelt dilemma som har eksistert lenge før krisesentrene ble etablert.⁵⁷⁰ Det handler på den ene siden om et system som er konstruert i den hensikt å sette grenser for uønskede handlinger i samfunnet. Når disse lovregulerte grensene effektueres gjennom etterforskning og straff er det ikke alltid så sikkert at det kvinnelige offerets verden og behov blir ivaretatt fordi systemet har som hovedmål å rette fokus på gjerningspersonen mer enn på offeret. Sett fra de voldsutsatte kvinnes side, kan bruk av straff for vold i hjemmet innebære vanskelige dilemmaer eller

568 Oslo krisesenter 1987: 59

569 Skjørten 2002

570 Se Luhmann 2004.

avveininger. Dette har myndighetene både drøftet og belyst før offentlig påtale ble innført i 1988.

Myndighetenes syn på straff

Da offentlig påtale ble et aktuelt politisk spørsmål, ble dette redegjort for i både brevs form og i offentlige dokumenter. Å legge frem alle drøftelsene vil bli for omfattende her, men det er likevel relevant å vise til hva kritesentrene møtte av motargumenter. Med utgangspunkt i Ot.prp. nr. 79, *Om lov om endringer i straffelov*, skal vi se litt nærmere på et utvalg av argumenter myndighetene legger frem om skjerpet bruk av straff for vold mot kvinner.⁵⁷¹ Her skal det imidlertid gjøres oppmerksom på at denne utredningen tar stilling til flere sårbare forhold enn vold mot kvinner og har et mye bredere mandat for sine vurderinger enn det som kan tas frem her. Noen forhold er likevel verdt å se nærmere på. Interessant i denne sammenhengen er at myndighetene argumenter for en offentlig påtale som i hovedsak lå tett på argumentasjonen kritesentrene tok opp. Myndighetene har imidlertid også sett nærmere på offentlig påtale som en utfordring for de voldsutsatte kvinnene.

En av flere problematiske sider ved offentlig påtale, var at dette ville frata offeret råderett over egen situasjon. Det legges her til grunn en forståelsesmåte som løftet frem offerets behov for å være selvstendig og handlende. Temaet følges derimot ikke opp i særlig grad, og kommer litt i skyggen av de mer praktiske og fornuftige betraktningene. Et annet viktig poeng var at offentlig påtale, der handlingene er av en slik karakter at de kan kalles «alvorlige», ikke nødvendigvis kom til å permanent stanse den antatte gjerningspersonen i å fortsette å utøve vold. En straffesak hindret ikke gjerningspersonen i å ta ut sine frustrasjoner på offeret, verken i løpet av etterforskningen eller i seinere i tid. Heri lå en faktisk bekymring over hvorvidt en straffesak kunne være noen god løsning for offeret, eller som det står i Ot.prp. nr. 79: «Riksadvokaten er videre i tvil om regler om ubetinget offentlig påtale ved kvinnemishandling i særlig grad vil minske risikoen for press og trusler fra mannens side slik det hevdes i høringsbrevet.»⁵⁷²

Bakgrunnen for en slik bekymring kan settes i sammenheng med flere forhold. Det ene er at ikke alle saker fører til straff. Mange saker faller

⁵⁷¹ Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

⁵⁷² Ot.prp. nr. 79 (1986–1987): 10

utenfor den offentlige påtalen, og av de som påtales offentlig, vil bare en del av sakene få en strafferettslig domstolsbehandling. Dessuten er bevisbyrden ofte svak, noe som kan føre til diskusjoner om volden faktisk har hendt og med dette svekke offerets troverdighet. Et slikt tap av troverdighet kan få en tilbakevirkende kraft i relasjonen til trusselutøveren, som kan oppleve at myndighetene «aksepterer» volden. Konsekvensen av dette er at offeret kan miste tillit til politiet og rettssystemet. At ofrene ikke har hatt tillit eller tiltro til at de blir ivaretatt av strafferettssystemet, kan blant annet innebære at offeret ikke vil ta kontakt med politiet i slike saker: «Enkelte av høringsinstansene mener regler om ubetinget offentlig påtale kan medføre at en mishandlet kvinne unnlater å tilkalle politiet av frykt for at det blir reist straffesak mot mannen.»⁵⁷³

Dersom den voldsutsatte ikke vil samarbeide med politiet, vil dette svekke både den videre etterforskningen og den eventuelle straffesaksbehandlingen. Det handler om en tillit som straffesystemet er avhengig av, blant annet behovet for at offeret stiller opp med opplysninger om de gitte handlingene. Problemer med bevisførsel er spesielt utfordrende fordi volden har foregått i «det private rom», uten vitner til hendelsene. Handlinger som dessuten skjer i en intim kontekst, kan også medføre at paret har viklet seg inn i en dialog eller et handlingsmønster der det kan tenkes å være vanskelig å skille ut de handlinger som kan straffeforfølges og handlinger som tilhører en komplisert relasjon.

Det som også tas opp i drøftelsen av skjerpet bruk av straff for vold i hjemmet, er at en strafferettslig tilnærming fort kan føre til en krevende situasjon for offeret.⁵⁷⁴ Det har blant annet dreid seg om hvorvidt bruk av strafferettskjeden kunne føre til en belastning for ofrenes fremtid. Utfordringen i slike saker er både de tette og intime båndene mellom offer og gjerningsperson, og forventningene samfunnet stiller til det å ta felles ansvar for eventuelle barn.⁵⁷⁵ Spørsmål som er tatt opp til vurdering er hvorvidt selve straffesaken kan bidra til å øke eller skape en konflikt mellom offeret og andre i familien og spesielt også til gjerningspersonen: «Særlig må det tas i betraktning at straffesaken kan bidra til å forsterke det motsetningsforhold som ofte består mellom kvinnemishandler og offer.»⁵⁷⁶

573 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987): 11

574 Se NOU 1983: 57.

575 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

576 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987): 9

At myndighetene har stilt kritiske spørsmål til hvorvidt en straffesak kan øke konflikten mellom partene, er betimelig. Her er det tatt utgangspunkt i at kompliserte familierelasjoner ikke nødvendigvis blir løst den dagen saken blir anmeldt og straffeforfulgt. Et viktig spørsmål handler om offerets sårbarhet. Dette rettet også Aslaksrud og Bødal blikket mot som et problem i sin vurdering av straff for vold i hjemmet.⁵⁷⁷ Det samme ble gjort i Sverige i 1977, skriver Burman.⁵⁷⁸ Her ble det blant annet stilt kritiske spørsmål til hvorvidt offeret hadde behov for, eller nytte av, en straffesak, og hvorvidt preventive virkninger av straffen kunne bidra til å jevne ut forskjeller mellom kjønnes makt. Ifølge Burman ble tvil til bruk av offentlig påtale koblet til familielivets skjørhet og ikke minst ofrenes sårbarhet. Den mest tungtveiende kritikken i bruk av strafferetten i mishandlingssaker viser Burman til som en redegjørelse for belastningene offeret måtte gå gjennom i løpet av en rettsprosess. Det å stå i en etterforsknings situasjon kunne føre til at offeret ble påført ytterligere skyld. Fra svenske rettsdokumenter fra 1970-tallet viser forfatteren til kunnskap om offerets erfaringer i strafferetten som en ydmykende prosess. Språkbruk og diskurser i retten var brolagt med forestillinger om ofrene som skyldige i å ha provosert mannen. I de mest problematiske sakene ble også ofrene mistenkt for å ha opptrådt på en måte som «naturlig» nok kunne få menn ut av fatning. Temaet er tatt opp i Ot.prp. nr. 79, som flere steder viser til rettsbehandlingen som en krevende situasjon som i verste fall kan forsterke den sårbare partens allerede vanskelige situasjon.⁵⁷⁹ I beste mening kan en se kritikk som er rettet mot bruk av strafferetten i slike saker som en beskyttelse av den fornærmedes behov for å ikke bli påført mistanke eller bli møtt med sårende kommentar. En kan også si dette med Riksadvokatens høringskommentar: «Det fremheves som spesielt viktig å ta hensyn til at en straffesak og det den kan føre med seg, kan berøre fornærmede meget personlig.»⁵⁸⁰

Belastninger på offeret i en strafferettslig behandling av volden, førte til visse endringer som kunne bidra til å beskytte ofrene bedre. Blant annet ble det anbefalt at avhør skulle skje for lukkede dører, uten at tiltalte var til stede. Det ble også oppfordret til å generelt ta hensyn til den voldsutsatte.⁵⁸¹ At det opp gjennom tidene har vært nødvendig å

577 Aslaksrud & Bødal 1986

578 Burman 2007

579 Ot.prp. nr. 79 (1986–1987)

580 NOU 1983: 57, s. 9

581 Offerets plass i en straffesak er fortsatt et tema som tas opp i ulike sammenhenger også i dag. Se også Robberstad 2003.

fokusere offerets plass i en straffesak som handler om intime og nære følelser, handlet ikke utelukkende om offerets sårbarhet. Det handler også om straffesystemets hovedanliggende, som er gjerningspersonen og gjerningspersonens handlinger. Helt fra saken etterforskes til den blir strafferettslig behandlet er hensikten å imøtekomme påstander om gjerningspersonens skyld, eller også uskyld.⁵⁸² I dette finnes flere sikkerhetsgarantier for gjerningspersonen.⁵⁸³ Offerets plass i en strafferettslig behandling både var og er relativt liten, selv om det har endret seg til det bedre med tiden. På 1980-tallet ble bruk av straff debattert av enkelte feminister som fremhevet visse motsetninger mellom voldsutsatte kvinner og strafferettstenkningen.⁵⁸⁴

Kritiske perspektiver på straff

Kritiske kommentarer til bruk av straff var lite påaktet ved krisesentrene. Der finnes imidlertid ett unntak. I 1983 ble det løftet frem en viss bekymring for de mishandlede kvinnenes møte med strafferettsystemet.⁵⁸⁵ Bekymringen var ikke i hovedsak rettet mot det å straffe gjerningspersonen eller bruk av offentlig påtale, men mot hva strafferetten kunne tilføre ofrene av belastninger. I notatet fra landsmøtet heter det blant annet:

Saker som gjelder vold mot kvinner står i en juridisk særstilling i norsk rettspraksis. Ikke i noen andre tilfeller gjøres volds ofre til medskyldige i sin egen situasjon. Ikke i noen andre saker letes det så intenst etter formildende omstendigheter som i disse sakene.⁵⁸⁶

Denne måten å forstå bruk av straff i var en enslig svale ved landsmøtene. Det er ikke mulig å oppdrive data om dette perspektivet fra andre dokumenter som ble ført i pennen av vakter som arbeidet ved krisesentrene. Dilemmaer i bruk av straff for vold mot kvinner ble imidlertid tatt opp av feminister som var engasjert i temaet utenfor krisesentrene, både her til lands og i våre naboland. Ikke minst har Tove Stang Dahl tatt opp bruk av straff for vold mot kvinner, både som en metode for rettferdighet, men også som en utfordring for de voldsutsatte som kan ligge implisitt i den

582 Bratholm 1980, 2004

583 NOU 1983: 57

584 Se også Finstad 1988.

585 Edborg 1987

586 Edborg 1987

måten strafferettstjenesten er bygget opp og fungerer.⁵⁸⁷ Lover som forbyr bruk av vold er i utgangspunktet kjønnsnøytrale. Prosedyrer i strafferetten er også kjønnsnøytrale i den forstand at begge kjønn kan være gjerningspersoner og begge kjønn skal forvaltes på lignende vis i en rettsforhandling.⁵⁸⁸ Spørsmål om kjønn var likevel til stede, ikke minst i utformingen av straffesystemet, eller sagt med Dahl: «Retten kan betraktes som en institusjon som i særlig grad bidrar til å opprettholde det tradisjonelle mannlige hegemoni i samfunnet.»⁵⁸⁹

Også den feministiske sosiologen Carol Smart fra Storbritannia tok opp spørsmålet om straffesystemets mannlige rasjonale i løpet av 1980-tallet.⁵⁹⁰ Utfordringen var systemets rasjonale og måter å forstå et gitt problem på som tok utgangspunkt i gjerningspersonen mer enn i ofrenes livsverden. En viktig stemme om dette temaet kommer fra sosiologen og kvinneforskeren Elizabeth Stanko, som har engasjert seg i vold mot kvinner i mange tiår.⁵⁹¹ Selv om flere av hennes bidrag er fra 2000-tallet, viser hun til utfordringer ved et system som i sin grunnstruktur er den samme som på 1970-tallet, selv om enkelte forhold er endret.⁵⁹² Stanko er ikke i utgangspunktet motstander av straff for vold mot kvinner, men påpeker likevel visse motsetninger mellom straffesystemets rasjonale og det kvinnelige voldsofferets hverdagsliv som gjør det relevant å spørre: «Should criminal law be part of 'righting' the harm of social disadvantage experienced by vulnerable victims in the way in which it determines the seriousness of the damage of violence?»⁵⁹³

Bakgrunnen for dette fant Stanko i en strafferettslig praksis som blant annet mistenkte kvinnene for å ha opptrådt på en måte som «naturlig nok» kunne få menn ut av fatning.⁵⁹⁴ Et annet problem Stanko viser til, er hele strafferettstjenestens bruk av ord som beskriver voldshandlingene, slik dette er formulert i lovteksten. Lovteksten er gjerne relatert til voldens skadeomfang eller til handlingens konsekvenser for offeret. Dess større skade, dess alvorligere ser retten på handlingen. Det kan være «betydelig skade», direkte eller indirekte skade der volden har ført til ervervs

587 Se Dahl 1994.

588 Se Luhmann 2004.

589 Dahl 1994: 27

590 Smart 1989

591 Stanko 2002

592 Luhmann 1995; Robberstad 2003

593 Stanko 2002: xiv

594 Se Stanko 1985, 1989.

udyktighet, til sykdom og psykisk skade. Dette berører imidlertid ikke alltid kvinnenes forståelse av problemene som de knytter til spørsmål om nærhet, svik, avhengighet og tilgivelse, kjærlighet og det å dele en hverdag. Dess større avstand mellom kvinnenes hverdag og lovteksten, dess mer antar kvinnene at deres fremstilling ikke blir tatt på alvor.

Vel så utfordrende er prosedyrer og arbeidsmetoder som bidrar til å løfte en konflikt opp fra hverdagslivets mange spørsmål, i den hensikt å få en bedre oversikt over hva dette skal og bør dreie seg om.⁵⁹⁵ Dette er på mange måter forståelig, men utgjør likevel et problem for de voldsutsatte kvinnene.⁵⁹⁶ En av flere utfordringer er strafferetten som tilbakeskuende på fortiden mer enn på fremtiden, skriver Vilhelm Aubert.⁵⁹⁷ Et tilbakeskuende blikk løfter ikke konflikten videre og frem mot nye løsninger som griper inn i konfliktens kjerne. På mange måter er dette i tråd med de betraktninger Stanko viser til. Å fryse en handling til et gitt tidsrom, eller løfte handlingene opp fra hverdagslivet, strider mot de voldsutsatte kvinnenes beskrivelser av eget liv som både inngår i en større kontekstuell sammenheng, og byr på en «endringstid», skriver Stanko.⁵⁹⁸ Denne endringstiden er av flere forskere beskrevet som en prosess der kvinnene flytter frem og tilbake for å få oversikt over situasjonen, men som er vanskelig å kombinere med det å stå i en straffesak.

For å minske skadevirkninger en straffesak kunne ha for de voldsutsatte kvinnene, foreslår Dahl mer kunnskap om vold mot kvinner og kvinners utfordringer i hverdagen, for eksempel ved å «finne flere sammenhenger mellom de samme fenomener, formulere dem mest mulig presist og eksplisitt».⁵⁹⁹ Kunnskap om kvinner og vold burde også gjenspeiles i lovtekstene, og kvinner burde delta i lovgivningsprosessen, skriver Dahl: «Målet med denne forskningen må videre være å integrere nedenfra- og ovenfraperspektivene gjennom løpende forståelse og kritikk av gjeldende rett, slik at nye grupper kan heves som aktive medlovgivere i den alltid pågående prosess å skape ny rett.»⁶⁰⁰

Dahl viser til «løpende» kunnskap som kontinuerlig må fange opp endringer i tiden. At strafferettstjenestene får mer kunnskap om vold mot kvinner og kvinners hverdagsliv er et gode i seg selv, men mer kunnskap

595 Graver 1988

596 Se Finstad 1988.

597 Aubert 1972

598 Stanko 1990, 2002

599 Dahl 1994: 33

600 Dahl 1994: 95

bidrar ikke til å forandre straffesystemets rasjonale og funksjoner. Om krisesentrene hadde tanker om en fremtid med mer og bedre kunnskap om kvinner og det kvinnelige offeret, skal det ikke sies noe sikkert om. Her er det lite kjent hva krisesentrene faktisk hadde av innsikt om dette temaet. At krisesentrene ikke har tatt opp problematiske sider ved bruk av straffesystemet kan også handle om at krav om straff er en politisk spisset strategi. I en spisset strategi er argumentene ofte ensrettet i den hensikt å få konkrete krav gjennomført.⁶⁰¹ Debatter om selve kravet, eller hvorvidt kravet er berettiget eller bør endres underveis, er lite relevant. Krav om straff har da også ved krisesentrene hatt en ensidig målsetting som verken bar preg av diskusjoner eller demokratiske prosesser. Det dreier seg også om en strategi som ikke umiddelbart kan assosieres med en flat og maktutjevne organisasjonsform der flere stemmer skal høres. Samtidig var nettopp denne udemokratiske prosessen gjort mulig fordi krisesentrene valgte en flat organisasjon, som er kjennetegnet av å mangle tydelige handlingsregler eller kontroll med hvem som skal utøve hvilken type makt. Det var den samme organisasjonsformen som innga tillit til mishandlede kvinner som møtte opp på sentrene og fortalte sine historier.

601 Se også Barker 1999b, 1999c.

Avsluttende betraktninger

Fremvekst og endring av krisesentrene på 1970- og 1980-tallet er en kompleks historie om en grasrotbevegelse som tok initiativ til å endre samfunnets holdninger til kvinner og vold mot kvinner i særdeleshet. Protestene var rettet mot datidens tenkning og hvordan myndighetene håndterte mishandlede kvinner. Som strategi valgte krisesentrene en flat organisasjon som ideelt sett både ga rom for et mangfold av mennesker og ideer samt muligheter til ulike aksjonsformer. Hvordan den flate organisasjonen ble utformet og utviklet var i stor grad farget av feministiske aktiviteter før krisesentrene ble etablert. I bakgrunnen for utviklingen var et samfunn i økonomisk vekst, med fordeling av nye velferdsgoder og kvinners økte deltagelse i yrkeslivet. For å gripe krisesentrenes mangfoldige tilblivelse og utvikling har flere spørsmål fulgt prosjektet: Hvilke forhold påvirket etableringen av krisesentrene, og hva innebar valg av en flat organisasjon for utformingen og utviklingen av sentrene? Hvordan formidlet krisesentrene sine synspunkter om vold mot kvinner som et kjønnet samfunnsproblem? I det som følger skal det tas frem noen hovedpunkter fra boken.

Krisesentrenes tilblivelse

Før krisesentrenes tid var det feministiske engasjementet preget av to store retninger som i mange spørsmål sto mot hverandre med forskjellige strategier og aksjonsformer: Kvinnefronten, med bånd til AKP (m-l), og de nyfeministiske gruppene, som besto av både uavhengige og politisk engasjerte kvinner – en del av dem var for eksempel knyttet til Sosialistisk Venstreparti. Motsetningene dreide seg blant annet om balansen mellom kvinnesak og klassekamp, der nyfeministene var mer opptatt av kvinnesak som viktigere enn klasseforståelse. Flere organisasjoner var engasjert i feministiske spørsmål i denne perioden, knyttet til både Arbeiderpartiet og Høyre, i tillegg til Husmorforbundet og sanitetsforeninger. Alle kom

de til å prege fremveksten og utviklingen av krisesentrene både i form av samarbeid og uenighet. Da spørsmålet om etablering av krisesentre ble aktuelt, var imidlertid den store feministiske bølgen med spørsmål om likestilling for kvinner på retur, og kvinneaktivister begynte å engasjere seg i en mer praktisk orientert kvinnekamp.

En viktig hendelse som fikk en konkret betydning for etableringen av krisesentrene, var tribunalet i Brussel i 1976, der vold mot kvinner ble et sentralt tema som ulike feministiske grupper ønsket å gjøre noe med. Det startet med kartlegging av voldens omfang og førte til etablering av krisesentre fordi kvinnene hadde akutt behov for beskyttelse. Det ble også ganske raskt avdekket at noen av de voldsutsatte manglet muligheter til å forsørge seg selv og barna. De hadde verken arbeid eller egne bankkontoer og trengte hjelp fra det offentlige for å komme seg ut av voldsituasjonen. Opprettelsen av krisesentrene var et konkret svar på dette. Antall krisesentre økte raskt i utbredelse, men førte også til at krisesentrene ble stående i en dobbeltrolle der de både skulle drive politikk og samtidig skape trygghet og muligheter for et liv uten vold for kvinnene og barna som kom til sentrene.

I arbeidet med å etablere krisesentre sto mange feministiske grupperinger sammen for å gjøre myndighetene oppmerksomme på vold mot kvinner. Samlet utgjorde dette en grasrotbevegelse av feminister som ønsket å rette sine protester mot bruk av vold som kvinneundertrykkende og derved en del av samfunnets skjeve fordeling av makt mellom kjønnene. Protester og kritikk ble spesielt rettet mot myndighetenes måter å se kvinner generelt som mindre verdt enn menn. Voldsutsatte kvinner ble også sett på som mindre verdt enn menn, men i særdeleshet ble de mishandlede kvinnene forstått som mindreverdige sett opp mot de «hederlige og gode» kvinnene som stelte i hjemmet uten protester og opprør. De voldsutsatte ble gjerne mistenkt for å ha provosert mannen eller oppført seg på en måte som ikke var akseptabel, og ble gjerne forstått som både syke og elendige.

En støtte for den feministiske tenkningen lå i det nye paradigmeskiftet som førte med seg en teoretisk endring fra en biologisk måte å se kvinnelivet henimot en forståelse av kvinneverken som et resultat av læring og oppdragelse. I dette åpnet det seg nye måter å se kvinner og samfunnsstrukturen. For å bryte med datidens syn på kvinner ble bevisstgjøringsprosessen en viktig del av kvinnefrigjøringen, spesielt hos nyfeministene før krisesentrenes tid. Det handlet om å løfte frem kvinnenes språk og forståelse av seg selv og gjøre denne erfaringen til felles politikk. Både

bevisstgjøringsprosessene og 1970-tallets ulike feministiske måter å forstå kvinner, kom til å prege både innhold og organisering av sentrene.

Organisering av sentrene

Valg av organisasjonsform ble tatt opp ved Kvinnehuset i Oslo kort tid etter at det første kritesenteret ble etablert i 1978. Kvinnefronten ønsket en hierarkisk organisasjon, mens nyfeministene ønsket en flat organisasjonsform. Nyfeministene fikk flest stemmer, og forslag om en flat organisasjon ble vedtatt på det første landsmøtet i 1980. Den flate organisasjonen var i tråd med nyfeministiske idealer om å drive kvinnesak der alle skulle ha samme makt og utvikle et felles budskap i søstersolidaritet. Organisasjonstypen er også kjennetegnet av å være lett å endre på kort tid, og er derfor godt egnet til ulike aksjonsformer og aktiviteter.

Fordi organisasjonsformen er mer en idé enn en fast struktur av forhåndsbestemte maktprinsipper må den flate organisasjonsformen fylles med konkrete funksjoner aktørene kan handle innenfor. Hvilke strukturer dette skal dreie seg om, eller om en i det hele tatt skal ha noen fast struktur, er opp til de som har engasjert seg i den flate organisasjonsformen å bestemme. Prinsippet er uansett at alle meninger skal luftes og alle skal bidra med å bestemme en utforming av organisasjonen.

Tre forhold har bidratt til å gjøre den flate organisasjonen operativ. Det ene var formuleringen av en felles ideologisk plattform som ble vedtatt på det første landsmøtet i 1980. Det overordnede budskapet i plattformen var å bekjempe alle former for undertrykking av kvinner generelt og voldsutsatte spesielt. Hensikten var å endre samfunnet og myndighetenes holdninger til vold mot kvinner. Dette var holdninger de mente var infiltrert i strukturelle forhold i samfunnet. I tillegg til plattformen ble det også utarbeidet prinsipper vaktene skulle arbeide etter, så som søstersolidaritet og det å møte de voldsutsatte kvinnene som likeverdige og selvstendig handlende mennesker, uten bruk av tvang og press. Den umiddelbare utfordringen ved plattformen var at denne var relativt vagt formulert og dermed ble vanskelig å forholde seg til i det daglige arbeidet. Med dette oppsto mange tolkninger og grupperinger som hadde ulike syn på kritesentrene hensikter.

Det andre var å systematisere den daglige arbeidsinnsatsen. Dette ble planlagt og utviklet ved hvert senter av entusiastiske vakter som både fikk bestemme, men som også samarbeidet mellom ulike sentre i måter å organisere hverdagen. Ved sentrene ble det opprettet ulike arbeidsgrupper som

skulle engasjere seg i både barn og økonomi, administrasjon og kursing. En sentral del av aktivitetene handlet om å bygge «søsterfellesskap» gjennom samtaler og dialog i den hensikt å gjøre vaktene mer bevisste sitt eget liv og ståsteder som kvinner. Her ble det åpnet opp for kursing og innhenting av kunnskap om kvinner og om vold mot kvinner. Dialogen inkluderte også voldsutsatte kvinners erfaring som en del av en større bevisstgjøringsprosess der private erfaringer skulle bli felles politikk.⁶⁰²

Det som vanskelig lot seg gjennomføre i den flate organisasjonen, var å etablere retningslinjer og regler for maktfordeling.⁶⁰³ Dette kom spesielt til å prege lederrollen ved sentrene med uro og usikkerhet og førte til dannelse av uformelle maktgrupper som sto opp mot hverandre. Mangel på maktfordelingsregler preget også landsmøtene, som i stor grad ble dominert av de som deltok. Utad fremsto imidlertid krisesentrene landsmøter som uttrykk for en samlet organisasjon, med solidaritet og enighet med både ledere og den daglige driften. Dette kan godt forstås som en god strategi for en grasrotbevegelse som ønsket å få sine synspunkter formidlet. De fremsto som sterke og solide.

Det tredje forholdet som preget utformingen av den flate organisasjonsformen, handlet om å samle kunnskap og innsikt om kvinner og om vold mot kvinner i særdeleshet. Flere sentre hadde egne bibliotek og kurs som bidro til å formidle kunnskapen internt ved sentrene. I tillegg ble både vaktene og spesielt de voldsutsattes erfaringer en del av en bevisstgjøringsprosess. Prinsippet var å hente innsikt fra kvinnenens hverdagsliv og løfte dette frem som felles politikk. Utfordringen var at kvalitativ kunnskap nedenfra aldri ble nedtegnet eller formalisert slik at den kunne løftes frem som en samlet felles politikk. Kunnskap om de voldsutsatte ble i stor grad lagt frem for myndighetene som individuelle problemer da voldsutsatte søkte bistand og støtte. I dette kom krisesentrene aktører til å ha en avgjørende rolle.

For å få frem organisasjonens betydning, er aktiviteter ved krisesentrene tolket som handlinger tilhørende et praktisk og et politisk spor, men som har understøttet hverandre. Det praktiske sporet har dreid seg om å hjelpe de voldsutsatte til å søke ytelse og støtte fra myndighetene. Det politiske sporet har dreid seg om å synliggjøre et nytt kvinnesyn og nye

602 Danielsen 2013

603 En snakker her om en kompleks organisasjonsform som vanskelig lar seg måle, vurdere og gripe tak med konkrete måleverdier. Bruk av begreper som egnethet og utfordringer må derfor ikke leses som absolutte størrelser. Se Cohen et al. 1972.

måter å forstå vold mot kvinner.⁶⁰⁴ På tvers av disse sporene har den flate organisasjonen hatt ulik betydning i møte med hjelpetjenestene og i møte med politi og strafferettstjenesten.

Forhandling om hjelp

I det praktiske sporet har krisesentrene forhandlet med hjelpetjenestene om hjelp til den enkelte, men også i den hensikt å formidle krisesentrenes holdninger og prinsipper som et alternativ til datidens syn på vold mot kvinner.⁶⁰⁵ For å komme i en slik posisjon har den flate organisasjonsformen hatt stor betydning på flere måter. Et særdeles viktig forhold var den flate organisasjonens inkludering av ulike meninger, sammen med et budskap om beskyttelse til de voldsutsatte, frivillighet og likeverd. Dette innga tillit og trygghet til voldsutsatte, som strømmet til sentrene der de både fikk hemmelig adresse og ble hørt og tatt på alvor. Dialog med voldsutsatte avdekket ganske raskt et behov for økonomiske ytelser, bolig, inntekt og barnepass, for å nevne noe. Her viste organisasjonen seg kapabel til å finne nye måter å formidle budskapet i plattformen på, som ikke var planlagt på forhånd. I det praktiske sporet kunne krisesentrene forhandle med hjelpetjenestene om støtte til de voldsutsatte, samtidig som sentrene ga sin solidaritet og støtte til de voldsutsattes meninger og ønsker.

En utfordring ved den flate organisasjonen var, som tidligere nevnt, manglende regler for maktfordeling, men også mangel på strategier for hvordan den ideelle plattformen skulle anvendes og formidles i den hensikt å påvirke samfunnets holdninger. Det samme gjaldt prosessen om å hente kunnskap nedenfra, med det mål å skape felles politikk. Denne innsikten ble aldri samlet og systematisert på en måte som kunne styrke krisesentrenes budskap i møte med hjelpetjenestene. I mangel på felles kunnskap om de voldsutsattes erfaringer, ble det til at krisesentrene i stor grad bidro til å formidle enkelthistorier som passet myndighetenes måter å begrunne hjelp til de voldsutsatte. Å skulle formidle volden som et samfunnsproblem og et spørsmål om skeiv fordeling av makt mellom kjønnene, var i liten grad argumenter myndighetenes hjelpetjenester kunne forholde seg til. I denne dragkampen ble vakter fra krisesentrene fort beskrevet som «lite

604 De to sporene er ikke en del av krisesentrenes planer, men et analytisk redskap for å tydeliggjøre krisesentrenes mange oppgaver og gjøremål.

605 Se også Barker 1999b, 1999c.

kompetente» av de profesjonelle hjelperne som satt inne med den formelle skoloringen. Over tid førte dette til en maktkamp som kom til å prege det politiske sporet.

I det politiske sporet viste organisasjonsformen seg velegnet i den forstand at landsmøtene kunne velge flere aksjonsformer. Det ble skrevet artikler, demonstrert, holdt foredrag og arrangert møter med politikere. Landsmøtene kunne også velge tema de ønsket å engasjere seg i, uten at dette var diskutert på grunnplanet i organisasjonen. Dette hadde en sammenheng med den flate organisasjonens manglende regler for maktfordeling og politiske strategier for dialog mellom sentrene og landsmøtet. Slike mangler hindret en konstruktiv debatt om politiske spørsmål, og bidro til å forsterke landsmøtenes selvstendige posisjon. Hva landsmøtene foretok seg ble dominert av de som var aktive på møtene. Landsmøtenes store dilemma i det politiske sporet var et tyngende ansvar for finansieringen av driften. På dette området var krisesentrene avhengige av myndighetenes vilje til å gi støtte, og det oppsto et dilemma mellom den flate organisasjonens idealer og synspunkter og myndighetenes økonomiske makt. Dette gjorde det mulig for myndighetene å legge press på krisesentrene og blant annet løfte frem egen formalkompetanse som viktigere enn krisesentrenes idealer og kvalitative innsikt. Over tid førte dragkampen til at krisesentrene, ledet av landsmøtenes politiske aktiviteter, tilpasset sin forståelse av vold mot kvinner henimot den måten myndighetene definerte de voldsutsatte. Et steg i den retning var å invitere profesjoner fra det psykologiske og psykiatriske feltet til et samarbeid om voldsutsatte kvinners behov. Dette ble etter hvert etterfulgt av beskjeder til krisesentrenes mange vakter om at sentrenes praktiske oppgaver ikke måtte forstyrre myndighetenes tiltak og ytelser. I maktkampen med myndighetene tapte den politiske siden av krisesentrene, ved at vekten ble lagt på den praktiske hjelpen til de voldsutsatte – som kun myndighetene hadde ressurser til å bidra med. Med dette ble krisesentrenes idealer og forståelsesmåter endret fra å bekjempe vold mot kvinner som et kjønnet maktproblem, til en kamp om praktisk hjelp til voldsutsatte kvinner på myndighetenes premisser.

Krav om straff

Parallelt med forhandlinger med hjelpetjenestene, har krisesentrene hatt kontakt med politiet i det praktiske sporet. Hensikten var å påvirke politiets syn på voldsutsatte kvinner, som i datiden verken ble møtt med

forebyggende tiltak eller etterforskning. Over tid utviklet det seg et samarbeid mellom krisesentrene og ildsjeler i politiet som hadde innført en nærpolitimodell der dialog med samfunnets mange aktører var en viktig del av politiets arbeidsoppgaver. I dette samarbeidet fikk krisesentrene synliggjort de voldsutsattes behov for beskyttelse, men også formidlet viktigheten av å kunne ta imot anmeldelser og etterforske sakene.

I det politiske sporet har landsmøtene stilt krav til myndighetene om å skjerpe politiets innsats med tanke på bruk av straff for vold mot kvinner. Selv om krav om skjerpet bruk av straff ikke var nedfelt i den ideologiske plattformen, eller formulert som en målsetting, ble kravet likevel en omfattende del av krisesentrenes aktiviteter. For å tydeliggjøre kravet om straff ble dette spisset til et krav om offentlig påtale for vold mot kvinner. Dette innebærer at det offentlige anmelder sakene uavhengig av hva den voldsutsatte måtte mene om dette.

At krav om straff ble en mulig aktivitet ved krisesentrene, må forstås på bakgrunn av den flate organisasjonsmodellen og plattformens utforming. Den ideologiske plattformen var, som nevnt, vag og manglet tydelige planer og regler for hvordan den skulle tolkes, forstås og omsettes til handling. Dette gjorde det mulig for krisesentrene å engasjere seg i et krav som ikke var planlagt på forhånd, godt hjulpet av en organisasjonsform som nettopp åpnet opp for mange typer aksjonsformer. Et annet forhold som har gjort krav om straff mulig, handlet – som nevnt i forrige avsnitt – om den flate organisasjonens manglende strategier for demokratisk utveksling og formidling av meninger og synspunkter. Manglende handlingsregler gjorde det dertil vanskelig å kontrollere landsmøtenes aktiviteter og meningsutvekslinger.

I landsmøtenes krav om offentlig påtale ble det stort sett lagt frem spissede og ensidige begrunnelser om hvilke positive gevinster bruk av straff kunne by den voldsutsatte. Straff kunne by på frafall av skyldfølelse og bidra til å minske kvinnens frykt for represalier ved en anmeldelse, men også gi kvinnene en mulighet til en tryggere fremtid. Også kvinnenes behov for rettferdighet ble lagt frem av landsmøtene i brev og foredrag til politikere og andre aktører for strafferettstjenesten.

I argumentasjonen for en offentlig påtale, fikk landsmøtene sin legitimitet gjennom en konkret tilgang på de voldsutsattes livserfaringer. Dette var kvinner som strømmet til sentrene i tillit til den rausheten som lå i den flate organisasjonens idealer om å bli tatt på alvor og ikke møte press eller tvang. Å ha tilgang på kvalitativ informasjon om de voldsutsatte, var

særlig viktig i en tid da det var lite forskning og utredning på området. Dette skjedde imidlertid uten at de voldsutsatte deltok aktivt i prosessen og uten at kunnskapen ble validert. Faktiske kilder som ble benyttet av landsmøtenes krav om offentlig påtale, ble heller aldri etterspurt, verken av landsmøtets egne representanter eller fra vakter ved sentrene. Hva de voldsutsatte faktisk har ment om offentlig påtale ble aldri undersøkt, i hvert fall ikke her til lands.⁶⁰⁶

En skjerpet bruk av straff ble imidlertid utfordret av feminister som debatterte temaet som et problem for kvinnes hverdagsliv. Spesielt ble strafferettens bruk av rasjonale og logikk som ikke fanger opp de voldsutsattes kvinnes utfordringer sett på som problematisk. Det kunne også være snakk om ulik tidsforståelse, bruk av negative beskrivelser av offeret og det å presse kompliserte og nære relasjoner inn i en relativt stringent ramme som i prinsippet har sitt sterkeste fokus på gjerningspersonen. Også myndighetene tok opp flere spørsmål om straffens vanskelige sider for offeret. Utfordringene kunne dreie seg om både bruk av tvang og tap av tillit, og hvorvidt spørsmål om straff kunne bidra til å øke konflikten mellom partene. Likevel ble offentlig påtale innført.

Det er interessant at landsmøtene ikke tok opp spørsmål om tvang, verken ved det første landsmøtet i 1980 eller da offentlig påtale ble innført i 1988. Den voldsutsatte kvinnens rett til å bestemme over eget liv, har i denne prosessen blitt skjøvet ut som uviktig. I dette er det vanskelig å se både søstersolidaritet og forståelse av de voldsutsatte som likeverdige. Å kreve offentlig påtale bidro imidlertid til å flytte blikket – bort fra en behandlingstanke, der volden ble forstått som et familieproblem og kvinnene ble sett på som problematiske og syke, henimot et større fokus på den som faktisk hadde utøvd volden. Straff kunne her bidra til å dempe de voldsutsattes følelse av skyld og skam. Å kreve straff for denne typen vold har da også i dagens samfunn ført til økt fokus på vold i nære relasjoner som uønsket og problematisk både for samfunnet og den enkelte, selv om en straffesak kan innebære til dels store belastninger for offeret.⁶⁰⁷ Avgjørende, etter denne forfatterens mening, er hvordan de voldsutsatte blir møtt innenfor det psykososiale feltet – som selvstendig handlende subjekter med rett til ytelser, oppreisning og anerkjennelse.

606 Se mer om utenlandske undersøkelser fra den tiden i Skjørten 2002.

607 Se Justis- og beredskapsdepartementet 2013, 2021.

Plattformens idealer

Plattformens idealer slik disse er referert til fra landsmøtet i 1980:

Vold mot og mishandling av kvinner er en del av kvinneundertrykkinga. Kvinneundertrykking er samfunnsbestemt. Vi ønsker derfor å angripe ethvert forhold i samfunnet som legitimerer, underbygger og opprettholder vold mot kvinner. I dette arbeidet er vi partipolitisk nøytrale, og er ikke tilknyttet bestemte organisasjoner eller trossamfunn. Kvinner enes i kampen mot undertrykking av kvinner, privat så vel som samfunnsmessig.

Ved siden av drift av det enkelte krisesenter skal vi påvirke samfunnet til å endre sitt syn på vold mot kvinner, ved blant annet å drive informasjonsarbeid, systematisk registrering av vold mot kvinner, følge opp aktuelle saker i pressen, bearbeide holdninger og kreve full offentlig finansiering på krisesenterets premisser. Arbeidet skal i prinsippet være lønnet. Vi må utvikle kontakt mellom krisesentrene og i størst mulig grad støtte hverandre i felles sak.⁶⁰⁸

608 Referat fra landsmøtet i 1982, se Edborg 1987.

Antall krisesentre

Krisesentrene vokste frem i et relativt raskt tempo. Handlingsprogrammet for 1983 viser at det allerede i 1982 fantes 21 krisesentre og 27 krisetelefoner.⁶⁰⁹ En landsoversikt fra 1988, altså seks år seinere, viser en økning til 49 krisesentre og 10 krisetelefoner.⁶¹⁰

Hvor mange krisesentre som fantes til enhver tid i den første perioden, finnes det derimot ingen fullstendig oversikt over. Spesielt gjelder dette den perioden da det både fantes krisesentre og krisetelefoner. Enkelte steder, som for eksempel i Sogn og Fjordane, fantes flere små sentre som både var krisetelefon og krisesenter og som ambulerte om å ta imot voldsutsatte kvinner ut fra behov. Et annet usikkerhetsmoment var at enkelte krisetelefoner endret innhold til å bli krisesentre etter hvert som de hadde vært i drift en stund, men uten at dette alltid ble nøye registrert. Noe kan imidlertid gi et visst bilde av antall krisesentre fra starten og frem til i dag.

Da det første krisesenteret ble opprettet i 1978, skjedde det en rask utvikling. Allerede i 1980 fantes 7 sentre og 8 telefoner, slik dette er vist til i tabellen nedenfor.⁶¹¹

Tabell 1. Antall krisesentre i 1978, 1980, 1982 og 1988

	Krisesentre	Krisetelefoner
1978 ⁶¹²	1	1
1980 ⁶¹³	8	8
1982 ⁶¹⁴	21	27
1988 ⁶¹⁵	49	10

609 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

610 Krisesentersekretariatet 1988b

611 I tabellen er det notert ned hvilke kilder tallene er hentet fra.

612 Jonassen 1987

613 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

614 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

615 Krisesentersekretariatet 1988b

Som en kan se, var det en relativ jevn stigning av antall sentre frem til 1988. Som en også kan se av tabellen, ble det mindre og mindre behov for krisetelefoner. Behovet for overnattinger kan se ut til å ha vært mer preserende enn det å motta råd per telefon.

Oversikter over de som har oppsøkt krisesentrene viser også en enorm økning av kvinner som trengte beskyttelse. Allerede i 1983 var det 3 124 kvinner og barn som hadde oppsøkt et krisesenter rundt om i landet.⁶¹⁶ I løpet av 1987 var tallet steget til 4 248.⁶¹⁷

Samtidig som antall brukere av krisesentrene økte, viser myndighetene til bekymring for antatt store mørketall på området. I handlingsprogrammet for 1983 blir det anslått at mishandlede kvinner kan utgjøre opp mot 5 000 mishandlede per år.⁶¹⁸ At tallet kan være så høyt finner departementene i ulike selvrapporteringsundersøkelser og rapporter fra sykehus, legevakt, politi og fra psykiatrien. Av den grunn ble det også rettet et stort fokus på nettopp helsetjenesten, både for å avdekke omfanget og også søke informasjon om de mishandlede kvinnene. Her antas det at de som oppsøkte krisesentrene kun utgjorde toppen av isfjellet.

616 Sosialdepartementet 1985

617 Krisesentersekretariatet 1988a

618 Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

Antall krisesenterbrukere

Antall brukere av krisesentrene de første årene er vanskelig å dokumentere helt nøyaktig. Hvert krisesenter førte sin egen statistikk og det å oppdrive en samlet oversikt har ikke vært mulig å finne i en slik tilstand at de kan kalles gode nok. Noe finnes likevel. Ved hjelp av tall fra Sosialdepartementet landsoversikt fra landsmøtene og Krisesentersekretariatets oversikt kan en lage en anslagsvis tabell.⁶¹⁹

Tabell 1. Brukere av krisesentrene i 1983 og 1987

År	Kvinner	Barn	Totalt
1983	1 901	1 223	3 124
1987	2 556	1 692	4 248

Selv om tallene er usikre, viser de likevel en antatt økning fra 1983 til 1987. At tallene er særdeles høye for besøkende i 1987, kan muligens handle om endrede registreringsrutiner. Der tallene er hentet fra krisesentrene internt vet vi at registreringen gikk på omgang. Her kan det ha forekommet feil når en person registrerer på slutten av en vakt og andre kommer til med egne registreringer. En kan heller ikke se bort fra at enkelte vakter har glemt å registrere hvem som har kommet til krisesentrene. Tallene hentet fra Sosialdepartementet er også relativt usikre fordi departementet ikke hadde en egen kontroll med krisesentrenes rutiner, men måtte forholde seg til de tallene krisesentrene presenterte. Noen tall må en likevel forholde seg til.

Det en ganske forsiktig kan si, er at antall faktiske brukere av krisesentrene økte i løpet av 1980-tallet. Dette betyr derimot ikke at volden i samfunnet nødvendigvis økte sterkt i denne perioden, men det forteller at de

619 Krisesentersekretariatet 1988a, 1988b; Sosialdepartementet 1985

som arbeidet ved sentrene hadde flere saker å håndtere enn da sentrene var i startfasen. Her fantes imidlertid visse forskjeller mellom sentrene som er viktige å ta i betraktning. Sentrene hadde ulike tilganger på brukere. Som et eksempel kan det være greit å bruke tall fra Oslo krisesenter, som har laget en egen oversikt fra 1979 til 1981.⁶²⁰

Tabell 2. Brukere av Oslo krisesenter fra 1978 til 1981

År	1978	1979	1980	1981
Antall kvinner	98	216	268	270

I tabellen ovenfor står kun kvinnene oppført. Fra handlingsplanen fra 1983 kan en finne at det i 1981 også var 90 barn på krisesenteret i Oslo.⁶²¹ Dette er tall kun fra landets største krisesenter. For landet over var variasjonene store. Mens Oslo tok imot to–tre hundre voldsutsatte i året, fantes sentre som knapt hadde ti–tolv voldsutsatte kvinner til overnatting.

⁶²⁰ Oslo krisesenter 1983

⁶²¹ Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1983

Å forske på fortiden

Hvordan fortellinger fra fortiden fremstilles, handler både om fortiden og om hvem som målbærer fortellingen, skriver Chalmers.⁶²² Forskerens nærhet til forskningstemaet er en gammel diskusjon om forskningens nøytralitet og ståsted, om etterprøvbarehet og bruk av ulike tilnærminger.⁶²³ Diskusjonen har fokusert og diskutert balansegangen mellom fornuft og følelser, mellom personlig og profesjonell, mellom privat og allment anliggende. De kritiske spørsmålene er som oftest blitt reist der det er snakk om forskerens erfaring med, eller der forskeren kan identifiseres med, de grupper som er blitt utforsket. I dette ligger en tanke om at personlige opplevelser, eller identifisering med visse samfunnsgrupper, vil kunne berøre forskerens tanker og overskygge fornuften, logikken, de vitenskapelige metodene og forskningsetikken.

Ved denne typen problemstillinger vil det presse seg frem en refleksjon over egne erfaringer hos oss som har en faktisk nærhet til et kritesenter. For 45 år siden hadde jeg en kjæreste som brukte vold. Det var på den tiden kritesentrene var relativt nye. I etterkant tok jeg også noen vakter ved dette senteret, som det den gangen ble forventet at noen av oss gjorde. Selv om jeg kun har positive minner om mitt møte med damene på kritesenteret, kan en likevel teoretisk forstå en slik erfaring som problematisk. Jeg kan ikke se bort fra at denne erfaringen har ligget der i alle år og preget livet og holdningene mine. Det som selvfølgelig også kan ha virket inn, er min personlige tilknytning til Kvinnefronten frem til midten av 1990-tallet. Denne formen for subjektivitet har visse likhetstrekk med det å ha en personlig erfaring, slik Neumann og Neumann tar opp i sin bok om «forskeren i forskningsprosessen».⁶²⁴ Avstand mellom forskningen og forskeren er her

622 Chalmers 1978

623 Andersson 1982

624 Neumann & Neumann 2012

sett på som en minstegaranti for saklighet. Nå kan det absolutt diskuteres om mennesker i det hele tatt kan befri seg fra sitt eget subjekt, men det er en diskusjon som kan føre for langt å ta opp her.

Hverdagslivet har mange orienteringskart, både bevisste og ubevisste, skriver Chalmers.⁶²⁵ I dette ligger at det personlige aldri kan unngås og vil alltid ha en betydning, men uten at en kan være helt sikker på hvilken betydning. I dette ligger at der også finnes en sort dobbelthet i det å fortelle om egne erfaringer. På den ene siden er det helt greit, fordi jeg har alltid hatt et avklart og åpent forhold til dette. På den andre siden har jeg fortalt om mine erfaringer fordi omgivelsene gjentatte ganger har krevd en slik «blottstilling», spesielt der noen har vært uenige i mine betraktninger og perspektiver. Dette er i grunnen et ganske interessant tema, som bør forskes på, spesielt der det gjelder kvinners erfaringer og der det gjelder erfaringer noen fagretninger har tatt en aksje i som en del av sin profesjon.

Det som skal sies i denne sammenhengen, er at den faktiske forbindelsen mellom mine erfaringer og det jeg skriver om temaet som forsker, alltid vil ligge i skyggen. På dette området vet vi svært lite om hva den faktiske erfaringen reelt sett utgjør eller betyr, skriver Chalmers. En erfaring, eller til og med det å erfare noe helt konkret som er avgrenset i tid og rom, en ulykke for eksempel, kan ha i seg uoversiktlige mengder av perspektiver og forståelsesmåter som ikke alltid er de samme på ulike tidspunkt livet igjennom. Viktig både i denne og i mange andre sammenhenger, er å fremstille kunnskap på en saklig og metodisk holdbar måte – uansett hva forskeren bærer på av egne erfaringer.

625 Chalmers 1978

Litteraturliste

- Aftenposten. (1985, mars). *Avisutklipp og samling av notater fra Tove Stang Dahl*. Riksarkivet i Oslo.
- Aftenposten. (1985, 6. mars). Kvinner «krever natta tilbake». Fakkeltog mot voldtekt [Notater fra Tove Stang Dahl]. Riksarkivet i Oslo.
- Ahnfelt, E. (1987). *Kvinnemishandling: Fra privat problem til offentlig ansvar: En dagsordenbyggingssprosess* [Hovedfagsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Albrektsen, B. H. (1977). *Kvinner og politisk deltagelse*. Pax Forlag.
- Alver, B. G. & Mikaelsson, L. (1991). *Kvinneminnebok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20. februar 1991*. Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen.
- Andenæs, A. (1996). *Identitet og sosial endring, del II. I: Foreldre og barn i forandring*. Pedagogisk forum. (Artikkelen er også trykket opp i *Tidsskrift for norsk psykologforening* 1989, nr. 26, s. 683–695)
- Andersson, S. (1982). *Positivism kontra hermeneutik*. Korpen.
- Aris, R., Hague, G. & Mullender, A. (1995). Defined by men's abuse: The «spoiled identity» of domestic violence survivors. I E. A. Stanko (Red.), *The meanings of violence* (s. 149–164). Routledge.
- Aslaksrud, A. M. & Bødal, K. (1986). *Politianmeldt kvinnemishandling. 435 saker anmeldt til Oslo politikammer i 1981, 1983 og 1984*. Justisdepartementet i Oslo.
- Aubert, V. (1969). *Likhet og rett*. Universitetsforlaget.
- Aubert, V. (1972). *Om straffens sosiale funksjon*. Universitetsforlaget.
- Backe-Hansen, E. (1973). Om kjønnsroller i oppdragelsen. I H. Haavind, J. B. Slagnes, R. Grennes, S. Nørve, E. Backe-Hansen, E. Helsing & L. F. Lundstøl (Red.), *Myten om den gode mor* (s. 131–151). Pax Forlag.
- Bakketeig, E., Stang, E. G., Madsen, C., Smette, I. & Stefansen, K. (2014). *Krisesentertilbudet i kommunene. Evaluering av kommunenes implementering av krisesenterloven* (Rapport 19/14). Velferdsforskningsinstituttet NOVA.
- Balchen, P. C. (1998). *Politiets forebyggende arbeid*. Vett og Viten.
- Barker, J. (1999a). Local action and global power: Shifting the balance. I J. Barker (Red.), *Street-level democracy: Political settings at the margins of global power* (s. 238–251). Kumarian Press.
- Barker, J. (1999b). Mapping local politics: Methods, measures, and morals. I J. Barker (Red.), *Street-level democracy: Political settings at the margins of global power* (s. 252–272). Kumarian Press.
- Barker, J. (1999c). Political settings: An approach to the study of popular section. I J. Barker (Red.), *Street-level democracy: Political settings at the margins of global power* (s. 27–62). Kumarian Press.
- Barker, J. (1999d). Public action in local contexts. The concept and theory of political settings. I J. Barker (Red.), *Street-level democracy: Political settings at the margins of global power* (s. 8–26). Kumarian Press.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2022). *Statistikk og analyse. Vold og overgrep – hjelpetilbud*. <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/>
- Barneombudet. (1986, 7. oktober). Sårbare barnegrupper. I *Faktablad om barn* [Høringsdokument]. Barneombudet.

- Barnevernloven 1953. (1953). *Lov om barnevern* (LOV-1953-07-17-14) [Opphevet]. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1953-07-17-14>
- Berg, A. M., Kalleberg, Å. B. & Leira, A. (Red.). (1977). *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi*. Pax Forlag.
- Berntsen, B. & Haset, H. (1977). Kirken: Kvinneforaktens høyborg? I B. Gulli, G. Hjeltnes, I. Iversen & B. Weltzien (Red.), *Kvinnens årbok: 1977* (s. 77–107). Pax Forlag.
- Björkdahl, A. (2002). Idea takeoff. I A. Björkdahl, *From idea to norm: Promoting conflict prevention* (kapittel 4) [Doktorgradsavhandling]. Lunds universitet.
- Bolman, L. G. & Deal, T. E. (2009). *Organisasjon og ledelse: Struktur, sosiale relasjoner, politikk og symboler* (4. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Bourdieu, P. (2007). *Viten om viten og refleksivitet* (T. Slaatta, Overs.). Pax Forlag.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1995). *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse* (B. N. Kvalsvik, Overs.). Samlaget.
- Brantenberg, G., Kirsti, E., Lykkjen, A. M., Sørbøe, D. K. & Natland, L. (1976). *Forbrytelser mot kvinner. Internasjonalt tribunal i Brussel 4.–8. mars 1976*. Kvinnehuset, Tribunalgruppa.
- Bratholm, A. (1980). *Strafferett og samfunn*. Universitetsforlaget.
- Bratholm, A. (2004). *Juss og humanisme. Om samfunn, straff og de svakes rettigheter*. Humanist forlag.
- Brekke, L. (1977). Mer om feminisme. I B. Gulli, G. Hjeltnes, I. Iversen & B. Weltzien (Red.), *Kvinnens årbok: 1977* (s. 9–41). Pax Forlag.
- Brekke, T. (1981). *Den gylne tonen*. Oktober.
- Brox, O. (1989). *Praktisk samfunnsvitenskap*. Universitetsforlaget.
- Bruknaap, M. (1991). *Kvinnens styring med sitt eget liv: Om å vokse ut av mors fang*. Sigma.
- Bruun, K. (1967, 14.–17. mars). Nyare sociologisk forskning och litteratur rörande polisen. I *Nordisk kontaktseminar om politiet og kriminologien: Arrangert af Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi*. Braband.
- Burcar, V. (2008). *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – och barn som upplever våld: En forsknings- och kunskapsöversikt*. Polishögskolan.
- Burman, M. (2007). *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Lustus.
- Busch, T., Vanebro, J. O. & Dehlin, E. (2010). *Organisasjon og organisering* (6. utg.). Universitetsforlaget.
- Bø, I. (2004). *Barnet og de andre: Nettverk som pedagogisk og sosial ressurs* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Bødal, K. & Fridhov, I. M. (1994). *Sex, sorg og lidelse: Om 165 menn dømt for sedelighetslovbrudd 1980–1989*. Kriminalomsorgsavdelingen, Justisdepartementet.
- Børresen, O. (1991). *Barnevern og familievern*. Høyskoleforlaget.
- Chalmers, A. F. (1978). *What is this thing called science?* (3. utg.). Open University Press.
- Christensen & Weltzien (1974). Samtale med Alfhild Bingen om Norges Husmorforbund. I *Kvinnenes årbok 1975* (s. 142–149). Pax.
- Christie, N. (1982). Hva slags politi bør vi ha? I N. Christie, A. Bratholm & T. Opsahl (Red.), *Lov og frihet: Festskrift til Johs Andenæs på 70 årsdagen 7. september 1982* (s. 81–90). Universitetsforlaget.
- Cohen, M. D., March, J. G. & Olsen, J. P. (1972). A garbage can model of organizational choice. *Administrative Science Quarterly*, 17(1), 1–25. <https://doi.org/10.2307/2392088>
- Dahl, T. S. (1980). *Kvinner som ofre*. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Dahl, T. S. (1994). *Pene piker haiker ikke: Artikler om kvinneverett, strafferett og velferdsstat*. Universitetsforlaget.
- Dahlberg-Larsen, J. (2006). A theoretical view on cohesion and conflict in society. I U. Bondeson (Red.), *Law & morality*. Forlaget Thomson.
- Danielsen, H. (2013). Pasjonert politikk: Danningen av den frigjorte kvinnen på 1970-tallet. I H. Danielsen (Red.), *Da det personlige ble politisk: Den nye kvinne- og mannebevegelsen på 1970-tallet* (s. 21–60). Scandinavian Academic Press.

- Dammann, E. (1979). *Revolusjon i velstandssamfunnet*. Gyldendal.
- de Beauvoir, S. (1999). *Det andet køn: Bd. 3. Erfaringer og opplevelser: 2. del*. Samlerens bogklubb.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. (1977). *Violence against wives: A case against the patriarchy*. The Free Press.
- Dokument nr. 15 (1995–1996). *Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble oppnevnt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere («Lund-rapporten»)*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/1995-1996/Dok15-199596/?lvl=0>
- Drake, I. & Solberg, A. G. (1995). *Kvinner og ledelse: Gjennom glasstaket?* Tano.
- Edborg, S. (Red.). (1987). *Landsmøtevedtak ved krisesentrene fra 1980 til 1986*. Upublisert hefte.⁶²⁶
- Eidheim, S. (1992). Barnevern: Kontroll av enslige mødre? *Materialisten*, 20(4), 24–38.
- Eidheim, S. (2007). *Å leve på sperret adresse: En forstudie av kvinner som lever på sperret adresse*. Politihøgskolen.
- Eidheim, S. (2010). Voldsutsatte kvinners tillit til politiet. I S. Rundhovde (Red.), *Tillit til politiet* (s. 91–121). Politihøgskolen.
- Eidheim, S. & Hennem, R. (1994). Barnets beste og systemets grenser. *Barnevernspedagogen*, 18(3), 22–31.
- Eidheim, F. & Jonassen W. (2001). *Den gode vilje: Mishandlede kvinners erfaring med hjelpeapparatet*. Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- Elgesem, E. (1967, 14.–17. mars). Oslopolitiets oppfatning av sitt yrke. I *Nordisk kontaktseminar om politiet og kriminologien: Arrangert af Nordisk samarbejdsråd for kriminologi*. Braband.
- Ellefsen, B. & Larsson, P. (2014). Skandinavisk politihistorie. I P. Larsson, H. O. I. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i politivitenskap* (s. 28–52). Cappelen Damm Akademisk.
- Engelstad, F. (1977). Kjærlighet og utbytting. I A. M. Berg, Å. B. Kalleberg & A. Leira (Red.), *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi* (s. 123–132). Pax Forlag.
- Engelstad, F. (2005). *Hva er makt?* Universitetsforlaget.
- Ertzeid, A. M. (2005). *Hevn og straff: Studier av hevners strafferettslige legitimitet*. Fagbokforlaget.
- Espeland, E. (1981). *Og jeg som trodde han var så snill ... Om mishandling av kvinner*. Gyldendal.
- Falck, S. & Mathiesen, T. (1981). *Vekterstaten: Om kontrollpolitikk i det moderne samfunnet*. Pax Forlag.
- Faller, K. C. (2007). *Interviewing children about sexual abuse*. Oxford University Press.
- Faludi, S. (Red.). (1993). *Det store tilbakeslaget: 90-års kvinnebilde*. Aschehoug.
- Ferraro, J. K. (1989). The legal response to women battering in the United States. I J. Hanmar, J. Radford & E. A. Stanko (Red.), *Women, policing, and male violence. International perspectives* (s. 155–185). Routledge.
- Ferraro, J. K. (2006). *Neither angels nor demons. Women, crime, and victimization*. Northeastern University Press.
- Finstad, L. (1988). Sedelighetsforbrytere ut av fengslene: Prinsipper for en realistisk utopi. *Materialisten*, 3.
- Finstad, L. (2000). *Politiblikket*. Pax Forlag.
- Fodstad, H. & Steen, K. S. (1977). *Det skjulte martyrium: Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet*. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Fougner, B. (1993). 1990-tallets norske kvinner. I S. Faludi (Red.), *Det store tilbakeslaget: 90-års kvinnebilde* (s. 424–440). Aschehoug.
- Fraser, N. (1997). *Justice interruptus: Critical reflections on the «postsocialist» condition*. Routledge.
- Fraser, N. (2003). *Den radikala fantasin: Mellan omfördelning och erkännande*. Daidalos.
- Førland, T. E. & Korsvik, T. R. (2006). *1968: Opprør og motkultur på norsk*. Pax Forlag.

626 Heftet er også brukt av Kristin Aasta Morken, *I grenseland mellom frivillig og offentlig omsorg*, Institutt for sammenlignende politikk ved Universitetet i Bergen (1988) og av Wenche Jonassen, *Kvinner hjelper kvinner. En evaluering av krisesentrene* (NIBR 1989: 4). Finnes også ved Sunnhordland museum på Stord.

- Graver, H. P. (1988). Refleksiv rett og makt. I A. Born, N. Bredsdorff, L. Hansen & F. Hansson (Red.), *Refleksiv ret* (s. 83–112). Nyt fra samfunnsvidenskabene.
- Graver, H. P. (2011). *Hva er rett?* Universitetsforlaget.
- Grennes, R. (1973). Kvinner, familie og biologi. I H. Haavind, J. B. Sлагnes, R. Grennes, S. Nørve, E. Backe-Hansen, E. Helsing, M. Mohr & L. F. Lundstøl, *Myten om den gode mor* (s. 99–122). Pax Forlag.
- Grinde, T. V. (1989). *Barn og barnevern i Norden: Samfunnets respektive familiens ansvar for barna*. Tano.
- Grund, J. (1985). *Velferdsstat i motvind*. Universitetsforlaget.
- Grønseth, E. (1976). *Familie og kjønnsroller: Arbeid – forsørgelse – likestilling*. Cappelen.
- Grøvdal, Y. (2011). *En vellykket sak? Kvinner utsatt for mishandling møter strafferettsapparatet* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Gulli, B. (1977). Organisering for frigjøring. I A. M. Berg, Å. Berge, A. Kalleberg & A. Leira (Red.), *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi* (s. 250–268). Pax Forlag.
- Gulli, B. M. (1992). *Moderskapets frigjørelse? Offentlig likestillingspolitikk på 1970-tallet*. Universitetsforlaget.
- Gulli, B., Hjeltnes, G., Iversen, I. & Weltzien, B. (Red.). (1977). *Kvinnens årbok 1977*. Pax Forlag.
- Halsaa, B. (1996). I skjæringspunktet mellom fag og politikk. I H. Holter, B. Halsaa, J. van der Ros, E. Skjønberg & B. Øvrelid, *Hun og han: Kjønn i forskning og politikk* (s. 117–140). Pax Forlag.
- Hammerlin, Y. & Leer-Salvesen, P. (2014). *Voldens ansikter. En dialog om ondskap, ansvar og håp*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hammersley, M. & Atkinson P. (1996). *Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Ad Notam Gyldendal.
- Hanmer, J., Radford, J. & Stanko, E. A. (1989). Policing, men's violence: An introduction. I J. Hanmar, J. Radford & E. Stanko (Red.), *Women, policing and mail violence*. Routledge.
- Haukaa, R. (1982). *Bak slagordene: Den nye kvinnebevegelsen i Norge*. Pax Forlag.
- Hedberg, G. C. (1985). *Kvinnor och män i polisutbildning: Polissystemets reaktioner på en ökad andel kvinnor i polisyrket* [Doktorgradsavhandling]. Stockholms universitet.
- Heiberg, A. N. (1994). Tortur og vold mot kvinner. *Mennesker og rettigheter*, (2), 145–149.
- Heitmann, J. H. (1987). *Som gode forvaltere: Lederskap og ansvar i menighet og organisasjon*. Tano.
- Helle, I. (2015, 25. november). *Sosial protest etter 1980*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/1958-sosial-protest-etter-1980.html>
- Hellesund, T. (2013). Intimiteter i forandring: Om hvordan den nye norske kvinnebevegelsen satte intimitet på dagsorden. I H. Danielsen (Red.), *Da det personlige ble politisk: Den nye kvinne- og mannebevegelsen på 1970-tallet*. (s. 61–102). Scandinavian Academic Press.
- Helsedirektoratet. (1986). *Helsetjenesten og privat vold* [Handlingsplan]. Helsedirektoratet.
- Hem, L. (1971). *Forsøks gymnaset: En studie om forandring*. Universitetsforlaget.
- Hernes, G. (1975). *Makt og avmakt*. Universitetsforlaget.
- Hernes, G. & Knudsen, K. (1987). Kjønn og klassebevissthet. I G. E. Birkelund, G. Hernes & K. Knudsen (Red.), *Klassesamfunnet på hell* (s. 101–120). Universitetsforlaget.
- Hindberg, B. O. (1984). *Kvinnomisshandel*. Liber.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse* (L. Holm-Hansen, Overs.). Pax Forlag.
- Hoyle, C. (1998). *Negotiating domestic violence: Police, criminal justice and victims*. Clarendon Press.
- Hove, H. (1993). Lov om barneverntjenesten. I I A. Kjønstad, J. Fridtjof, A. Kjellervold & H. Hove (Red.), *Sosial trygghet og rettsikkerhet*. Alma Mater Forlag.
- Hydén, H. (1988). Refleksiv ret. I A. Born, N. Bredsdorff, L. Hansen & F. Hansson (Red.), *Refleksiv ret*. Nyt fra samfunnsvidenskabene.
- Hydén, M. (1995). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: Mellan det omöjliga och det möjliga*. Liber Utbildning.
- Høigård, C. & Guttormsen, G. (1977). *Fattigdom i en velstandskommune: En undersøkelse av sosial omsorg i Bærum*. Universitetsforlaget.
- Haavelsrud, M. & Hartvigsen, H. H. (1983). *Utdanning og likhetsidealer*. Aschehoug.

- Haavind, H. (1973). Myten om den gode mor. I H. Haavind, J. B. Sлагnes, R. Grennes, S. Nørve, E. Backe-Hansen, E. Helsing, M. Mohr & L. F. Lundstøl, *Myten om den gode mor* (s. 35–98). Pax Forlag.
- Jacobsen, D. I. & Thorsvik, J. (2002). *Hvordan organisasjoner fungerer: Innføring i organisasjon og ledelse* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Jonassen, W. (1987). *Vennetjeneste eller offentlig tiltak? En analyse av organisering og drift av krisesentrene* (NIBR-rapport 10). Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jonassen, W. (1989). *Kvinner hjelper kvinner. En evaluering av krisesentrene* (NIBR-rapport 4). Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jonassen, W. (2014). Vold mot kvinner – historikk og status. I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner*. Cappelen Damm Akademisk.
- Jonassen, W. & Stefansen, K. (2003). *Ideologi eller profesjonstenkning? En statusrapport om krisesentrene* (HIO-rapport 27). Høgskolen i Oslo.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2013). *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/et-liv-uten-vold/id733697/>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2021). *Frihet fra vold* [Handlingsplan]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-handlingsplan-for-a-forebygge-og-bekjempe-vold-i-naere-relasjoner-20212024/id2868714/>
- Jørgensen, M. (1997). *Skoler jeg møtte*. Pedagogisk psykologisk forlag.
- Jørgensen, M. W. & Philips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Samfundslitteratur.
- Kelly, L. (1989). The continuum of sexual violence. I J. Hanmar, J. Radford & E. Stanko (Red.), *Women, policing, and male violence. International perspectives*. Routledge.
- Kelly, L. (1990). Journeying in reserve: Possibilities and problems in feminist research on sexual violence. I L. Gelsthorp & A. Morris (Red.), *Feminist perspectives in criminology* (s. 107–123). Open University Press.
- Kelly, L. (2003). *Violence against women and children: Innovation and professionalism in policing*. Council of Europe Publications.
- Kjønstad, A. (1993). Sosialarbeidernes taushetsplikt: Stengsler for kommunikasjon i sosialtjenesten. I A. Kjønstad, J. F. Bernt, A. Kjellevold & H. Hove (Red.), *Sosial trygghet og rettssikkerhet under sosialtjenesteloven og barneverntjenesteloven*. Alma Mater.
- Krisesentergruppa i Oslo. (1987). *Krisesenter: Hvorfor, hvordan*. Krisesentergruppa i Oslo.
- Krisesenterlova. (2009). *Lov om kommunale krisesentertilbud* (LOV-2009-06-37-44). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2009-06-19-44>
- Krisesentersekretariatet. (1988a). *Oversikt over antall brukere*. Krisesentrenes landsmøte.
- Krisesentersekretariatet. (1988b). *Oversikt over antall krisesentre*. Krisesentrenes landsmøte.
- Krisesentersekretariatet. (2008). *Kvinnerommet 1978–2008. Vi gratulerer krisesenterbevegelsen*. Krisesentersekretariatet.
- Krisesentersekretariatet. (2008). *Årsmelding 2008*. Krisesentersekretariatet.
- Krogstad, J. (2008). En krisetelefon opprettes i Oslo. I *Kvinnerommet 1978–2008: Vi gratulerer krisesenterbevegelsen* (s. 16–17). Krisesentersekretariatet.
- Laugerud S. (2009). *Smertefulle endringsprosesser* (Rapport 3). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Leira, A. (1977). Kvinnfolk og mennesker. I A. M. Berg, Å. Berge, A. Kalleberg & A. Leira (Red.), *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi* (s. 15–30). Pax Forlag.
- Leira, A. (1992). Hankjønn, hunkjønn, intetkjønn? I A. Taksdal & K. Widerberg (Red.), *Forståelse av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Ad Notam Gyldendal.
- Lindebrække, K. (1977). Ut av statskirken, kvinner! I B. Gulli, G. Hjeltne, I. Iversen & B. Weltzien (Red.), *Kvinnens årbok 1977* (s. 123–125). Pax Forlag.
- Lindner, S. S. (2013). Over disk som varmt hvetebrød: Sirene og den norske populærfeminismen. I H. Danielsen (Red.), *Da det personlige ble politisk: Den nye kvinne- og mannebevegelsen på 1970-tallet* (s. 103–152). Scandinavian Academic Press.

- Lindtner, S. S. (2015). *Nyfeministene – bevisstgjøring og mediesensasjon*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/1935-Nyfeministene%E2%80%93bevisst%C2%ADgj%C3%B8ring-og-medic%C2%ADsensasjoner.html>
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Sage.
- Listhaug, O. (1990). Nyere sosiale bevegelser og deres politiske innflytelse. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 6(2), 107–120.
- Lofthus, A.-M. (2008). «Offer» eller ressurs – valget kan være ditt. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, (1).
- Lorentzen, H. (1980). Reinforcing the police – actors, interests and strategies. I R. Hauge (Red.), *Policing Scandinavia. Scandinavian studies in criminology*. Universitetsforlaget.
- Luhmann, N. (1995). Rettsystemets enhed. I N. Luhmann, *Autopoiesis II. Udvalgte tekster af Niklas Luhmann*. Politisk revy.
- Luhmann, N. (2004). *Law as a social system*. Oxford University Press.
- Luhman, N. (2007). *Indføring i systemteorien*. Forlaget Unge Pædagoger.
- Lønnå, E. (2019). *Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene*. Kvinnehistorie. <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-780> (Opprinnelig utgitt 2003)
- Lønnå, E., & Norsk kvinnesaksforening. (1996). *Stolthet og kvinnekamp: Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Gyldendal.
- Malterud, K. (1981). *Kvinnemishandling – et helseproblem. En utredning om helseapparatets ansvar og funksjon i Oslo*. Oslo helseråd.
- Manning, P. K. (1978). The police: Mandate, strategies, and appearances. I P. K. Manning & J. van Maanen (Red.), *Policing: A view from the street* (s. 7–31). Goodyear.
- Manning, P. K. (1997). *Police work: The social organization of policing* (2. utg.). Waveland Press.
- Mathiesen, T. (1983). *Timeglasset: Fire essays om profesjoner*. Pax Forlag.
- McAnulla, S. (2002). Structure and agency. I D. Marsh & G. Stoker (Red.), *Theory and methods in political science* (2. utg.). Palgrave Macmillan.
- McNulty, F. (1981). *Den brennende sengen*. Tiden.
- Mohr, T. (1968). *Katti Anker Møller: En banebryter*. Tiden.
- Molander, B. (1996). *Kunnskap i handling*. Daidalos.
- Myhrer, T.-G. (2000). *Politiet og taushetsplikten. Et hinder for samarbeid med andre etater?* Justisdepartementet.
- Narud, K. (Red.). (2014). *Vold mot kvinner*. Cappelen Damm Akademisk.
- Neumann, C. B. & Neumann, I. B. (2012). *Forskeren i forskningsprosessen. En metodebok om situering*. Cappelen Damm Akademisk.
- Nisja, R. (1983). *Oppsummering av en del eksisterende kunnskap om kvinnemishandling, spesielt i Norden, og behov for forskning/utredning*. Sosialdepartementet.
- Nisja, R. & Aslaksen, I. (1979). *Krisesenteret for mishandlede og voldtatte kvinner: Arbeidsnotat til sosialutvalget*.
- Nisja, R. & Aslaksen, I. (1980). *Krisesentret for voldtatte og mishandlede kvinner: En analyse av funksjoner og behov* (INAS-rapport 2). Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning.
- Nissen, I. (1976). *Det absolutte monogami* (2. utg.). Aschehoug.
- Nordisk samarbejdsråd for kriminologi. (1967, 14.–17. mars). *Nordisk kontaktseminar om politiet og kriminologien*, Braband, Danmark.
- Notaker, H. (2015, 25. november). *Den enkelte og autoritetene*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/1901-den-enkelte-og-autoritene.html>
- NOU 1981: 35. (1981). *Politiets rolle i samfunnet: Delutredning I*. Universitetsforlaget.
- NOU 1983: 57. (1983). *Straffelovgivning under utforming: Straffelovkommisjonens delutredning I*. Justis- og politidepartementet.
- NOU 1987: 27. (1987). *Politiets rolle i samfunnet. Delutredning II*. Justis- og politidepartementet.
- NOU 2003: 31. (2003). *Retten til et liv uten vold: Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Statens forvaltningstjeneste.

- Ollendorff, U. (1984, november). *Helsedirektoratets undersøkelse av kvinnemishandling. Noen foreløpige resultat*. Seminar om familie vold. Nordisk ministerråd i Helsinki.
- Olsson, M. & Wiklund, G. (1997). *Våld mot kvinnor*. Brottsförebyggande rådet.
- Oslo krisesenter. (1982). *Årsrapport for krisesenteret i Oslo 1982*. Oslo krisesenter.
- Oslo krisesenter. (1983). *En 5-års rapport fra krisesenteret i Oslo 1978–1983*. Oslo krisesenter.
- Oslo krisesenter. (1985). *Årsrapport for krisesenteret i Oslo, 1985*. Oslo krisesenter.
- Oslo krisesenter. (1987). *Årsrapport for krisesenteret i Oslo, 1987*. Oslo krisesenter.
- Ot.prp. nr. 33 (1974–1975). *Lov om likestilling mellom kjønnene (Likestillingsloven)*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- Ot.prp. nr. 1 (1977–1978). *Lov om likestilling mellom kjønnene (Likestillingsloven)*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- Ot.prp. nr. 79 (1986–1987). *Om lov om endringer i straffelov (påtalseregulering ved mishandling av barn, nåværende eller tidligere samlivspartner; adgang til delegasjon av påtalekompetanse for kommuner og fylkeskommuner)*. Justis- og politidepartementet.
- Paul, R. (1993). *Hvordan vil krisesenterbevegelsen utvikle seg i 1990 årene?* [Konferanseinnlegg]. Landskonferansen for krisesentrene, Bergen.
- Radford, J. (1987). Policing male violence. I J. Hanmer & M. Mainard (Red.), *Women, violence and social control* (kap. 3). Macmillan.
- Raffnøe-Møller, M. (1995). Europæisk rationalitet? I J. C. Jacobsen (Red.), *Autopoiesis II: Udvalgte tekster af Niklas Luhmann*. Politisk revy.
- Riksadvokaten. (1986). *Rundskriv nr. 2825/86*. Riksadvokaten.
- Robberstad, A. (2003). *Bistandsadvokaten: Ofrenes stilling i straffesaker* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Ryste, M. E. (2003). *Krisesenterbevegelsen*. Kvinnehistorie. <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-3433>
- Samuelsen, I. J., Telneset, T. & Fosshem, I. (1980). *Mishandla kvinner og hjelpeapparatet* [Spesialavhandling i medisin]. Universitetet i Tromsø.
- Sandberg, K. (1990). *Barnas beste. Om barnefordeling, rettspraksis og rettferdighet*. Ad Notam Gyldendal forlag.
- Schjelderup, L. E. (1985). *Beredskapsheim: Et tilbud til mennesker i krise. Proveprosjekt 1982–1984*.
- Scott, W. R. & Davis, G. F. (2007). *Organizations and organizing: Rational, natural, and open system perspectives*. Pearson Education.
- Seip, A.-L. (1981). *Om velferdsstatens framvekst*. Universitetsforlaget.
- Shearing, C. D. & Ericson, R. V. (1991). Culture as figurative action. *British Journal of Sociology*, 42(4), 481–506.
- Silvermann, D. (2004). *Interpreting qualitative data. Methods for analyzing, talk, text and interaction*. Sage Publications.
- Skau, G. M. (2003). *Mellom makt og hjelp: Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Skjørtén, K. (1988). *Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold*. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Skjørtén, K. (2002). *Lov og rett mot familie vold*. Pax Forlag.
- Skjørtén, K. (2004). Kvinnemishandling – kunnskap og politikk. *NKVTS: Kvinneforskning*, (3), 63–75.
- Skogan, W. G. (2008). An overview of community policing: Origins, concepts and implementation. I T. Williamson (Red.), *The handbook of knowledge-based policing. Current conceptions and future directions* (s. 43–57). John Wiley & Sons.
- Skrede, J. (2017). *Kritisk diskursanalyse*. Cappelen Damm Akademisk.
- Slagstad, R. (2006). *Kunnskapens hus*. Pax Forlag.
- Smart, C. (1989). *Feminism and the power of law*. Routledge.
- Sosialdepartementet. (1976). *De frivillige sosiale organisasjoner og myndighetene. Samarbeid og samordning*. Universitetsforlaget.

- Sosialdepartementet. (1985). *Statistikk over organisasjon og bruk av krisesentre og krisetelefoner for driftsåret 1984*. Sosialdepartementet.
- Sosialdepartementet, Justisdepartementet & Forbruker- og administrasjonsdepartementet. (1983). *Tiltak mot kvinnemishandling. Et handlingsprogram*. <https://www.nb.no/items/aec33b93d1ae883193de2c8afa3c7f53>
- Spalek, B. (2006). *Crime victims theory, policy and practice*. Palgrave Macmillan.
- Stanko, E. (1985). *Intimate intrusions. Women's experience of male violence*. Unwin Hyman.
- Stanko, E. (1989). Missing the mark? Policing battering. I J. Hanmar, J. Radford & E. Stanko (Red.), *Women, policing and mail violence* (s. 46–70). Routledge.
- Stanko, E. (1990). When precaution is normal: A feminist critique of crime prevention. I L. Gelsthorp & A. Morris (Red.), *Feminist perspectives in criminology* (s. 173–183). Open University Press.
- Stanko, E. (2002). Searching for the meaning of violence: The limitations of theory and data in our understanding of violence. I E. A. Stanko (Red.), *Violence. The international library of criminology, criminal justice & penology* (s. i–xxiv). Royal Holloway University of London, UK.
- Statistisk sentralbyrå. (2022). *Kriminalstatistikken 2022*. Statistisk sentralbyrå.
- Stehr, N. & Bechmann, G. (2008). Introduction. I N. Luhmann, *Risk. A sociological theory* (s. vii–xxv). Transaction Publishers.
- St.meld. nr. 104 (1977–78). *Om kriminalpolitikken*. Justis- og politidepartementet.
- Støkken, A. M. (1974). *Politiet i det norske samfunn*. Universitetsforlaget.
- Svestad, A. M. (1980). *Ekteskapsproblemer og psykiske symptomer hos kvinner* [Spesialoppgave i psykiatri og sosialmedisin]. Universitetet i Oslo.
- Taksdal, A. & Widerberg, K. (Red.). (1992). *Forståelse av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Ad Notam Gyldendal.
- Thagaard, T. (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.
- Tham, H. (2001). Brottsoffrets oppkomst och framtid. I M. Åkerström & I. Salin (Red.), *Det motspänstiga offret* (s. 27–45). Studentlitteratur.
- Tjora, E. (1996). Kvinnemishandling – et alvorlig helseproblem. I R. Veijlsgaard (Red.), *Medicinsk årbog 1996*. Olaf Nordlis bokhandel.
- Torfinn, J. (2005). Discourse theory: Achievements, arguments, and challenges. I D. Howarth & J. Torfinn, *Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance* (s. 1–32). Palgrave MacMillan.
- Valvo, B. H. (1981). *Du skal ikke slå: Om kvinnemishandling og krisesentra*. Universitetsforlaget. (Bygget på INAS-rapport 80:2 av Randi Nisja og Iris Aslaksen, Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning.)
- Van der Ros, J. (1996). Femokrat: Hva slags fugl er nå det? I H. Holter, B. Halsaa, J. Van der Ros, E. Skjønberg, & B. Øvreid. (Red.), *Hun og han: Kjønn i forskning og politikk* (s. 195–219). Pax Forlag.
- Wacquant, L. J. D. (1995). Innleiing. I P. Bourdieu & L. J. D. Wacquant (Red.), *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Samlaget.
- Wyller, T. (2001). Hva skal vi gjøre for/med/hos Jenny? I P. Repstad & A. Ryen (Red.), *Verneverdig: Barnevern, forskning og etikk*. Fagbokforlaget.
- Wærness, K. (1977). Likestilling, nærmiljø og sosiale hjelpetiltak. I A. M. Berg, Å. Berge, A. Kalleberg & A. Leira (Red.), *I kvinners bilde: Bidrag til en kvinnesosiologi* (s. 135–151). Pax Forlag.
- Wærness, K. (1982). *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*. Universitetsforlaget.
- Young, J. (2007). *The vertigo of late modernity*. Sage.
- Øverlid, B. (1996). Notid og framtid: Dei små forteljingane, dei lokale sanningane og det postmoderne. I H. Holter, B. Halsaa, J. van der Ros, E. Skjønberg & B. Øvreid (Red.), *Hun og han: Kjønn i forskning og politikk* (s. 78–96). Pax Forlag.
- Ås, B. (2018, 11. april). *Norge nå* [TV-program]. NRK. <https://tv.nrk.no/serie/norge-naa/201804/ENRK10041118>
- Aas, G. (2009). *Politiinngrep i familiekonflikter* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.